

I. ГЕОГРАФІЯ РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРІКЛАДНІ ПИТАННЯ

УДК 796.5

Колотуха Олександр Васильович,
кандидат географічних наук, доцент

Кіровоградський державний педагогічний
університет імені Володимира
Винниченка, м. Кіровоград, Україна,
e-mail: okolotuh@ukr.net

ТУРИСТСЬКО-СПОРТИВНЕ РАЙОНУВАННЯ СВІТУ

Однією із властивостей спортивного туризму як геопросторового явища є ієрархічність як ряд підпорядкованих таксонів різного територіального рангу.

Тому *метою дослідження* стало визначення ієрархічної системи таксономічних одиниць і параметрів туристсько-спортивного районування світу.

Методика дослідження. Визначено, що в туристсько-спортивному районуванні світу основною таксономічною одиницею виступає туристсько-спортивний район. Визначено три категорії туристсько-спортивних районів: райони, що формують туристсько-спортивні потоки, – райони-донори; райони, які реалізують туристсько-спортивні потреби високого рівня в одному або декількох видах спортивного туризму – туристсько-спортивні райони-дестинації; райони, що володіють певними туристсько-спортивними ресурсами, які в перспективі можуть бути використані для цілей певних видів спортивного туризму.

Результати. Враховуючи визначальну роль природних факторів у реалізації цілей спортивного туризму, в основу туристсько-спортивного районування світу було покладено фізико-географічне районування, але при цьому максимально враховувалися і соціально-економічні аспекти – політико-адміністративний поділ, транспортна мережа тощо.

В основу туристсько-спортивного районування світу покладено чотириступеневу ієрархічну систему таксономічних одиниць: макрорайон → район → підрайон → мікрорайон.

Наступним етапом став відбір чітких, кількісних параметрів туристсько-спортивного районування, а саме – ступінь забезпеченості туристсько-спортивними ресурсами з різних видів спортивного туризму та активної рекреації, кількісно виражена через категорії складності маршрутів, та туристсько-спортивна спеціалізація району.

Практична значимість. На підставі вище зазначеного в світі було виділено 15 туристсько-спортивних макрорайонів з наступним поділом на 108 туристсько-спортивних районів. Розроблена картосхема туристсько-спортивного районування світу.

Ключові слова: спортивний туризм, районування, туристсько-спортивний район, дестинація

УДК 796.5

Колотуха Олександр Васильевич,
кандидат географических наук, доцент

Кировоградский государственный
педагогический университет имени
Владимира Винниченко, г. Кировоград,
Украина,
e-mail: okolotuh@ukr.net

ТУРИСТСКО-СПОРТИВНОЕ РАЙОНИРОВАНИЕ МИРА

Одним из свойств спортивного туризма как геопространственного явления является иерархичность как ряд подчиненных таксонов разного территориального ранга. Поэтому целью исследования стало определение иерархической системы таксономических единиц и параметров туристско-спортивного районообразования мира.

Методика исследования. Определено, что в туристско-спортивном районировании мира основной таксономической единицей выступает туристско-спортивный район. Определены три категории туристско-спортивных районов: районы, формирующие туристско-спортивные потоки, – районы-доноры; районы, реализующие туристско-спортивные потребности высокого уровня в одном или нескольких видах спортивного туризма – туристско-спортивные районы-дестинации; районы, обладающие определенными туристско-спортивными ресурсами, которые в перспективе могут быть использованы для целей определенных видов спортивного туризма.

Результаты. Беря во внимание определяющую роль природных факторов в реализации целей спортивного туризма, в основу туристско-спортивного райониования мира было положено физико-географическое райониование, но при этом максимально учитывались и социально-экономические аспекты – политико-административное деление, транспортная сеть и т.п.

В основу туристско-спортивного райониования мира положено четырехступенчатую иерархическую систему таксономических единиц: макрорайон → район → подрайон → микрорайон.

Следующим этапом стал отбор четких, количественных параметров туристско-спортивного районообразования, а именно – степень обеспеченности туристско-спортивными ресурсами по различным видам спортивного туризма и активной рекреации, количественно выраженная через категории сложности маршрутов, и туристско-спортивная специализация района.

Практическая значимость. На основании выше упомянутого в мире было выделено 15 туристско-спортивных макрорайонов с последующим разделением на 108 туристско-спортивных районов. Разработана картосхема туристско-спортивного райониования мира.

Ключевые слова: спортивный туризм, райониование, туристско-спортивный район, дестинация

UDC 796.5

Kolotukha Oleksandr Vasilevich,
candidate of Geographical Sciences,
associate professor

Kirovograd State Pedagogical University named
after Vladimir Vinnichenko, Kirovograd, Ukraine,
e-mail: okolotuh@ukr.net

TOURISM AND SPORTS WORLD REGIONALIZATION

One of the properties of sports tourism as a geospatial phenomenon is hierarchy as a number of subordinate taxa of different territorial rank.

Therefore, *the aim of the study* is to determine the hierarchical system of taxonomic units and parameters of tourist and sports area-forming of the world.

A research method. It had been determined that the basic taxonomic unit in the tourist and sports regionalization of the world is a tourist and sports area. Three categories of tourist and sports areas have been specified: areas that form the tourist and sports groups; donor areas, that is the areas implementing tourist and sports needs of a high level at one or more types of sports tourism; tourist and sports destination-areas, that is the areas with certain tourist and sports resources that could potentially be used for the purposes of certain types of sports tourism.

Results. Taking into consideration the determinative role of natural factors at achieving the goals of sports tourism, physical and geographical regionalization have been laid to the basis for tourist and sports regionalization of the world. At this the highest consideration was given to social and economic aspects, such as political and administrative division, transport network, etc.

The basis of the tourist and sports regionalization of the world comprises four-stage hierarchical system of taxonomic units: macro-region → region → subregion → microregion.

The next step was the selection of clear, quantitative parameters of tourist and sports regionalization, namely, the degree of provision with tourist and sports resources on various kinds of sports tourism and active recreation, quantitatively expressed in terms of complexity of routes and tourist and sports specialty of the area.

Practical significance. Based on the above mentioned there has been allocated 15 tourist and sport macro-regions with the following division into 108 tourist and sports areas in the world. A schematic map of tourist and sports regionalization of the world has been developed.

Keywords: sports tourism, regionalization, tourist and sports area, destination.

Постановка проблеми. Спортивний туризм – це вид активної рекреаційно-туристської діяльності, яка здійснюється в незайманому або слабозміненому природному середовищі, і полягає у проходженні туристських спортивних маршрутів з подоланням різноманітних перешкод природного середовища (перевалів, вершин, порогів, каньйонів, печер, боліт тощо) різними засобами пересування із використанням спеціальних технічних прийомів і спорядження [4, с. 12]. До категорії спортивного туризму ми відносимо активний туризм, пригодницький туризм, екстремальний туризм та види активної спортивної рекреації (альпінізм, скелелазіння, льодолазіння, яхтинг, дайвінг та ін.).

У геопросторовому вимірі спортивний туризм стає все більш вагомим сегментом світової туристської галузі. За оцінками Всесвітньої туристської організації (UNWTO) та організацій, що займаються розвитком активних форм туризму та рекреації, на його долю припадає більше 10% туристського ринку світу, а темпи зростання туристських подорожей з активними засобами пересування перевищують середні темпи зростання туризму в цілому і становлять 5-7% щорічно.

Однією з властивостей спортивного туризму як геопросторового явища є ієрархічність як ряд підпорядкованих таксонів різного територіального рангу. Найбільш розробленим і тим, що часто зустрічається, способом структурування територій є рекреаційно-туристське районування, яке традиційно виступає в якості наукової бази територіального управління туристським комплексом, і має значення при реалізації програм розвитку туризму. Підставою для виділення окремих туристських районів є особливості територіальної концентрації рекреаційно-туристських ресурсів та туристської спеціалізації тієї чи іншої території.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Існує певна кількість підходів до рекреаційного та туристського районування світу.

Так, UNWTO використовує власну схему рекреаційного районування світу. Нею визначено 5 регіонів і 14 субрегіонів: *Європа* (Північна Європа,

Західна Європа, Центральна/Східна Європа, Південна/Середземноморська Європа); *Азія об'єднується з Тихоокеанським регіоном* і поділяється на Північно-Східну Азію, Південно-Східну Азію, Південну Азію, Океанію; *Американський регіон* об'єднує Північну Америку, країни Карибського басейну, Центральну Америку та Південну Америку; у складі *Африки* виокремлюються Північна Африка і Регіон південніше пустелі Сахара; окремо виділяється *регіон Близького Сходу* [7].

Російський географ Ю.Д. Дмитрієвський виконав рекреаційно-туристське районування світу за п'ятиступеневою схемою: рекреаційно-туристська зона → рекреаційно-туристський макрорайон → рекреаційно-туристський мезорайон → рекреаційно-туристський мікрорайон → туристський центр. Автором виділено 27 рекреаційно-туристських зон з урахуванням фізико-географічного зонування, але ж і з узгодженням його з політичним та політико-адміністративним устроєм. Ю.Д.Дмитрієвським виділяються такі рекреаційно-туристські зони: в СНД – 3 зони (Південна, Центральна, Північно-Східна); в Європі – 4 зони (Східна Європа, Північна Європа, Західна Європа, Південна Європа); в Азії – 5 зон (Південно-Західна Азія, Південна Азія, Південно-Східна Азія, Східна Азія, Центральна Азія); в Африці – 2 зони (Північна Африка та Африка південніше Сахари (Тропічна Африка)); Австралія і Океанія – 3 зони (власне Австралія з Тасманією, Нова Зеландія, Океанія); Північна Америка – 8 зон (Схід США, Захід США, Центр США, Тихоокеанська зона, Південно-східне узбережжя, Аляска, Гавайські острови, Канада); Латинська Америка – 2 зони (Карибська, країни Південної Америки). Зони, в свою чергу, поділяються на макрорайони. Так, наприклад, Східна Європа поділяється на Балтію, Польщу, Центральний район, Причорноморський район [2]. Запропоноване районування викликає багато питань щодо співмірності зон та макрорайонів, критеріїв їх виділення тощо.

Більш досконалим, на нашу думку, є рекреаційно-географічне районування світу, виконане російськими географами П.М. Зачиняєвим та М.С.Фальковичем (із уточненнями О.О. Бейдика). В основу районування автори поклали чотириступеневу ієрархічну систему таксономічних одиниць: макрорайон → мезорайон → підрайон → мікрорайон. Кожна наступна таксономічна одиниця входить як складова до попередньої. Таким чином, макрорайон складається з мезорайонів, а ті у свою чергу з підрайонів і т.д. У цілому в світі авторами виокремлюється вісім рекреаційних районів найвищого таксономічного рангу – *макрорайонів*. До них належать Європа, Азія, Північна Америка, Південна Америка, Центральна Америка та басейн Карибського моря, Африка, Австралія та Океанія, Антарктида [3,1].

Виклад основного матеріалу. Всі вищезазначені схеми рекреаційного та рекреаційно-туристського районування були розроблені для міжнародного туризму і створювалися на основі різних критеріїв і ознак, основними серед яких були наступні: кількість міжнародних туристських прибуттів, розмір прибутків від міжнародного туризму, ступінь

рекреаційного освоєння території та структура виконуваних нею рекреаційних функцій; наявність рекреаційно-туристських ресурсів і їх територіальні сполучення; питома вага зайнятих у туристському господарстві від загальної кількості працюючого населення; питома вага рекреаційних територій у структурі землекористування; кількість місць у закладах організованої рекреації тощо. Одним з основних принципів запропонованих схем районування виступає принцип узгодження рекреаційного районування з адміністративно-територіальним устроєм.

Серед вказаних ознак є такі, що можуть бути використані при районуванні спортивного туризму, так і ті, що є неприйнятними. Адже спортивний туризм пред'являє свої специфічні вимоги до власної територіальної організації. Так, щодо критерію узгодження рекреаційного районування з адміністративно-територіальним устроєм, то в багатьох випадках, туристсько-спортивними районами-дестинаціями виступають такі, що знаходяться на територіях кількох країн (Альпи, Кавказ, Гімалаї тощо), і виділені вони, в першу чергу, за фізико-географічними ознаками.

Таким чином, туристське районування – завдання досить складне. Складність його полягає в двох аспектах: 1) розглядається територія всього світу, тобто дуже різні, несхожі один з одним регіони; 2) районування повинно охопити такі місця, де туризму практично немає або він слабо розвинений, але для нього є певні передумови. Щодо другого аспекту, то прості туристські походи (до I категорії складності включно) з популярних видів спортивного туризму (пішохідного, велосипедного, автмототуризму тощо) можна здійснювати й слабопересіченою місцевістю в густонаселених районах світу, тобто всюди. Таким чином, спортивний туризм своїми можливостями здійснення «покриває» всю земну поверхню й навіть частину акваторії нашої планети (водний, вітрильний туризм, яхтинг).

На нашу думку, рекреаційно-туристське районування для потреб спортивного туризму повинно базуватися на таких основних принципах:

- *природному* – райони, в більшості випадків, виділяються за фізико-географічними ознаками;
- *генетичному* – райони виділяють на основі історичного аналізу процесу територіальної організації спортивного туризму і прогнозних тенденцій його розвитку;
- *соціально-економічному* – максимальне задоволення туристсько-спортивних потреб населення, раціональне використання рекреаційних ресурсів, обсяги прибутку від спортивного туризму тощо;
- *політико-адміністративному* – узгодження, по можливості, рекреаційно-туристського районування з адміністративно-територіальним устроєм.

Система методів районування складається з чотирьох підсистем: формування концептуальної моделі районування, виміру параметрів об'єкта районування, виділення районів, перевірки отриманих результатів.

Таким чином, туристсько-спортивне районування – це окремий випадок загального процесу туристського районування. Воно також пов'язане з певним типом освоєння території, яка набуває специфічних рекреаційно-туристських функцій і, отже, спеціалізацію в рамках загального розподілу праці цілісного простору окремого регіону. Процеси районування носять достатньо довготривалий характер навіть у разі визначення певної туристсько-спортивної спеціалізації району, яка, як правило, не грає особливо значущої ролі в господарстві і не є домінуючою навіть в самих рекреаційно-туристських районах.

Процес туристсько-спортивного, як і будь-якого рекреаційного і туристського районування, проходить чотири етапи. На першому етапі передбачається існування неосвоєної, але стратегічно важливої території з потенційними туристсько-спортивними ресурсами. Другий етап припускає швидке зростання популярності нового туристсько-спортивного району, що супроводжується формуванням установки в масовій свідомості на унікальність туристсько-спортивних ресурсів даної території. Третій етап характеризується досягненням туристсько-спортивним районом піку свого розвитку, за яким слідує зниження туристської популярності. В рамках четвертого етапу відбувається стабілізація і можлива навіть переорієнтація туристського району.

Отже, туристсько-спортивне районування є видом окремого, галузевого туристського районування, що відображає тільки один аспект (спортивний туризм), який може бути адекватно описаний на фундаментальній основі. При цьому повинні дотримуватися й загальногеографічні принципи районування: об'єктивність, багатоаспектність, ієрархічність і конструктивність. Об'єктивність означає, що районуотворюючі ознаки повинні відображати конкретні характеристики. Багатоаспектність (комплексність оцінки) обумовлена різноманітністю видів спортивного туризму і активної рекреації. Ієрархічність дозволяє ділити територію на макрорайони, райони, підрайони, що знаходяться в чіткому взаємному зв'язку і підпорядкуванні. Конструктивність визначається чіткістю поставлених при районуванні завдань. На відміну від традиційного економічного підходу, в якому розглядається тільки одна функція району, – обслуговування туристів, в туристсько-спортивному районуванні район визначається як територія, однорідна по характеру туристського використання, отже, вона повинна відрізнятися комплексом ознак.

Аналіз факторів туристського районування дозволив віднести до числа районуотворюючих факторів у спортивному туризмі наступні:

1. Природно-географічні особливості території (кліматичні, орографічні, гідрологічні, спелеологічні, ботанічні тощо);
2. Основні особливості географічного положення з точки зору спортивного туризму (положення по відношенню до районів, що генерують туристсько-спортивні потоки, районів – туристсько-спортивних дестинацій, положення по відношенню до нестабільних в

політичному плані районів і «гарячих точок планети», взаємини з суміжними країнами, а також з тими державами, по території яких проходять туристські спортивні маршрути та комунікації, що використовуються туристами тощо);

3. Рівень забезпеченості специфічними спортивними рекреаційно-туристськими ресурсами тих чи інших видів спортивного туризму та активної рекреації;
4. Характер природи, рівень комфортності чи дискомфортності кліматичних умов, багатство і різноманітність туристсько-спортивних ресурсів, можливість і зручність їх використання;
5. Насиченість території атрактивними природними пам'ятками, історико-культурними об'єктами, їх взаємопоєднання і положення по відношенню до основних зон і центрів спортивного туризму;
6. Ступінь привабливості природних пам'яток для основної частини туристів-спортсменів;
7. Рівень доступності району з токи зору існуючих комунікацій;
8. Рівень необхідних витрат у часі для прибуття на дану територію і повернення додому;
9. Загальний рівень витрат фінансових коштів туристами для здійснення подорожі;
10. Рівень розвитку туристської інфраструктури (оснащеність території мінімально необхідними засобами розміщення, внутрішнім транспортом, засобами зв'язку, підрозділами контрольно-рятувальних служб тощо);
11. Кваліфікація обслуговуючого туристів персоналу – інструкторів, гірських гідів, рятувальників, шерпів та ін.;
12. Ємність території для прийому туристів;
13. Стабільність внутрішньополітичної ситуації;
14. Рівень безпеки для туристів з точки зору криміногенної та екологічної ситуації;
15. Обсяг туристських потоків, які відвідують даний район, і передумови для формування таких потоків у майбутньому;
16. Структура зарубіжної туристської клієнтури, що приїжджає в район;
17. Основні особливості туризму в даному районі (ритми сезонності, тривалість, переважаючі види туризму, основні цілі відвідування тощо);
18. Ставлення місцевої влади та місцевих туристських органів до проблем активного туризму;
19. Економічна роль спортивного туризму для даного району (розмір надходжень до бюджету від туризму, витрати на розвиток туристської інфраструктури, місце туризму серед інших галузей економіки і взаємозв'язок з цими галузями, вплив туризму на зайнятість місцевого населення, загальний економічний ефект від туризму);
20. Перспективи розвитку спортивного туризму в даному районі.

Значення всіх цих факторів у формуванні туристсько-спортивних районів неоднакове. Дія визначених факторів проявляється в найрізноманітніших комбінаціях. Слід звернути увагу на те, що районування багатьох країн з точки зору внутрішнього туризму зазвичай не збігається з таким в плані міжнародного туризму, тому що якийсь цікавий і доступний для своїх громадян район може бути малоцікавим або важкодоступним для іноземних туристів. Або, навпаки, привабливі для туристів місця далеко не завжди викликають інтерес у місцевого населення з причини своєї повсякденності.

Однак, таке розмаїття районоутворюючих факторів не сприяє чіткому, однозначному виділенню туристських районів. Тому слід визначити ієрархічну систему таксономічних одиниць та окреслити чіткі, бажано в кількісному еквіваленті, параметри районоутворення.

Туристське районування спирається на системно-структурний підхід. За найбільшу територіальну одиницю береться «регіон» (варіант UNWTO), «зона» (варіант Ю.Д. Дмітрієвського), «макрорайон» (варіант П.М.Зачиняєва та М.С.Фальковича).

Терміни і поняття «район» і «регіон» в соціально-економічній географії у більшості випадків вживаються як синоніми. Водночас між ними є очевидні відмінності. Поняття «район» переважно застосовується для означення місцевості, що вирізняється за географічними, економічними, адміністративними та іншими ознаками (економічний, адміністративний, ресурсно-рекреаційний, туристсько-спортивний). Поняття ж «регіон» більш містке і загальне.

Але основною елементарною таксономічною одиницею всіх вищезазначених схем туристського районування виступає країна. Тому що, розгляд кожної країни окремо є абсолютно необхідним, оскільки розглядається питання міжнародного туризму, тобто обміну туристами між окремими країнами. Крім того, весь статистичний облік в міжнародному туризмі проводиться саме по країнах. Слід зазначити і те, що вплив туризму на економіку розглядається також по країнах. В силу цих факторів саме країна виступає як найважливіша таксономічна одиниця при районуванні в міжнародному туризмі.

Натомість, в туристсько-спортивному районуванні світу, на нашу думку, основною таксономічною одиницею виступає туристсько-спортивний район, який має наступні характерні риси.

По-перше, туристсько-спортивний район – це соціальне по своєму характеру і кінцевому продукту утворення. Його продукція – специфічні туристсько-спортивні послуги, що забезпечують розширене відтворення фізичних і духовних сил населення, активний відпочинок, можливість заняття видами активної рекреації, активні розваги, а споживачі подібного роду послуг – туристи-спортсмени.

По-друге, для розміщення туристсько-спортивних районів-дестинацій характерне яскраво виражене орієнтування на специфічні спортивні рекреаційно-туристські ресурси. На відміну від густо заселених,

урбанізованих районів, туристсько-спортивні райони-дестинації державного і міжнародного значення виникають на базі унікальних поєднань туристсько-спортивних ресурсів, поширених обмежено.

По-третє, багатьом туристсько-спортивним районам властива сезонність функціонування, обумовлена як природною ритмікою, так і рядом аспектів організації суспільного життя.

Формування туристсько-спортивних районів-дестинацій спричиняється через формування мережі туристсько-спортивних маршрутів. Спортивними туристськими маршрутами часто охоплюється не весь природний район, а одна або кілька його частин. Погоджуємося з твердження російського географа А.Ю.Корольова, що саме завершеність системи активних маршрутів є тим критерієм, який виділяє туристсько-спортивні райони в природно-географічному районі [5]. Кожен з існуючих туристсько-спортивних районів-дестинацій володіє завершеною системою маршрутів. Маршрути об'єднують різні місцевості (гірські масиви, річки з їх долинами) в один район і одну систему. Незважаючи на те, що фізико-географічне районування є, безсумнівно, базовим для розуміння всіх або більшості туристсько-спортивних процесів, для комплексного туристського районування і туристсько-спортивного районування слід також спиратися на сітку адміністративно-територіального поділу території. Це тому, що існує необхідність виділення не тільки районів-дестинацій, а й районів проживання туристів, відділених від дестинацій транспортним перевезенням.

Ядрами формування основних, найбільш популярних туристсько-спортивних районів-дестинацій, в першу чергу, виступають гірські регіони світу. Туристські маршрути в основному визначають процес формування туристських районів у горах і впливають на принципи туристського районування гірських територій. Гори традиційно є привабливими в туристському відношенні ландшафтами. Гірські місцевості відрізняються певною туристської спеціалізацією, сезонністю туристських потоків, особливостями територіальної організації туризму.

Можна погодитися з О.О.Любіцевою, що мотиваційне урізноманітнення запитів споживачів туристського продукту, зреалізовано в територіальній диференціації споживання, що є підставою для зонування світового туристського простору [6]. На підставі цього нами визначені:

- а) зона формування інтенсивного туристсько-спортивного попиту, яка охоплює високо- та середньорозвинені країни світу;
- б) зона задоволення туристсько-спортивного попиту, яка обмежена параметрами, які визначають складність туристських спортивних походів різних видів туризму, наявністю відповідних туристсько-спортивних ресурсів, природних атракцій тощо;
- в) зона потенційного туристсько-спортивного попиту, представлена районами, які володіють певними туристсько-спортивними ресурсами і можуть бути використані або вже почали використовуватися для цілей спортивного туризму;

г) зона екстремального попиту, що включає території, дискомфортні за погодно-кліматичними умовами (Арктика, Антарктида, високогір'я).

На підставі цього нами визначено три категорії туристсько-спортивних районів:

1. Туристсько-спортивні райони, що формують туристсько-спортивні потоки, – райони-донори. Це, в першу чергу, рівнинні райони Західної та Східної Європи, центральні райони Росії, центральні та східні райони США та Канади. Ці райони також мають певні, але обмежені туристсько-спортивні ресурси, достатні для проведення нескладних походів (як правило, до I к.с. включно) з популярних видів спортивного туризму – пішохідного, велосипедного, автомо́то, лижного тощо.
2. Туристсько-спортивні райони, що реалізують туристсько-спортивні потреби високого рівня з одного чи декількох видів спортивного туризму – туристсько-спортивні райони-дестинації. Це, в першу чергу, – гірські райони світу.
3. Туристсько-спортивні райони, що володіють певними туристсько-спортивними ресурсами і в перспективі можуть бути використані або вже використовуються для цілей певних видів спортивного туризму. Зараз спостерігається процес пошуку та освоєння таких районів.

Зважаючи на визначальну роль природних факторів у реалізації цілей спортивного туризму, в основу туристсько-спортивного районування світу нами покладено фізико-географічне районування. Адже природно-ресурсна складова туристсько-спортивного продукту, тобто використання природно-рекреаційних умов та ресурсів в спортивному туризмі, обумовлює необхідність урахування дії природничих законів геосфери (єдності та цілісності геосфери, ритмічності, зональності). Але при цьому максимально враховувалися і соціально-економічні аспекти – політико-адміністративний поділ, транспортна мережа (можливість під'їзду та виїзду з туристсько-спортивного району), існуюча інфраструктура відпочинково-розважального туризму, яка також може використовуватися спортивними туристами тощо.

Отже, в основу туристсько-спортивного районування світу нами покладено чотириступеневу ієрархічну систему таксономічних одиниць: макрорайон → район → підрайон → мікрорайон. Кожна наступна таксономічна одиниця входить як складова до попередньої.

Туристсько-спортивний макрорайон – найбільша ієрархічна одиниця туристсько-спортивного районування світу, яка охоплює частину материка, що знаходиться у певних географічних поясах та природних зонах. У відповідності до цього виділяються арктично-субарктичні, помірні, субтропічно-тропічні, субекваторіально-екваторіальні макрорайони на всіх материках нашої планети.

Туристсько-спортивний район – складова туристсько-спортивного макрорайону, яка відповідає певній фізико-географічній країні (гірські країни, плоскогір'я, нагір'я, рівнини тощо) і має завершену систему

туристсько-спортивних маршрутів. Виділяються три категорії туристсько-спортивних районів: туристсько-спортивні райони, що формують туристсько-спортивні потоки; туристсько-спортивні райони-дестинації; туристсько-спортивні райони – потенційні дестинації.

Туристсько-спортивний підрайон – складова туристсько-спортивного району, яка може виокремлюватися в межах району за певними ознаками (орографічними, ландшафтними, політико-адміністративними, етнічними тощо). Так, наприклад, в межах Кавказького туристсько-спортивного району виділяються такі підрайони: Західний Кавказ, Центральний Кавказ, Східний Кавказ.

Туристсько-спортивний мікрорайон – складова туристсько-спортивного підрайону, яка може виокремлюватися в межах підрайону за певними ознаками (орографічними, ландшафтними, політико-адміністративними тощо). Наприклад, в межах Поліського підрайону нами виділено такі туристсько-спортивні мікрорайони: Волинське Полісся, Київсько-Житомирське Полісся, Чернігівське Полісся.

Після визначення ієрархічної системи таксономічних одиниць наступним етапом слід вважати відбір чітких, кількісних параметрів туристсько-спортивного районоутворення. Такими, на нашу думку, є ступінь забезпеченості туристсько-спортивними ресурсами з різних видів спортивного туризму (пішохідного, лижного, гірського, водного, велосипедного, автомото, спелеологічного, вітрильного) та активної рекреації (альпінізму, скелелазіння), яка може бути кількісно виражена через категорії складності маршрутів, та туристсько-спортивна спеціалізація району.

На підставі вищезазначеного нами були виділені 15 туристсько-спортивних макрорайонів з подальшим поділом на 108 туристсько-спортивних районів (від 2-х до 31 в різних макрорайонах) (табл. 1). Картосхема туристсько-спортивного районування світу представлена на рис. 1. Загальна бальна оцінка туристсько-спортивного району складається із загальної суми балів, які відповідають категоріям складності туристських спортивних маршрутів (від I до VI к.с.) із восьми визначених видів спортивного туризму та складності маршрутів в альпінізмі та скелелазіння (приведені автором у відповідність до шестирівневої шкали). Для районів, які не мають затверджених еталонних туристсько-спортивних маршрутів, автором виконана експертна оцінка категорій складності.

Табл. 1.

Схема та основні типологічні ознаки туристсько-спортивних макрорайонів світу

№	Туристсько-спортивний макрорайон	Туристсько-спортивні райони, що входять до складу макрорайону	Ступінь забезпеченості туристсько-спортивними ресурсами									Загальна оцінка (в балах)	Туристсько-спортивна спеціалізація району
			пішохідними	лижними	гірськими	водними	вело	автомото	спелео	вітрильними	альпінізм, скелелазіння		
1.	Євразійський	1.1. Кольський півострів	4	6	-	4	5	5	-	6	2*	32	лижний туризм

Географія та туризм

арктично-субарктичний	1.2.	<i>Полярний Урал</i>	5	6	-	4	5	5	-	-	2*	27	лижний туризм
	1.3.	<i>Приполярний Урал</i>	6	6	3	4	5	5	-	-	3*	32	пішохідний, лижний туризм
	1.4.	<i>Шпіцберген</i>	6*	6*	3	-	-	-	-	6	3*	24	пішохідний, лижний туризм
	1.5.	<i>Таймир</i>	6	6	-	5	-	-	-	6	3*	26	пішохідний, лижний туризм
	1.6.	<i>плато Путорана та Півн. Якутія</i>	6	6	-	5	-	-	-	6	3*	26	пішохідний, лижний туризм
	1.7.	<i>Верхоянський хребет</i>	6	6	4	5	-	-	-	-	4*	25	пішохідний, лижний туризм
	1.8.	<i>хребет Черського</i>	6	6	4	5	-	-	-	-	4*	25	пішохідний, лижний туризм
	1.9.	<i>Чукотка</i>	6	6	-	4	-	5	-	6	-	27	пішохідний, лижний туризм
	1.10.	<i>Корякське нагір'я</i>	6	6	-	4	-	-	-	-	2*	18	пішохідний, лижний туризм
	1.11.	<i>о-ви Північного Льодовитого океану</i>	6	6	-	-	-	-	-	-	2*	14	пішохідний, лижний туризм
2. Євразійський помірний	2.1.	<i>Ісландія</i>	5*	5*	2*	3*	5*	5*	1*	6*	3*	35	пішохідний, велотуризм
	2.2.	<i>Скандинавія</i>	5*	6*	3*	6*	6*	6*	3*	6*	3*	44	лижний, водний, велотуризм
	2.3.	<i>Фінляндія</i>	3*	5*	-	4	5*	5*	-	6*	-	28	лижний, велотуризм
	2.4.	<i>Карелія</i>	3	3	-	3	4	5	-	3	-	21	лижний, водний туризм
	2.5.	<i>Північ Європейської Росії</i>	3	4	-	4	5	5	3	6*	-	30	пішохідний, лижний туризм
	2.6.	<i>Урал</i>	3	6	-	3	5	6	3	-	2*	28	пішохідний, лижний туризм
	2.7.	<i>Західно-Сибірська рівнина</i>	3	3	-	3	5	5	3	5	-	27	пішохідний, лижний туризм
	2.8.	<i>Східно-Сибірське плоскогір'я</i>	5	5	-	4	5	5	1	5	-	30	пішохідний, лижний туризм
	2.9.	<i>Камчатка</i>	6	6	-	4	5	6	-	6	3*	36	пішохідний, лижний туризм
	2.10.	<i>Сахалін та Курильські о-ви</i>	5	5	-	-	5	5	-	6	2*	28	пішохідний туризм
	2.11.	<i>гори Південної Якутії</i>	6	6	-	6	6	6	-	-	4*	34	пішохідний, лижний, водний туризм
	2.12.	<i>Далекий Схід</i>	5	6	-	6	6	6	2	6	3*	40	пішохідний, лижний, водний туризм
	2.13.	<i>Прибайкалля</i>	6	6	3	6	6	6	-	6	4*	43	пішохідний, лижний, водний туризм
	2.14.	<i>Саяни</i>	6	6	3	6	6	6	-	-	3*	42	пішохідний, лижний, водний туризм
	2.15.	<i>Алтай</i>	6	6	6	6	6	6	-	2	6*	44	пішохідний, лижний, гірський, водний туризм, альпінізм
	2.16.	<i>Тянь-Шань</i>	5	4	6	6	6	6	-	5*	6*	44	гірський, водний, велотуризм, альпінізм
	2.17.	<i>Памір</i>	4	4	6	6	6	6	-	-	6*	38	гірський, водний туризм, альпінізм
	2.18.	<i>Казахстан та пустельні райони Середньої Азії</i>	3	4	-	2	6	6	6	6*	-	33	VELO, автомото, спелеотуризм
	2.19.	<i>Кавказ</i>	4	4	6	6	6	6	6	-	6*	44	гірський, водний, спелеотуризм, альпінізм
	2.20.	<i>Європейська рівнинна частина Росії</i>	1	2	-	2	2	2	3	2	-	14	пішохідний, велотуризм
	2.21.	<i>Карпати</i>	3	4	2	4	5	5	2	-	2*	27	пішохідний, лижний, водний туризм
	2.22.	<i>Крим</i>	3	2	2	-	5	5	4	6	2*	29	пішохідний, спелеотуризм, скелелазіння
	2.23.	<i>Східно-Європейський рівнинний</i>	1*	1*	-	2*	2	2	5*	6	-	19	пішохідний, велотуризм
	2.24.	<i>Західно-Європейський рівнинний</i>	1*	1*	-	1*	2*	2*	2*	6*	-	15	пішохідний, велотуризм
	2.25.	<i>Альпи</i>	4*	5*	6*	5*	6*	5*	4*	-	6*	41	гірський туризм, альпінізм
	2.26.	<i>Пиреней</i>	4*	5*	6*	5*	6*	5*	5*	-	6*	42	гірський туризм, альпінізм
	2.27.	<i>Південно-Європейський рівнинний</i>	1*	1*	-	1*	2*	2	5*	6*	2*	20	пішохідний, велотуризм
	2.28.	<i>Монголія</i>	5*	5*	5*	5*	6*	6*	-	2*	2*	36	пішохідний, лижний, водний туризм
	2.29.	<i>Японські острови</i>	3*	3*	2*	1*	4*	2*	2*	6*	3*	26	пішохідний, велотуризм

Географія та туризм

		2.30. <i>Північний Китай та Корея</i>	3*	3*	-	5*	4*	4*	4*	6*	2*	31	пішохідний, водний, велотуризм
		2.31. <i>пустеля Гобі</i>	3*	-	-	-	6*	6*	-	-	-	15	пішохідний, вело, автототуризм
3.	Євразійський субтропічно-тропічний	3.1. <i>півострів Мала Азія (Туреччина)</i>	5*	4*	5*	5*	6*	6*	5*	6*	5*	47	гірський, водний, спелеотуризм
		3.2. <i>Близький Схід</i>	2*	-	-	-	5*	5*	1*	6*	1*	20	пішохідний, велотуризм
		3.3. <i>Іранське нагір'я</i>	4*	-	2*	3*	5*	6*	2*	-	3*	25	пішохідний, вело, автототуризм
		3.4. <i>Ельбурс</i>	4*	-	5*	3*	5*	6*	-	-	5*	27	пішохідний, гірський туризм
		3.5. <i>Каракорум</i>	4*	-	6*	6*	6*	6*	-	-	6*	34	гірський туризм, альпінізм
		3.6. <i>Гіндукуш</i>	4*	-	6*	6*	6*	6*	-	-	6*	34	гірський туризм, альпінізм
		3.7. <i>Гімалаї</i>	4*	-	6*	6*	6*	6*	-	-	6*	34	гірський туризм, альпінізм
		3.8. <i>Тібет та Куньлунь</i>	4*	5*	6*	6*	6*	6*	-	-	6*	39	гірський, водний, туризм, альпінізм
		3.9. <i>Центрально-Китайський рівнинний</i>	1*	-	-	1*	2*	2*	4*	2*	-	12	пішохідний, велотуризм
		3.10. <i>Пакистан</i>	3*	-	-	5*	2*	4*	2*	-	2*	18	пішохідний, велотуризм
		3.11. <i>Аравійський п-ів</i>	3*	-	-	-	5*	6*	1*	6*	-	21	пішохідний, вело, автототуризм
4.	Євразійський субекваторіально-екваторіальний	4.1. <i>півострів Індостан</i>	1*	-	-	5*	2*	4*	1*	6*	-	19	пішохідний, велотуризм
		4.2. <i>о. Шрі-Ланка</i>	3*	-	-	-	2*	4*	1*	6*	-	16	пішохідний, велотуризм
		4.3. <i>М'янма</i>	1*	-	-	2*	2*	4*	-	6*	-	15	пішохідний, велотуризм
		4.4. <i>півострів Індокитай</i>	1*	-	-	2*	2*	4*	3*	6*	-	18	пішохідний, велотуризм
		4.5. <i>Тайвань</i>	2*	-	-	2*	2*	2*	-	6*	-	14	пішохідний, велотуризм
		4.6. <i>Філіппінські острови</i>	3*	-	-	-	2*	2*	2*	6*	-	15	пішохідний, велотуризм
		4.7. <i>Зондський архіпелаг</i>	3*	-	-	-	2*	2*	2*	6*	3*	16	пішохідний, велотуризм
5.	Північноафриканський субтропічно-тропічний	5.1. <i>Атлас</i>	5*	5*	5*	2*	6*	6*	4*	6*	5*	44	пішохідний, гірський туризм
		5.2. <i>Сахара</i>	5*	-	-	-	6*	6*	4*	-	-	21	пішохідний, вело, автототуризм
		5.3. <i>Нубійська пустеля</i>	3*	-	-	-	6*	6*	-	-	-	15	пішохідний, вело, автототуризм
6.	Африканський субекваторіально-екваторіальний	6.1. <i>Західно-Африканський рівнинний</i>	1*	-	-	2*	5*	4*	1*	6*	3*	22	пішохідний, велотуризм
		6.2. <i>Центральнo-Африканський рівнинний</i>	1*	-	-	5*	5*	4*	1*	6*	-	22	пішохідний, велотуризм
		6.3. <i>Ефіопське нагір'я</i>	5*	-	2*	5*	5*	6*	2*	-	5*	30	пішохідний, гірський туризм
		6.4. <i>Екваторіально-Африканський рівнинний</i>	1*	-	-	2*	5*	4*	2*	6*	-	20	пішохідний, велотуризм
		6.5. <i>Східно-Африканське плоскогір'я</i>	5*	-	5*	5*	5*	6*	2*	6*	5*	39	пішохідний, гірський, водний туризм
7.	Південноафриканський субтропічно-тропічний	7.1. <i>пустеля Наміб</i>	3*	-	-	-	6*	6*	-	-	-	15	пішохідний, вело, автототуризм
		7.2. <i>Калахарі</i>	3*	-	-	-	5*	6*	-	-	-	14	пішохідний, вело, автототуризм
		7.3. <i>Драконові гори</i>	3*	3*	2*	2*	5*	5*	4*	-	5*	29	пішохідний, гірський, велотуризм
		7.4. <i>Капські гори</i>	3*	-	2*	2*	5*	5*	3*	-	3*	23	пішохідний, гірський, велотуризм
		7.5. <i>Південно-Східно-Африканський рівнинний</i>	1*	-	-	2*	2*	2*	4*	6*	-	17	пішохідний, велотуризм
		7.6. <i>Мадагаскар</i>	3*	-	-	2*	5*	5*	3*	6*	2*	26	пішохідний, велотуризм
8.	Північноамериканський арктично-субарктичний	8.1. <i>Аляска</i>	6*	6*	6*	6*	6*	6*	1*	6*	6*	49	пішохідний, лижний, гірський, велотуризм, альпінізм
		8.2. <i>Юкон</i>	6*	6*	6*	6*	6*	6*	-	-	6*	42	пішохідний, лижний, гірський, туризм, альпінізм
		8.3. <i>Канадський Арктичний архіпелаг</i>	6*	6*	-	-	-	-	-	-	3*	15	пішохідний, лижний туризм
		8.4. <i>Канадська Північ</i>	6*	6*	-	6*	-	6*	2*	6*	-	32	пішохідний, лижний туризм
		8.5. <i>Гренландія</i>	6*	6*	-	-	-	-	1*	6*	3*	22	лижний туризм
		8.6. <i>Лабрадор</i>	5*	5*	-	2*	-	6*	-	6*	1*	25	пішохідний, лижний туризм
9.	Північноамериканський	9.1. <i>Аппалачі</i>	3*	3*	2*	2*	5*	5*	3*	-	3*	26	пішохідний,

	ький помірний												велотуризм
		9.2. Ньюфаундленд	3*	3*	-	2*	5*	5*	-	6*	1*	25	пішохідний, велотуризм
		9.3. Центральні-Канадський рівнинний	1*	1*	-	2*	2*	2*	3*	3*	-	14	пішохідний, велотуризм
		9.4. <i>Скелясті гори</i>	5*	4*	5*	5*	6*	6*	5*	-	6*	42	пішохідний, гірський, велотуризм, альпінізм
		9.5. <i>Великий Басейн</i>	5*	-	2*	-	6*	6*	3*	-	5*	27	пішохідний, велотуризм
		9.6. Північноамериканський рівнинний	1*	-	-	2*	2*	2*	6*	6*	-	19	пішохідний, велотуризм
10.	Північноамериканський субтропічно-тропічний	10.1. <i>Мексиканське нагір'я</i>	4*	-	3*	4*	6*	6*	3*	6*	5*	37	пішохідний, гірський, велотуризм
		10.2. <i>Центральна Америка</i>	4*	-	-	2*	5*	5*	1*	6*	5*	28	пішохідний, велотуризм
		10.3. <i>острови Вест-Індії</i>	2*	-	-	-	2*	2*	3*	6*	3*	18	пішохідний, вело, вітрильний туризм
11.	Південноамериканський субекваторіально-екваторіальний	11.1. <i>Північні Анди</i>	4*	-	5*	5*	6*	6*	3*	-	6*	35	пішохідний, гірський, велотуризм
		11.2. <i>Гвіанське плоскогір'я</i>	4*	-	-	4*	5*	6*	3*	-	3*	25	пішохідний, велотуризм
		11.3. <i>Амазонія</i>	3*	-	-	2*	-	5*	-	5*	-	15	пішохідний, водний туризм
		11.4. <i>Бразильське плоскогір'я</i>	3*	-	-	2*	5*	5*	3*	-	2*	20	пішохідний, велотуризм
12.	Південноамериканський субтропічно-тропічний	12.1. <i>Центральні Анди</i>	4*	-	5*	5*	6*	6*	1*	-	6*	33	пішохідний, гірський, велотуризм
		12.2. Аргентинський рівнинний	1*	-	-	2*	2*	2*	2*	6*	-	15	пішохідний, велотуризм
		12.3. Східно-Бразильський	1*	-	-	2*	2*	2*	1*	6*	-	14	пішохідний, велотуризм
13.	Південноамериканський помірний	13.1. <i>Патагонія</i>	5*	5*	3*	3*	6*	6*	2*	6*	5*	41	пішохідний, лижний, велотуризм
		13.2. <i>Вогняна Земля</i>	5*	5*	2*	-	-	6*	-	6*	3*	27	пішохідний, лижний туризм
14.	Австралійсько-Океанійський	14.1. <i>Австралійський рівнинний</i>	3*	-	-	-	5*	6*	4*	6*	1*	25	пішохідний, вело, автотуризм
		14.2. <i>Великий Вододільний хребет</i>	3*	-	1*	-	5*	5*	4*	6*	3*	27	пішохідний, велотуризм
		14.3. <i>Австралійські Альпи</i>	3*	2*	2*	-	5*	5*	3*	-	3*	23	пішохідний, гірський, велотуризм
		14.4. <i>Тасманія о.</i>	3*	2*	-	-	5*	5*	-	6*	2*	23	пішохідний, велотуризм
		14.5. <i>острови Нова Зеландія</i>	5*	5*	5*	3*	5*	5*	3*	6*	6*	43	пішохідний, гірський, водний, велотуризм, альпінізм
		14.6. <i>Нова Гвінея о.</i>	3*	-	-	-	-	5*	5*	6*	5*	24	пішохідний туризм
		14.7. <i>Гавайські острови</i>	3*	-	-	-	2*	5*	2*	6*	5*	23	пішохідний, велотуризм
15.	Антарктичний	15.1. <i>Антарктичний півострів</i>	5*	6*	2*	-	-	-	1*	6*	5*	25	пішохідний, лижний туризм
		15.2. <i>Прибережний Антарктичний</i>	5*	6*	2*	-	-	-	1*	6*	5*	25	пішохідний, лижний туризм
		15.3. <i>Внутрішньоантарктичний</i>	5*	6*	5*	-	-	-	-	-	5*	21	лижний, гірський туризм

Алтай – туристсько-спортивний район-дестинація. *Шпіцберген* – туристсько-спортивний район – потенційна дестинація. Західно-Європейський рівнинний – туристсько-спортивний район, що формує туристсько-спортивні потоки Примітка: * - експертна оцінка категорії складності, виконана автором

Відповідно до функціональних особливостей визначено три групи туристсько-спортивних районів:

1. туристсько-спортивні райони-дестинації – 42 райони;
2. туристсько-спортивні райони – потенційні дестинації – 55 районів;
3. туристсько-спортивні райони, що формують туристсько-спортивні потоки, – 11 районів.

Аналіз туристсько-спортивних районів за ступенем забезпеченості туристсько-спортивними ресурсами з різних видів спортивного туризму дає змогу виділити 4 групи районів: райони з дуже високим рівнем забезпеченості туристсько-спортивними ресурсами (40 балів і більше).

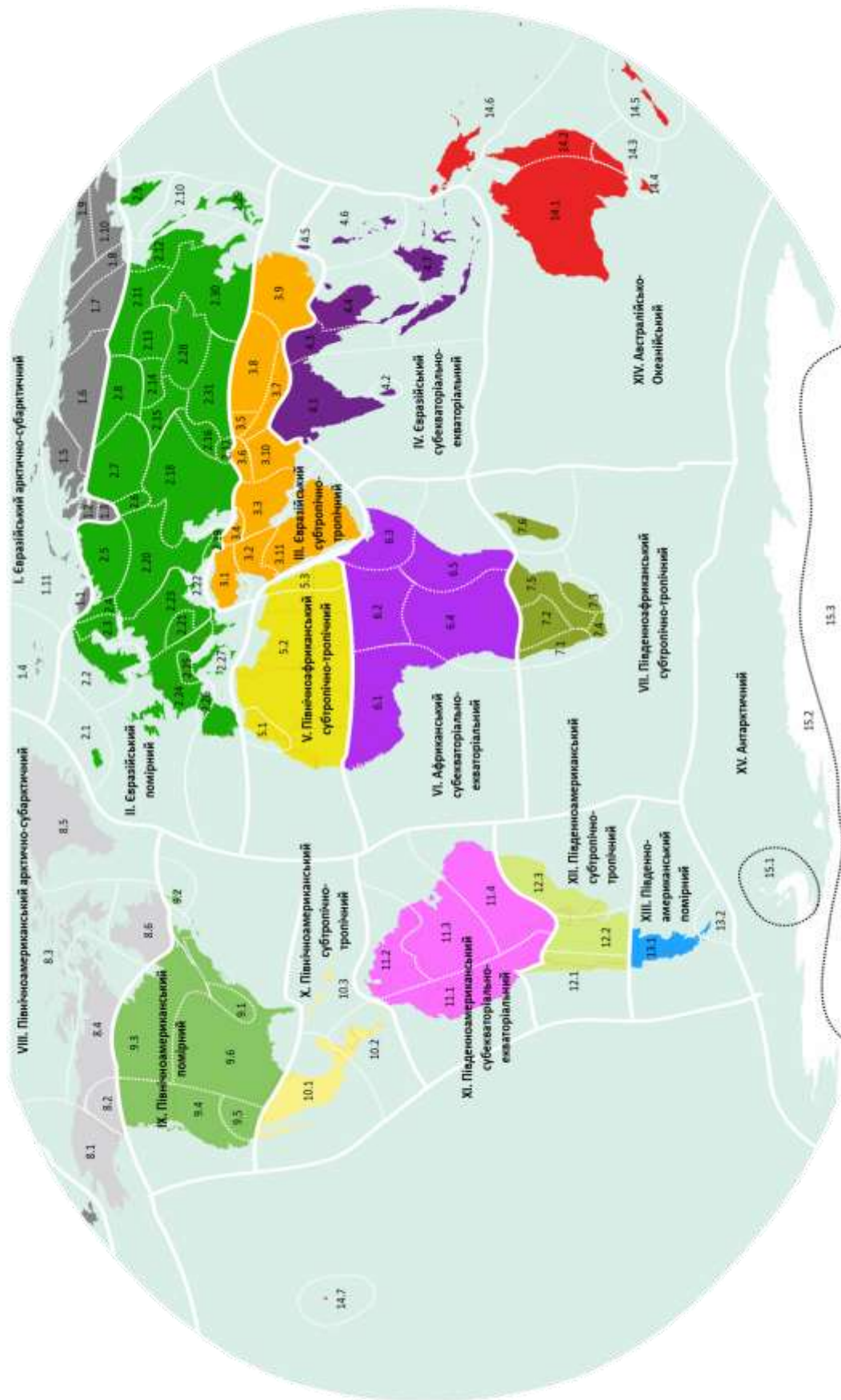


Рис. 1. Туристсько-спортивне районування світу

Таких районів 16. Це – Скандинавія, Далекий Схід, Прибайкалля, Саяни, Алтай, Тянь-Шань, Кавказ, Альпи, Піренеї, Туреччина, Атлас, Аляска, Юкон, Скелясті гори, Патагонія, Нова Зеландія. В основному це райони з широкою туристсько-спортивною спеціалізацією; райони з високим рівнем забезпеченості туристсько-спортивними ресурсами (30-39 балів). Таких районів 21. До цієї групи попали такі популярні райони як Камчатка, Памір, Гімалаї, Тібет, Східна Африка, Мексиканське нагір'я, Північні Анди, Центральні Анди тощо. В основному, це райони – з обмеженою туристсько-спортивною спеціалізацією (2-3 види туризму); райони з середнім рівнем забезпеченості туристсько-спортивними ресурсами (20-29 балів). Таких районів найбільше – 45. Більшість з них – це туристсько-спортивні райони – потенційні дестинації, хоча є й туристсько-спортивні райони-дестинації з вузькою туристсько-спортивною спеціалізацією (1-2 види туризму). Наприклад, Урал, Карпати, Крим тощо; райони з низьким рівнем забезпеченості туристсько-спортивними ресурсами (менше 20 балів). Таких районів 26. Це всі райони-донори та частина потенційних районів з вузькою туристсько-спортивною спеціалізацією.

Висновки. Таким чином, туристсько-спортивне районування світу виступає важливим підсумком суспільно-географічного дослідження спортивного туризму як геопросторового явища.

Список використаних джерел:

1. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреації та рекреаційної географії. / О.О.Бейдик. – К.: Палітра, 1998. – 130 с.
2. Дмитриевский Ю. Д. Туристские районы мира: учебное пособие / Ю.Д.Дмитриевский. – Смоленск: СГУ, 2005. – 224 с.
3. Зачиняев П.Н. География международного туризма. / П.Н.Зачиняев, Н.С.Фалькович. – М.: Мысль, 2002. – 297 с.
4. Колотуха О.В. Спортивный туризм: співвідношення понять / О.В.Колотуха. // Географія та туризм: Наук. зб. / Ред. кол.: Я.Б.Олійник (відп. ред.) та ін. – К.: Альтапрес, 2013. – Вип. 26. – С.3-13.
5. Королев А.Ю. Эталонные маршруты и оценка туристских возможностей горных территорий: Автореф. дис... канд. геогр. наук: 25.00.24. / А.Ю.Королев – Пермь, 2010. – 23 с.
6. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг: геопросторові аспекти: навчальний посібник / О.О.Любіцева. – 3-е вид., перероб. і допов. – Київ: Альтапрес, 2006. – 430 с.
7. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації (UNWTO World Tourism Organization) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.world-tourism.org>.

Список использованных источников:

1. Бейдик А.А. Словарь-справочник по географии туризма, рекреологии и рекреационной географии / А.А.Бейдик. – К.: Палитра, 1998. – 130 с.
2. Дмитриевский Ю. Д. Туристские районы мира: учебное пособие / Ю.Д.Дмитриевский. – Смоленск: СГУ, 2005. – 224 с.
3. Зачиняев П.Н. География международного туризма / П.Н.Зачиняев, Н.С.Фалькович. – М.: Мысль, 2002. – 297 с.
4. Колотуха А.В. Спортивный туризм: соотношение понятий / А.В.Колотуха. // География и туризм: Наук. сб. / Ред. кол.: Я.Б.Олійник (отв. ред.) и др. – К.: Альтапрес, 2013. – Вип. 26. – С.3-13.
5. Королев А.Ю. Эталонные маршруты и оценка туристских возможностей горных территорий: Автореф. дис ... канд. геогр. наук: 25.00.24. / А.Ю.Королев – Пермь, 2010. – 23 с.

6. Любичева О.А. Рынок туристических услуг: геопространственные аспекты: учебное пособие / О.А.Любичева. – 3-е изд., Перераб. и дополн. – Киев: Альтапрес, 2006. – 430 с.
7. Официальный сайт Всемирной туристической организации (UNWTO World Tourism Organization) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.world-tourism.org>.

References:

1. Beydyk O.O. Slovník-dovideník z geohrafiy turyzmu, rekreatohiyi ta rekreatsiynoyi geohrafiyi. / O.O.Beydyk. – K.: Palitra, 1998. – 130 s.
2. Dmytryevskyy Yu. D. Turyst-skye rayoni myra: uchebnoe posobyе / Yu.D.Dmytryevskyy. – Smolensk: S·HU, 2005. – 224 s.
3. Zachynyaev P.N. Geohrafiya mezhdunarodnoho turyzma. / P.N.Zachynyaev, N.S.Fal'kovych. – M.: Misl', 2002. – 297 s.
4. Kolotukha O.V. Sportyvnyy turyzm: spivvidnoshennya ponyat' / O.V.Kolotukha. // Geohrafiya ta turyzm: Nauk. zb. / Red. kol.: Ya.B.Oliynyk (vidp. red.) ta in. – K.: Al'tapres, 2013. – Vyp. 26. – S.3-13.
5. Korolev A.Yu. Etalonnnye marshruti y otsenka turystskyykh vozmozhnostey hornikh terrytoryy: Avtoref. dys... kand. geohr. nauk: 25.00.24. / A.Yu.Korolev – Perm', 2010. – 23 s.
6. Lyubitseva O.O. Rynok turystychnykh posluh: heoprosorovi aspekty: navchal'nyy posibnyk / O.O.Lyubitseva. – 3-e vyd., pererob. i dopov. – Kyiv: Al'tapres, 2006. – 430 s.
7. Ofitsiyny sayt Vsesvitn'oyi turystychnoyi orhanizatsiyi (UNWTO World Tourism Organization) [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.world-tourism.org>.

УДК 339

Калуцький Іван Федорович,
доктор сільськогосподарських наук,
професор

ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника», м.
Івано-Франківськ, Україна,
e-mail: vitrolis@ukr.net

Ковальська Леся Володимирівна
кандидат географічних наук, доцент

ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника», м.
Івано-Франківськ, Україна,
e-mail: Gnatuk_L@ukr.net

*РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В УМОВАХ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ
НЕСТАБІЛЬНОСТІ ТА ВОЄННО-ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ В
УКРАЇНІ*

Мета – проаналізувати розвиток туризму в зоні воєнно-політичного конфлікту на сході України, а також в умовах окупації Кримського півострова і вплив воєнного конфлікту на розвиток туристичної галузі в Україні в цілому.

Методика – дослідження розвитку вітчизняного туризму в умовах фінансово-економічної нестабільності та воєнно-політичного конфлікту ґрунтується на сполученні методів галузевого та територіального аналізу. Зокрема, для дослідження застосований системний підхід при використанні методів порівняння, статистичного, аналітичного аналізу тощо. Ця методика включає аналіз умов та чинників розвитку туризму в країні на основі статистичних даних показників (кількість прибуттів, виїздів, приплив валютних надходжень і вивіз капіталу за кордон туристами, кількість вантажо- і грузоперевезень та ін.) та визначення рівня розвитку національного туристичного ринку.

Результати – у статті проаналізовано вплив соціально-економічних та воєнно-політичних чинників на розвиток туристичної галузі в Україні. Зроблено акцент на зовнішню торгівлю України, зокрема послугами пов'язаними з подорожами. Охарактеризовано розвиток внутрішнього туризму в Україні, а саме: визначено основні

центри розвитку туризму, зокрема звернено увагу на адміністративні області, які відправляють та приймають туристів, зазначено стан вантажо- та пасажиро-перевезень й закладів оздоровлення, відпочинку, громадського харчування. Обґрунтовано вплив інвестиційної політики та реструктуризації органів влади на сучасний стан туристичної галузі.

Наукова новизна – вперше, на основі галузево-територіального аналізу проаналізовано стан розвитку туристичної галузі у період соціально-економічної нестабільності та воєнно-політичного конфлікту. Результати дослідження можуть лягти в основу написання курсових, дипломних робіт, підготовки лекційно-практичного матеріалу, проведення моніторингу вітчизняного туристичного ринку.

Практична значимість – полягає в аналізі об'єктивності розвитку туристичної галузі сьогодення, розподілу внутрішніх туристичних потоків. Соціально-політичний фактор сприяв появі нового виду туристичної діяльності – патріотичний туризм тощо.

Ключові слова: туризм, інвестиції, воєнно-політичний конфлікт, анексовані території, експорт, фінансово-економічна нестабільність.

УДК 339

Калуцький Іван Федорович,
доктор сільськогосподарських наук,
професор

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, г. Івано-Франківськ,
Україна,
e-mail: vitrolis@ukr.net

Ковалська Лєся Володимирівна,
кандидат географічних наук,
доцент

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, г. Івано-Франківськ,
Україна,
e-mail: Gnatuk_L@ukr.net

РАЗВИТИЕ ТУРИЗМА В УСЛОВИЯХ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ И ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОГО КОНФЛИКТА В УКРАИНЕ

Цель – проанализировать развитие туризма в зоне вооруженно-политического конфликта на востоке Украины, а также в условиях оккупации Крымского полуострова и влияние вооруженного конфликта на развитие туристической отрасли в Украине в целом.

Методика – исследование развития отечественного туризма в условиях финансово-экономической нестабильности и вооруженно-политического конфликта основывается на соединении методов отраслевого и территориального анализа. В частности, для исследования применен системный подход при использовании методов сравнения, статистического, аналитического анализа, и тому подобное. Эта методика включает анализ условий и факторов развития туризма в стране на основе статистических данных показателей (количество прибытий, выездов, прилив валютных поступлений и вывоз капитала за границу туристами, количество вантажо- и грузоперевозок и др.) и определения уровня развития национального туристического рынка.

Результаты – в статье проанализировано влияние социально-экономических и вооруженно-политических факторов на развитие туристической отрасли в Украине. Сделан акцент на внешнюю торговлю Украины, в частности услугами связанными с путешествиями. Охарактеризовано развитие внутреннего туризма в Украине, а именно: определены основные центры развития туризма, в частности обращено внимание на административные области, которые отправляют и принимают туристов, отмечено состояние вантажо- и пасажиро-перевозок и заведений оздоровления, отдыха, общественного питания. Обосновано влияние инвестиционной политики и реструктуризации органов власти на современное состояние туристической отрасли.

Научная новизна – впервые, на основе отраслево-территориального анализу проанализировано состояние развития туристической отрасли в период социально-экономической нестабильности и военно-политического конфликта. Результаты исследования могут лечь в основу написания курсовых, дипломных работ, подготовки, лекционно-практического материала, проведения мониторинга отечественного туристического рынка.

Практическая значимость – заключается в анализе объективности развития туристической отрасли настоящего, распределения внутренних туристических потоков. Социально-политический фактор способствовал появлению нового вида туристической деятельности – патриотический туризм и тому подобное.

Ключевые слова: туризм, инвестиции, военно-политический конфликт, аннексированные территории, экспорт, финансово-экономическая нестабильность.

UDC 339

Kalutsky Ivan Fedorovych,
Doctor of Agricultural Sciences, Professor

Vasyl Stefanyk Precarpathian National
University, Ivano-Frankivs'k, Ukraine,
e-mail: vitrolis@ukr.net

Kovalska Lesya Volodymyrivna,
Candidate of Geographic Sciences, Associate
Professor

Vasyl Stefanyk Precarpathian National
University, Ivano-Frankivs'k, Ukraine,
e-mail: Gnatuk_L@ukr.net

THE DEVELOPMENT OF TOURISM IN CONDITIONS OF FINANCIAL AND ECONOMIC INSTABILITY IN THE REGIONS OF MILITARY AND POLITICAL CONFLICT IN UKRAINE

The aim of the article is to analyze the development of the tourism in the military-politic conflict zone in Eastern Ukraine and in the conditions of the occupation of the Crimea and the influence of the military conflict on the development of the touristic sphere in Ukraine.

Methods. In the investigation there has been used the system approach by drawing the methods of comparison, statistics and analytic analysis. In the article there has been analyzed the influence of the socio-economic and military and political factors on the development of the touristic sphere in Ukraine. The stress is made on the foreign trade of Ukraine, in particular the services connected with travelling.

Results. There has been characterized the development of the internal tourism in Ukraine, especially: there has been determined the main centers of the tourism development; the attention is focused on the administrative oblasts generating and receiving the tourists; there has been mentioned the state of goods transportation, passenger transportation, recreation facilities and public dining establishments. There has been proved the influence of the investing policy and of the authorities' restructuring on the modern state of the touristic sphere.

Scientific novelty. The scientific results of the investigation can serve as the basis for writing course papers, diplomas, and for preparation of the material for the lectures and the practical lessons.

The practical meaning is in the analysis of the objectivity of today's touristic sphere development, distribution of the internal touristic streams, emergence of the new kind of touristic activity – patriotic tourism etc.

Key words. Tourism, investment, military and political conflict, annexed territories, export, financial and economic instability.

Постановка проблеми. Туризм в Україні виступає високорентабельною галуззю економіки й невід'ємною складовою світового туристичного процесу, яка стабільно збільшує обсяги туристичного продукту завдяки залученню як державних дотацій, наприклад на проведення Євро-2012, так і приватних. Місце туристичної галузі в економіці країни продиктоване також рівнем розвитку й інших галузей народного господарства, які вона в себе інтегрувала. Крім того слід враховувати й те, що у просторі, в якому функціонує туризм, спостерігається співіснування, накладання і взаємне проникнення полів інших гілок суспільно-економічного, політичного і культурного життя країни [15]. Тому стан кожного із них безперечно є значущим й досить впливовим на розвиток туризму. Такий вплив може бути тривіальним: з одного боку сприяти розвитку туристичної галузі, з іншого – паралізувати її. На превеликий жаль, сьогодні на теренах України, при зростанні воєнно-політичної напруженості, фінансово-економічної нестабільності, туристична галузь перебуває у стані стагнації. Зокрема це спостерігається у зонах воєнно-політичних конфліктів та на анексованих територіях. Тому питання аналізу функціонування туризму в зоні воєнно-політичного конфлікту на сході України, а також в умовах окупації Кримського півострова та загалом в державі є актуальним і потребує детального дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Висвітлення питань розвитку туристичної галузі в Україні присвячені праці Кулешової Н.В., Грабовенської С.П., Алексєєва Н.Ф., Шулик В.В. та інші. Останні публікації дають змогу зробити висновок про існування позитивних тенденцій в розвитку туристичної галузі в Україні.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз впливу дестабілізуючих чинників, зокрема воєнно-політичних конфліктів на розвиток туризму не проводився, тому дана стаття дасть можливість доповнити зазначенні вище праці.

Формулювання цілей статті (Постановка завдання) Метою статті – аналіз впливу воєнно-політичних конфліктів на сході держави та на території Кримського півострова на сучасний стан розвитку туризму та в Україні в цілому.

Виклад основного матеріалу Сучасний стан туристичної галузі та й економіки загалом в Україні, в основному, продиктований дестабілізуючими чинниками: політичними, військовими й економічними. Серед політичних чинників слід виокремити:

- нестабільність ситуації на сході України через дії формувань терористичних організацій ДНР та ЛНР, які фінансуються Російською Федерацією, що призвели до воєнних дій і як наслідок – до людських жертв (за даними ООН, 20 жовтня 2014 р. число загиблих на сході України становить 4 тис. 317 чол.);

- анексія АР Криму Російською Федерацією, що призвело до загострення конфліктних ситуацій та сутичок між українським та

російським народами, а також пригнічення й переслідування владними органами РФ корінного населення півострова – кримських татар, заборона в'їзду до Росії кримсько-татарських лідерів.

Вплив економічних чинників на розвиток туризму проявляється у:

- зменшені фінансової спроможності вітчизняних туристів взяти участь у туристичній діяльності. Станом на січень–липень 2014 року середньо місячна заробітна плата становила 3395 грн. Номінальна заробітна плата за цей період порівняно з відповідним періодом 2013 року збільшилася на 5,0%, проте індекс реальної заробітної плати зменшився на 1,7%. Незважаючи на те, що за останні 12 місяців (відносно вересня 2013р.) розмір заробітної плати штатного працівника збільшився на 6,3% [8] за дослідженнями Світового банку Україна потрапила до групи країн з валовим доходом нижче середнього – це 136 місце у світі [21];

- інфляція гривні – за даними НБУ інфляція в Україні у 2014 р. може зрости до 17-19% під впливом девальвації гривні та підвищення регульованих тарифів;
- банкрутством туристичних фірм. Наприклад, болгарська туристична компанія «Альфа Сервіс», яка здійснювала розміщення українських туристів у Республіці Болгарія, ліквідувала всі бронювання на розміщення у готелях, замовленні ТОВ «Туроператор Ільтур», у зв'язку із непогашеною заборгованістю українського туроператора [1].
- прискіпливому ставленні споживачів туристичного продукту до питання відповідності своїх прав, передбачених договором тощо.

У результаті дій вище зазначених чинників на сході України повністю зруйнована туристична інфраструктура й інфраструктура загалом. Розвиток туризму призупинився, як і більшість галузей народного господарства, відбулась масове переселення людей із зони антитерористичної операції. Внаслідок анексії Росією Кримського півострова активний туристичний сезон у Криму так і не відбувся. Збільшився міграційний потік біженців з півострова на материкову частину України. Тільки протягом двох місяців (станом на 07.05.2014 р.) з Криму на материкову Україну виїхало (не враховуючи військових) 7723 осіб [18]. Заклади швидкого харчування McDonald's припинили свою діяльність у містах-курортах: Ялті, Сімферополь, Севастополь. Аеропорт Бельбек не приймає міжнародні рейси, за виключенням чартерних і бізнес-авіарейсів. Півострів, з 6 млн. туристів за 2013 р., відвідало тільки близько 1,5 млн., з них переважно росіяни й близько 0,5 млн. – біженці зі сходу України. Єдиним шляхом переміщення населення кримського півострова у Росію – поромом через Керченську протоку, який за своєю спроможністю не здатний задовольнити сучасні потреби перевізників. А у додаток – зимовий період, який паралізує цей рух цілком через замерзання протоки.

В'їзд російського населення у країни Європи неофіційно є небажаний. Наприклад, власник готелю «Brioni» в місті Острава

на північному сході Чехії Томаш Крчмарж відмовився розміщувати в своєму закладі російських громадян, за що був оштрафований на 50 тисяч крон (2270 доларів) [7]. Аналогічна ситуація мала місце і в одному із готелів курортного містечка Трускавець Львівської області, де дирекція відмовилась приймати відвідувачів з країни-агресора – росіян [4].

Через війну на сході та анексію Криму більшість іноземців відмовляються від поїздок в Україну, оскільки страхові та туристичні компанії, авіаперевізники не гарантують їм безпеку в Україні [20].

Враховуючи вище наведені аргументи, туристична індустрія в Україні все ж таки продовжує функціонувати і розвиватися, хоча й з меншими темпами, а центри її розвитку дещо змістилися територіально.

Незважаючи на те, що цього року туристичний форум уперше проігнорували іноземні кампанії, згідно даних Адміністрації Державної прикордонної служби України за 9 місяців 2014 р. Україну відвідало близько 10 млн. іноземних туристів, з них, за оцінками MasterCard – 1,8 млн. столицю України. У порівнянні з аналогічним періодом 2013 року потік туристів зменшився у півтора рази (2013 р. – 24671227 іноземних туриста). При цьому слід зазначити, що така ситуація пов'язана із зменшенням потоку туристів з Білорусі, Молдови та Росії, що складає майже 10 млн. осіб. Проте, за цей період збільшилась кількість іноземних туристів з Польщі, Угорщини, Індії та Єгипту і майже не змінилася кількість туристів із Словаччини.

Зовнішня торгівля України послугами, що пов'язані з подорожами з країнами світу за I півріччя 2013 року становила: експорт – 185098,8 тис. дол. США, імпорту – 308222,6 тис.дол. США, з показником сальдо – (-123123,8). У відповідності до I півріччя 2014 року: експорт – 5957769,1 тис. дол. США, імпорту – 2784740,4 тис.дол. США, з показником сальдо – (+ 3173028,7). На теренах СНД Білорусь, Казахстан, Російська Федерація за I півріччя 2014 р. у зовнішній торгівлі України експорт послугами пов'язаних з подорожами становив відповідно 1917,3; 985,2; 11030,6 тис. дол. США, імпорт, відповідно 2519,5; 1403,9; 22526,7 тис. дол. США, сальдо – (-602,2, -418,7, -11496,1). Здатним сальдо характеризуються Молдова (2805,8), Азербайджан (4693,7). У Європі: в Австрії, Болгарії, Греції, Італії, Польщі, Словаччині, Угорщині, Франції, Чехії і т.д. сальдо від'ємне, найбільший показник у Греції – -8749,5, а найменший у Болгарії – -784,8. У країнах Азії у зовнішній торгівлі послугами, пов'язані з подорожами переважає експорт. У Єгипті, послуги, пов'язані з подорожами характеризуються з показником сальдо – -5590,1, у Бразилія – -44,2 [19].

Щодо виїзного туризму, то, в основному, географія місць відпочинку дещо змістилась. Наприклад, у зв'язку з девальвацією гривні переорієнтація відбулась на країни сусіди (ближче і дешевше) та країни, які не підвищували ціни на свої турпропозиції і/чи надають пільги. Наприклад, Грузія запрошувала українців на літній відпочинок знижки 20 %. Протягом 10 місяців 2014 р. Грузію відвідали близько 134 тисяч

українців [9]. Основними країнами лідерами, які приймають і приймають українських туристів протягом 2014 р. є Єгипет, Туреччина, Польща і т.п.

Проте основний потік надав перевагу внутрішньому туризму, хоча і він також помітно зменшив свої обсяги. Наприклад, у літній період поновому для себе відкрили українці курортне місто Одесу, приморський Херсон. За статистикою, Одеську область відвідало за I півріччя близько 7 млн.чол., що на 22 % менше відносно попереднього, проте ввезено коло 7 млн. дол., а вивезено близько 2 млн. дол., що позитивно вплинуло на економіку. Значна кількість туристів приїхала із центральних областей (Дніпропетровська, Запорізька, Харківська). Цьому сприяло проведення фестивалів, зокрема перенесених із Криму, наприклад, «Джас Коктебель», а також породження такого явища, як – патріотичний туризм [14].

Щодо Херсонської області, то за літній сезон 2014 р., за різними статистичними даними, відвідало від 0.5 до 1 млн., у порівнянні із 2013 р. – 2,5 млн. туристів. Крім відпочинку на/та біля моря, туристи надавали перевагу екотуризму – відвіданням вихідного дня територій природоохоронних об'єктів: природних національних парків та біосферного заповідника.

Влітку 2014 р., загалом, в Україні працювало 13977 дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, що на 3772 заклади (21,3%) менше, порівняно з попереднім роком (у 2013 р. їх працювало 18549). Із них у 2014 р. – заклади оздоровлення – 452 одиниць, заклади відпочинку – 13525 од., у порівнянні з 2013 р. – заклади оздоровлення – 606 одиниць, заклади відпочинку – 17943 од. У 2014 р. загальна кількість місць скоротилась на 27 тис. (17,6%) і склала 126 тис. одиниць (у 2013 р. 191 тис. од.) [11].

Чисельність дітей, які перебували влітку у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку зменшилась на 25,7% - з 2017 тис. осіб у 2013 році до 1346 тис. осіб у 2014 році (у 2012 р. – 1825 тис. осіб).

Питома вага оздоровлених дітей (без урахування дітей, які прибули на оздоровлення в Україну з інших країн) у загальній кількості дітей 7-16 років становила у 2014 році 35% (у 2013 році - 48%, у 2012 році – 43,3%).

Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку, за регіонами: у 2013 році АР Крим функціонувало 688 дитячих закладів оздоровлення та відпочинку з кількістю місць 34158 од., де було оздоровлено 177893 осіб, у м. Севастополь відповідно 112, 3420, 27149, у 2014 році – 0. У Луганській обл. – кількість закладів оздоровлення і відпочинку, що працювали влітку 2014 року скоротилась у відповідності з 2013 роком майже у 4,1 рази (до 193 од. із 788), ліжка місць до 225 з 9720, кількість дітей до 9836 з 53558 осіб. У Донецькій області відповідно кількість закладів до 590 з 1093, кількість місць до 9200 з 19107, оздоровлено дітей 44210 з 111590 осіб. Щодо загальної ситуації скорочення закладів оздоровлення та відпочинку по всій Україні, то спостерігається їх кількісне зменшення, найменший показник у Рівненській обл. – 4, у Кіровоградській, Чернігівській – 12, у інших адміністративних одиницях цей показник є більшим. Щодо кількості

оздоровлених дітей, то спостерігається аналогічна ситуація, але найменший показник припадає на Черкаську область (у 2013 р. – 65652, а у 2014 р. – 62264 осіб). Всього виїхало 200 організованих груп (у кількості 4 385 дітей) за кордон на відпочинок та оздоровлення влітку 2014 р. у порівнянні з 2013 р., відповідно – 325 груп 7 239 дітей [6].

Щодо зимового періоду, то туристи надають перевагу гірськолижному туризму. Тому їх максимальна кількість географічно буде зорієнтована на захід (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська області).

Відчутна динаміка кількості відвідувачів у закладах громадського харчування значно зменшилась, що відобразилось в економічній ефективності цих закладів. Наприклад, оборот ресторанного господарства (з урахуванням обороту фізичних осіб-підприємців) за січень–вересень 2014р. Протии січня–вересня попереднього року зменшився на 10,4% і становив 15,8 млрд. грн. За січень–червень 2013р. Протии січня–червня попереднього року збільшився на 1,1% і становив 11,4 млрд.грн. [10].

Кількість туристів як внутрішніх так і зовнішніх, безперечно, вплинула на кількість вантажо-та пасажиро-перевезень. Наприклад, за 8 місяців 2014 року збитки Укрзалізниці від пасажирських перевезень у дальньому та приміському сполученнях складають близько 5,3 млрд. грн. У тому числі, збитки від пасажирських перевезень у дальньому сполучені – 2,9 млрд. грн., у приміському сполучені – 2,4 млрд. грн. За аналогічний період минулого року збитки від здійснення зазначених перевезень склали понад 3,8 млрд. грн.[12].

Зокрема, у поточному році дохід від пасажирських перевезень склав 3,1 млрд. грн., при цьому витрати на організацію пасажирських перевезень сягнули 8,5 млрд. грн. Таким чином, збитки від пасажирських перевезень складають близько 5,3 млрд. грн. У тому числі, збитки від пасажирських перевезень у дальньому сполучені – 2,9 млрд. грн., у приміському сполучені – 2,4 млрд. грн. [13].

Загострення воєнно-політичних конфліктів України із сусідньою державою безперечно вплинуло та інвестиційну внутрішню та зовнішню політики. Індекс бізнес-клімату в Україні, за оцінками АКБ (Австрійський контрольний банк), знизився у квітні 2014 р. на 13,8 пунктів у порівнянні із показниками на початку року. Нині він становить 61,3 пунктів і є найнижчим серед країн Центральної та Східної Європи. Учасники останнього опитування визначили нинішню ситуацію в Україні з точки зору її економічної привабливості радше як негативну [2]. Безперечно, це призвело до зниження капіталовкладень. Незважаючи на вище викладене впродовж січня–червня 2014 р. прямі інвестиції становили 6767,6 млн. дол. США. Станом на 1 липня 2014 р. обсяг прямих інвестицій склав 50021,8 млн. дол. США. Найбільші країни-інвестори: Кіпр – 15699,4 млн. дол. (31,4%), Німеччина – 5943,0 млн. дол. (11,9%), Нідерланди – 5349,9 млн. дол. (10,7%), Російська Федерація – 3051,9 млн. дол. США (6,1%). За минулий рік (2013 р.) прямі іноземні інвестиції з країн світу в економіку України склали 58156,9 млн. дол. США [8]. Безперечно, інвестиції

підтримують, стабілізують, розвивають економіку, в тому числі і туристичну галузь кожної країни, тим паче України.

Воєнно-політична ситуація в Україні вплинула також на реструктуризацію органів влади та зміни в нормативно-правовій частині. Зокрема, згідно переліку актів Кабінету Міністрів України від 5 березня 2014 р. № 71, що втратили чинність є Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 серпня 2013 р. № 638“

Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 р.” [15]. Наступна постанова Кабінету Міністрів України «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 10 вересня 2014 р. № 442 постановила ліквідувати Державне агентство з туризму та курортів, поклавши його функції на Міністерство економічного розвитку і торгівлі (крім здійснення державного нагляду (контролю) у сфері туризму та курортів) [5]. Такі дії призвели до призупинення надходжень інвестицій з державної казни на розвиток туристичної галузі, що також негативно вплинули на її сьогоденний стан.

Висновки. Отже, сучасний стан розвитку туризму в нашій державі можна розглядати як епізодичне явище, яке виникло через нестабільну соціально-воєнно-економічну ситуацію як на сході, півдні так і в Україні в цілому. Ця ситуація вплинула на зменшення обсягів надання туристичних послуг та на стан туристичної інфраструктури. Зокрема, різко зменшилась кількість відвідувачів у закладах громадського харчування, приїжджих туристів, вантажо- та пасажиро-перевезень. Разом з тим збільшилась кількість виїздів українців за кордон. Незважаючи на інвестиційну непривабливість України, реструктуризацію органів влади, простежується розвиток внутрішнього туризму, зокрема, патріотичного, що свідчить про наявність в Україні значних потенційних туристичних ресурсів. При проведенні реформування народно-господарського комплексу держави необхідно їх максимально використати.

Список використаних джерел:

1. Банкрутство туристичних фірм. – Режим доступу – <http://tourism.gov.ua/ua/action/25552/27302>
2. Бізнес-клімат – Режим доступу – <http://www.dw.de/a-17617204>
3. В'їзд російського населення у країни Європи – Режим доступу: <http://mydim.ua/news/world/?id=10796>
4. Вїзд росіян в Україну. – Режим доступу: http://www.novostimira.com.ua/newsgroup_18.html
5. Державне агентство з туризму та курортів Режим доступу <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-p>).
6. Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку – Режим доступу. – http://ukrstat.org/uk/express/expres_u.html
7. Заборона віздуросія у Європу. – режим доступу. - <http://mydim.ua/news/world/?id=10796>
8. Заробітна платау 2014 року Режим доступу. – http://ukrstat.org/uk/Noviny/new2014/new2014_u/new_u09.html
9. Новини тур бізнесу. - Режим доступу. - <http://novosti-turbiznesa.info/rss.php>.
10. Оборот ресторанного господарства – Режим доступу. – http://ukrstat.org/uk/druk/soc_ek/2014/publ_09_2014_u.html

11. Оздоровлення дітей. – Режим доступу. -
http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2014/bl/10/bl_ozdor_2014.zip
12. Пасажиро й грузоперевезення. - Режим доступу. -
<http://portal.lviv.ua/news/2014/09/18/101700.html>
13. Пасажирські перевезення Режим доступу:
http://uz.gov.ua/press_center/up_to_date_topic/389586/
14. Патріотичний туризм http://novosti-turbiznesa.info/article/leto_2014_proshlo.html.
15. Програма розвитку туризму та курортів на період до 2022 року” Режим доступу.
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/71-2014-п/paran88#n26>.
16. Режим доступу http://pidruchniki.com/16091209/turizm/teoriyi_konfliktu_turizmi#62
17. Режим доступу: http://uz.gov.ua/press_center/up_to_date_topic/389586/
18. Розвиток туризму в Криму в 2014 р. –Режим доступу
http://uk.wikipedia.org/wiki/Анекси́я_Криму_Росією_2014_року.
19. Торгівля послугами. – Режим доступу -
http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/zd/ztpu_es/arh_ztpu_es_2014.htm
20. Туристична галузь в Україні. – Режим доступу <http://tsn.ua/tourism/viyna-na-shodi-ta-aneksiya-krimu-postavili-ukrayinskiy-turizm-na-mezhu-vizhivannya-371841>
21. Фінансовий стан українців в 2014 р. – Режим доступу:
<http://organizations.finance.ua/ua/info/~7oiylpmiow8iy1smak5>

References:

1. Bankruptcy of the Touristic Firms. – Online: <http://tourism.gov.ua/ua/action/25552/27302>
2. Business Climate. – Online: <http://www.dw.de/a-17617204>
3. Russian People’s In-move to the European Countries. – Online:
<http://mydim.ua/news/world/?id=10796>
4. Russian People’s In-move to Ukraine. –
 Online:http://www.novostimira.com.ua/newsgroup_18.html
5. The State Agency of Tourism and Health Resorts. –
 Online:<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/442-2014-п>
6. The Health and Recreation Establishments for the Children. –
 Online:http://ukrstat.org/uk/express/expres_u.html
7. Prohibition on the Russian People’s In-move to Europe. –
 Online:<http://mydim.ua/news/world/?id=10796>
8. Salary in 2014. – Online:http://ukrstat.org/uk/Noviny/new2014/new2014_u/new_u09.html
9. Touristic Business News.– Online:<http://novosti-turbiznesa.info/rss.php>.
10. The Turnover of the Restaurant Business. –
 Online:http://ukrstat.org/uk/druk/soc_ek/2014/publ_09_2014_u.html
11. Children’s Health Improvement. –
 Online:http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2014/bl/10/bl_ozdor_2014.zip
12. Passenger Transportation and Goods Transportation. –
 Online:<http://portal.lviv.ua/news/2014/09/18/101700.html>
13. Passenger Transportation. – Online:http://uz.gov.ua/press_center/up_to_date_topic/389586/
14. Patriotic Tourism. – Online:http://novosti-turbiznesa.info/article/leto_2014_proshlo.html.
15. The Program of the Development of Tourism and Health Resorts for the Period to 2022. –
 Online:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/71-2014-п/paran88#n26>
16. Online:http://pidruchniki.com/16091209/turizm/teoriyi_konfliktu_turizmi#62
17. Online:http://uz.gov.ua/press_center/up_to_date_topic/389586/
18. The Development of Tourism in the Crimea in 2014. –
 Online:http://uk.wikipedia.org/wiki/Анекси́я_Криму_Росією_2014_року.
19. Services trade.–
 Online:http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/zd/ztpu_es/arh_ztpu_es_2014.htm
20. Touristic Sphere in Ukraine.– Online:<http://tsn.ua/tourism/viyna-na-shodi-ta-aneksiya-krimu-postavili-ukrayinskiy-turizm-na-mezhu-vizhivannya-371841>
21. Financial State of the Ukrainians in 2014. –
 Online:<http://organizations.finance.ua/ua/info/~7oiylpmiow8iy1smak5>

УДК 338.48

Борисюк Оксана Анатоліївна,
кандидат географічних наук

Національний авіаційний університет,
м. Київ, Україна
e-mail: imv2008@ukr.net

ТУРИСТИЧНИЙ МАРКЕТИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ

Мета. Визначити роль і місце географії та регіонального туристичного маркетингу у вивченні туризму.

Методика. Одним з головних напрямків наукового пошуку є маркетингова оцінка туристичного потенціалу регіону на засадах суспільно-географічної методології.

Результати. В статті в результаті дослідження обґрунтовуються основні напрямки географічного дослідження регіональних туристичних ринків (визначення суті терміну «регіональний туристичний ринок», застосування специфічних географічних методів для дослідження, визначення системи географічних критеріїв і показників для оцінки, діагностики та прогнозування) для створення географічної концепції їх стійкого розвитку.

Наукова новизна. Теоретичні обґрунтування суспільно-географічного маркетингу та його впровадження в практику управління територіями, галузями, підприємствами дозволить визначити напрями трансформаційних процесів не лише на регіональному рівні, а також в масштабі всієї держави. Вони сприятимуть розробці нової парадигми суспільно-географічних процесів маркетингового спрямування та окреслять основні положення та заходи щодо подальшого впровадження та розвитку суспільно-географічного маркетингу регіонального туристичного ринку.

Практична значимість. Виходячи з потреб державного управління, необхідності значно глибшого наукового обґрунтування регіональної політики нагальною потребою є постановка питання про суспільно-географічний маркетинг регіону взагалі та про суспільно-географічний маркетинг регіонального туристичного ринку, зокрема, в контексті предмету статті.

Ключові слова: суспільна географія, суспільно-географічний маркетинг, туристичний регіональний ринок, географічна концепція стійкого розвитку

УДК 338.48

Борисюк Оксана Анатольевна,
кандидат географических наук

Национальный авиационный университет,
г. Киев, Украина
e-mail: imv2008@ukr.net

ТУРИСТИЧЕСКИЙ МАРКЕТИНГ КАК ИНСТРУМЕНТ ИССЛЕДОВАНИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО ТУРИСТИЧЕСКОГО РЫНКА

Цель. Определить роль и место географии и регионального туристического маркетинга в изучении туризма.

Методика. Одним из главных направлений научного поиска есть маркетинговая оценка туристического потенциала региона на принципах общественно-географической методологии.

Результаты. В статье в результате исследования обосновываются основные направления географического исследования региональных туристических рынков (определение сути термина «региональный туристический рынок», применение специфических географических методов для исследования, определение системы географических критериев и показателей для оценки, диагностики и прогнозирования) для создания географической концепции их устойчивого развития.

Научная новизна. Теоретические обоснования общественно-географического маркетинга и его внедрение в практику управления территориями, отраслями, предприятиями позволит определить направления трансформационных процессов не только на региональном уровне, а также в масштабе всего государства. Они будут способствовать разработке новой парадигмы общественно-географических процессов маркетингового направления и определяют основные этапы дальнейшего внедрения и развития общественно-географического маркетинга регионального туристического рынка.

Практическое значение. Исходя из потребностей государственного управления, необходимости значительно более глубокого научного обоснования региональной политики, необходимостью есть постановка вопроса про общественно-географический маркетинг региона в целом и общественно-географический маркетинг регионального туристического рынка, в частности, в контексте предмета статьи.

Ключевые слова: общественная география, общественно-географический маркетинг, туристический региональный рынок, географическая концепция устойчивого развития.

UDC 338.48

Borysyuk Oksana Anatoliyivna,
Candidate of Geographic Sciences

National Aviation University,
Kyiv, Ukraine,
e-mail: imv2008@ukr.net

TOURISM MARKETING AS A TOOL OF REGIONAL TOURISM MARKET RESEARCH

Purpose. Define the role and place of geography and regional tourist marketing tourism in the study.

Method. One of the main scientific research evaluation is marketing the tourism potential of the region on the basis of socio-geographical methodology.

Results. The article is a study grounded geographical areas of study regional tourist markets (define the essence of the term "regional tourism market," the use of specific geographic methods to study the definition of geographical criteria and indicators for assessment, diagnosis and prognosis) to create a geographical concept of sustainable development .

Scientific novelty. Theoretical study socio-geographic marketing and its implementation in practice management areas, sectors, enterprises will identify areas of transformation processes not only at the regional level and across the state. They contribute to the development of a new paradigm of social and geographic focus of the marketing process and will outline the main provisions and measures for further implementation and development of socio-geographic marketing of regional tourism market.

The practical significance. Based on the needs of the government, the need for much deeper scientific justification for regional policy is obvious the question of socio-geographic marketing region in general and about the social and geographic marketing of regional tourism market, particularly in the context of the subject article. Theoretical study socio-geographic marketing and its implementation in practice management areas, sectors, and enterprises will identify areas of transformation processes not only at the regional level and across the state.

Keywords: social geography, social and geographical marketing, tourism regional market, the geographical concept of sustainable development.

Постановка проблеми. Регіональні аспекти досліджень останнім часом все активніше виявляються в найрізноманітніших наукових галузях – від географії до економіки, соціології та етнології, від екології до сакрально-духовної сфери. Така активізація обумовлена як об'єктивними причинами,

які полягають в розширенні та поглибленні предметної сфери досліджень, так і в суб'єктивних потребах практики державного та регіонального управління, вдосконалення концепцій регіональної політики. Географічна наука і, насамперед, суспільна географія володіє вже достатньо розвиненим та практично апробованим теоретико-методологічним інструментарієм істинно наукових регіональних досліджень. Проблема полягає, на наш погляд, у вкрай незадовільному застосуванні такого потенціалу географії до вивчення регіональних туристичних ринків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існуючі публікації в переважній своїй більшості мають констатаційно-географічний ухил (що сам по собі становить певну цінність), але майже відсутні ринково-регіональні роботи конструктивного характеру, які б поєднували переваги системно-географічного підходу з глибокими регіонально-ринковими оцінками та очевидно мали б практичну спрямованість, викликаючи зацікавленість туристичного бізнесу. Дослідження різноманітних аспектів ринку туристичних послуг і їх особливостей знайшли своє відображення в працях українських вчених О. Любіцевої, Т. Ткаченко, Л. Шульгіної та зарубіжних науковців М. Біржакова, А. Дуровича, В. Гуляєва, Г. Карпової, А. Копанєва, Г. Папиряна, Ю. Темного, Л. Темної.

Формулювання цілей статті (Постановка завдання) – визначити роль і місце географії та регіонального туристичного маркетингу у вивченні туризму.

Виклад основного матеріалу. Одним із сучасних наукових підходів, до якого звертаються дослідники багатьох наук є представлення регіону як своєрідного «ринку», який вирізняється певними геопросторовими межами. Економісти мають два підходи до розгляду туристичного регіону: перший підхід передбачає визначення туристичного регіону як складову соціально-економічної системи, а другий – як конкурентну одиницю, що включає: суспільно-економічні фактори; туристську політику; ринкові умови; відносини з навколишнім світом; ресурсний потенціал; екологічну систему; інтереси населення [4].

Основною метою функціонування туристичного регіону є забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів туристичної галузі на перспективу через продуктивне високопрофесійне надання широкого спектру туристичних послуг.

Україна має вагомі об'єктивні передумови, щоб увійти до найрозвиненіших у туристичному відношенні країн світу. Маючи вигідне геополітичне розташування, вона з давніх часів є перехрестям транспортних та людських потоків з Півночі на Південь та із Заходу на Схід. Держава володіє значним туристсько-рекреаційним потенціалом: сприятливими кліматичними умовами, переважно рівнинним ландшафтом, багатством флори і фауни, розвинутою мережею транспортних сполучень, культурно-історичними пам'ятками, широкою індустрією подорожей та туризму. Проте, нинішня економічна ситуація протягом останніх п'яти

років демонструє негативну динаміку в цьому секторі (кількість іноземних туристів скоротилася з 21млн. осіб у 2010 р. до 12,7 млн. осіб у 2014 р.).

В зв'язку з цим, нагальною потребою є всебічне вивчення, упорядкування та розвиток усіх знаних в нашій державі місць та ресурсів туристичного призначення, що мають стати фокусами регіональних центрів туристичної індустрії, сприяти її подальшому соціально-економічному розвитку. В цьому вбачається той особливий підхід, слідування якому приведе нас до формування нових міжнародних туристичних зв'язків, розробки та реалізації принципово нових напрямів розвитку туризму в Україні, надасть країні нового статусу серед знаних туристичних країн світу.

Ці положення конкретизуються в організації та модернізації регіонів розташування туристських центрів, зростанні обсягу туристських потоків, залученні більшої кількості спеціалістів, підвищенні прибутків суб'єктів туристичної діяльності та й загалом у зростанні привабливості та популярності туристичної галузі.

Туристична діяльність в силу своєї різноманітності та різноякісної сутності пов'язана з цілою низкою наук, серед яких географія посідає особливе місце. Роль і місце географії в туризмі, як комплексної науки, зумовлені принаймні такими обставинами: по-перше, необхідністю географічного обґрунтування територіальної структури ресурсної, особливо рекреаційної, складової туризму; по-друге, вивченням регіональних відмінностей та обґрунтуванням територіальних пропорцій розвитку туризму; по-третє, необхідністю географічного обґрунтування моделей розвитку регіональних туристичних ринків.

До цього слід додати набуття географією ознак системності, цілісності саме в контексті дослідження туристичного бізнесу, апробацію «на живо» географічних дефініцій та основних концепцій, тлумачення географії на рівні практико-методологічних апроксимацій туристичної галузі з переходом на засади сталого врівноваженого розвитку.

У наукових розвідках регіональних туристичних ринків одне з провідних місць посідають концепції регіонального маркетингу, які трактують його переважно як маркетинговий інструмент для розвитку окремих сфер діяльності або компонентів, в той же час недостатньо уваги приділяється комплексному маркетингу туристичних регіонів, який спрямований на вирішення ринкових проблем туристичного регіону і його територіальних утворень та включає в себе розробку і реалізацію концепції комплексного його розвитку як територіальної соціально-економічної системи. Серед дослідників в сфері регіонального маркетингу, слід виділити, насамперед, Ф. Котлера, який надає великого значення маркетингу у формуванні привабливості регіонів, у тому числі і туристичних, як регіональних ринків та як власне ринкових продуктів [6]. А. Дурович і А. Копанєв наголошують на тому, що маркетинг туристичного регіону слугує для приваблення в цей регіон туристів та регулювання туристичних потоків з метою запобігання перевантаження

екологічних систем чи негативної реакції місцевого населення на високий потік туристів [2]. А. Старостіна та С. Мартов пропонують визначати регіональний маркетинг як інтегральну діяльність у регіоні та за його межами щодо зосереджених у його межах ресурсів і можливостей їх реалізації та відтворення. Маркетингові зусилля регіонів, які прагнуть досягти найкращих результатів у соціально-економічному розвитку, спрямовані на ефективну реалізацію основних функцій території як місця проживання, відпочинку і господарювання; покращання управління та інфраструктури; підвищення конкурентоспроможності розміщених на території підприємств [8, с. 57]. І. Арженовський у своїй праці [1] наводить таке визначення: «регіональний маркетинг – це передова ідея, філософія, що вимагає орієнтації на потреби цільових груп споживачів послуг території, а також на створення кращих, порівняно з іншими територіями конкурентних переваг на користь клієнтів».

В таких, безумовно, важливих розвідках, однак, не знайшли відображення положення, які належать до предметної сфери суспільної географії. На нашу думку, одним з головних напрямків наукового пошуку в такому контексті має стати маркетингова оцінка туристичного потенціалу регіону на засадах суспільно-географічної методології, яка вказує, зокрема, що категорія «інтегральний туристичний потенціал регіону» повинна містити щонайменше три компоненти: туристичну привабливість регіону; туристичний імідж регіону; туристичну конкурентоспроможність регіону.

Ці компоненти в практиці наукових досліджень з маркетингу відображають стан туристичного потенціалу регіону і виявляють ознаки і риси, які потребують подальшої розробки і удосконалення виходячи з останніх досягнень в сфері як туристичного маркетингу так і в системі суспільно-географічної компоненти.

Виходячи з нинішнього стану розвитку суспільно-географічної науки та, особливо – з потреб державного управління, необхідності значно глибшого наукового обґрунтування регіональної політики, достатньо очевидною є постановка питання про суспільно-географічний маркетинг регіону взагалі та про суспільно-географічний маркетинг регіонального туристичного ринку, зокрема, в контексті предмету нашої статті.

Теоретичні обґрунтування суспільно-географічного маркетингу та його впровадження в практику управління територіями, галузями, підприємствами дозволить визначити напрями трансформаційних процесів не лише на регіональному рівні, а також в масштабі всієї держави. Вони сприятимуть розробці нової парадигми суспільно-географічних процесів маркетингового спрямування та окреслять основні положення та заходи щодо подальшого впровадження та розвитку суспільно-географічного маркетингу регіонального туристичного ринку.

Наведені міркування дають підстави запропонувати такі напрями географічного дослідження регіональних туристичних ринків.

1. Теоретичне обґрунтування терміну «регіональний туристичний ринок» з позицій географічної методології. Попри наявності великої кількості наукових публікацій з «регіонально-туристичної» та «регіонально-ринкової» тематики наразі відсутнє усталене термінологічне визначення. Існує термін « регіональний ринок туристичних послуг» «місцевий ринок», «субринок», але відсутні його адекватні термінологічні трактування [5], існує термін «регіональний туристичний ринок» [3], але більшість авторів якось соромливо обходять чіткі визначення та співвідношення цих термінів. Найперше потрібно з'ясувати відмінності та співвідношення так званого регіонального маркетингу взагалі та суспільно-географічного маркетингу. Регіональному маркетингу відводять питання вивчення ринку, попиту, цін на продукцію регіону, реалізацію всього його потенціалу з погляду як внутрішніх (регіональних), так і зовнішніх (за межами регіону) потреб.

До цього методологічного блоку питань потрібно віднести обґрунтування цілей суспільно-географічного маркетингу, які мають базуватися на загальних цілях маркетингу та враховувати особливості цілей регіонального маркетингу. В якості головної мети суспільно-географічного маркетингу варто назвати створення суспільно-географічної концепції (стратегії, програми) просування туристичного регіону на спеціалізованому та національному ринку послуг.

Важливим компонентом створення теорії суспільно-географічного маркетингу є обґрунтування його принципів, як наукових, так і практично-прикладних.

2. Застосування специфічних географічних методів в дослідженнях регіональних туристичних ринків та їх практична апробація – це стосується, зокрема районування та картографічного методу, які володіють величезним не лише пізнавальним, а й конструктивним потенціалом.

3. Обґрунтування системи географічних критеріїв і показників для оцінки і діагностики регіонального туристичного ринку (зокрема, ємність ринку, конкуренція, кон'юнктура). Дуже актуальним є завдання делімітації туристичних ринків у територіальному вимірі, що необхідно принаймні для уявлення про масштабність ринкових відносин, їх активності у конкретному географічному місці [7, с. 38].

4. Географічна оцінка умов і чинників функціонування регіонального туристичного ринку – це завдання є одним з найбільш розробленим в загально географічному розумінні, але потрібна модифікація існуючих методів оцінки чинників до потреб діагностики регіонального туристичного ринку [3].

5. Потребують опрацювання принципи аналізу та критерії оцінки туристичної інфраструктури регіонального туристичного ринку – це завдання виокремлено в самостійний пункт з огляду на двоякісну природу інфраструктури: з одного боку вона виступає як чинник розвитку регіонального ринку, з іншого – як безпосередній складовий компонент такого ринку.

6. Потрібна уніфікована методика здійснення аналізу динаміки і структури регіонального ринку в географічному контексті

7. Необхідне обґрунтоване визначення пріоритетності аспектів аналізу внутрішньої територіальної диференціації регіонального туристичного ринку – обсягів реалізації туристичних послуг; оцінка регіональної структури пропозиції та структури споживання туристичних послуг, регіональних особливостей поведінки споживачів туристичних послуг тощо.

8. Здійснення територіальної сегментації ринку – як певний інтегруючий етап – в географічному розумінні це завдання співзвучне з районуванням регіонального ринку. Очевидно, що така сегментація стане одним з найважливішим інструментів маркетингу туристичних регіонів.

9. Здійснення географічного прогнозу розвитку регіонального ринку на основі сучасних, зокрема кількісних, методів прогнозування

10. Завершальною стадією циклу географічного дослідження регіонального туристичного ринку має стати створення географічної концепції його стійкого розвитку та засобів регулювання такого розвитку. В умовах здійснення принципів децентралізації державного управління, які передбачають значне розширення самостійності регіонів, з'являється реальна можливість гнучкого узгодження управлінських цілей національного, макрорегіонального, обласного, локального та мікрорегіонального рівня. Регіональні управлінські служби, які займатимуться розробкою та реалізацією маркетингової діяльності, мають адекватно відповідати кожній із складових маркетингу регіону: аналіз ринкових можливостей, вибір ринків збуту товарів, організація виробництва в регіоні відповідно до потреб ринків, організація збуту на ринках і контроль функціонування комплексу регіонального маркетингу та ступінь виконання завдань і досягнення цілей.

Для успішного синергетичного ефекту дослідження суспільно-географічного маркетингу регіонального туристичного ринку та подолання регіональних деструктивних процесів в туристичній індустрії доцільним буде створення так званих регіональних творчих пошукових кластерів з розвитку маркетингу регіонального туризму та становлення суспільно-географічного маркетингу регіонального туристичного ринку. Визначити засади інтеграції таких кластерних структур в систему дослідження та реалізації маркетингових положень регіонального туристичного ринку. Постає питання подальшого дослідження зовнішніх та особливо внутрішніх регіональних маркетингових векторів туристичної розбудови, орієнтирів руху регіонального розвитку туризму в напрямку оптимізації даного процесу та конструктивного впливу на туризм регіону.

Висновки. В результаті проведеного аналізу встановлено місце географічного підходу в системі дослідження регіонального туристичного ринку. Визначено роль і місце географії та регіонального туристичного маркетингу у вивченні туризму. Запропоновано основні напрямки та

встановлено низку завдань для подальшого географічного дослідження для розробки географічної концепції розвитку туризму.

Список використаних джерел

1. Арженовский И.В. <http://absopac.rea.ru/opacunicode/index.php?url=/auteurs/view/92360/source:default> Маркетинг регионов : учеб. пособие / И. В. Арженовский. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2011. – 135 с.
2. Дурович, А. П. Маркетинг в туризме: учеб. пособие / А. П. Дурович, А. С. Копанев. – Минск : Экономпресс, 1998. – 400 с.
3. Економічна діагностика процесів розвитку регіонального туристичного ринку / В.В. Орлова, Н.І. Остап'юк // Економічний часопис-XXI. – 2011. – № 9-10. – С. 45-47.
4. Заря І.В. Регіональний туризм як фактор соціально-економічного розвитку України / І.В. Заря // Туризм як фактор розвитку регіону: тези доп. Міжнародної науково-практичної конференції, 12-14 жовтня 2011р. – Вінниця, 2011. – С. 45-49.
5. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) [3-є вид., перероб. та доп.] / О.О. Любіцева. – К.: Альтпрес, 2006. – 436 с.
6. Маркетинг мест. Привлечение инвестиций, предприятий, жителей и туристов в города, коммуны, регионы и страны Европы / Ф. Котлер, К. Асплунд, И. Рейн, Д. Хайдер. – СПб.: Стокгольмская школа экономики, 2005. – 376 с.
7. Ринки туристичних послуг: стан і тенденції розвитку. Монографія / за заг. ред. В. Г. Герасименко. – Одеса: Астропринт, 2013. – 334 с.
8. Старостіна А.О., Мартов С.Є. Регіональний маркетинг: суть та особливості становлення в Україні / А.О. Старостіна, С.Є. Мартов // Маркетинг в Україні. – 2004. – № 3. – С. 55–57.

Список использованных источников

1. Арженовский И.В. <http://absopac.rea.ru/opacunicode/index.php?url=/auteurs/view/92360/source:default> Маркетинг регионов : учеб. пособие / И. В. Арженовский. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2011. – 135 с.
2. Дурович, А. П. Маркетинг в туризме: учеб. пособие / А. П. Дурович, А. С. Копанев. – Минск : Экономпресс, 1998. – 400 с.
3. Экономическая диагностика процессов развития регионального туристического рынка / В.В. Орлов, Н.И. Остапюк // Экономический журнал- XXI. – 2011. – № 9-10. – С. 45-47.
4. Заря И.В. Региональный туризм как фактор социально-экономического развития Украины / И.В.Заря // Туризм как фактор развития региона: тезы выступления на Международной научно-практической конференции, 12-14 октября 2011 г. – Винница, 2011. – С.45-49.
5. Любицева О.О. Рынок туристических услуг: состояние и тенденции развития (геопространственные аспекты) /О.О.Любицева. – Киев: Альтпрес, 2006. – 436с.
6. Маркетинг мест. Привлечение инвестиций, предприятий, жителей и туристов в города, коммуны, регионы и страны Европы / Ф. Котлер, К. Асплунд, И. Рейн, Д. Хайдер. – СПб.: Стокгольмская школа экономики, 2005. – 376 с.
7. Рынки туристических услуг: состояние и тенденции развития. Монография / общ. ред. В.Г. Герасименко. – Одесса: Астропринт, 2013. – 334 с.
8. Старостина А.О., Мартов С.Е. Региональный маркетинг: суть и особенности становления в Украине / А.О. Старостина, С.Е. Мартов // Маркетинг в Украине. – 2004. – № 3. – С. 55–57.

References

1. Arzhenovskiy Y.V. *Marketynh rehyonov: ucheb. Posobye [Marketing regions: textbook]*. Moscow: YuNYTY-DANA, 2011, 135 p. [in Russian].
2. Durovych, A. P. *Marketynh v turyzme: ucheb. posobye [Marketing in tourism: textbook]*. Mynsk : Ekonompress, 1998, 400 p. [in Belarus].
3. Orlova V.V., Ostap'iuk N.I. *Ekonomichna diahnostyka protsesiv rozvytku rehional'noho turystychnoho rynku [Economic diagnosis processes of regional tourism market]*. *Ekonomichnyj chasopys-XXI*, 2011, – no. 9-10, pp. 45-47 [in Ukrainian].

4. Zaria I.V. Rehional'nyj turyzm iak faktor sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy [Regional tourism as a factor of socio-economic development of Ukraine]. *Turyzm iak faktor rozvytku rehionu*, 2011, Vinnytsia, pp. 45-49 [in Ukrainian].
5. Liubitseva O.O. *Rynok turystychnykh posluh (heoprostorovi aspekty) [Tourism market (geospatial aspects)]*. Kyiv: Al'tpres, 2006, 436 p. [in Ukrainian].
6. F. Kotler, K. Asplund. *Marketynh mest. Pryvlechenye ynvestytsyj, predpriyatyj, zhytelej y turistov v horoda, kommuny, rehyony y strany Evropy [Marketing seats. Attracting investments, businesses, residents and tourists in the city, municipality, regions and countries in Europe]*. Stockholm: Stokhol'mskaia shkola ekonomyky, 2005, 376 p. [in Sweden].
7. Herasymenko V. H. *Rynky turystychnykh posluh: stan i tendentsii rozvytku. [Tourism market: state and development trends*. Odesa: Astropynt, 2013, 334 p. [in Ukrainian].
8. Starostina A.O., Martov S.Ye. Rehional'nyj marketynh: sut' ta osoblyvosti stanovlennia v Ukraini [Regional marketing: essence and peculiarities of formation in Ukraine]. *Marketynh v Ukraini*, 2004, no. 3, pp. 55–57[in Ukrainian].

УДК 339.92:332.1

Габчак Наталія Францівна,
кандидат географічних наук, доцент

Ужгородський національний університет,
м. Ужгород, України,
e-mail: Habchak@mail.ru

ТРАНСКОРДОННИЙ УКРАЇНСЬКО-СЛОВАЦЬКИЙ ПРОСТІР: АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ

У статті розглянуто сучасний стан транскордонного співробітництва в галузі туризму між Україною та Словаччиною в межах спільного кордону Закарпатської області з Кошицьким та Пряшівським самоврядними краями Словаччини.

Метою роботи є наукове обґрунтування теоретичних, методичних та концептуальних підходів до активізації транскордонного співробітництва в галузі туризму досліджуваного регіону, зокрема: визначення ролі та місця транскордонного співробітництва; виокремлення основних чинників впливу на розвиток туризму двох країн; дослідження рівнів реалізації транскордонного співробітництва; виявлення основних тенденцій функціонування транскордонних територій. Описано природні та історико-культурні ресурси досліджуваної території: рельєф, кліматичні умови, етнографічні особливості та цікаві туристичні об'єкти. Дається визначення понять – транскордонне співробітництво та транскордонне партнерство. Наводяться переваги та бар'єри у створенні транскордонних зв'язків між двома країнами (соціально-економічні; культурні; туристичні).

Удосконалено методику аналізу та оцінки реалізації транскордонної співпраці в галузі туризму, яка на відміну від існуючих, дозволяє оцінити *результати* транскордонної співпраці на локальному, регіональному та державному рівнях. Висвітлено проблеми та перспективи розвитку туристичної діяльності, пов'язаних з відкриттям нових туристичних маршрутів та брендів, створення єдиного інформаційного простору.

Наукова новизна: проаналізовано розвиток екологічного туризму в межах транскордонного біосферного резервату «Східні Карпати».

Ключові слова: транскордонне співробітництво, екологічний туризм, біосферний резерват.

УДК 339.92:332.1

Габчак Наталья Францовна,
кандидат географических наук,

Ужгородский государственный университет,
г. Ужгород, Украина,

ТРАНСГРАНИЧНОЕ УКРАИНСКО-СЛОВАЦКОЕ ПРОСТРАНСТВО: АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ

В статье рассмотрено современное состояние трансгосударственного сотрудничества в сфере туризма между Украиной и Словакией в пределах совместной границы Закарпатской области с Кошицким и Прешовским краями.

Цель работы научное аргументирование теоретических, методических и концептуальных подходов к активизации трансгосударственного сотрудничества в сфере туризма изучаемого региона, а именно: определение роли и места трансгосударственного сотрудничества; выделение главных факторов влияния на развитие туризма двух стран; исследование уровней трансгосударственного сотрудничества; выявление основных тенденций функционирования трансгосударственных территорий. Описано природные и историко-культурные ресурсы изучаемой территории: рельеф, климатические условия, этнографические особенности и интересные туристические объекты. Наводятся преимущества и барьеры создания трансгосударственных связей между двумя странами (социально-экономические; культурные; туристические).

Усовершенствовано методику анализа и оценки реализации трансгосударственного сотрудничества в сфере туризма, которая в отличие от существующих, разрешает оценить *результаты* трансгосударственного сотрудничества на локальном, региональном и государственном уровнях. Освещены проблемы и перспективы развития туристической деятельности, которые непосредственно связаны с открытием новых туристических маршрутов и брендов, создание единого информационного пространства.

Научная новизна: проанализировано развитие экологического туризма в пределах трансгосударственного биосферного заповедника «Восточные Карпаты».

Ключевые слова: трансгосударственное сотрудничество, экологический туризм, биосферный заповедник.

UDC 339.92:332.1

Habchak Natalia Frantsivna,
Candidate of Geographical Sciences,
Associate Professor

Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine,
e-mail: Habchak@mail.ru

TRANSBOUNDARY UKRAINIAN-SLOVAK AREA: THE ANALYSIS OF CURRENT STATE

The current state of the transboundary cooperation in tourism industry between Ukraine and Slovakia in the common border area with Kosice and Presov Self-governing Regions of Slovakia is under consideration in this article.

The aim of this article is scientific reasoning of theoretical, methodological and conceptual approaches that are aimed at intensification of cross-border cooperation in tourism sector of the region under consideration, namely: defining the role and place of cross-border cooperation; separation of the main factors affecting the development of tourism of two countries; the implementation level research of cross-border cooperation; identification of major trends in cross-border regions functioning. The following natural, historic and cultural resources of the defined area, such as: geography, climate conditions ethnographic peculiarities and tourism objects were described. We give definitions of cross-border cooperation and cross-border partnership. We present the benefits and barriers in creating

cross-border ties between two countries (socio-economic, cultural, tourist). The problems and prospects of tourism activity development related to the opening of new tourist routes and brands, creating a single information area are revealed.

The technique of analysis and implementation evaluation of cross-border cooperation in tourism was improved. In contrast to the existing techniques, the new one enables to evaluate the results of cross-border cooperation at local, regional and national levels.

The novelty: the development of ecotourism within the Transboundary Biosphere Reserve "Eastern Carpathians" is analyzed.

Keywords: transboundary cooperation, ecotourism, Biosphere Reserve.

Туризм як галузь економіки має важливе значення щодо питань активізації туристичних потоків як в Україні так і в Карпатському регіоні, зокрема, Закарпатті. Саме підвищення конкурентоспроможності рекреаційно-туристичної сфери є одним із способів отримання конкурентних переваг на ринку шляхом покращення привабливості території для потенційних клієнтів. Для України, Закарпаття, які прагнуть до європейської інтеграції та підписали політичну та економічну частини угоди ЄС проблема конкурентоспроможності туризму одна із ключових питань економічного зростання в майбутньому. Тому результати цієї конкурентної боротьби залежать від ефективності створеної країною туристської політики [5].

Постановка проблеми. Вироблення нової державної регіональної політики в межах Карпатського регіону, так і Закарпаття, обумовлює необхідність пошуку нових форм транскордонного співробітництва з метою підвищення ефективності співпраці для досягнення єдиного інтегрованого простору. Нові підходи до транскордонного співробітництва в галузі економіки та туризму успішно функціонують через «європейські угруповання територіального співробітництва», «транскордонні партнерства», «транскордонні кластери» і «транскордонні інноваційні проекти» тощо. Не всі перераховані форми є ефективними, вони чітко визначаються регіональною політикою сусідніх держав і їх угруповань, є вагомим чинником підвищення життєвого рівня даних територій. Кожен регіон володіє значними туристичними ресурсами, їхня природна та історико-культурна унікальність створює необхідні умови для створення конкурентоспроможного туристичного продукту. Однак вирішення всіх питань, пов'язаних з відкриттям нових туристичних брендів та маршрутів вимагає проведення соціально-економічного моніторингу сфери туризму, єдиного інформаційного простору, скоординованої державної та регіональної політики з розвитку сфери туризму, забезпечення реалізації нових туристичних процесів розвитку транскордонного туризму. Всі перераховані вище аспекти й зумовлюють актуальність дослідження даної теми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Європейський досвід свідчить, що створення транскордонного партнерства зумовлює суттєві переваги для транскордонних регіонів і дає можливість активного залучення громадських, приватних організацій та третього сектору з обох

сторін кордону, використання їх знань та інтересів з питань транскордонної діяльності в галузі туризму.

Українсько-словацькі транскордонні зв'язки докладно досліджено у наукових працях В. Максимця [4], Н. Мікули [5], І. Вовканича та інших, в яких проаналізовано сучасні засади українсько-словацьких відносин в прикордонних межах між Україною і Словацькою Республікою.

Метою нашої статті – визначити головні пріоритети українсько-словацького транскордонного співробітництва на основі аналізу становлення та розвитку туризму між Україною та Словацькою Республікою в межах спільного кордону Закарпатської області та Кошицького і Пряшівського самоврядних країв. Завдання дослідження відповідно охоплюють основні напрями співробітництва українсько-словацьких зв'язків в туристичній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Транскордонне співробітництво – це специфічна сфера зовнішньоекономічної, політичної, екологічної, культурно-освітньої та інших видів міжнародної діяльності, що здійснюється на регіональному рівні, і яка, охоплюючи усі загальні форми, відрізняється необхідністю та можливостями більш активного їх використання, а також низкою особливостей, а саме – наявністю кордону і необхідністю його облаштування, спільним використанням природних ресурсів і, відповідно, спільним вирішенням проблем екологічної безпеки, більш широким взаємним спілкуванням населення сусідніх держав та особистими зв'язками людей, значно вищим навантаженням на інфраструктуру (дороги, зв'язок, сферу обслуговування, придорожня інфраструктура) [2]. Не зважаючи на те, що в Україні було ухвалено Закон «Про транскордонне співробітництво» і періодично приймаються Державні програми розвитку транскордонного співробітництва, реалізація завдань і використання можливостей транскордонного співробітництва вимагає пошуку нових підходів і організаційних форм в галузі туризму. Відповідно до ст.5 Закону України «Про транскордонне співробітництво» воно може здійснюватись: по-перше, в межах створеного єврорегіону; по-друге, шляхом укладення угод про транскордонне співробітництво в окремих сферах; по-третє, шляхом встановлення та розвитку взаємовигідних контактів між суб'єктами транскордонного співробітництва в галузі туризму [1].

Транскордонне партнерство можна визначити як організаційну форму транскордонного співробітництва, що здійснюється на основі добровільної співпраці двох або кількох територіальних громад, їх представницьких органів, місцевих органів виконавчої влади, громадських організацій, юридичних та фізичних осіб з різних сторін кордону, що діють відповідно до умов формалізованого договору (статут, рамкова угода тощо), з метою виконання спільних проектів, програм та вирішення соціальних, добродійних, культурних, освітніх, наукових та управлінських завдань [2].

Прикордонні країни, зокрема Словацька Республіка та Україна, володіють значним потенціалом рекреаційних територій, наявною

туристичною інфраструктурою, а отже формують свою туристично-рекреаційну політику. Словацька Республіка – безпосередній західний сусід України. Рівень двосторонніх українсько-словацьких відносин міждержавного співробітництва повністю відповідає цивілізованим стандартам відносин розвинених європейських демократій, незважаючи на те, що ця невелика центральноевропейська держава майже в десять разів поступається Україні масштабами території та чисельністю населення [4]. Широкі можливості для всебічної взаємовигідної співпраці між Україною і Словаччиною зумовлені багатьма об'єктивними чинниками: наявністю спільного кордону, глибокими історичними, культурними та традиційними господарськими зв'язками народів, існуванням численної української національної меншини в Словаччині та словацької в Україні. Станом на січень 2014 р. сторони уклали 89 міжурядових угод, договорів та інших міжнародних документів, які регулюють співробітництво у сферах двосторонніх дипломатичних відносин. Серед них Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом Словацької Республіки про співробітництво в галузі туризму, яка набула чинності з 29.03.2004 р. Вона вбачає одним із своїх основних пріоритетів розвиток туристично-рекреаційної сфери. У зв'язку з цим важливими завданнями сьогодення є: 1) ідентифікація і розвиток українсько-словацького прикордоння як єдиного туристичного регіону; 2) розвиток інтегрованої системи маркетингу і популяризації українсько-словацького транскордонного регіону в Україні, Словаччині та інших країнах; 3) підготовка висококваліфікованих спеціалістів для обслуговування туристичного руху та менеджерів з транскордонного туризму; 4) створення потужної та інституційної інфраструктури розвитку туризму у українсько-словацькому прикордонні [3,7].

Українсько-словацький кордон це – протяжність у відстань 98 км з точкою географічного дотику з сторони Словацької Республіки двох самоврядних країв – Кошицького та Пряшівського, а з сторони України трьох адміністративних районів Закарпаття – Великоберезнянського, Перечинського та Ужгородського.

Кошицький край розташований у східній Словаччині, межує на півночі з Пряшівським краєм, на сході з Україною, на півдні з Угорщиною, на заході з Банськобистрицьким краєм з переважанням в етнонаціональному складі словаків, частка яких становить 82%. В рельєфі переважає рівнинна територія Східнословацької низовини та гірська система Спішсько-Гемерський крас. Західну гірську область краю утворює Словацьке Рудогір'я, а значну площу південної – займає Кошицька улоговина. Сланські верхи умовно розділяють територію краю на західну та східну частини. У східній частині лежить Східнословацька низовина, де знаходиться найнижча точка Словаччини (94 м н.р.м.). У південно-східній, переважно рівнинній, частині краю здійснюються Земплінські верхи, а північно-східними землями із заходу на схід простягаються Вигорлатські верхи. В Словацькому Рудогір'ї переважає холодний гірський клімат. Найтеплішою областю Кошицького краю є Східнословацька низовина,

для якої характерний переважно теплий та сухий клімат. Значним туристичним попитом краю користуються такі сакральні пам'ятки архітектури як будівля колишньої синагоги (1926-1927), Вежа Урбана (XIV ст.), Домінканський костел (XIII ст.), Каплиця св. Михаїла (XIV ст.), Костел апостолів Петра й Павла (XIV ст.) в місті Кошице, а також костел Вознесіння Діви Марії (XIII ст.) в місті Спішська Нова Весь та костел єзуїтів (1687) в місті Рожнява. Серед фортифікаційних споруд та палаців своєю історією і самобутністю виділяються – Бастіон ката (XVI ст., 1628) в місті Кошице та руїни замку Красна Горка (XIII ст.) в селі Красногорське Подградье, палаци родини Барча (XVII ст.), родини Бежевичів (XVIII-XIX ст.), родини Зіх (XV ст., 1849) та родини Понгравцовських (XIX ст.) в місті Кошице. Приблизно 30 км в північно-східному напрямку від Кошиць знаходиться герлянський гейзер із холодною водою. Лікувальні джерела у цій області були відомі ще з XVII ст. У Кошицькому краю велика частка земель відведена під природоохоронні території. Цікавими є народні парки Словацький рай та Словацький крас, а також області гір Вигорлат та долини річки Латориця.

Пряшівський край знаходиться в північній частині Східної Словаччини, на півночі межує з Польщею, на сході – з Україною, на півдні – з Кошицьким краєм, на заході з – Банськобистрицьким та Жилінським краями, з переважанням в етнічному складі словак. З географічної точки зору охоплює низку географічних районів: західну частину Східних Карпат, частини Низьких й Західних Бескидів, Латиської низовини і Центральних Словацьких Карпат. Частина Пряшівщини – на схід від р. Цірохи має типову для Східних Карпат смугову будову, що полягає в чергуванні повздовжніх гірських високих гряд з нижчими заглибинами. Тут у напрямі з півдня на північ виступають: вулканічний Вигорлат (найвища точка – 1076 м) з підгір'ям, відділений Внутрішньою Карпатською долиною вздовж Цірохи й Ублі від Середнього Бескиду (найвища точка – 1221 м). Найбільшу частину Пряшівського краю займають Низькі Бескиди (найвища точка – 1002 м). Ці гори є найнижчою частиною Карпатської гірської країни (зокрема Ондавське низькогір'я). На захід від широкої долини Топлі й Бардіївської котловини лежить продовження Західних Бескидів – Чергівські гори (найвища точка – 1157 м). Південний захід Пряшівського краю займають Солоні (або Пряшівські) вулканічні гори (найвища точка – 1092 м) і широка Кошицько-Пряшівська улоговина (вздовж Горнаду й Ториси). Далі на захід лежать масиви Бранисько, Словацькі Рудні гори, а також котловини Центральних Словацьких Карпат. Південно-східну частину Пряшівського краю займає західна частина Потиської низовини. Сполучення з північною частиною Карпат проходить через низку перевалів уздовж Ториси-Попраду: Тилицький (688 м), Дукельський (502 м), Лупківський (651 м) та інші. Цей край володіє значними туристичними ресурсами, серед яких найвідомішими є: дерев'яні церкви – церква Архангела Михаїла (1745) в с. Нова Седліца, церква Архангела Михаїла (1740) в с. Руський Поток,

церква Архангела Михаїла (XVIII ст.) в с. Фрічка, церква Опіки Пресвятої Богородиці (1923) в с. Курімка та церква св. Василя Великого (1730) в с. Крайне Черно. Серед замкових архітектурних споруд слід виділити наступні: замок Любовня (XIII ст.) в м. Стара Любовня, Ковальський бастион (XV ст.) в м. Пряшів, руїни замку Ширишський град (XIII ст.) в с. Велькі Шариш та Флоріанська брама (XV ст.) в м. Пряшів. В межах даного краю розташовані Національні природні парки – «П'єніни», «Полонини» та парк «Словацький рай».

Великобerezнянський район розташований у північно-східній частині Закарпатської області, межує з Перечинським і Воловецьким районами Закарпатської та Турківським Львівської областей України. По західному кордону межа проходить з Словацькою Республікою та Польщею. У рельєфі переважає гірська територія з безліччю річок та потічків, які несуть свої води з полонини Руни (1479 м) – найбільшої полонини Українських Карпат з ландшафтом високогірних альпійських луків. Визначними пам'ятками району є Церква св. арх. Михайла та Храм Петра і Павла в с.Вишка; Церква покрови в с.Кострино.

Перечинський район на півночі межує з Великобerezнянським і Воловецьким районами, на сході – зі Свалявським і Мукачівським, на заході і півдні – з Ужгородським районами Закарпаття, а на заході з Кошицьким краєм Словацької Республіки. Гірське переважаюче рельєфу даних територій відкриває чимало можливостей в розвитку туризму. Цікавими туристичними об'єктами є хата-музей «Лемківська садиба»; церква Пресвятої Богородиці в с. Дубриничі; пам'ятник листоноші; унікальна Свято-Василівська церква в с. Лікіцари в бойківському стилі.

Ужгородський район межує з півдня і заходу з Угорщиною і Словаччиною, зі сходу і південного сходу – з Берегівським, Мукачівським та півночі – з Перечинським районами. Щодо природно-географічних умов, то він у північній і східній частинах займає передгір'я останніх південних відрогів Карпат, так званого Вигорлат – Гутинського вулканічного хребта, який поступово переходить у Потиську низовину. З туристичної точки зору варто побачити: Реформатський костел в готичному стилі в с. Батфа; Палац Плотені з парком (XIX ст.) в с. Великі Лази; Костел (XVIII ст.) в с. Глибоке; Невицький замок (XII-XIV ст.) біля с. Кам'яниця; Замок тамплієрів (XII-XIII ст.) в смт. Середнє; Винні підвали у скелі-моноліті (XVI ст.) в смт. Середнє та інші не менш привабливі туристичні об'єкти.

З вищенаведеного бачимо, що прикордонні території України та Словаччини володіють значним туристично-рекреаційним потенціалом. Сучасний етап у українсько-словацькій співпраці у галузі туризму почався в 2005 р. і для нього характерна значна активізація. В Програмі діяльності Уряду Словацької Республіки на 2010 – 2015 рр. визначено, що вона буде продовжувати активно підтримувати інтеграцію і модернізацію України у всіх сферах життя, зокрема, в галузі розвитку туризму на суміжних територіях. Передбачається наступне: 1) більш ефективне та якісне

виконання завдань органів державної влади у сфері розвитку, збереження, реставрації та популяризації пам'яток історії та культури, збереження та розвитку культурно-національної самобутності народу; 2) створення сприятливих умов для розвитку туризму; 3) сприяння підвищенню привабливості відвідуваності країни в туристичних цілях у світовому співтоваристві [8].

Переважання на досліджуваній території гірського рельєфу та сільських жителів зумовлює можливості для нових партнерських відносин розвитку екотуризму на природоохоронних територіях ближнього зарубіжжя. У межі досліджуваної території входить значна частина біосферного резервату “Східні Карпати. Це перший в Україні транскордонний заповідний масив, який Комісія ЮНЕСКО “Людина і біосфера” (МАН) внесла в 1999 р. у Світову мережу біосферних резерватів. З українського боку він включає Ужанський національний природний парк, а з словацької – національний парк “Полонини” та його буферну зону. Створений транскордонний резерват сприяє збереженню флористичного різноманіття, яке нараховує понад 1000 видів судинних рослин, а також збереженню популяцій таких рідкісних видів хижих звірів як бурий ведмідь, вовк, рись, дикий кіт, куниця та інших. Важлива роль резервату для підтримання екологічної рівноваги басейну річки Уж. На значній площі збереглися унікальні для Центральної Європи пралісові екосистеми, які є цінними еталонами для ведення лісового господарства на природних засадах. Територія біосферного резервату “Східні Карпати” виконує також важливу функцію екокоридору між Західними та Південними Карпатами. Вона характеризується багатими туристично-рекреаційними ресурсами, зокрема: в селах Ужок, Кострино, Сіль виявлені лікувальні мінеральні джерела бальнеологічного значення. В урочищах Красія, Щербан, Явірник діють туристичні бази, які найбільш наповнені туристами в зимовий період. Тому парк відіграє значну роль для розвитку туристичної та рекреаційної сфери. У Великому Березному є контрольно-пропускний пункт до Словаччини, що полегшує відвідування національного парку закордонними туристами. У гірських селах збереглися традиційний побут, ремесла, культура, кухня. В агротехніці не використовуються хімічні засоби, тому продукти харчування є екологічно чистими. В Ужанському НПП та Словацькому національному парку “Полонини” проживає субетнос лемків, тому важлива роль біосферного резервату у збереженні їх етнографічних особливостей в територіальних межах Східних Карпат. Тут переважає розвиток екотуризму, у якому зацікавлена словацька та українська сторони. Головні особливості східної Словаччини це гори Вигорлату, Низького Бескиду, Буківських Верхів і Чергова, штучні озера Земплінська Шираві і Велика Домаса, а також села і містечка з чудовими пам'ятками історії. До них примикають з української сторони чудові зони відпочинку розташовані вздовж річок Уж та Лютянка, хребти гір Кременець та Яворник, гірські річкові потоки. Ця прикордонна територія є однією із найбільш перспективних в розвитку екологічного

туризму. Саме реалізація проекту "Карпатський туристичний шлях" в рамках Програми ЄІСП ПКС – «Угорщина–Словаччина–Румунія–Україна» за тематикою "Гармонізований розвиток туризму" дає перспективи створення та просування спільних транскордонних туристичних продуктів. Різноманітні форми туризму сприятимуть створенню нових робочих місць та розвитку сфери послуг. Це покращуватиме якість життя місцевих жителів та підвищить конкурентоздатність сільських територій в обох країнах.

Транскордонні зв'язки України та Словаччини проходять через 6-ть пунктів пропуску, з них: 3 залізничні (Павлове-Матьовце; Ужгород; Чоп-Чірна над Тисою), 2 автомобільні (Ужгород-Вишне-Немецьке, Малий Березний Убля), 2 пішохідні та велосипедні (Малий Березний Убля, Малі Семенці-Великі Семенці). Перспективним є відкриття переходу Уліч-Забрідь, який територіально оконтурює гірські депресивні райони Пряшівського самоврядного краю Словаччини та Великоберезнянського району Закарпаття, що потребують динаміки росту не тільки в сфері туризму, а й загалом. Це сприятиме розвитку місцевого прикордонного руху, що особливо важливо для мешканців цих регіонів, а з іншого – зменшить час очікування на кордоні в уже діючих пунктах, що позитивно позначиться на торгівлі та інших економічних показниках. У подальшому це дало б змогу реалізувати проект "Карпатський туристичний шлях" і через активізацію туристичної діяльності на спільній прикордонній території «Карпатського Євро регіону» сприяло б економічному росту цих гірських територій [9,10].

Висновки. Отже, співпраця між прикордонними областями Словацької республіки та Закарпатської області України триватиме й надалі. Її пріоритетами є: 1) створення єдиної мережі туристично-інформаційних центрів; 2) розбудова митної та прикордонної інфраструктури сторін; 3) розвиток партнерської мережі між територіальними громадами, органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями прикордонних регіонів; 4) розвиток ділового співробітництва через активізацію інвестиційної та зовнішньоекономічної діяльності між прикордонними територіями в галузі туризму; 5) ефективного функціонування Програми Сусідства "Україна – Словаччина – Угорщина"; 6) здійснення спільних заходів щодо активізації розвитку туристичної інфраструктури в прикордонних регіонах тощо.

Список використаних джерел:

1. Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та Словацькою Республікою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
2. Закон України «Про транскордонне співробітництво» від 02.12.2012р. № 1861–15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
3. Угода між Урядом України та Урядом Словацької Республіки про принципи співробітництва та умови взаємовідносин в галузі туризму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

4. Максимець В.Є. Українсько-словацькі відносини на сучасному етапі/ В. Є. Максимець// Слов'янський вісник [Текст]: зб. наук. пр. – Вип. 12 /Рівненський інститут слов'янознавства Київського славистичного університету. – Рівне: РІС КСУ, 2011. – 206 с.
5. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво. Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
6. Україна в міжнародних відносинах [Текст]: енциклоп. словн.-довід. – Вип. 2. Предметно-тематична частина: Д – Й /відп. ред. М. М. Варварцев. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2010. – 52 с.
7. Угода про міжрегіональне співробітництво між Закарпатською областю України та Пряшівським самоврядним краєм Словацької Республіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakarpat-rada.gov.ua>.
8. Угода про торговельно-економічне, науково-технічне та культурне співробітництво між Закарпатською областю України та Кошицьким самоврядним краєм Словацької Республіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakarpatrada.gov.ua>.
9. Меморандум про співпрацю між Закарпатською областю України та Кошицьким самоврядним краєм Словацької Республіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakarpat-rada.gov.ua>.
10. Угода між Україною та Словацькою Республікою про місцевий прикордонний рух [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

Список используемых источников:

1. Договор о добрососедстве, дружеских отношениях и сотрудничестве между Украиной и Словацкой Республикой [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
2. Закон Украины «О трансгосударственном сотрудничестве» от 02.12.2012г. № 1861–15 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
3. Договор между Правительством Украины и Правительством Словацкой Республики о принципах сотрудничества и условиях взаимоотношений в сфере туризма [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
4. Максимец В.Е. Украинско-словацкие отношения на современном этапе/ В. Е. Максимец // Славянский вестник [Текст]: сб. науч. соч. – Вып. 12 /Ровенский институт славяноведения Киевского славистического университета. – Ровно, 2011. – 206 с.
5. Микула Н. Межтерриториальное и трансгосударственное сотрудничество. Монография. – Львов, 2004. – 395 с.
6. Украина в международных отношениях [Текст]: энциклоп. слов. – Вып. 2. Предметно-тематическая часть: Д – Й /ответ. ред. М. М. Варварцев. – К.: Ин-т истории Украины АН Украины, 2010. – 52 с.
7. Договор о межрегиональном сотрудничестве между Закарпатской областью Украины и Пряшевским самоуправляемым краем Словацкой Республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakarpat-rada.gov.ua>.
8. Договор о торгово-экономическом, научно-техническом и культурном сотрудничестве между Закарпатской областью Украины и Кошицким самоуправляемым краем Словацкой Республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakarpatrada.gov.ua>.
9. Меморандум о сотрудничестве между Закарпатской областью Украины и Кошицким самоуправляемым краем Словацкой Республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakarpat-rada.gov.ua>.
10. Договор между Украиной и Словацкой Республикой о местном приграничном движении [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon.rada.gov.ua>.

References:

1. The treaty between Ukraine and the Slovak Republic about neighborliness, friendship and cooperation [electronic resource]. -Access - <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
2. Law of Ukraine "On cross-border cooperation" from 02.12.2012p. № 1861–15 [electronic resource]. -Access: - <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.

3. Agreement between the Government of Ukraine and the Government of the Slovak Republic on cooperation principles and conditions of relations in the field of tourism [electronic resource]. - Mode access: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
4. Maksymets V.Ye. Ukrainian –Slovak relations nowadays/V.Ye.Maksymets//Slovianskyi Visnyk [Text] Selection of scientific articles.-Edition 12/Rivne Institute of Slavonic Studies of Kyiv Slavonic University.-Rivne: RISS KSU. 2011. – 206p.
- 5.Mikula N. Inter-territorial and cross-border cooperation.Monograph.-Lviv:IRDNAS of Ukraine,-2004.-395p.
6. Ukraine in international relations.[Text]:encyclorp.ref.-dictionary.-Ed.2. Subject-thematic part: D - J / ed. ed. M.M. Varvartsev. - K.: Institute of History of Ukraine, 2010. - 52 p.
7. Agreement on interregional cooperation between Transcarpathian region of Ukraine and Presov self-governing region of the Slovak Republic [electronic resource]. - Access: <http://zakarpatt-rada.gov.ua>.
8. Agreement on trade, economic, scientific, technical and cultural cooperation between Transcarpathian region of Ukraine and Košice self-governing region of the Slovak Republic [electronic resource]. - Access: <http://zakarpatt-rada.gov.ua>.
9. Memorandum of Cooperation between Transcarpathian region of Ukraine and Košice self-governing region of the Slovak Republic [electronic resource]. - Access: <http://zakarpatt-rada.gov.ua>.
10. Agreement between Ukraine and the Slovak Republic on local border traffic [electronic resource]. - Access: <http://zakon.rada.gov.ua>.

УДК 910.4 : 796.5

Мавгожата Бучек-Ковалік,
доктор наук (географія)

Жешувський університет, м. Жешув, Польща,
e-mail:malgorzatabuczek1@wp.pl

SPA ТА ОЗДОРОВЧИЙ ТУРИЗМ У ЖЕШУВІ ТА ОКОЛИЦЯХ У СВІТЛІ ДЕЯКИХ ВЕБ-ПОРТАЛІВ

Мета: стаття націлена на аналіз пропозиції SPA та оздоровчих закладів у Жешуві та околицях.

Методи: дослідження зосереджено головним чином на пропозиціях веб-сайтів деяких закладів та веб-порталів, які висвітлюють SPA та оздоровлення. До уваги бралися доступність, зручність використання та візуальні характеристики пропозицій.

Результати: аналіз веб-сайтів та порталів щодо SPA та оздоровлення довів важливість цього типу комунікації. Вибрані заклади Жешува та околиць використовують сучасні медіа, оновлюють свої пропозиції, забезпечують бронювання та роботу у соцмережах.

Наукова новизна. Тепер інтернет є найшвидшим засобом інформування, корисним та ефективним інструментом ринку туристичних послуг. Комунікація через комп'ютери, об'єднані у мережу, дає змогу передавати читачам оновлену детальну інформацію. Це, в свою чергу, дає змогу охопити більше людей, продавати послуги та бронювати перебування безпосередньо через веб-сайт.

Ключові слова: Жешув, заклади SPA та оздоровлення, інтернет.

УДК 910.4 : 796.5

Мавгожата Бучек-Ковалік,
доктор наук (географія)

Жешувський університет, г. Жешув, Польща
e-mail:malgorzatabuczek1@wp.pl

SPA И ОЗДОРОВИТЕЛЬНЫЙ ТУРИЗМ В ЖЕШУВЕ И ОКРЕСТНОСТЯХ В СВЕТЕ НЕКОТОРЫХ ВЕБ-ПОРТАЛОВ

Цель: статья направлена на анализ предложений SPA и оздоровительных заведений в жешуве и окрестностях.

Методы: исследование сосредоточено главным образом на предложениях веб-сайтов некоторых заведений и веб-порталов, которые освещают SPA и оздоровление. Во внимание принимались доступность, удобство использования и визуальные характеристики предложений.

Результаты: анализ веб-сайтов и порталов касательно SPA и оздоровления доказал важность этого типа коммуникации. Избранные заведения Жешува и окрестностей используют современные медиа, обновляют свои предложения, обеспечивают бронирование и работу в соцсетях.

Научная новизна. Сейчас интернет является самым скоростным способом информирования, полезным и эффективным инструментом на рынке туристических услуг. Коммуникация с помощью компьютеров, объединенных в сеть, дает возможность передавать читателям обновленную детальную информацию. Это, в свою очередь, дает возможность охватить большее количество людей, продавать услуги и бронировать пребывание непосредственно на веб-сайте.

Ключевые слова: Жешув, заведения SPA и оздоровления, интернет.

UDC 910.4 : 796.5

Małgorzata Buczek – Kowalik,
doctor of sciences (geography)

University of Rzeszow, Rzeszow, Poland.
e-mail:malgorzatabuczek1@wp.pl

SPA AND WELLNESS TOURISM IN RZESZOW AND ITS VICINITY IN THE LIGHT OF SELECTED WEB PORTALS

Purpose: The article aimed at analysing the offers of spa and wellness facilities in Rzeszow and its vicinity.

Methods: The research focused primarily on the web offer set out on the pages of selected facilities and on the web portals covering the issues of spa and wellness. Accessibility, usability and visual characteristics of the offers has been taken into account.

Results: The analysis of websites and portals on the subject of spa and wellness proved the importance of this way of communication. The selected facilities located in Rzeszow and its vicinity use modern media, keep their offer updated, make it possible to use the booking forms and social networking.

Scientific novelty: Nowadays the internet is considered the fastest medium of information, a useful and effective tool in the tourist services market. Communications via networked computers gives a chance to pass updated and detailed information to the readers. It allows to reach a wider public, it gives the opportunity to sell products and to book stays directly through the website.

Key words: Rzeszow, spa and wellness facilities, the Internet.

Statement of the problem: Spa and Wellness Tourism is an example of health tourism which is currently gaining in popularity. The article aimed at analysing the offers of spa and wellness facilities in Rzeszow and its vicinity. The research focused primarily on the web offer set out on the pages of selected facilities and on the web portals covering the issues of spa and wellness. This is a very topical issue, because nowadays the internet is considered the fastest medium of information, a useful and effective tool in the tourist services market.

Studies and publications: The history of Spa dates back to the ancient Greece and Rome. The word etymology is derived from the Latin «sanus per

aquam», which means health through water [5]. At present the word «spa» refers to both wellness services and therapeutic treatments where beneficial properties of water are used [5]. The International Spa and Fitness Association (ISPA) in the USA claims that «spa experience is a time of relaxation, physical and mental renewal as well as good fun». Spa centres are normally places of business where a client feels a sense of personal well-being owing to a range of different services improving his/her physical and mental health. For a centre to be classified as a Spa it must offer at least two out of three services listed below:

- full body massage therapy,
- dermatological treatments, at least on the face,
- body treatments such as hydrotherapy [1, 5].

Spa is also part of wellness i.e. services covering beauty treatments, relaxation and health treatments, physiotherapy or medical services or beauty and cosmetology treatments. According to Halbert L. Dunn wellness is a "special health condition which consists primarily of well-being and perceiving a man as an entity made up of body, spirit and mind and dependent on the environment he/she lives in." Dunn claimed that body and mind are closely related and interdependent. Therefore, a man can stay healthy only if they are balanced. He also showed that a human being made up of body, soul and mind is largely environment-dependent. [5] Wellness is based on four principles:

- physical well-being – understood as body care proper nutrition and associated with exercising or movement,
- mental well-being – which can be achieved through resting, relaxation or ability to meditate,
- social well-being – which depends on the ability to shape interpersonal relationships and to communicate with the environment.
- spiritual well-being – which relates to cultural activity, willingness to shape and explore but also to sensitivity to nature [6].

An important issue is the motives of Spa and Wellness Tourism. Visitors of spa & wellness centres pay special attention to the following:

- maintenance and improvement of physical and mental health,
- leisure time and recreation,
- beauty and physical attractiveness,
- fighting against stress,
- striving to achieve the balance of body, soul and mind,
- personal development resulting in fully rounded personality in terms of mental and spiritual growth,
- searching for sensory impressions which means stimulation of the senses through touch, colour, smell as well as sound and light intensity,
- building and strengthening bonds and close relations between the partners,
- following fashion or desire to impress others [1, 2].

An increasing demand for wellness and spa services, health promotion, wellness life style, therapeutic bathing traditions as well as related sector of human health care have largely enlivened investment in this area, which entails

a greater diversity within this type of facilities. It is largely due to the diversity of services, location of these places, more and more updated themes, desires, specialisations and circumstances. The past several years have seen a sharp division among the facilities offering spa and wellness services. The main types of facilities are now:

- day Spas - day care facilities providing professionally organized services but without overnight lodging, often positioned as separate institutions operating within water parks and fitness clubs, and functioning as health and beauty institutes or wellness and spa centres,
- destination Spas – in this type of buildings accommodation services are an integral part of the wellness and spa stay. These facilities include: spa hotels, wellness and spa hotels as well as medical spa and wellness hotels, seminar and conference spa hotels and spa agro-tourism resorts,
- medical Spas - this type of facilities provide, in addition to beauty treatments, skin care and relaxation treatments, mainly medical, rehabilitation and aesthetic medicine treatments and cosmetic surgery,
- resort Spas include large hotels or holiday recreational facilities located in the coastal towns. They provide a wide range of skin care or relaxation treatments for face and body.

What is more, spa and wellness areas are established in tourism infrastructure facilities such as recreation centres, city hotels, conference hotels, theme parks, commercial-service centres. [3, 4]

The wording of the purposes of article: The main purposes of this article is analyzing the offers of web pages spa and wellness facilities in Rzeszow and its vicinity. Accessibility, usability and visual characteristics of the offers has been taken into account.

The main material: Rzeszów as the capital of Podkarpackie Voivodeship is an attractive and dynamic growing city. It covers the area of 116.37 km² and has more than 180 thousand inhabitants. The city is situated on the river Wisłok, on the boarder of two physical geographic regions of Sandomierz Basin and Carpathian Foothills. Owing to its convenient location in terms of transport links (A4 motorway, Rzeszów-Jasionka airport), the development of the aviation, electronics, pharmaceuticals and information technology industries, there can be observed in the city a constant flow of tourists practicing different forms of tourism such as business, conference, culture or spa and wellness tourism.

There is a noticeable development of accommodation, and especially of *** and ****-stared hotels which provide an extensive range of services, including services improving physical health and mental well-being and rehabilitation and relaxation services.

Based on the analysis of web pages and information materials, it has been determined that in 2014 there were 12 facilities offering spa and wellness services in Rzeszow and its vicinity. These are mainly spa hotel and day spa type of facilities, including, for example, Blue Daimond Active Spa 4*Hotel (in Nowa Wieś), Odeon Hotel & Spa (in Boguchwała), Splendor Hotel & Spa (in Siedliska), «Nowy Dwór» Wellness & Spa Hotel (in Świlcza and Zaczernie),

Antyczny Dwór Hotel (in Rudna Mała), Gran Via Senator Hotel (in Olchowa) and Prezydencki 4*Hotel, Park Hotel & Wellness 3*, Dr Irena Eris Institute, Adelle Day Spa and «Twój Styl» Health & Beauty Institute (in Rzeszow).

Evaluation of the websites' content was carried out on the basis of the official web pages of 11 facilities offering spa and wellness facilities in Rzeszow and its vicinity (Tab 1).

Table 1

The list of URLs of the surveyed websites of spa and wellness facilities in Rzeszow and its vicinity

No	Name of the facility	Location	URL address	Page Rank
1	Prezydencki Hotel	Rzeszow	http://www.hoteleprezydenckie.pl/	4
2	Park Hotel & Wellness	Rzeszow	http://www.phrz.pl/	2
3	Dr Irena Eris Institute	Rzeszow	http://instytut.drirenaeris.com	0
4	Adelle Day Spa	Rzeszow	http://www.adelle.com.pl/	2
5	"Twój Styl" Health & Beauty Institute	Rzeszow	http://instytuttwojstyl.pl/	0
6	Blue Diamond Active Spa Hotel	Nowa Wieś	http://www.bluediamond-hotel.pl	0
7	Splendor Spa Hotel	Siedliska	http://spahotelsplendor.pl/	3
8	"Nowy Dwór" Wellness & Spa Hotel	Świlcza/Zaczernie	http://www.hotelnowydwor.pl/	4
9	Antyczny Dwór Hotel	Rudna Mała	http://www.antycznydwor.pl	3
10	Gran Via Senator Hotel	Olchowa	http://www.hotel-senator.pl/	3
11	Odeon Hotel SPA	Boguchwała	http://hotelodeon.eu	2

Source: own work based on the web pages <http://pozycjoneria.com/page-rank#>,

In the assessment of the selected web pages there have been employed several factors like functionality, accessibility and graphic design.

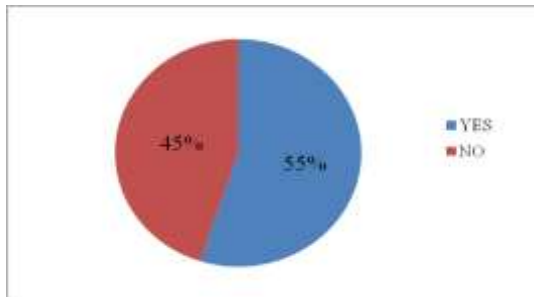
The first criterion was the PageRank parameter used by Google search engine. Taking this index for the sole criterion deciding about the quality of the page is not correct but it can be treated as one of the features that affect accessibility. It is assumed that the higher the index, the easier it is to find a given page on the Internet. [7]. Among all the surveyed facilities, the highest PageRank index of 4 points was attributed to the following facilities: Prezydencki Hotel, and "Nowy Dwór" Wellness & Spa Hotel. The lowest index referred to day spa facilities such as Twój Styl Health & Beauty Institute, Dr Irena Eris Institute and Blue Diamond Active Spa Hotel (tab. 1).

A display of the information on the facility and its offer in foreign languages was yet another criterion of assessment. The research has proved that only 5 (45%) out of 11 surveyed facilities displayed some information in a foreign language (graph 1).

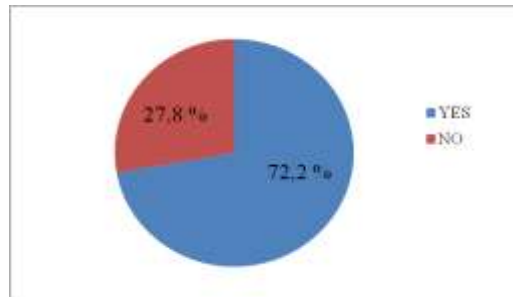
The languages most frequently used were English and German. Only 2 facilities (Park Hotel&Wellness and Blue Diamond Active Spa Hotel) additionally displayed some information in Russian, Italian and Ukrainian.

The analysis of the accessibility factor has taken into account the availability of on-line booking form. This service has been offered by as many as 8 (72.2%) facilities (graph 2). Day spa facilities (like Dr Irena Eris Institute,

Twój Styl Health & Beauty Institute) have made it possible for the clients to book a chosen treatment for a given day an hour and in case of hotels - to book a room, a stay package or a selected treatment.



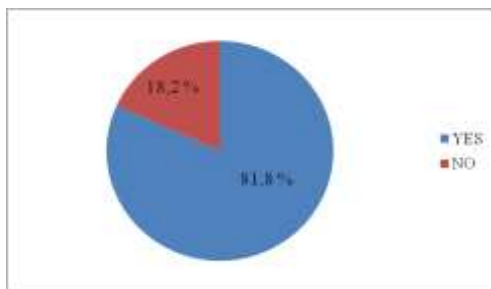
Graph 1. Information about a facility in a foreign language



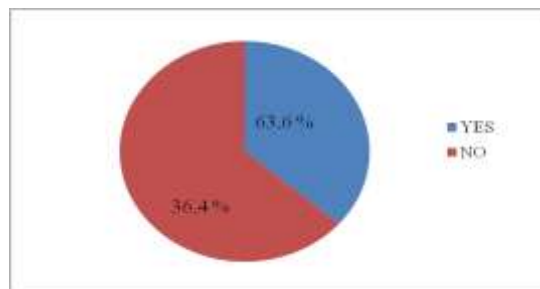
Graph 2. An on-line booking form

Nowadays it is social networks like Facebook, Twitter, nk.pl. which are indispensable for acquiring information and for communication. Their high importance has been frequently confirmed by research. Among all the facilities only 2 have not provided for the links to any social networks (graph 3). The other 9 facilities (81.8%) have displayed links to Facebook where clients can keep themselves informed on offers, promotions, comments and views.

A similar role in tracking any changes in the facility's activities can be attributed to a Newsletter. Having logged into an adequate account and entered the e-mail address clients receive information on new offers and promotions on a regular basis. It is frequent for the Newsletter users to receive extra discounts for services offered by facilities. As few as 4 surveyed facilities provided for this form of contact with the client (36.4%) (graph 4).



Graph 3. Available links to social networks



Graph 4. Available newsletter option

The last criterion was the assessment of visual effects. When evaluating the content, colours and graphics have been taken into consideration. All the web pages of the surveyed facilities have been ranked high. Colours, layout, transparent content, all made references to the character of a given venue and facility. The web pages have been enriched with photo galleries, 2 of them offered a virtual tour round the facility. None of the websites displayed a melodic line (sound). Apart from the analysis of the selected facilities the survey covered web portals on spa and wellness facilities and services.

Among a dozen of websites on these issues the following have been selected:

- www.spa-info.pl – the information on this site can be divided according to different sections like: day spa, spa diet, home spa, cosmetics spa, fairs and training sessions. Besides, the site makes it possible to consult (ask a question to) an experts cooperating with the portal and read the articles related to spa and wellness,
- www.polskie-spa.pl – the portal initiated by Comfortum company - the publisher of the SPA hotels catalogue in Poland and by a booking company and hotels in the group. It includes presentation of certified spa and wellness hotels of the highest level. The company has additionally launched a portal on spa lounges. The above portals do not list the facilities from Rzeszow and its vicinity.
- www.hotels-spa.pl – the portal launched in 2006, presents the offer of more than 100 spa and wellness facilities. There listed facilities can be searched by various criteria such as spa packages, spa promotions, spa treatments and by location. Among the surveyed facilities from Rzeszow and its vicinity only the Splendor Spa Hotel in Siedliska has been listed and information about it displayed.
- www.wyspazdrowia.pl – the portal gives option to search for a facility according to highly varied selection criteria like recommended offers, packages, hotels, and according to location in selected regions of Poland. The information is additionally supplemented by thematic articles on spa and wellness from all over the world and there's a possibility to make a gift voucher. The portal displays information on more than 180 facilities, among which there can be found the offer of: Blue Diamond Active Spa Hotel, Splendor SPA, Nowy Dwór Wellness and Spa.
- www.spainspirations.pl – is both a portal and a magazine on beauty and spa issues. It provides professional expertise in the area of creating and specializing in this market segment. The site focuses on the exchange of information on beauty, spa, wellness and aesthetic medicine lounges or hotel industry.
- www.uzdrowisko-spa.pl – the portal on health tourism-related matters. It provides for the search of spa and sanatorium facilities operating throughout Poland. Every facility has been described there and its offer of spa and wellness services, cosmetology, gastronomy and contact details have been displayed. The portal provides information on 4 facilities from Rzeszow and its vicinity: Splendor SPA, “Nowy Dwór” Wellness & Spa Hotel in Świlcza, Nowy Dwór Hotel in Zaczernie and Dr Irena Eris Day Spa Lounge.

Conclusions: Development of the Internet has changed many aspects of life. Institutions regularly use this source of information in different ways to promote and sell their services. Nowadays, not only is it important to run a website but also to update it and promote it on thematic sites and search engine. One of sectors that make use of the Internet is tourism, including spa and wellness tourism. The analyses show that the web pages of the selected facilities

are managed professionally using modern technology solutions. One of the analysed parameters affecting the accessibility was the PageRank index. The highest PR4 index was recorded for two facilities, whereas three facilities had a PR0 index. More than 50% facilities displayed information in foreign languages (mostly in English and German) and 72.2% provided for the option of on-line booking form. Social networks play an important role in the process of communication. More than 80% of facilities had links to Facebook. A relatively small number of facilities (36.4%) allows its clients to use a Newsletter. Web portal on spa and wellness services offer a wide range of information concerning this form of activity. They provide for the facilities' description and offer, for advice, consultation with experts and thematic articles. Possible booking of stay packages or treatments is also of significant importance. Regrettably, however, after the survey of the sites' content it appeared that the offer of facilities from Rzeszow and its vicinity is rather poor. Search engines most often provide the information about Splendor SPA, «Nowy Dwór» Wellness & Spa Hotel in Świlcza and Zaczernie, and Blue Diamond Hotel Active Spa. A low level of activity of some facilities may be explained by necessary charges for access to the portal services.

References

1. Dryglas D., Kształtowanie obiektu spa jako innowacyjnego uzdrowiskowego produktu turystycznego w Polsce [in:] Szromek A.R. (ed.), *Uzdrowiska i ich znaczenie w gospodarce turystycznej*, Kraków: Wyd. Proksenia, 2010 - pp151 – 166.
2. Koreńczuk A., *Turystyka Spa i Wellness*, [in:] Boruszcak M. (ed.), *Turystyka zdrowotna*, Gdańsk: Wyd. WSTiH, 2010 -p.p 111 – 151.
3. Kowalewska S., Pielach I., *Turystyka Spa & Wellness jako nurt turystyki zdrowotnej*, [in:] Boruszcak M. (ed.), *Turystyka zdrowotna i uzdrowiskowa*, *Studenckie Zeszyty Naukowe*, Gdańsk: Wyd. WSTiH w Gdańsku, 2011 -p.p 20 - 29
4. Palmowska N., Rutkowski P., *Turystyka uzdrowiskowa a turystyka Spa & Wellness*, [in:] Boruszcak M. (ed.), *Turystyka zdrowotna i uzdrowiskowa*, *Studenckie Zeszyty Naukowe*, Gdańsk: Wyd. WSTiH w Gdańsku, 2010 -p.p.180 – 191
5. Sallmann N., *Megatrend Wellness& Spa dla rynku usług wolnego czasu i hotelarstwa w XXI wieku*, Kraków: Wyd. PAG, 2010 -p.126.
6. Wilgocki S., *Perspektywy w rozwoju hotelarstwa na rynku wellness*, [in:] Boruszcak M. (ed.), *Turystyka zdrowotna i uzdrowiskowa*, *Studenckie Zeszyty Naukowe*, Gdańsk: Wyd. WSTiH w Gdańsku, 2011 - pp. 79 - 90
7. Zdonek I., Zdonek D., *Ocena stron internetowych gmin uzdrowiskowych* [in:] Szromek A.R. (ed.), *Uzdrowiska i ich znaczenie w gospodarce turystycznej*, Kraków: Wyd. Proksenia, 2010 - pp.133 – 147.

УДК 910.4 : 796.5

Тереза Мітура,
доктор наук (географія)

Жешувський університет, м. Жешув, Польща
e-mail: miturat@wp.pl

ТАНАТОТУРИЗМ ЯК ФОРМА КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ СЕРЕД НАСЕЛЕННЯ ЖЕШУВА

Мета: ціллю дослідження є опис та теперішні мотиви танатотуризму, а також результатів дослідження щодо обізнаності з танатотуризмом населення Жешува.

Методи. Опитування було проведено у Жешуві для того, щоб дізнатися погляди, мотиви та звички туристів, що займаються танатотуризмом. Опитали 50 випадкових осіб протягом травня-червня 2014 р.

Результати. Танатотуризм є нововизначеним типом культурного туризму, який, як показує дослідження, невідомий широкій аудиторії. Заняття танатотуризмом не завжди свідомо робиться туристом, який беручи участь у різних танатотуристичних заходах, відвідує популярні туристичні атракції.

Наукова новизна. Танатотуризм є видом культурного туризму та способом проведення вільного часу. Він набирає популярності серед туристів, які стали дуже вимогливими з плином років. Шукаючи нові відчуття, вони хочуть знати історію місць та подій, у тому числі, пов'язану зі смертю людей.

Практичне значення. Танатотуризм є ключовим у пізнанні власної історії, вихованні патріотизму та вшануванні померлих. Місця, пов'язані зі смертю, повинні відображатися у туристичних планах, особливо юнацьких.

Ключові слова. Танатотуризм, темний туризм, місця смерті, культурний туризм.

УДК 910.4 : 796.5

Тереза Митура,
доктор наук (географія)

Жешувський університет, г. Жешув, Польща
e-mail: miturat@wp.pl

ТАНАТОТУРИЗМ КАК ФОРМА КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМА СРЕДИ НАСЕЛЕНИЯ ЖЕШУВА

Цель: целью исследования являются описание и современные мотивы танатотуризма, а также результатов исследования касательно знаний о танатотуризме населения Жешува.

Методы. Опрос был проведен в Жешуве для того, чтобы узнать взгляды, мотивы и привычки туристов. Которые занимаются танатотуризмом. Опросили 50 случайных людей на протяжении мая-июня 2014 г.

Результаты. Танатотуризм является новоопределенным типом культурного туризма, который, как показывает исследование, неизвестный широкой аудитории. Занятие танатотуризмом не всегда осведомительно делается туристом, который, принимая участие в разных танатотуристических мероприятиях, посещает популярные туристические аттракции.

Научная новизна. Танатотуризм является видом культурного туризма и способом проведения свободного времени. Он набирает популярности среди туристов, которые стали очень требовательными с годами. В поисках новых ощущений, они хотят знать историю мест и событий, в том числе, связанную со смертью людей.

Практическое значение. Танатотуризм является ключевым в познании собственной истории, воспитании патриотизма и чествовании умерших. Места, связанные со смертью, должны отображаться в туристических планах, особенно юношеских.

Ключевые слова: Танатотуризм, темный туризм, места смерти, культурный туризм.

УДК 910.4 : 796.5

Teresa Mitura,
doctor of sciences (geography)

University of Rzeszow, Rzeszow, Poland
e-mail: miturat@wp.pl

THANATOURISM AS A FORM OF CULTURAL TOURISM ACCORDING TO INHABITANTS OF RZESZOW

Purpose. The aims of study are to describe and present motives of doing thanatourism as well as showing outcomes of research relating to acquaintance of thanatourism concepts among inhabitants of Rzeszow.

Method. Surveys were carried out in Rzeszow in order to get to know views, motives and ways of tourists who do thanatourism. The polls were accomplished in May and June in 2014 on random group of 50 people.

Results. Thanatourism is a newly defined type of cultural tourism and as research shows is unknown among wide audience. Doing thanatourism is not always a conscious action performed by tourist, who taking part in different types of thanatourism parties, visits popular touristic attractions.

Scientific novelty. Thanatourism is a kind of cultural tourism and way of spending free time. It has been gaining on popularity among tourists who became very demanding over the years. Looking for new feelings, they want to get to know history of sites and events including combined with human death.

The practical significance. Thanatourism is the key to know a native history, compelling patriotism and to commemorate the dead. Sites linked with death should appear in schedules of travels, especially for youth.

Keywords. Thanatourism, dark tourism, death places, cultural tourism.

Statement of the problem. Thanatourism is one of the types of cultural tourism defined as travelling beyond dwelling place to sites involved with cultural attractiveness in order to obtain information or satisfy a need. The outputs of culture from the past as well as contemporary values are taken into consideration [2].

Thanatourism is said to be an incomprehensible, intriguing but still little – known or unfamiliar idea at all. Paradoxically, this type of tourism is often carried out unconsciously by lots of tourists. The concept of thanatourism has been defined recently and its field has been developed remotely until now. It is a specific example of tourism which involves visiting sites linked with death.

The notion of thanatourism comes from an ancient Greek mythology which *Thanatos* was god and personification of death [7].

Studies and publications. Thanatourism was described the first time in *International Journal of Heritage Studies* in 1996, but in 2000 J. Lennon and M. Foley determined the idea of dark tourism in *Dark Tourism: The Attraction of Death and Disasters*.

Destinations of dark tourism include the scenes of the disaster, sites of natural tragedy, as well as sites of genocide and murder. In addition, thanatourism embraces travelling encouraged by real or symbolic meeting with death. Both concepts are presented interchangeably in the subject literature. In Polish terminology the ideas of dark tourism and thanatourism refer to a touristic movement to places of tragedy, disasters and another sites connected with human death.

A. V. Seaton determined thanatourism as «travel to the place, motivated entirely by the real or symbolic need to be in interaction with death, especially sudden and unexpected. This travel may be caused by special features of people or particular person, who are interested in death» [4]. In Poland, S. Tanaś has remarked comprehensively on thanatourism and has introduced the notion into

Polish literature. What is more, he characterized that phenomenon as “special kind of cultural tourism including cognitive or cognitive- religious travels to places connected with death” [8].

Thanatourism is a distinct and exceptional way of spending free time which lets us broaden the minds, gains knowledge and experience. It is connected with other types of tourism and some strong associations are linked with sentimental or religious – pilgrimage tourism.

There are five detailed categories of thanatourism in literature:

- journeys to the sites of public death – there are the places of air crash, shipwreck, terrorist attack, armed conflict, cataclysm or explosion,
- journeys to the sites, where the evidence of mass or individual death were found – essentially, there are places of martyrdom including Hitlerian concentration camps during the Second World War,
- journeys to the sites and memorials – for example graveyards, tombs, crypts and catacombs, as well as martial statues and mausoleums,
- trips to the sites which are not connected directly with death but only present or perform evidence – i.e. battle museums which memorialize human tragedies, halls or even museums containing instruments of death, torture, the victims' clothing or another proof,
- trips to the places where human death is performed – i.e. reconstruction of battlefields and combats. Special clothes, weapons and diverse props relating to current era and events are prepared. Furthermore, the Way of the Cross is presented [8].

On the other hand, T. Niemelä distinguishes seven types of stimulating places in thanatourism:

- Dark Fun Factories – there are commercial sites providing entertainment and presenting real or fictional death and frightening events.
- Dark Exhibitions – there are sites offering products connected with death thus provoke to thought, commemorate and educate.
- Dark Dungeons – there are former prisons or courts presenting old penal codes and justice. The aims of visit are education and entertainment.
- Dark Resting Places – there are mainly graveyards. Touring those places is oriented towards history and commemorating deceased.
- Dark Shrines – there are places created spontaneously around death place and developing in a short time since they happened. They usually have a temporary nature.
- Dark Conflict Sites – there are historical places linked with battles. The sites have a strong and ideological impact and let us educate as well as honour the memory of victims.
- Dark Camps of Genocide – places of human genocide, crimes, disasters and concentration camps [3].

Thanatourism has been indelibly fitted as type of tourism. Contemporarily, tourist visits, which main aim or offer is visiting sites connected with death are gaining on popularity. Thanatourism journeys are

becoming «fashionable» in a way. Different types of disasters or accidents not only draw attention but also compel.

A.V. Seaton indicates universal nature of death. At the same time he points to its cultural diversity, which means that thanatourism has possibilities to become one of the most widespread types of modern travels [5].

Aspects of the problem – Motives of thanatourism journeys. As noted above, thanatourism is very peculiar form of travel, hence its motives depend on individual mental features of tourists.

One of the reasons why people pursue thanatourism is willingness to get to know sites of human death, because of scale and circumstances of events. Tourists not necessarily identify themselves with dead men but are directed by the need to find out history and commemorate or often are targeted by curiosity. Death places are unique «tourist attraction» for some but that perception seems to be morally unaccepted. Visiting death places is moral or patriotic obligation for some communities, for example tours to Auschwitz are important for the Polish or Jews. Another motive of visiting death places is paying homage. That theme often leads tourists to graveyards or tombs in which famous people are buried.

Reasons of performing thanatourism may be created by modern media. They play a vital role in popularization of death places circulating subject of death and often treating it as a crucial product, spectacle to make interesting journalist information. Thanks to this recipients get encouraging spur to visit space of death.

P.R. Stone points out to the group of questions explaining touristic utilization in death space and thanatourism sites which contain death places created and promoted as worth seeing attractions by media [6]. It happens that in death places occur commercialization and often human tragedy is treated as business therefore infrastructure is developed (bars, souvenir shops).

Tourists, who visit sites of public death do it so that could satisfy themselves, fell freak sensations which happen accompanied by fear. Lots of people decide to go to see those places being mindful of life – threatening particularly in areas where e.g. assassinations or natural disasters pose a possible risk [1].

Distinct motive is a desire to be in contact with death which stems from fascination with that phenomenon. The visitor feels a need to experience a remote extremity which poses a contrast to monotony of daily life and meets something completely different from offers which are proposed by traditional forms of tourism [9]. Contemporary tourist has become demanding and expects new feelings thus there is a huge interest in death and in effect thanatourism too.

Purpose and method. The aims of study are to describe and present motives of doing thanatourism as well as showing outcomes of research relating to acquaintance of thanatourism concepts among inhabitants of Rzeszow.

Some surveys were carried out in Rzeszow in order to get to know views, motives and ways of tourists who do thanatourism. The polls were accomplished in May and June in 2014 on random group of 50 people. A weighted average of

interviewees age amounts to 35 years, 68% of them have higher education and all were inhabitants of Rzeszow.

The main material. Essential questions addressing to the interviewees concerned knowledge of concepts: thanatourism, dark tourism and gloomy tourism. The half of them were not acquainted with ideas and they met with them the first time.

Further questions touched motives of visiting death places. According to interviewees, the most important motive to visit such places was a historical aspect, curiosity and education (59,6%), many of them (15,8%) saw the places because that was in a schedule of their trip. Another reason was a need to honour the memory of victims (10,5% of interviewees), but the least popular was the possibility to experience unusual sensations.. None of participants did not answer that the motive was an excitation of seeing and being in a life – threatening place. In addition, people were asked about the most frequently visited places. Graveyards and deaths camps from War World II turned out to be the most popular (Table 1). There are objects which are in schedules of organized or private trips because of their historical and educational advantages.

The most popular thanatourism sites in Poland among interviewees:

- Historic denominational graveyards, crypts, catacombs: Cemetery Deserved in Pęksowy Brzyzek in Zakopane, Royal Tombs in Wawel, the tomb of Saint Adalbert in metropolitan cathedral in Gniezno, Rakowicki Cemetery in Cracow, Crypts of deserving Poles in Skalka, Cemetery – mausoleum of Palmiry.
- Death camps from the Second World War: the Auschwitz – Birkenau State Museum, the Museum of Armed Struggle and Martyrology in Treblinka, State Museum at Majdanek.
- Museums commemorating historical events: the Warsaw Uprising Museum in Warsaw.
- Buildings where the Passion Play is performed: the Sanctuary of Kalwaria Zebrzydowska and the Sanctuary of Kalwaria Paclawska.
- Sites of historical battle or combats staging: Westerplatte, the Battlefields of Grunwald.
- Another sites: the Skull Chapel in Czermna, Rotunda in Warsaw, the Torture Chamber in Krasiczyn.

Table 1

The most popular places visited by tourists

Place	Amount of answers (%)
Historic denominational graveyards, crypts, catacombs	38,7
Death camps from the Second World War	17,0
Museums commemorating historical events	14,0
Buildings where the Passion Play is performed	10,3
Places of reconstructed battles or combats staging	8,5
Other	11,5

Source: own elaboration

But, foreign interviewees visited frequently: Lychakiv Cemetery and the Cemetery of the Defenders of Lviv in Lviv (Ukraine), Monte Cassino (Italy), the Mausoleum of Petar II Petrović – Njegoš (Montenegro), the Sedlec Ossuary in Siedlec, a suburb of Kutna Hora (the Czech Republic), Tomb of Pope John Paul II and the Colosseum in Rome (Italy), Tower of London (Great Britain), the City of the Dead in Cairo and the Valley of the Kings (Egypt), the Church of the Holy Sepulchre in Jerusalem (Israel), Catacombs and Pere Lachaise Cemetery in Paris (France), Rasos Cemetery in Vilnius (Lithuania). Nearly 5% of interviewees did not visit none of death places during their trips.

People were positive of popularizing thanatourism because of the need of getting to know a native history, compelling patriotism and to commemorate the dead. The interviewees think that sites linked with death should appear in schedules of travels, especially for youth. Nevertheless, most of them believe that thanatourism should be done on one's own provoking thought, reflection and wistfulness which is difficult to get in groups.

To sum up the research, interviewees were asked to express their opinion why death places are attractive touristically. Majority of them (35%) indicated the historical aspect as the most engaging to such places. A little less people (25%) claimed that thanatourism is an untypical way of spending free time, but 23% of them find it as a tempting possibility to experience unusual feelings. According to 7% of interviewees, artistic values or religious reasons make those places appealing. None of the asked didn't acknowledge that attractiveness of thanatourism means a high level of adrenalin by visiting life – threatening places.

Conclusions. Thanatourism is a kind of cultural tourism as well as a sign of human activity, in this case connected with death.

Thanatourism is a newly defined type of cultural tourism and as research shows is unknown among wide audience. But, studies prove that interviewees took part in thanatourism trips as part of organized travels or else in an individual way. In the first place, the main reason of visiting such sites was desire to get to know places and in order to broaden knowledge of history.

The leading indication of doing thanatourism by interviewees was visiting cemeteries, which often composes a point of programme in elected mass tourism party. Graveyards are not only memorial sites, but also places where history may be got to know and new artistic sensations may be experienced because they often contain lots of valuable, aged headstones, statues or sculptures.

The interviewees agreed compatibly that thanatourism travels should be carried out in an individual way which impacts on deep "experiencing" and contemplation of place.

Doing thanatourism is not always a conscious action performed by tourist, who taking part in different types of thanatourism parties, visits popular touristic attractions. Recent research proved it.

References

1. Dunkley R. A., Morgan N. Westwood S. *A shot in the dark? Developing a new conceptual framework for thanatourism*, Asian Journal of Tourism and Hospitality 1(1), 2007. - pp. 54 – 63
2. Jędrusiak T. *Turystyka kulturowa*, Warszawa: PWE, 2008. - p. 152
3. Niemelä T. *Motivation Factors in Dark Tourism, Case: House of Terror*, Lahti University of Applied Science, Degree Programme in Tourism and Hospitality Managements, 2010. - p. 47 [https://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/14984/Niemela_Titta.pdf?sequence=3]
4. Seaton A. V. *Guided by the dark: From thanatopsis to thanatourism*, International Journal of Heritage Studies, Vol. 2, Issue 4, 1996. - pp. 234 – 244
5. Seaton A. V. *Thanatourism and its discontents: An appraisal of a decade's work with some future issues and directions*, [in:] Jamal T., Robinson M. (ed.), *The sage handbook of tourism studies*, London: Sage Publications, 2010. - pp.521 – 542
6. Stone P. R. *Dark Tourism: towards a new post-disciplinary research agenda*, International Journal of Tourism Anthropology Vol. 1, No 3/4, 2011. - pp. 318 – 332
7. Tanaś S. *Tanatoturystyka - kontrowersyjne oblicze turystyki kulturowej*, Peregrinus Cracoviensis Vol. 17, 2006. - pp. 85 – 100 [http://www.geo.uj.edu.pl/publikacje.php?id=000101&page=peregrinus]
8. Tanaś S. *Przestrzeń turystyczna cmentarzy. Wstęp do tanatoturystyki*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2008. - p. 215
9. Tanaś S. *Tanatoturystyka*, [in:] Buczkowska K., Mikos von Rohrscheidt A. (ed.), *Współczesne formy turystyki kulturowej*, Vol. 1, Poznań: AWF, 2009. - pp. 266 – 285

УДК 911.3

Стафійчук Валентин Іванович,
кандидат географічних наук, доцент

Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: valikosta@ukr.net

Москаленко Анастасія Олегівна

Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: anastasiia.moskalenko@netcom.in.ua

АНАЛІЗ ВІЇЗНОГО ТУРИЗМУ КИТАЮ ТА ПОРТРЕТ КИТАЙСЬКОГО ТУРИСТА

Метою даної роботи є аналіз сучасного віїзного туризму в Китаї та визначення головних особливостей китайських туристів.

Методичною базою статті виступає поєднання окремих методів і прийомів (літературний, порівняльний, математико-статистичний, історичний), які дають змогу дослідити сучасний стан віїзного туризму та надати портрет кийського туриста.

Результати. За останні 19 років обсяги віїзного туризму Китаю зросли майже у 24 рази (з 4,5 млн. осіб у 1995 р. до 107 млн. осіб у 2014 р.). Особливою популярністю у китайських туристів користуються сімейні подорожі з метою відпочинку. Більшість людей, які подорожують з Китаю, знаходяться у віці понад 25 років. Біля 50% у шлюбі і мають неповнолітніх дітей. Середня тривалість перебування китайського туриста в іншій країні перевищує шість днів, а найпопулярнішими місяцями для здійснення подорожей є лютий та травень. Витрати туриста з Китаю під час закордонної поїздки в середньому складають 1000 доларів США щодня.

Наукова новизна визначається актуальністю і сучасністю матеріалу про стан віїзного туризму з Китаю. Вперше в Україні було подано обґрунтований портрет сучасного китайського туриста.

Практична значимість полягає у можливості використання систематизованого матеріалу про віїзний туризм Китаю, як однієї з найпотужніших на туристичному ринку країн, в навчальному процесі. Крім того, представники туристичної сфери

України можуть орієнтуватися на збірний образ китайського туриста для оптимального задоволення його потреб і проведення маркетингових досліджень.

Ключові слова: виїзний туризм, Китай, китайський турист.

УДК 911.3

Стафійчук Валентин Іванович,
кандидат географічних наук, доцент

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, г. Київ, Україна,
e-mail: valikosta@ukr.net

Москаленко Анастасія Олегівна

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, г. Київ, Україна,
e-mail: anastasiia.moskalenko@netcom.in.ua

АНАЛИЗ ВЫЕЗДНОГО ТУРИЗМА КИТАЯ И ПОРТРЕТ КИТАЙСКОГО ТУРИСТА

Целью данной работы является анализ современного выездного туризма в Китае и определение главных особенностей китайских туристов.

Методической базой статьи выступает сочетание отдельных методов и приемов (литературный, сравнительный, математико-статистический, исторический), которые позволяют исследовать современное состояние выездного туризма и предоставить портрет китайского туриста.

Результаты. За последние 19 лет объемы выездного туризма Китая выросли почти в 24 раза (с 4,5 млн. человек в 1995 г. до 107 млн. человек в 2014 г.). Особой популярностью у китайских туристов пользуются семейные путешествия с целью отдыха. Большинство людей, которые путешествуют из Китая, находятся в возрасте свыше 25 лет. Около 50% в браке и имеют несовершеннолетних детей. Средняя продолжительность пребывания китайского туриста в другой стране превышает шесть дней, а самыми популярными месяцами для осуществления путешествий являются февраль и май. Расходы туриста из Китая во время зарубежной поездки в среднем составляют 1000 долларов США в день.

Научная новизна определяется актуальностью и современностью материала о состоянии выездного туризма из Китая. Впервые в Украине было подано обоснованный портрет современного китайского туриста.

Практическая значимость заключается в возможности использования систематизированного материала о выездном туризме Китая, как одной из самых мощных на туристическом рынке стран, в учебном процессе. Кроме того, представители туристической сферы Украины могут ориентироваться на собирательный образ китайского туриста для оптимального удовлетворения его потребностей и проведения маркетинговых исследований.

Ключевые слова: выездной туризм, Китай, китайский турист.

UDC 911.3

Staŭiichuk Valentyn Ivanovych,
Candidate of Geographical Sciences,
Associate Professor,
Moskalenko Anastasiia Olegivna

Taras Shevchenko National University of
Kyiv, Kyiv, Ukraine,
e-mail: valikosta@ukr.net
Taras Shevchenko National University of
Kyiv, Kyiv, Ukraine,
e-mail: anastasiia.moskalenko@netcom.in.ua

ANALYSIS OF CHINA'S OUTBOUND TOURISM AND PORTRAIT OF CHINESE TOURIST

The purpose of this article is to analyze the current China outbound tourism and to determine the main features of Chinese tourists.

Methodical base of the article is a combination of individual methods and techniques (literary, comparative, mathematical-statistical, historical) that allow to study the current state of outbound tourism and provide the Chinese tourist portrait.

Results. Over the past 19 years the volume of China's outbound tourism grew by almost 24 times (from 4.5 million people in 1995 to 107 million people in 2014). Especially popular with Chinese tourists are family recreational travels. Most people who travel from China were aged over 25 years. About 50% are married and have minor children. The average length of stay of Chinese tourists in another country is more than six days, and the most popular months for travel are February and May. Expenses of tourists from China during a trip abroad is \$1,000 a day on average.

The scientific novelty is determined by relevance and modernity of the material on the state of outbound tourism from China. For the first time in Ukraine it was filed reasonable portrait of contemporary Chinese tourist.

The practical significance lies in the possibility of using a systematic material about China's outbound tourism, as one of the most powerful countries in the tourism market, in the educational process. In addition, representatives of the tourism industry in Ukraine could focus on the collective image of Chinese tourist to meet his needs and to conduct market research.

Key words: outbound tourism, China, Chinese tourist.

Вступ. Постановка проблеми. Туризм є однією з провідних і найбільш динамічних галузей економіки. За швидкі темпи розвитку він визнаний економічним феноменом сторіччя.

Туризм як суспільне явище, притаманне людству, особливо розвинувся в другій половині ХХ ст., втягуючи в туристичний процес все більше й більше країн, все більше й більше людей.

Туризм став одним із пріоритетів державної соціально-економічної політики Китаю із проголошенням наприкінці 70-х років «політики відкритих дверей», дієвим інструментом формування позитивного іміджу країни на міжнародній арені [10].

Перспективи розвитку китайського ринку туризму величезні і вселяють великий оптимізм. Одна з десяти міжнародних поїздок починається в Китаї, а, відтак, один з десяти туристів – громадянин КНР. Цього року на Міжнародній туристичній виставці в Берліні (ITB Berlin 2015) було сказано, що кількість туристів з Китаю, які відвідують закордонні DESTINATION, невідомо зростає.

Туристи з Китаю воліють відвідати маршрути, які користуються найбільшою популярністю, є безпечними та добре організованими, а соціальні медіаканали є незамінними інструментами маркетингу для орієнтації потрібної аудиторії. У 2014 р. більше 100 млн. китайців подорожували за кордоном та витратили близько 165 мільярдів доларів [16].

Отже, туристи з Китаю є найприбутковішими мандрівниками у світі, тому аналіз виїзного туризму КНР та характеристика особливостей середньостатистичного китайського туриста має безперечне як теоретичне, так і практичне значення.

Мета та завдання дослідження. Метою даної роботи є аналіз сучасного виїзного туризму в Китаї та визначення головних особливостей китайських туристів. Для досягнення поставленої мети визначені наступні завдання: виявити динаміку китайського виїзного туризму та визначити її причини; встановити мету міжнародних поїздок громадян Китаю, тривалість їх поїздок, з ким вони воліють подорожувати, який найпопулярніший час для здійснення їх подорожей та скільки вони витрачають на них; розкрити, які продукти та послуги найбільше потребують китайські туристи при здійсненні подорожі за кордон.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти розвитку міжнародного туризму, включаючи туризм в Китаї, висвітлювали в своїх працях такі вчені як: Любіцева О.О. [9], Малиновська О.Ю. [8], Кіптенко В.К. [6], Александрова А.Ю. [1], Вавілова О.В. [2], Смаль І.В. [7], Воскресенський В.Ю. [3], Дахно І.І. [4], Дубович І.А. [5] та ін.

Водночас, їх праці, в основному, присвячені аналізу туристичних можливостей Китаю та його позиціюванню на міжнародному туристичному ринку, в той час, як сучасні тенденції, що пов'язані з мобільністю китайських туристів залишилися поза їх увагою.

Виклад основного матеріалу. Не так давно, більшість азійських туристів були переважно з Японії, Південної Кореї або Гонконгу – тобто, більш багатих ринків регіону. Але це швидко змінилося. На сьогодні саме Китай посідає перше місце в світі за кількістю вітчизняних туристів, які здійснили закордонні туристичні поїздки, а це більше 100 млн. чоловік.

Суттєвий прогрес у розвитку китайської економіки супроводжувався змінами в соціально-економічній структурі суспільства. Ріст прибутків, перехід з шестиденного робочого тижня на п'ятиденний зробили туристичні поїздки можливими для широких верств населення. Збільшення прибутків жителів Китаю спричинило зміну споживчої моделі; зросли витрати на відпочинок і подорожі. За останні роки була значно спрощена процедура отримання закордонних паспортів; збільшилася кількість туристичних агентств, акредитованих на роботу в туризмі; розширився перелік країн, офіційно рекомендованих урядом для відвідування з метою туризму. Відповідно, зараз більшість китайських сімей мають можливість робити туристичні поїздки [11].

Туристична індустрія Китаю демонструє динамізм розвитку і високу економічну ефективність. Так, оприлюднена урядом Китаю у березні 2013 р. «Програма розвитку національної індустрії туризму та дозвілля на 2013-2020 рр.», закладає основу для перевизначення шляхів розвитку та управління туризмом в країні, передбачаючи, зокрема, забезпечення енергійної підтримки виїзного туризму, а також приділення більш пильної уваги питанням розподілу економічних, соціокультурних та екологічних вигод від туризму [20].

Найбільша у світі чисельність населення означає наявність величезного потенціалу для розвитку виїзного туризму. З підвищенням стандартів життя та власних прибутків, виїзний туризм Китаю динамічно

зростав останні 20 років. Маючи набагато більше прав і свобод, ніж у минулому, мільйони громадян КНР воліють подорожувати за кордон, створюючи таким чином туристичний ринок для багатьох країн світу.

За останні 19 років обсяги виїзного туризму зросли майже у 24 рази (з 4,5 млн. осіб у 1995 р. до 107 млн. осіб у 2014 р.) [див. рис. 1].

До листопада 2014 чисельність китайських туристів, що перетнули кордон, досягла 100 млн. вперше за всю історію виїзного туризму КНР. Протягом усього року, чисельність виїзних туристів досягла 107 млн., збільшившись майже на 20% порівняно з 2013 р.

Найбільшу кількість китайських відвідувачів у 2014 р. прийняли до себе країни Азії – 85,4 млн. осіб, що на 16% більше, ніж у 2013 р. Фактори, що цьому сприяють: подібність культур, нижчі витрати на проїзд, зручніше пересування, можливість короткострокових подорожей. Серед азійських регіонів Гонконг був улюбленим місцем туристів з материка, Макао – другим. Разом вони отримали близько 70% відвідувачів з материкової частини Китаю.

Європа у 2014 р. відкрила двері для 3,4 млн. китайських туристів (показник зріс на 10% порівняно з попереднім роком). Африка випередила Америку і отримала третє місце по прийому громадян КНР: 2,7 млн. осіб. Америка опустилась на четверту сходинку, але все таки прийняла 2,6 млн. туристів з Китаю (на 15% більше, ніж у 2013 р.). Останнє місце зайняв регіон Австралії та Океанії, маючи при цьому з 1 млн. китайців найбільшу динаміку – +21% до попереднього року.

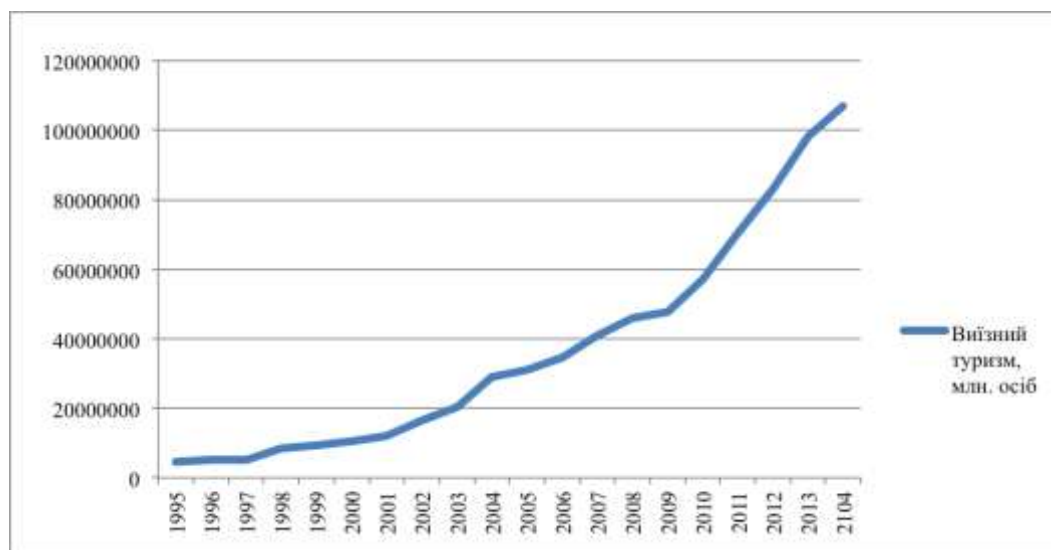


Рис. 1. Динаміка виїзного туризму в Китаї
[на основі даних сайту world-statistics.org]

До десятки найбільш відвідуваних китайцями країн увійшли: Гонконг, Південна Корея, Таїланд, Тайвань, Макао, Японія, Сінгапур, Малайзія, Індонезія, Франція [13]. За прогнозами ЮНВТО, до 2020 р., частка КНР на виїзному туристичному ринку може зрости до 6,4%.

З метою залучення китайських туристів іноземні країни щороку приймають нові програми заохочення: зменшення вартості віз, спрощення подання візових заяв, збільшення кількості міжнародних перельотів до КНР, прийняття на роботу китайських гідів та екскурсоводів [13].

Розглядаючи співвідношення між чоловіками та жінками у здійсненні туристичних поїздок за кордон, слід відзначити перевагу жінок (53:47). Щоправда, у бізнес-поїздках до Європи переважають чоловіки (60:40). Найактивнішими туристами є особи, віком від 25 до 44 років. З кожним роком зростає обсяг туристів віком понад 45 років, які надають перевагу довготривалим подорожам здебільшого до країн Європи та Австралії [17].

У середньому, зараз китайські мандрівники подорожують за кордон більше, ніж будь-коли раніше. Саме позитивна динаміка виїзного туризму Китаю змусила нас розглянути «портрет» середньостатистичного китайського туриста.

Майже всі міжнародні китайські туристи метою своїх подорожей визначили відпочинок (97%), водночас, половина з них (49%) відвідали інші країни також з діловою чи освітньою метою. Власники готелів повідомляють, що, загалом, 22% їх китайських гостей поєднували бізнес і відпочинок у 2014 р. Ця цифра зростає до 30% серед північноамериканських готелів та падає до 17% в Азійсько-Тихоокеанському регіоні.

51% китайських мандрівників стверджують, що їх закордонні подорожі займають від одного до двох тижнів. Поїздки до друзів (родичів) або з метою освіти є найдовшими (1,6 тижня в середньому), у той час як туристичні поїздки, як правило, коротші (1,4 тижня в середньому). Власники готелів вказують, що китайські гості, зазвичай, зупиняються на 2-3 ночі (58%), 28% - на одну ніч і тільки 11% залишаються на 4-6 ночей [див. рис. 2]. Все це вказує на те, що туристи з Китаю відвідують більше однієї дестинації під час своїх поїздок за кордон.

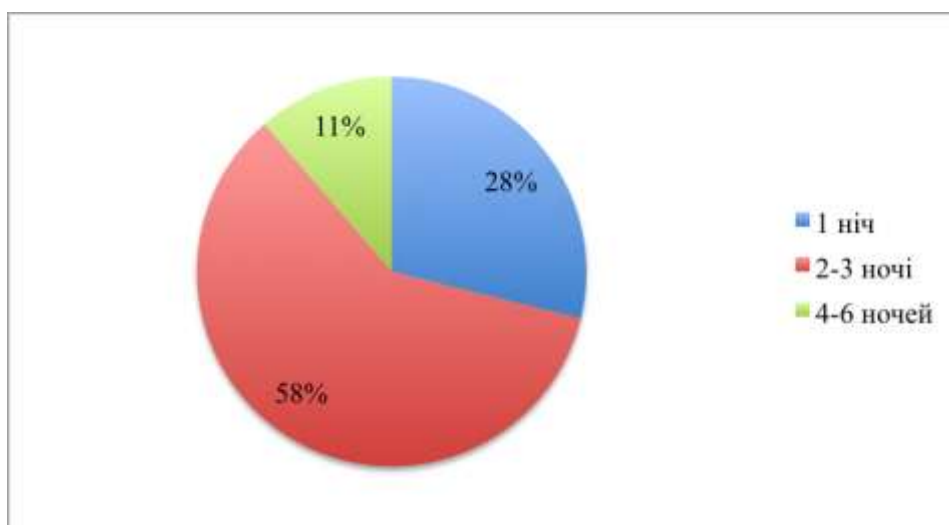


Рис. 2. Тривалість перебування китайських туристів в окремих міжнародних готелях [на основі даних Chinese International Travel Monitor 2014]

Подорожі з партнером і дітьми (54%) або іншими членами сім'ї (46%) залишаються найпопулярнішими серед китайських туристів; з друзями (45%) – знаходяться на третьому місці. 18% власників готелів повідомляють, що помітили збільшення китайських туристів, які подорожують сім'єю і 17% , що мандрують з друзями; ще 14% стверджують, що кількість бізнес-туристів та туристів без дітей зростає [див. рис. 3].

Зростає число китайських виїзних туристів, що воліють незалежно виїжджати за кордон (67% у 2014 р.), ніж приєднуватись до організованих груп. Це також підтверджують власники готелів: 71% їх гостей подорожували самостійно. Тим не менш, існує помітний географічний розподіл між власниками готелів в Азійсько-Тихоокеанському регіоні, де цей показник сягнув 77%, в Латинській Америці – 75%, у Північній Америці – 72% і 65% у Європі.

Власники готелів також повідомляють, що час, коли кількість візитерів з КНР у їх апартаментах досягає апогею – це лютий, під час Весняного Фестивалю (китайський Новий рік) та травневі свята. Іншими популярними місяцями є квітень та липень.

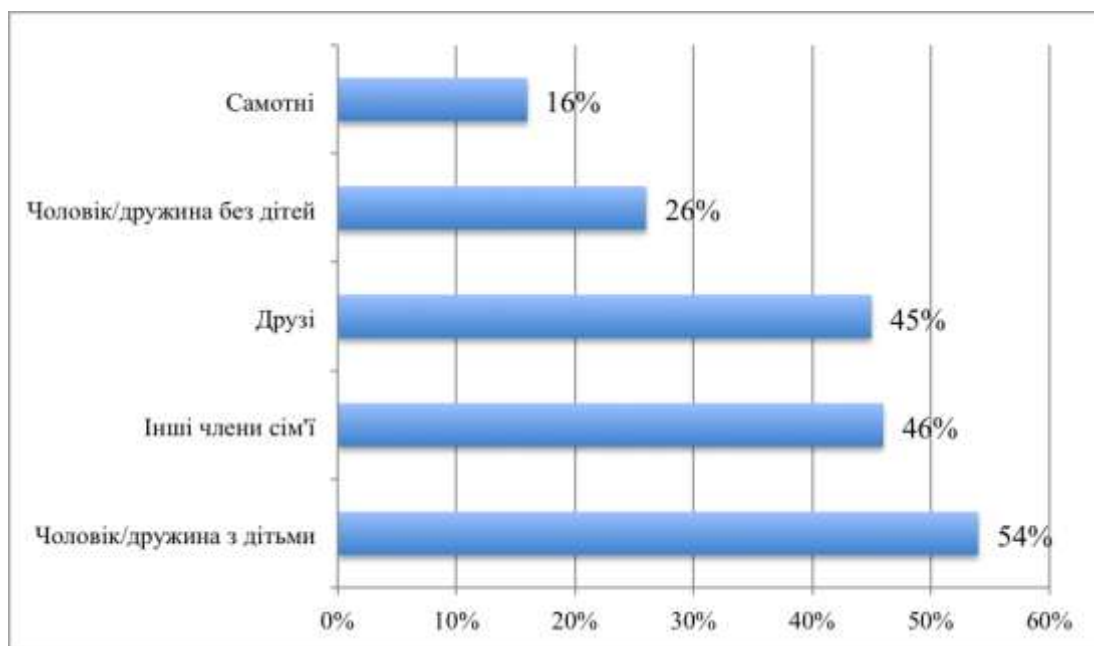


Рис. 3. Типи супутників китайських туристів під час подорожі [на основі даних Chinese International Travel Monitor 2014]

Перед тим як подорожувати за кордон, китайські мандрівники люблять проводити ретельне дослідження того, як і де обрати місце відпочинку, порівнюючи біля п'яти різних джерел інформації, щоб прийняти рішення. Туристичні путівники, друзі та туристичні сайти в Інтернеті є найбільш популярними ресурсами. Якщо розглядати джерела, на які китайці покладаються найбільше, то на перший план виходять сім'я

та друзі. На рис. 4 наведений повний список ресурсів, які досліджують громадяни Китаю, на прикладі пошуку готеля.

Мало того, що китайські мандрівники проводять дослідження про свій майбутній відпочинок в Інтернеті, все більше число з них роблять свої бронювання також онлайн:

- 53% китайців бронюють свої готелі онлайн: за допомогою мобільного додатку або безпосередньо через готель, або онлайн через туристичну компанію;
- 17% туристів бронюють готель, використовуючи саме мобільні додатки, що майже на 300% більше у порівнянні з 2013 р. Частка таких навіть вища (22%) серед тих, хто молодше 35 років;
- відсоток тих, хто бронює готель через турагентів трохи впав: до 34% (до 20% серед тих, хто молодше 35 років);
- тільки 12% китайців резервують готель використовуючи телефон готелю.

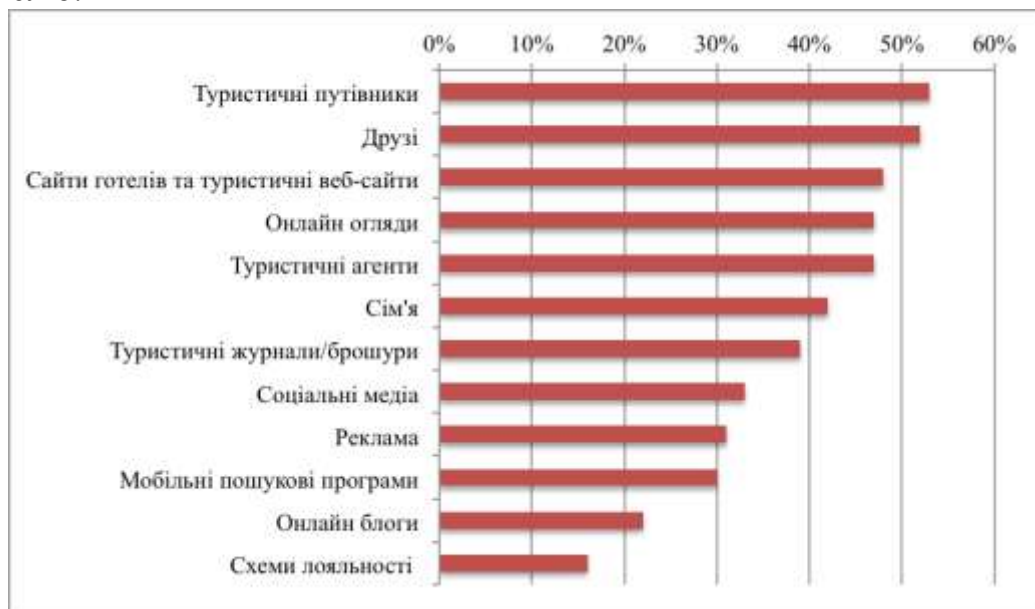


Рис. 4. Джерела інформації, які використовують китайські туристи для пошуку готелів [на основі даних Chinese International Travel Monitor 2014]

Готелі залишаються найпопулярнішим типом розміщення серед китайських мандрівників, збільшившись з 74% у 2013 р. до 84% у минулому. Більше половини (57%) бронюють 3- або 4-зіркові готелі під час поїздки за кордон, в той час коли 17% туристів обирають 5-зіркові готелі, ще 7% воліють мати в готелі послугу «Все включено» [див. рис. 5]. Тільки 11% хотіли б зупинитися у готелі в китайському стилі, порівняно з 15% у 2013 р., що є підтвердженням зростаючої впевненості та незалежності китайських мандрівників. Як і 2014 р. китайські туристи терпимо відносяться до готелів, які не можуть задовольнити їх специфічні китайські потреби, але майже дві третини говорять, що вони б розглянули їх, якщо це необхідно (63%). Молоді мандрівники (від 23 до 29 років) віддають перевагу цьому типові готелю (71%). Проте, 19% говорять, що

вони будуть бронювати тільки такі засоби розміщення, які будуть надавати спеціальні послуги для мандрівників.

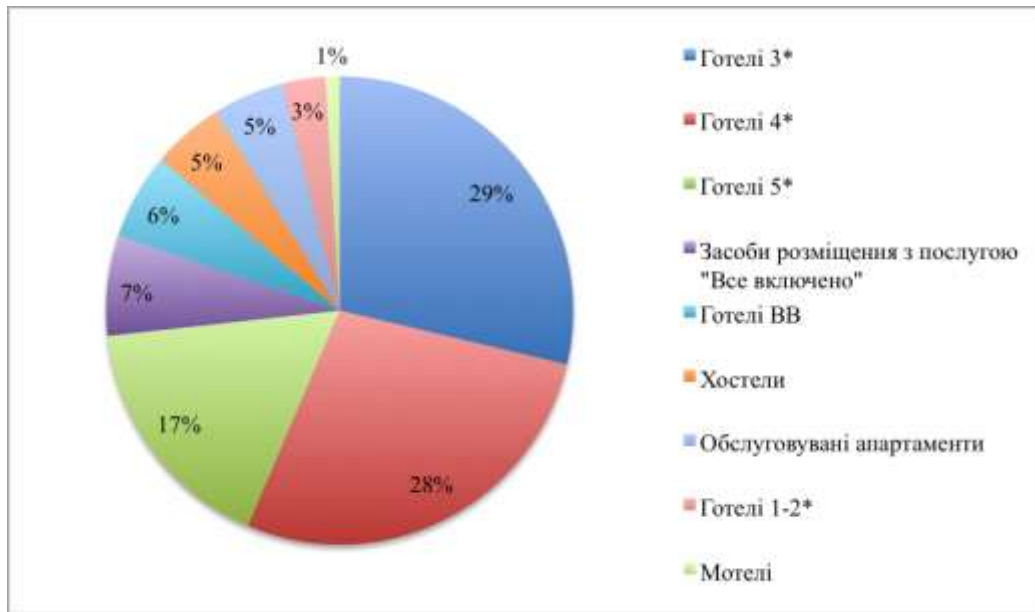


Рис. 5. Типи розміщення, які бронюють китайські туристи [на основі даних Chinese International Travel Monitor 2014]

Фактори, які підштовхують туристів КНР обирати саме такі засоби розміщення: зірковість готелю (для 30% туристів цей критерій є найголовнішим) та його бренд і репутація (18%). Ціна є найменш важливим фактором – лише 10%.

Також були виявлені найважливіші продукти та послуги для китайських туристів під час міжнародних поїздок [див. табл. 1].

Знаючи всі специфічні потреби китайських мандрівників, не дивно, що Китай, який стрибнув на перше місце в рейтингу з міжнародних туристських витрат в 2012 р., збільшив власні витрати у 2013 р. на 27 млрд доларів США до рекордних 129 млрд доларів США [19]. В середньому китайський турист витрачає 1000 доларів США на день, не враховуючи вартості путівки; багаті туристи витрачають до 8000 доларів США на день. [16]

Таблиця 1

Топ-10 продуктів та послуг, що є найважливішими для китайських туристів в готелі під час поїздок за кордон, [на основі даних Chinese International Travel Monitor 2014]

Важливість продукту/послуги для туристів	Продукти/послуги	Продукти/послуги, що потребують вдосконалення
59%	Безкоштовний доступ до мережі Інтернет	19%
59%	Можливість оплати через системи China Union Pay/Alipay	27%

50%	Наявність китайськомовного персоналу	39%
48%	Наявність китайськомовних туристичних путівників	29%
38%	Веб-сайт готелю на китайській мові	24%
37%	Китайські варіанти обслуговування в номерах	27%
36%	Китайські ТВ програми	26%
33%	Китайський сніданок	23%
27%	Вітальний лист китайською мовою	20%
25%	Китайські газети/журнали	18%

Висновки. Особливою популярністю у китайських туристів користуються сімейні подорожі з метою відпочинку. Більшість людей, які подорожують з Китаю, знаходяться у віці понад 25 років. Біля 50% у шлюбі і мають неповнолітніх дітей. Середня тривалість перебування китайського туриста в іншій країні перевищує шість днів, а найпопулярнішими місяцями для здійснення подорожей є лютий та травень. Витрати туриста з Китаю під час закордонної поїздки в середньому складають 1000 доларів США щодня. Продукти та послуги, які китайці потребують найбільше перебуваючи у готелі за кордоном: безкоштовний доступ до мережі Інтернет, можливість оплати через системи China Union Pay/Alipay, наявність китайськомовного персоналу, наявність китайськомовних туристичних путівників, веб-сайт готелю на китайській мові. Ринок виїзного туризму Китаю навряд чи зменшиться в найближчі 20 років. Зважаючи на прибутковість від подорожей китайських туристів, країни, які їх приймають, інвестують грошові ресурси для вдосконалення туристичної інфраструктури саме під китайського туриста. Окремі з провідних готелів світу вже ввели спеціально розроблені продукти та послуги, спрямовані на забезпечення прийому китайських гостей. Наприклад, готель Hyatt Regency в Чикаго запропонував програму “Nin Hao”, що в перекладі з китайської означає “теплий прийом з повагою” і включає в себе вітальний лист, карти та інформаційні брошури китайською мовою, китайський телеканал та меню китайської кухні.

Список використаних джерел:

1. Александрова А.Ю. Международный туризм. – М.: КноРус, 2011. – 464 с.
2. Вавилова Е.В. Основы международного туризма Учебное пособие. - М.: Гардарики, 2005. - 160 с.
3. Воскресенский В.Ю. Международный туризм. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. - 255 с.
4. Дахно І.І. Країни світу : енциклоп. довідн. / І.І. Дахно. - К.: Мапа, 2004. - 606 с
5. Дубович І.А. Країнознавчий словник-довідник / І.А. Дубович. - Л.: Ліга-прес, 2005. - 819 с.
6. Кіптенко В.К., Доан П.В. Модель сталого розвитку туризму: досвід Китаю // Географія та туризм: Наук. зб. /Ред. кол.: Я.Б. Олійник (відп. ред.) та ін. – К.: Альтерпрес, 2012. – Вип. 17. – 334 с.
7. Смаль І.В. Туристичні ресурси світу / І.В. Смаль. – Ніжин: Видавництво Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя, 2010. – 336 с.

8. Стафійчук В.І., Малиновська О.Ю. Туристичне країнознавство: туристичні ресурси світу. Європа, Азія, Австралія та Океанія. Навчальний посібник. – К.: Альтерпрес, 2009. – 427 с.: 8 с. кол. іл.
9. Туристичне країнознавство: країни лідери туризму. Навчальний посібник. – К.: Альтерпрес, 2008. – 436 с.: іл.
10. Туристичне країнознавство: Навчальний посібник / За ред. В.Ф. Семенова / - Одеса, «Атлант» ОДЕУ, 2010 р. – 340 с.
11. О.В. Безпала, Ю.І. Сологуб. Китай - новий полюс росту на міжнародному туристичному ринку [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://dSPACE.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8388/1/China%20-%20a%20new%20growth%20pole%20in%20the%20international%20tourism%20market.pdf>
12. World Statistics [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://world-statistics.org/index.php>
13. China National Tourism Administration [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://en.cnta.gov.cn>
14. Chinese International Travel Monitor 2014 [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://press.hotels.com/content/themes/CITM/assets/pdf/CITM_UK_PDF_2014.pdf
15. Compendium of Tourism Statistics Data 2008-2012, 2014 Edition, UNWTO Publications [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.veilleinfotourisme.fr/medias/fichier/omt-compendium-2008-2012_1392292506092-pdf
16. ITB Berlin Newsroom [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://newsroom.itb-berlin.de/en>
17. The Chinese outbound travel market [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://pub.unwto.org/WebRoot/Store/Shops/Infoshop/4911/C65A/6477/A1B0/8CE8/C0A8/0164/250E/081105_chinese_outbound_travel_market_excerpt.pdf
18. Travel and Tourism in China and Beyond, Report of The Boston Consulting Group [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.bcg.com.cn/export/sites/default/en/files/publications/reports_pdf/BCG_Taking_Off_Mar_2011_ENG.pdf
19. UNWTO Tourism Highlight 2014 Edition [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://dtxqtq4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/pdf/unwto_highlights14_en_hr_0.pdf
20. World Tourism Organization [Електронний ресурс] / Світова туристична організація – Режим доступу : <http://www.unwto.org>

Список использованных источников:

1. Александрова А.Ю. Международный туризм. – М.: КноРус, 2011. – 464 с.
2. Вавилова Е.В. Основы международного туризма Учебное пособие. - М.: Гардарики, 2005. - 160 с.
3. Воскресенский В.Ю. Международный туризм. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2006. - 255 с.
4. Дахно И.И. Страны мира : энциклоп. справ. / И.И. Дахно. – К.: Мапа, 2004. – 606 с.
5. Дубович И.А. Страноведческой словарь-справочник / И.А. Дубович. – Л.: Лига-прес, 2005. – 819 с.
6. Киптенко В.К., Доан П.В. Модель устойчивого развития туризма: опыт Китая // География и туризм: Науч. сб. / Ред. кол.: Я.Б. Олейник (отв. ред.) и др. – К.: Альтерпрес, 2012. – Изд. 17. – 334 с.
7. Смаль И.В. Туристические ресурсы мира / И.В. Смаль. – Нежин: Издательство Нежинского национального университета имени Николая Гоголя, 2010. – 336 с.
8. Стафійчук В.І., Малиновська О.Ю. Туристическое страноведение: туристические ресурсы мира. Европа, Азия, Австралия и Океания. Учебное пособие. – К.: Альтерпрес, 2009. – 427 с.: 8 с. цв. ил.
9. Туристическое страноведение: страны лидеры туризма. Учебное пособие. – К.: Альтерпрес, 2008. – 436 с.: ил.
10. Туристическое страноведение: Учебное пособие / За ред. В.Ф. Семенова / - Одесса, «Атлант» ОДЕУ, 2010 г. – 340 с.
11. О.В. Безпала, Ю.І. Сологуб. Китай - новый полюс роста на международном туристическом рынке [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dSPACE.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8388/1/China%20-%20a%20new%20growth%20pole%20in%20the%20international%20tourism%20market.pdf>

12. Мировая Статистика [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://world-statistics.org/index.php>
13. Китайская Национальная Туристическая Администрация [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://en.cnta.gov.cn>
14. Китайский международный туристический монитор 2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://press.hotels.com/content/themes/CITM/assets/pdf/CITM_UK_PDF_2014.pdf
15. МТБ Берлин Отдел новостей [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://newsroom.itb-berlin.de/en>
16. Китайский рынок зарубежных путешествий [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://pub.unwto.org/WebRoot/Store/Shops/Infoshop/4911/C65A/6477/A1B0/8CE8/C0A8/0164/250E/081105_chinese_outbound_travel_market_excerpt.pdf
17. Путешествия и туризм в Китае и за его пределами, Доклад The Boston Consulting Group [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.bcg.com.cn/export/sites/default/en/files/publications/reports_pdf/BCG_Taking_Off_Mar_2011_ENG.pdf
18. Отчет Всемирной Туристической Организации 2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://dtxqtq4w60xqpww.cloudfront.net/sites/all/files/pdf/unwto_highlights14_en_hr_0.pdf
19. Всемирная Туристическая Организация [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.unwto.org>

References:

1. Aleksandrova A.U. International tourism. – M.: KnoRus, 2011. – 464 p.
2. Vavilova E.V. Fundamentals of International Tourism. Tutorial. – M.: Gardariki, 2005. – 160 p.
3. Voskresenskii V.U. International tourism. – M.: UNITI-DANA, 2006. – 255 p.
4. Dakhno I.I. Countries of the World : encyclopedic guide / I.I. Dakhno. - K.: Mapa, 2004. - 606 p.
5. Dubovych I.A. Regional geographic dictionary-guide / I.A. Dubovych. - L.: Liga-pres, 2005. - 819 p.
6. Kiptenko V.K., Doan P.V. The model of sustainable tourism development: the experience of China // Geography and tourism: science coll. / Ed. col.: Y.B. Oliinyk (resp.ed.) and others. – K.: Al'terpres, 2012. – Edition 17. – 334 p.
7. Smal' I.V. World travel resources / I.V. Smal'. – Nizhyn: Publisher Mykola Gogol State University of Nizhyn, 2010. – 336 p.
8. Staffichuk V.I., Malynovs'ka O.U. Tourism regional geography: world's tourism. Europe, Asia, Australia and Oceania. Textbook.. – K: Al'terpres, 2009. – 427 p.: 8 p. col. pic.
9. Tourism regional geography: countries leaders of tourism. Textbook. – K.: Al'terpres, 2008. – 436 p.: pic.
10. Tourism regional geography: Textbook / Ed. V.F. Semenova / - Odesa, «Atlant» ODEU, 2010. – 340 p.
11. O.V. Bezpala, U.I. Sologub. China - a new growth pole in the international tourism market [Electronic resource]. — Access mode : <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8388/1/China%20-%20a%20new%20growth%20pole%20in%20the%20international%20tourism%20market.pdf>
12. World Statistics [Electronic resource]. — Access mode : <http://world-statistics.org/index.php>
13. China National Tourism Administration [Electronic resource]. — Access mode : <http://en.cnta.gov.cn>
14. Chinese International Travel Monitor 2014 [Electronic resource]. — Access mode : http://press.hotels.com/content/themes/CITM/assets/pdf/CITM_UK_PDF_2014.pdf
15. ITB Berlin Newsroom [Electronic resource]. — Access mode : <http://newsroom.itb-berlin.de/en>
16. The Chinese outbound travel market [Electronic resource]. — Access mode : http://pub.unwto.org/WebRoot/Store/Shops/Infoshop/4911/C65A/6477/A1B0/8CE8/C0A8/0164/250E/081105_chinese_outbound_travel_market_excerpt.pdf
17. Travel and Tourism in China and Beyond, Report of The Boston Consulting Group [Electronic resource]. — Access mode : http://www.bcg.com.cn/export/sites/default/en/files/publications/reports_pdf/BCG_Taking_Off_Mar_2011_ENG.pdf
18. UNWTO Tourism Highlight 2014 Edition [Electronic resource]. — Access mode : http://dtxqtq4w60xqpww.cloudfront.net/sites/all/files/pdf/unwto_highlights14_en_hr_0.pdf
19. World Tourism Organization [Electronic resource]. — Access mode : <http://www.unwto.org>

УДК 379.851(075.8)

Інкін Олександр Вікторович
кандидат технічних наук, доцент

ДВНЗ «Національний гірничий університет»,
м. Дніпропетровськ, Україна,
e-mail: inkin@ua.fm

Хрипливець Юлія Володимирівна

ДВНЗ «Національний гірничий університет»,
м. Дніпропетровськ, Україна,
e-mail: Ulik-ti@mail.ru

Калько Андрій Дмитрович
доктор географічних наук, професор

МЕГУ імені С. Дем'янчука, м. Рівне, Україна,
e-mail: edissey@meta.ua

Ніна Ростиславівна Миронець
кандидат історичних наук, доцент

МЕГУ імені С. Дем'янчука, м. Рівне, Україна,
e-mail: nina_myr@ukr.net

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ МОЛОДІЖНОГО ТУРИЗМУ І ЕКСКУРСІЙНИХ МАРШРУТІВ НА ДНІПРОПЕТРОВЩИНІ

Мета дослідження полягає у здійсненні комплексного аналізу факторів формування туристичних маршрутів вихідного дня та вироблення рекомендацій щодо розвитку молодіжного туризму і екскурсійних маршрутів на Дніпропетровщині. Потрібно розв'язати такі завдання: з'ясувати існуючі уявлення про молодіжний туризм на теренах нашої держави; проаналізувати особливості методологічних підходів; обґрунтувати параметри розвитку учнівського і студентського туризму та екскурсійних маршрутів вихідного дня.

Методика. Для вирішення проблеми прийнятий комплекс наукових методів з системного аналізу, узагальнення, математичної статистики, ідеального і фізичного моделювання, натурального експерименту і прогнозування.

Результати. Проаналізована низка заходів, яких необхідно вжити для збереження наявних обсягів та подальшого розвитку молодіжного туризму і екскурсійних маршрутів Дніпропетровської області. Наведені умови, які склалися в сучасній Україні, як то тривала війна та спричинена нею гостра економічна криза з галопуючою інфляцією і зuboжінням широких верств населення, що вкрай унеможливорює розвиток закордонного туризму та здійснення громадянами тривалих подорожей всередині країни. Зазначено, що альтернативою для масового туриста в особі школярів і студентської молоді можуть стати подорожі вихідного дня в межах області. Кількаденні маршрути дозволять громадянам краще пізнати рідний край, відновити фізичне здоров'я та духовно збагатитися.

Наукова новизна полягає у виявленні нових, уточненні існуючих і комплексному узагальненні закономірностей розвитку туристичної галузі в Дніпропетровській області на сучасному етапі. Пропонована актуальна задача розробки електронного путівника екскурсійних маршрутів Дніпропетровській області покликана стати супутником туриста в поїздці вихідного дня. Видання туристського путівника з коректною прив'язкою орієнтирів і GPS-координат ділянок маршрутів дозволить масовому туристу максимально повно використовувати вихідні і святкові дні (близько 1/3 днів у році) для відновлення фізичних і моральних сил, розв'язати проблему мобільного відпочинку малозабезпечених прошарків населення і молоді.

Практична цінність. Економічний ефект від застосування запропонованих маршрутів вихідного дня по Дніпропетровщині полягає у мінімізації фінансових витрат громадян для їх проходження завдяки відсутності зборів туристичних компаній і використання громадського транспорту. Витрати на самостійні подорожі розробленими в проекті маршрутами будуть в два-три рази менші за ціни, які пропонуються туристичними компаніями на дводенні екскурсії (60-100 грн, замість 200-500 за цінами, які враховані при галопуючій інфляції). Вказані витрати на поїздки можуть бути

істотно знижені для учнівської і студентської молоді, з причини наявності у них 50% знижок на користування громадським транспортом.

Особливо важливою складовою таких подорожей є безпекова складова, адже туристичні компанії через фінансові проблеми можуть будь-якої миті залишити туриста наодинці з собою. А використання можливостей самостійної подорожі для туриста уже апіорі передбачає «проробку» ним усіх нюансів мандрівки від початку і до завершення.

Перспективи подальших досліджень. Масові подорожі мешканців Дніпропетровської області маршрутами вихідного дня будуть сприяти опису і рекламі екскурсійних об'єктів на її території, що дозволить збільшити кількість іноземних туристів. З часом це може привести до зростання вкладу туристичної сфери у валовий внутрішній продукт країни і розвитку Українського туристичного бренду.

Ключові слова: туризм, Український туристичний бренд, маршрути вихідного дня, учнівська молодь, електронний путівник, GPS-координати, екскурсійний маршрут.

УДК 379.851(075.8)

Инкин Александр Викторович,
кандидат технических наук, доцент

ГБУЗ «Национальный горный университет», г.
Днепропетровск, Украина,
e-mail: inkin@ua.fm

Хрипливец Юлия Владимировна

ГБУЗ «Национальный горный университет», г.
Днепропетровск, Украина,
e-mail: Ulik-ti@mail.ru

Калько Андрей Дмитриевич,
доктор географических наук,
профессор

МЭГУ имени С. Дем'янчука, г. Ровно, Украина,
e-mail: edissey@meta.ua

Миронец Нина Ростиславовна,
кандидат исторических наук, доцент

МЭГУ имени С. Демьянчука, г. Ровно, Украина,
e-mail: nina_myr@ukr.net

«ПУТИ РАЗВИТИЯ МОЛОДЕЖНОГО ТУРИЗМА И ЭКСКУРСИОННЫХ МАРШРУТОВ НА ДНЕПРОПЕТРОВЩИНЕ»

Цель исследования заключается в осуществлении комплексного анализа факторов формирования туристических маршрутов выходного дня и выработки рекомендаций относительно развития молодежного туризма и экскурсионных маршрутов на Днепропетровщине. Нужно развязать такие задачи: выяснить существующие представления о молодежном туризме в нашей стране; проанализировать особенности методологических подходов; обосновать параметры развития ученического и студенческого туризма и экскурсионных маршрутов выходного дня.

Методика. Для решения проблемы принят комплекс научных методов и системного анализа, обобщения, математической статистики, идеального и физического моделирования, натурального эксперимента и прогнозирования.

Результаты. Проанализирован ряд мероприятий, которые необходимо провести для сохранения имеющихся объемов и дальнейшего развития молодежного туризма и экскурсионных маршрутов Днепропетровской области. Ложившиеся в современной Украине условия, как то длительная война и вызванный ею острый экономический кризис с галопирующей инфляцией и обнищанием широких слоев населения, которое делает невозможным развитие заграничного туризма и осуществление гражданами длительных путешествий внутри страны. Отмечено, что альтернативой для массового туриста в лице школьников и студенческой молодежи могут стать путешествия выходного дня в пределах области. Многодневные маршруты позволят гражданам лучше познать родной край, возобновить физическое здоровье и духовно обогатиться.

Научная новизна заключается в выявлении новых, уточнении существующих и комплексном обобщении закономерностей развития туристической отрасли в Днепропетровской области на современном этапе. Предлагаемая актуальная задача разработки электронного путеводителя экскурсионных маршрутов Днепропетровской области призвана стать спутником туриста в поездке выходного дня. Издание туристского путеводителя с корректной привязкой ориентиров и GPS-координат участков маршрутов позволит массовому туристу максимально полно использовать выходные и праздничные дни (около 1/3 дней в году) для возобновления физических и моральных сил, решить проблему мобильного отдыха малообеспеченных прослоек населения и молодежи.

Практическая ценность. Экономический эффект от применения предложенных маршрутов выходного дня по Днепропетровщине заключается в минимизации финансовых расходов граждан для их прохождения благодаря отсутствию собраний туристических компаний и использования общественного транспорта. Расходы на самостоятельные путешествия разработанными в проекте маршрутами будут в два-три раза дешевле цен, которые предлагаются туристическими компаниями на двухдневные экскурсии (60-100 грн, вместо 200-500 по ценам, которые учтены при галопирующей инфляции). Указанные расходы на поездки могут быть существенно снижены для ученической и студенческой молодежи, в виду наличия у них 50% скидок на пользование общественным транспортом.

Особенно важной составляющей таких путешествий является безопасностная составляющая, ведь туристические компании через финансовые проблемы могут в любой момент оставить туриста наедине с собой. А использование возможностей самостоятельного путешествия для туриста уже априори предусматривает «проработку» им всех нюансов путешествия от начала и до завершения.

Перспективы дальнейших исследований. Массовые путешествия жителей Днепропетровской области маршрутами выходного дня будут способствовать описанию и рекламе экскурсионных объектов на ее территории, которая позволит увеличить количество иностранных туристов. Со временем это может привести к росту вклада туристической сферы в валовой внутренний продукт страны и развитию Украинского туристического бренда.

Ключевые слова: туризм, Украинский туристический бренд, маршруты выходного дня, ученическая молодежь, электронный путеводитель, GPS-координаты, экскурсионный маршрут.

UDC 379.851(075.8)

Inkin Oleksandr Viktorovych,
Candidate of Engineering Sciences,
Associate Professor

Hriplivets Yuliya Volodymyrivna

Kal'ko Andriy Dmytrovych,
doctor of geographical sciences,
professor

Mironets Nina Rostyslavivna,
candidate of historical sciences,
associate professor

«National mountain university»,
Dnipropetrovsk, Ukraine,
e-mail: inkin@ua.fm

«National mountain university»,
Dnipropetrovsk, Ukraine,
e-mail: Ulik-ti@mail.ru

International university of economics and
humanities of the name of Stepan Demianchuk,
Rivne, Ukraine,
e-mail: edissey@meta.ua

International university of economics and
humanities of the name of Stepan Demianchuk,
Rivne, Ukraine,
e-mail: nina_myr@ukr.net

«WAYS OF DEVELOPMENT OF YOUTH TOURISM AND EXCURSION
ROUTES OF DNIPROPETROVSK AREA»

Research purpose consists in realization of complex analysis of factors of forming of tourist routes of day off and rule-making in relation to development of youth tourism and excursion routes on Dnipropetrovsk area. It is needed to untie such tasks: to find out existent ideas about youth tourism on the walks of life of our state; to analyse the features of methodological approaches; to ground the parameters of development of student's and student tourism and excursion routes of day off.

Methods. For the decision of problem the accepted complex scientific methods from the analysis of the systems, generalization, mathematical one hundredthistics, ideal and physical design, model experiment and prognosis.

Results. Analysed row of measures which it is necessary to use for maintenance of present volumes and further development of youth tourism and excursion routes of the Dnipropetrovsk area. The brought terms over, which was folded in modern Ukraine, as then the protracted war and a sharp economic crisis is caused by her with galloping inflation and impoverishment of wide layers of population which extremely does impossible development of foreign tourism and realization of the protracted trips citizens up country. It is marked that by an alternative for a mass tourist in the person of schoolboys and student young people the trips of day off can become within the limits of area. Days-long routes will allow citizens better to get to know a native edge, pick up thread a physical health and spiritually enriched.

Scientific novelty consists in the exposure of new, clarification of existing and complex generalization of conformities to law development of tourist industry in the Dnipropetrovsk area on the modern stage. Offered actual task of development of electronic guide-book of excursion routes to the Dnipropetrovsk area called to become the companion of tourist in the journey of day off. Edition of tourist guide-book with correct attachment of reference-points and GPS areas of routes will allow a mass tourist maximally full to use week and festive ends (about 1/3 days in a year) for proceeding in physical and moral forces, to decide the problem of mobile rest of scanty means layers of population and young people.

Practical value. An economic effect from application of the offered routes of day off on Dnipropetrovsk area consists in minimization of financial charges of citizens for their passing due to absence of collections of tourist companies the use of public transport. Charges on independent trips the routes worked out in a project will be in two-three times less than than prices which are offered tourist companies on two-day excursions (60-100 hrn.s, instead of 200-500 on prices which are taken into account at galloping inflation). The indicated charges on journeys can be substantially mionectic for student's and student young people, in a kind a presence for them of 50% discounts on using a public transport.

The especially important constituent of such trips is a safety constituent, in fact tourist companies through financial problems can any instant to leave a tourist in private with itself. And the use of possibilities of independent trip for a tourist already a priori foresees "working" to them of all nuances of trip from the beginning and to completion.

Prospects of further researches. Mass trips of habitants of the Dnipropetrovsk area will assist description and advertising of excursion objects the routes of day off on her territory which will allow to increase the amount of foreign tourists. In course of time it can result in the increase of deposit of tourist sphere in the gross domestic product of country to development of the Ukrainian tourist brand.

Key words: tourism, Ukrainian tourist brand, routes of day off, student's young people, electronic guide-book, GPS-coordinates, excursion route.

Постановка наукової проблеми та її значення. Туризм відноситься до однієї з найбільших і найдинамічніших форм у міжнародній торгівлі

послугами. Високі темпи його росту призводять до великих обсягів валютних надходжень, які активно впливають на різноманітні сектори економіки країн світу [1]. За даними Всесвітньої туристичної організації (ВТО), сфера туризму генерує кожне 12 робоче місце, її вклад у світовий ВВП складає 9%, при цьому в деяких країнах (Єгипет, Туреччина, Непал та ін.) внесок цієї сфери у внутрішній валовий продукт (ВВП) випереджає інші галузі економіки [2].

В Україні внесок туристичної сфери у валовий внутрішній продукт складає усього лише 2,2%. Шляхи підвищення цього показника намічаються не лише за рахунок зростання обсягів зовнішнього туризму і проведення грандізних за масштабами туристичних проєктів («Олімпійська надія», «Євробаскет», «Зимові олімпійські ігри в Карпатах» та ін.), але і розвитком внутрішніх туристичних маршрутів. Туристичні маршрути всередині країни здатні розв'язати проблему відпочинку широких верств населення, які не мають можливості здійснювати далекі поїздки і збільшити кількість іноземних громадян, що в'їжджають в Україну з екскурсійною метою. Знаходження, детальний опис і всеохоплююча реклама нових туристичних об'єктів на території областей України, які зацікавлять майбутніх мандрівників з точки зору оздоровлення, етнографії, історії, краєзнавчої і геологічної інформації, сприятиме зміцненню і швидшому розвитку Всеукраїнського туристичного бренду (ВТБ).

Необхідність розробки таких маршрутів для сучасного суспільства, також, і що важливо, базується на відсутності чітких рекомендацій про те, яким чином мешканці великих міст, з одного боку перевантажені інформаційними потоками, шумами техногенного походження, контактами з великою кількістю людей, а з іншого – які постійно страждають від гіподинамії та кисневого голодування, найкраще та найцікавіше мають провести свій вільний час для відпочинку і відновлення.

Аналіз досліджень із цієї проблеми. Дослідженням ретроспективи формування і розвитку туристичної галузі в Україні свої праці присвятили О.О. Любіцева [3], Т.І. Ткаченко [4], О.О. Бейдик [5], М.П. Мальська [6], О.Ю. Дмитрук [7], та багато інших вітчизняних і зарубіжних науковців. Однак питання, які торкалися створення умов для функціонування на теренах нашої держави і Дніпропетровської області зокрема, саме туристичних маршрутів вихідного дня (зокрема і геологічних), достатньо не висвітлені в науковій літературі. Тому актуальність даного дослідження для географічної науки не підлягає сумніву.

Мета і завдання статті полягає у здійсненні комплексного аналізу факторів формування туристичних маршрутів вихідного дня та вироблення рекомендацій щодо розвитку молодіжного туризму і екскурсійних маршрутів на Дніпропетровщині.

Відповідно до мети потрібно розв'язати такі завдання:

- з'ясувати існуючі уявлення про молодіжний туризм на теренах нашої держави;

- проаналізувати особливості методологічних підходів;
- обґрунтувати параметри розвитку учнівського і студентського туризму та екскурсійних маршрутів вихідного дня.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У освіченого і відносно забезпеченого сучасника, який зайнятий більшу частину дня роботою і виконанням різного роду обов'язків в буденні дні, зовсім не залишається часу на повноцінний відпочинок, що призводить до зниження працездатності і різноманітних захворювань. У зв'язку із втратою великої кількості енергії під час аудиторних занять активний відпочинок на чистому повітрі у вихідні дні, також, потрібний учнівській та студентській молоді, необхідність проведення туристичних походів з якими регламентується нормативними документами (Наказ Міністерства освіти і науки України №237 від 24.03.2006 р.). Тому розробка туристичних маршрутів доступних для усіх соціальних прошарків населення, які не вимагають значного матеріально-технічного забезпечення та спрямовані на пішохідні, велосипедні, лижні і ін. прогулянки, буде сприяти не лише відновленню фізичних і моральних сил громадян, але і надасть можливість до їх духовного збагачення і самовдосконалення, до вивчення рідного краю, до зміцнення стану здоров'я.

Однією з найдоступніших форм масового відпочинку є екскурсійні маршрути вихідного дня. Вони особливо перспективні та популярні вже сьогодні, коли більшість громадян нашої країни мають короткі незаплановані відпустки, середня тривалість яких в комерційних структурах не перевищує 2 тижнів. При цьому кількість вихідних і святкових днів в році складає близько 115. Проте, безумовно поїздки і екскурсії у вихідні дні є найбільш багатогранним та корисним видом діяльності людини, на яку вона може витратити свій вільний час.

Особливого відбитку на проведення турів вихідного дня наклали непрості події в Україні та у світі, зниження через економічну кризу платоспроможності громадян, як потенційних туристів, зростання курсу іноземних грошових одиниць та збанкрутіння низки туристичних установ.

Маршрути, які зараз пропонуються екскурсійними компаніями на вихідні дні, висувають ряд обмежень як на розвиток туристичного бренду Дніпропетровської області, так і на повноцінний відпочинок громадян. Активно розрекламовані об'єкти для відвідувань (Умань, Святогірський монастир, острів Хортиця та ін.) розташовані за межами області, масові виїзди куди призводять до затримки у економічному та естетичному розвитку власних пам'яток історії і культури, що, у свою чергу, знижує приплив іноземних туристів на Дніпропетровщину.

А ще до всього викладеного розташування області власне у прифронтовій смузі!

Тому, завчасне бронювання путівок у туристичних компаніях вимагає від громадян певної ясності відносно своїх планів на вихідні дні, що в умовах сучасного буремного українського суспільства не завжди є

можливим. Ціна на екскурсії по Україні стала просто не доступною для багатьох прошарків населення, особливо студентів та учнів, для морально-духовного виховання яких вони є найнагальнішими. Недоступність туристичних подорожей поступово гасить у молодих людей любов до природи, прагнення до романтики і пригод, та породжує у них віртуальне проведення вільного часу за моніторами комп'ютерів, слабку волю і безініціативність («диванні мандрівки»).

Насьогодні практично не приділяється увага активному відпочинку (пішохідним, велосипедним, лижним і ін. подорожам) та відчувається гостра нестача чітко прописаних туристських маршрутів по території Дніпропетровської області із зазначенням цікавих об'єктів для відвідування і орієнтирів для їх проходження. Початок і кінець таких маршрутів повинен бути прив'язаний до зупинок громадського транспорту (автобусів, електричок, річкових катерів і ін.), що надасть можливість багатьом громадянам, які не мають з тих чи інших причин власного авторанспорту, мобільно подорожувати без турбот і значної втрати часу на підготовку маршруту. Відсутність зборів від туристичних компаній і пільги на транспорт зроблять ці маршрути масовими та доступними для більшості населення нашої області і не тільки області.

Окремо слід відзначити наявність існуючої туристично-краєзнавчої літератури Дніпровського регіону, яка все ще не може вважатися задовільною [8-10]. Справа в тому, що у більшості випадків автори цих матеріалів головну увагу приділяють саме питанням краєзнавства і майже не торкаються справ, пов'язаних власне з туризмом. Детально описується історичне, часом і доісторичне минуле окремих об'єктів, їх сучасний стан, перспективи розвитку, тоді як конкретних вказівок і орієнтирів щодо проходження згадуваних в путівниках туристичних маршрутів явно недостатньо. Це, по суті, не дає можливості індивідуальним мандрівникам реалізувати описані подорожі самостійно, без послуг туристичних компаній та гідів.

Отже, виникає актуальна задача розробки електронного путівника екскурсійних маршрутів Дніпропетровській області, який покликаний стати супутником туриста в поїздці вихідного дня. Він, не надто гальмуючи ініціативу, дозволить багатьом громадянам в незнайомій обстановці уникнути низки помилок, і таким чином, буде сприяти розвитку масового культурного туризму у нашому регіоні. Видання такого туристського путівника з коректною прив'язкою орієнтирів і GPS-координат ділянок маршрутів дозволить масовому туристу максимально повно використовувати вихідні і святкові дні (близько 1/3 днів у році) для відновлення фізичних і моральних сил, розв'язати проблему мобільного відпочинку малозабезпечених прошарків населення і молоді, а також сприятиме розвитку Українського туристичного бренду шляхом реклами історико-культурних об'єктів нашої області для залучення іноземних туристів.

Можливість і перспективи створення путівника екскурсійних маршрутів по Дніпропетровській області визначаються шляхом виконання наступного плану робіт:

- необхідно зібрати та проаналізувати етнографічну, історичну, краєзнавчу, географічну і геологічну інформацію про доступні для активного пересування і найцікавіші з точки зору громадян різного віку екскурсійні об'єкти Дніпропетровської області;

- варто ідентифікувати рельєф, метеорологічні і гідрологічні умови місць розташування пріоритетних туристичних об'єктів і прилеглих територій для визначення особливостей їх відвідування в різну пору року;

- доцільно розробити схеми і графіки руху по маршрутах між виділеними екскурсійними об'єктами з урахуванням зупинок громадського транспорту і розкладу його курсування. Це повинно бути досягнуто шляхом зіставлення різномасштабних картографічних матеріалів (топографічні карти, схеми і плани) і встановлених особливостей пересування на об'єктах;

- детально виконати опис, фото-відеозйомку і документування розроблених маршрутів з чітким позначенням орієнтирів і GPS-координат окремих їх ділянок, а також характеру покриття доріг і стежок, якими будуть користуватись туристи під час подорожі. Поставлене завдання необхідно вирішити шляхом організації і проведення безкоштовних туристско-краєзнавчих експедицій із студентами учбових закладів, що допоможе, з одного боку популяризувати туризм серед молоді, з іншого – зібрати і обробити польову документацію;

- на підставі отриманих результатів створити класифікацію маршрутів вихідного дня Дніпропетровської області з оцінкою їх тривалості, природних перешкод, ступеню складності в різну пору року та придатності для різних видів транспорту (авто-мототехніка, велосипед, лижі та ін.).

- сприяти рекламі і просуванню розроблених маршрутів серед жителів Дніпропетровської області та суміжних областей шляхом розміщення інформації про них у засобах масової інформації і мережі Інтернет;

- розробити і розмножити електронний путівник екскурсійних маршрутів вихідного дня по Дніпропетровщині.

Розроблені туристичні маршрути вихідного дня по території Дніпропетровської області можуть бути використані як окремими її жителями при здійсненні у свій вільний час індивідуальних або сімейних подорожей, так і групами туристичних клубів і секцій різних підприємств і організацій. Виділені туристичні об'єкти, також, сприятимуть залученню громадян до активного відпочинку та розвитку туристичного бренду області шляхом збільшення числа туристів, які приїжджають на Дніпропетровщину з екскурсійною метою.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Економічний ефект від застосування запропонованих маршрутів вихідного дня по

Дніпропетровщині полягає у мінімізації фінансових витрат громадян для їх проходження завдяки відсутності зборів туристичних компаній і використання громадського транспорту. Витрати на самостійні подорожі розробленими в проекті маршрутами будуть в два-три рази менші за ціни, які пропонуються туристичними компаніями на дводенні екскурсії (60-100 грн, замість 200-500 за цінами, які враховані при галопуючій інфляції). Вказані витрати на поїздки можуть бути істотно знижені для учнівської і студентської молоді, з причини наявності у них 50% знижок на користування громадським транспортом.

Особливо важливою складовою таких подорожей є безпекова складова, адже туристичні компанії через фінансові проблеми можуть будь-якої миті залишити туриста наодинці з собою. А використання можливостей самостійної подорожі для туриста уже апріорі передбачає «проробку» ним усіх нюансів мандрівки від початку і до завершення.

Крім того, масові подорожі мешканців області маршрутами вихідного дня будуть сприяти опису і рекламі екскурсійних об'єктів на території Дніпропетровщині, що дозволить збільшити кількість іноземних туристів. З часом це може привести до зростання вкладу туристичної сфери у валовий внутрішній продукт країни і розвитку Українського туристичного бренду.

Список використаних джерел

1. Боголюбов В.С. Экономическая оценка инвестиций в развитие туризма: учеб. пособие / Боголюбов В.С., Быстров С.А., Боголюбова С.А. – М.: Академия, 2009. – 272 с.
2. Горбылева З.М. Экономика туризма: учеб. пособие / Горбылева З.М. – Минск: БГЭУ, 2004. – 480 с.
3. Любіцева О.О. Туристичні ресурси України: навч. посіб. / О.О. Любіцева, Є.В. Панкова, В.І. Стафійчук. — К.: Альтерпрес, 2007. - 369 с.
4. Ткаченко Т.І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу / Т.І. Ткаченко. - К.: КНТЕУ, 2009. - 463 с.
5. Бейдик О.О. Рекреаційні ресурси України: навч. посіб. / О.О. Бейдик. - К.: Альтерпрес, 2011. - 462 с.
6. Мальська М.П. Туристичний бізнес: теорія і практика: навч. посібник / М.П. Мальська, В.В. Худо. - К.: Центр учбової літератури, 2007. - 424 с.
7. Дмитрук О.Ю. Екотуризм: навч. посіб. / О.Ю. Дмитрук, С.В. Дмитрук. - К.: Альтерпрес, 2009. - 358 с.
8. Дніпропетровськ: віхи історії: [Історич. нарис]. - Дніпропетровськ: Грані, 2001. – 255 с.
9. Історія міст і сіл Української РСР. Дніпропетровська область. - К.: Головна редакція УРЕ АН УРСР, 1969. – 959 с.
10. Новик Л.И. Кривой Рог: Путеводитель-справочник / Новик Л.И., Кан Д.И. – Днепропетровск: Промінь, 1986. – 191 с.

Список использованных источников:

1. Боголюбов В.С. Экономическая оценка инвестиций в развитие туризма: учеб. пособие / Боголюбов В.С., Быстров С.А., Боголюбова С.А. – М.: Академия, 2009. – 272 с.
2. Горбылева З.М. Экономика туризма: учеб. пособие / Горбылева З.М. – Минск: БГЭУ, 2004. – 480 с.
3. Любицева О.А. Туристические ресурсы Украины: учеб. пособ. / О.А. Любицева, Е.В. Панкова, В.И. Стафийчук. — К.: Альтерпресс, 2007. - 369 с.
4. Ткаченко Т.И. Устойчивое развитие туризма: теория, методология, реалии бизнеса / Т.И. Ткаченко. - К.: КНТЕУ, 2009. - 463 с.

5. Бейдык А.А. Рекреационные ресурсы Украины: учебн. пособ. / А.А. Бейдык. - К.: Альтерпресс, 2011. - 462 с.
6. Мальская М.П. Туристический бизнес: теория и практика: учебн. пособие / М.П. Мальская, В.В. Худо. - К.: Центр учебной литературы, 2007. - 424 с.
7. Дмитрук А.Ю. Экотуризм: учебн. пособ. / А.Ю. Дмитрук, С.В. Дмитрук. - К.: Альтерпресс, 2009. - 358 с.
8. Днепропетровск: вехи истории: [Историч. очерк]. - Днепропетровск: Грани, 2001. - 255 с.
9. История городов и сел Украинской ССР. Днепропетровская область. - К.: Главная редакция УРЭ АН УССР, 1969. - 959 с.
10. Новик Л.И. Кривой Рог: Путеводитель-справочник / Новик Л.И., Кан Д.И. - Днепропетровск: Проминь, 1986. - 191 с.

References:

1. Bogolubov V.S. Economic evaluation of investments in development of tourism: train aid / Bogolubov V.S., Bistrov S.A., Bogolubova S.A. - Moscow: Akademia, 2009. - 272 p.
2. Gorbilova Z.M. Economy of tourism: train aid / Gorbilova Z.M. - Minsk: BSEU, 2004. - 480 p.
3. Lubiceva O.O. Tourist resources of Ukraine: train aid / O.O. Lubiceva, E.V. Pankova, V.I. Stafiichuk. - Kiiv: Alterpress, 2007. - 369 p.
4. Tkachenko T.I. Steady development of tourism: theory, methodology, business realities / T.I. Tkachenko. - Kiiv: KNTEU, 2009. - 463 p.
5. Beidik O.O. Recreational resources of Ukraine: train aid / O.O. Beidik. - Kiiv: Alterpress, 2011. - 462 p.
6. Malska M.P. Tourist business: theory and practice: train aid / M.P. Malska, V.V. Chudo. - Kiiv: Center of educational literature, 2007. - 424 p.
7. Dmitruk O.Y. Eco-tourism: train aid / O.Y. Dmitruk, S.V. Dmitruk. - Kiiv: Alterpress, 2009. - 358 p.
8. Dnepropetrovsk: landmarks of history: [Historical essay]. - Dnepropetrovsk: Grani, 2001. - 255 p.
9. History of cities and villages Ukrainian SSR. Dnepropetrovsk area. - Kiiv: Main release of republican encyclopaedia of Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, 1969. - 959 p.
10. Novik L.I. Krivoi Rog: Reference Guide-book-book / Novik L.I., Kan D.I. - Dnepropetrovsk: Promin, 1986. - 191 p.

УДК: 913 (477)

Шпарага Тетяна Іліодорівна,
кандидат географічних наук, доцент

Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, м. Київ, Україна,
e-mail: tatiana.shparaga@gmail.com

Лазарук Ірина Анатоліївна

Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, м. Київ, Україна

ОЦІНКА ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ЗАМКОВИХ КОМПЛЕКСІВ ВОЛИНСЬКОЇ ТА РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

Мета. Стаття присвячена розробці методики оцінки туристсько-рекреаційної привабливості замкових комплексів та її апробації на прикладі фортифікаційних споруд Волинської та Рівненської областей.

Методика. Оцінка базується на трьох змістовних блоках (привабливість замку, привабливість території, стан туристичної інфраструктури), кожен з яких характеризується рядом критеріїв, які знаходять вираз у конкретних показниках, що вимірюються у балах. Інтегральна оцінка туристсько-рекреаційної привабливості замкових комплексів здійснюється на основі сумування балів, отриманих по окремих блоках, в єдиний показник. За відношенням інтегральної оцінки замкових комплексів до максимально можливої кількості балів визначаються коефіцієнти туристсько-рекреаційної привабливості.

Результати. Розраховано коефіцієнти туристсько-рекреаційної привабливості фортифікацій Волинської та Рівненської областей. Виокремлено групи споруд високої, достатньої, середньої, низької і дуже низької привабливості. Для кожного замкового комплексу зазначено сучасні та перспективні напрямки використання в туризмі.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що у ній запропоновано методику комплексної оцінки привабливості об'єктів фортифікаційного зодчества, основу на врахуванні характеристик самої пам'ятки, а також привабливості середовища та розвитку туристичної інфраструктури.

Практична значимість проведеного дослідження визначається можливістю врахування обрахованих коефіцієнтів туристсько-рекреаційної привабливості в обґрунтуванні шляхів залучення замкових комплексів у сферу туризму, розробці рекомендацій щодо підвищення їх відвідуваності.

Ключові слова: замкові комплекси, туристсько-рекреаційна привабливість, методика оцінки, коефіцієнт туристсько-рекреаційної привабливості замкових комплексів.

УДК: 913 (477)

Шпарага Тат'яна Илиодоровна,
кандидат географических наук, доцент

Киевский национальный университет имени
Тараса Шевченко, г. Киев, Украина,
e-mail: tatiana.shparaga@gmail.com

Лазарук Ирина Анатольевна

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина

ОЦЕНКА ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ЗАМКОВЫХ КОМПЛЕКСОВ ВОЛЫНСКОЙ И РОВЕНСКОЙ ОБЛАСТЕЙ

Цель. Статья посвящена разработке методики оценки туристско-рекреационной привлекательности замковых комплексов и ее апробации на примере фортификационных сооружений Волынской и Ровенской областей.

Методика. Оценка базируется на трех содержательных блоках (привлекательность замка, привлекательность территории, состояние туристической инфраструктуры), каждый из которых характеризуется рядом критериев, которые, находят выражение в конкретных показателях, измеряемых в баллах. Интегральная оценка туристско-рекреационной привлекательности замковых комплексов осуществляется на основе суммирования баллов, полученных по отдельным блокам, в единый показатель. Отношение интегральной оценки замковых комплексов к максимально возможному количеству баллов определяет коэффициенты туристско-рекреационной привлекательности.

Результаты. Рассчитано коэффициенты туристско-рекреационной привлекательности фортификаций Волынской и Ровенской областей. Выделены группы сооружений высокой, достаточной, средней, низкой и очень низкой привлекательности. Для каждого замкового комплекса указаны современные и перспективные направления использования в туризме.

Новизна работы состоит в том, что в ней предложена методика комплексной оценки привлекательности объектов фортификационного зодчества, которая учитывает характеристики самого строения, а также привлекательность среды и развитие туристической инфраструктуры.

Практическая значимость проведенного исследования определяется возможностью использования рассчитанных коэффициентов туристско-рекреационной привлекательности для обоснования путей привлечения замковых комплексов в сферу туризма, разработки рекомендаций по повышению их посещаемости.

Ключевые слова: замковые комплексы, туристско-рекреационная привлекательность, методика оценки, коэффициент туристско-рекреационной привлекательности замковых комплексов.

UDC: 913 (477)

Shparaga Tatiana Iliodorivna,
Candidate of Geographic Sciences,
Associate Professor
Lazaruk Iryna Anatoliivna

Taras Shevchenko National University of
Kyiv, Kyiv, Ukraine,
e-mail: tatiana.shparaga@gmail.com
Taras Shevchenko National University of
Kyiv, Kyiv, Ukraine

ESTIMATION OF TOURISM-RECREATIONAL ATTRACTION OF CASTLE COMPLEXES IN VOLYN AND RIVNE OBLASTS

Scientific goal of the article. This article deals with the development of estimation method system that allow investigating the tourism-recreational attraction of castle complexes as well as with approbation of this method system via the example of Volyn and Rivne oblasts fortifications.

Methods of investigation. This evaluation method system is based on three elements that are characterized by a number of criteria and described by concrete rank-estimated indices. There are: castle attractiveness, attractiveness of the territory and level of tourism infrastructure development. The integral estimation of tourism-recreational attraction of castle complexes in Volyn and Rivne oblasts was developed using the summation of rank-estimated indices obtained from above mentioned elements into a single integral index.

The results. This integral index was calculated for each castle complex in Volyn and Rivne oblasts. This integral index is based on the ratio of above mentioned integral estimation and the maximum possible rank-estimated index. The fortification clusters of high, sufficient, medium, low and very low tourism-recreational attraction are defined using above-mentioned integrated indices. Each fortification cluster is characterized by the future development directions and prospect usage in tourism.

The novelty of this work consist in development of complex estimation method system of fortification architecture objects attractiveness based on the own characteristics of fortification sightseeing as well as on attractiveness of its territory and level of tourism infrastructure development.

The practical significance of this work consist in possibility of estimated tourism-recreational attraction's indices usage for looking the ways of castle complexes involvements in tourism industry as well as for further creation of recommendations for its attendance increasing.

Keywords: castle complexes, tourism-recreational attraction, methodic of estimation, index of tourism-recreation attraction of castle complexes.

Постановка проблеми. Серед об'єктів історико-архітектурної спадщини Волинської та Рівненської областей важливе місце посідають споруди фортифікаційного зодчества. Зведені впродовж XIV-XIX ст. вони значно різняться за історичною та мистецькою цінністю, станом збереженості, місцезнаходженням, сучасним використанням. Втративши свої первинні оборонні функції, замки і фортеці Волині та Рівненщини набувають дедалі більшого значення у розвитку туризму краю. Комплексна оцінка туристсько-рекреаційної привабливості таких споруд дозволить намітити оптимальні шляхи їх залучення до туристичної

діяльності з урахуванням необхідності збереження та відтворення унікальних архітектурних ансамблів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Замкові комплекси Волині та Рівненщини краще досліджені представниками історичної науки як об'єкти фортифікаційного мистецтва, що потребують охорони – О.П. Берлачем, В. Заболотним, М. Кучінком, І. Могитичем та ін. З позицій туризмознавства вони вивчені недостатньо. Здебільшого популярна інформація про визначні фортифікаційні споруди подається у путівниках. Комплексного наукового дослідження замкових комплексів краю для потреб туристичної сфери і, зокрема, оцінки їх туристсько-рекреаційної привабливості досі не зроблено. Подібну роботу щодо фортифікаційних споруд Хмельницької області, у якій проведена така оцінка, виконано Н.Аніпко [1]. Однак, у запропонованій автором методиці не враховано впливу наявної туристичної інфраструктури, природного довкілля замків та деяких інших важливих критеріїв. Тому проблема оцінки туристсько-рекреаційної привабливості фортифікацій залишається актуальним напрямком наукових пошуків і водночас має важливе практичне значення для областей України, у т.ч. для Волині та Рівненщини.

Формування цілей статті. Постановка завдання. Метою публікації є розробка методики та оцінка туристсько-рекреаційної привабливості замкових комплексів Волині та Рівненщини для обґрунтування рекомендацій щодо їх подальшого залучення у сферу туризму. Досягнення мети можливо через вирішення наступних завдань: визначення змістовних блоків, критеріїв і показників оцінки туристичної привабливості замкових комплексів; розробка диференційованої шкали бальної оцінки змістовних блоків; якісна інтерпретація кількісних результатів; інтегральна оцінка туристсько-рекреаційної привабливості замкових комплексів Волині та Рівненщини; розрахунок коефіцієнтів туристсько-рекреаційної привабливості фортифікаційних споруд; з'ясування факторів, що зумовлюють диференціацію рівнів привабливості замкових комплексів, визначення перспективних напрямків їх подальшого використання.

Виклад основного матеріалу. Одна із основоположних категорій туризмознавства – привабливість – є визначальною у формуванні туристичних потоків до країн, регіонів, дестинацій, а тому її вивчення викликає значне зацікавлення серед науковців. У сучасній науковій літературі значно більше уваги приділяється дослідженню привабливості туристичних територій і, зокрема, її природної, антропогенної, інфраструктурної, інвестиційної та інших складових. Єдиної методики розрахунку комплексного показника привабливості туристичних об'єктів не розроблено. На нашу думку, привабливість замкових комплексів - це їх здатність притягувати до себе увагу, викликати інтерес та бажання відвідати завдяки історичній та архітектурній цінності, анімаційній діяльності, наявності зручної інфраструктури, мальовничому оточенню. Оскільки фортифікаційні споруди існують не ізольовано, а є складовою території, на якій вони знаходяться і з якою тісно взаємодіють, методика

оцінки їх привабливості має включати характеристики цієї території - наявність природних й антропогенних туристичних ресурсів, шляхів сполучення, закладів розміщення і харчування тощо.

Оцінку туристсько-рекреаційної привабливості замкових комплексів Волинської та Рівненської областей варто здійснювати за трьома змістовними блоками: привабливість замку, привабливість території, стан туристичної інфраструктури. Кожен із блоків характеризується рядом критеріїв, які, знаходять вираз у конкретних показниках, що вимірюються у балах (табл.1). Оскільки вибрані критерії мають різну значимість, змістовні блоки оцінюються за диференційованою шкалою. Найбільшу суму балів (80) може отримати блок "Привабливість замку" який містить провідні критерії оцінки привабливості комплексу. Блоки «Привабливість середовища» та «Стан туристичної інфраструктури» фортифікації можуть отримати максимально по 50 балів.

Табл.1.

Шкала оцінки туристсько-рекреаційної привабливості замкових комплексів (балів)

Блок «Привабливість замку»		
1.	Ступінь збереженості замку	- збережені повністю – 20 б; - збережені, потребують незначної реконструкції – 15 б; - збережені, потребують значних ремонтних робіт – 10 б; - атракційні руїни (відновленню не підлягають) – 5 б.
2.	Використання замку	- всебічно використовується в туризмі – 15 б; - недостатньо залучений в туризм -10 б; - непрофільне використання – 5 б; - не використовується – 0 б.
3.	Проведення пізнавальних, розважальних, спортивних та ін. заходів на території замку	- велика кількість заходів - 15 б; - декілька заходів - 10 б; - відсутні будь-які заходи – 0 б.
4.	Наявність у замку музеїв та постійно діючих виставок	- 3 музеїв та значна кількість виставок – 15 б; - 1-2 музеї та кілька виставок – 10 б; - музеї на території замку відсутні – 0 б .
5.	Відвідування замку	- понад 80 тис. туристів на рік – 15 б; - 30-80 тис. туристів на рік – 10 б; - до 10 тис. туристів на рік – 5 б; - дані відсутні – 0 б.
Блок «Привабливість середовища»		
1.	Наявність об'єктів культурної спадщини	- історико-культурний заповідник – 20 б ; - значна кількість історико-культурних об'єктів різних видів – 15 б; - декілька історико-культурних об'єктів – 10 б; - відсутні будь-які істотко-культурні об'єкти – 0 б.
2.	Наявність навколо замку чи фортеці об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ) та цікавих	- заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, цікаві об'єкти природи – 15 б; - заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища - 10 б;

	об'єктів природи	- штучно створені об'єкти – ботанічні сади, дендропарки, зоопарки, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва – 5 б; - віддаленість від об'єктів ПЗФ – 0 б.
3.	Подієві ресурси населеного пункту, в якому знаходиться замок	- значна кількість міжнародних та всеукраїнських фестивалів та культурно-мистецьких заходів – 15 б; - декілька всеукраїнських фестивалів та місцеві заходи – 10 б; - обласні та районні фестивалі й свята - 5 б; - культурно-мистецькі заходи не проводяться – 0 б .
<i>Блок «Стан туристичної інфраструктури»</i>		
1.	Шляхи сполучення (автомобільні дороги)	- магістральна дорога державного значення – 15б; - регіональна дорога державного значення – 10б; - територіальна дорога місцевого значення - 5б; - районна або сільська дорога місцевого значення - 0 б.
2.	Заклади розміщення	- більше 6 – 15 б; - 3-6 закладів – 10 б; - 1-2 заклади - 5 б ; - відсутні – 0 б.
3.	Заклади харчування	- понад 40 - 20 б; - 11- 40 - 15 б ; - 4-10 - 10 б ; - 1- 3 – 5 б; - відсутні – 0 б.

Наступний етап оцінки пов'язаний з якісною інтерпретацією одержаних кількісних результатів. Залежно від загальної кількості балів, отриманих внаслідок сумування часткових балів кожного з критеріїв блоку, замок отримує високу, достатню, середню, низьку або дуже низьку привабливість (Табл.2,3).

Табл. 2.

Зведена сумарна шкала оцінки привабливості замку (5-80 б)

Сума балів	5-15	20-30	35-45	50-65	70-80
Якісна оцінка	дуже низька	низька	середня	достатня	висока

Табл.3.

Зведена сумарна шкала оцінки привабливості середовища та стану туристичної інфраструктури (0-50 б)

Сума балів	0-5	10-20	25-30	35-40	45-50
Якісна оцінка	дуже низька	низька	середня	достатня	висока

Інтегральна оцінка туристсько-рекреаційної привабливості замкових комплексів передбачає сумування балів, отриманих по окремих блоках, в єдиний показник. Для коректності результатів доцільно ввести поняття коефіцієнта туристсько-рекреаційної привабливості (K_n), який визначається як відношення інтегральної оцінки кожного замкового

комплексу до максимально можливої кількості балів, яка наведена в шкалі оцінок:

$$K_{\pi} = \frac{B}{B_{\max}}, \text{ де}$$

Б - сума балів туристсько-рекреаційної привабливості замкового комплексу; $B_{\max}$ - максимально можлива сума балів за шкалою бальної системи оцінок.

Величини K_{π} дозволяє провести групування рівнів туристсько-рекреаційної привабливості замкових комплексів: 0,81-1,00 (висока); 0,65-0,80 (достатня); 0,45-0,64 (середня); 0,25-0,44 (низька); менше 0,25 (дуже низька). Аналіз замкових комплексів Волинської та Рівненської областей за усіма складовими кожного з трьох блоків критеріїв, дозволив визначити коефіцієнти їх туристсько-рекреаційної привабливості (табл.4).

Найвищі коефіцієнти і відповідно високу туристсько-рекреаційну привабливість мають Луцький ($K_{\pi} = 0,917$) і Дубенський ($K_{\pi} = 0,833$) замки.

Табл.4.

Інтегральна оцінка привабливості замкових комплексів

Привабливість Замкові комплекси	Оцінка замку		Оцінка середовища		Оцінка туристичної інфраструктури		Сумарна кількісна оцінка (max - 180)	Коефі-цієнт туристсько-рекреаційної привабливості
	Кількісна (балів) Max - 80	Якісна	Кількісна (балів) Max - 50	Якісна	Кількісна (балів) Max - 50	Якісна		
Замок Любарта м. Луцьк	75	висока	40	достатня	50	висока	165	0,917
Малий замок (єврейська синагога) м. Луцьк	20	низька	40	достатня	50	висока	110	0,610
Замок Радзивілів та Луцька брама смт. Олика	20	низька	25	середня	5	дуже низька	50	0,278
Брама замку смт. Любешів	5	дуже низька	25	середня	20	низька	50	0,278
Дубенський	70	висока	40	достатня	40	достатня	150	0,833
Тараканівський форт	20	низька	25	середня	35	достатня	80	0,444
Острозький	55	достатня	40	достатня	35	достатня	130	0,722
Новомалинський	5	дуже низька	20	низька	0	дуже низька	25	0,140
Клеванський	15	низька	35	достатня	20	низька	70	0,388
Корецький	5	дуже низька	25	середня	30	середня	60	0,333
Губківський	5	дуже низька	20	низька	0	дуже низька	25	0,140
Степанський	5	дуже низька	20	низька	5	дуже низька	30	0,166
Тайкурський	5	дуже низька	10	низька	0	дуже низька	15	0,08

Замок Любарта (XIV ст.) у Луцьку збудований князем Д. Любартом у 1340–1383 рр. Пам'ятка є добре збереженою, входить до Державного історико-культурного заповідника. В замку проводиться ряд розважальних, пізнавальних та спортивних заходів: культурно-miteцьке шоу «Ніч у Луцькому замку», фестивалі «Меч Луцького замку», «Поліське літо з фольклором», «Солом'яна птаха» та фестиваль дзвонів мистецтва «Благовіст Волині», нічні екскурсії, лицарські вистави та турніри. Функціонують музеї та постійно діючі виставки: музей дзвонів, художній музей та музей книги; виставки рукописної книги, мініатюрної книги, старожитностей та ін. [4;5]. Розташування замку є зручним для відвідання луцького парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва. В самому місті щороку проходить ряд міжнародних та всеукраїнських фестивалів та культурно-мистецьких заходів, наявне магістральне сполучення національного значення, розвинена мережа закладів харчування та розміщення. Зважаючи на стан збереження, розвинену туристичну інфраструктуру та інші описані вище фактори, замок Любарта у подальшому доцільно використовувати в сучасному обсязі [7].

Дубенський замок (XV-поч. XVI ст.) являє собою середньовічний архітектурний комплекс князів Острозьких, Заславських, Сангушків, Любомирських, Баратинських. Фортифікація добре збережена, входить до складу Державного історико-культурного заповідника, в 2011 р. була номінантом загальнонаціональної акції «7 чудес України». В замку пропонуються театральні вистави в залі тортур та покарань, проходить фестиваль сучасної молодіжної української музики «Тарас Бульба», організовуються святкування традиційних свят. На території комплексу Дубенського замку наявні два музеї – етнографічний та краєзнавчий, діє велика кількість виставок [5]. Розташування замку є зручним для огляду урочища «Олександрівка», відомого 200-літніми дубами. В місті проходить міжнародна траса Європейський маршрут E40, доступні 5 закладів розміщення та 26 закладів харчування. Для подальшого використання замок потребує відновлення інтер'єрів та збільшення програм замкового дозвілля.

За результатами оцінки достатню туристсько-рекреаційну привабливість отримав *Острозький замок* (XIV-XVI ст.) ($K_p = 0,722$), збудований Данилом Острозьким на місці дерев'яної фортеці Володимира Великого. Сам замок має задовільний технічний стан, проте Татарська та Луцька надбрамні вежі потребують реконструкції. Входить до Державного історико-культурного заповідника [5]. В Острозькому замку проводяться розважальні програми замкового дозвілля, свята та фестивалі, найвідоміший з них - фестиваль «Рок-Острог»; знаходяться три музеї: Острозький краєзнавчий музей, музей нумізматики та музей історії книги і друкарства, розміщений в Луцькій надбрамній вежі. В місті проходить регіональна дорога, доступні 2 заклади розміщення та 34 заклади харчування. Серед перспектив подальшого використання: більш активна організація розважальних програм замкового дозвілля [4].

Середню туристсько-рекреаційну привабливість мають Малий замок (єврейська синагога) ($K_{\pi} = 0,610$), Тараканівський форт ($K_{\pi} = 0,444$) та Клеванський замок ($K_{\pi} = 0,388$).

Малий замок (Єврейська синагога) (XIV-XVI ст.) в м. Луцьку - це стара ренесансна будівля з оборонною п'ятиярусною вежею з бійницями. Входить до історико-культурного заповідника «Старий Луцьк», використовується як приміщення спортивного клубу. Об'єкт отримав високі бали за багатьма критеріями завдяки розташуванню в Луцьку, де розвинена туристична інфраструктура, проходить ряд фестивалів та культурно-мистецьких заходів, знаходиться безліч інших історико-культурних пам'яток. Пам'ятку архітектури національного значення доцільно перетворити в музей єврейської культури та духовності [5].

Тараканівський форт - фортифікаційна атракція 1860-1890-х рр., збудована для оборони східного кордону Російської імперії напередодні Першої світової війни. Форт повністю збережений, наразі не використовується, самостійно відвідувати його каземати заборонено та небезпечно. Проте близьке розташування до м. Дубно, об'єктів природо-заповідного фонду та наявність траси міжнародного значення збільшує його туристсько-рекреаційну привабливість і відкриває перспективи для перетворення на першокласний готель міжнародного класу з елементами анімації й тематичним музеєм [4].

Клеванський замок (XV-XVII ст.) тісно пов'язаний з родом князів Чарторийських. Є добре збереженим, проте не використовується та поступово руйнується. Відвідування замку найчастіше зумовлене популярністю серед туристів «тунелю кохання», розташованого неподалік. Сmt. Клевань є ареною проведення регіонального фестивалю духової музики «Дзвенить оркестрів мідь», має гарну транспортну доступність (магістральна дорога національного значення). Туристична інфраструктура на території замку та в населеному пункті відсутня. Замок потребує особливої уваги, варто піднімати питання про його повну реконструкцію й організацію ресторанно-готельного й розважально-анімаційного туристичного комплексу міжнародного класу [4;6].

Замок Радзивілів та Луцька брама в смт. Олика ($K_{\pi} = 0,278$), брама замку в смт. Любешів ($K_{\pi} = 0,333$), Корецький замок ($K_{\pi} = 0,333$) мають низьку туристсько-рекреаційну привабливість.

Палацово-замковий комплекс в смт. Олика (XVI ст.) був резиденцією литовського-польського магнатського роду Радзивілів. Є добре збереженим, проте використовується як психіатрична лікарня. Луцька (Залісоцька) брама 1630 р. являє собою двоярусну оборонну вежу з арочним проїздом, другий ярус - частково збережений ренесансний аттик з бійницями для рушниць і гармат [6]. В середині діє продуктовий магазин. В 15 км від смт. Олика наявний національний природний парк «Цуманська пуща». Транспортне сполучення - територіальна дорога місцевого значення. Замок Радзивілів має перспективи для переобладнання під готельний і музейно-туристичний комплекс.

Від замку Вишневецьких в снт. Любешів, зведеного в XVIII ст. на місці давнього замку Дольських, збереглася лише двоповерхова брама та рештки стін. Споруда не використовується. В межах кількох кілометрів знаходиться національний природний парк «Прип'ять-Стохід». Любешів щорічно приймає учасників фестивалю з екстремального водного туризму «Поліська регата». З об'єктів туристичної інфраструктури наявні 2 заклади харчування та 1 заклад розміщення, проходить регіональна дорога.

Корецький замок (XV-XVII ст.) збудований Б. Корецьким у 1550 р., найбільшу перебудову здійснили у 1780 р. князі Чарторийські. Від замку збереглися атракційні руїни, унікальний кам'яний арковий міст та частково підземелля [6]. В 10 км від Корецького замку в с. Головниця знаходиться ферма страусів. В м. Корець відбуваються фестивалі «Зелене Купало в літо упало», «З клечанням від хати до хати», наявні 4 заклади харчування та 1 заклад розміщення, проходить магістральна дорога міжнародного значення. Значна кількість історико-архітектурних пам'яток навколо замку є перспективною для створення історико-архітектурного заповідника на території Корця.

Новомалинський ($K_n = 0,140$), Губківський ($K_n = 0,140$), Степанський ($K_n = 0,166$), Тайкурський ($K_n = 0,08$) замки за результатами оцінки мають дуже низьку туристсько-рекреаційну привабливість.

Новомалинський замок зведений у XIV ст. Свидригайлом, перебудовувався в XV й XVII ст. Від замку залишилися лише художньо атракційні руїни. В с. Новомалин проходить етнофестиваль «Новомалинська Любава». *Губківський замок* вперше згадується 1504 р., свого часу був найпотужнішою фортецею краю, якій поступався навіть Луцький замок. Руїни замку знаходяться в межах Надслучанського регіонального ландшафтного парку та найближче з усіх замків - до Березнівського дендрологічного парку (32 км). В с. Маринин, поряд із Губківським замком, проходить молодіжний фестиваль «Горлиця». *Замок XVI ст. у селі Степань* споруджений князями Острозькими. Порівняно добре збереглися кутові бастіони. В 26 км від замку в с. Степань знаходяться унікальна пам'ятка природи місцевого значення Базальтові стовпи. *Замок династії Вишневецьких у с. Тайкури* (кінець XVI- поч. XVII ст.) збережений також фрагментарно [5;6].

Замки цієї групи не використовуються та руйнуються. Туристична інфраструктура відсутня. Новомалинський, Губківський, Тайкурський замки мають найгірше транспортне сполучення – сільські дороги місцевого значення. Можна включати як об'єкти огляду до туристичних маршрутів.

Висновки. Замкові комплекси Волині та Рівненщини, що дійшли до наших часів, володіють значною туристсько-рекреаційною привабливістю. Для її оцінки розроблено спеціальну методику, що враховує характеристики самої пам'ятки, показники привабливості середовища та розвитку туристичної інфраструктури. Застосування запропонованої методики для оцінки замкових комплексів Волині та Рівненщини

дозволило провести їх групування за величиною коефіцієнта туристсько-рекреаційної привабливості. Ступінь привабливості фортифікацій визначає раціональні шляхи їх залучення до сфери туризму, що значною мірою сприятиме збереженню їх неповторних архітектурних ансамблів.

Список використаних джерел:

1. Аніпко Н.П. Оцінка рекреаційно-туристичної привабливості середньовічних замків та фортець (на прикладі Хмельницької області) // Географічні аспекти розвитку туризму (на прикладі України та Польщі). – Монографія. - Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2010. - С. 177-186
2. Жукова О.В. Музеефікація замкових комплексів України як один з засобів їх збереження. - [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Archeology/Archeometry/Heritage/CastlesMuseums.html>
3. Закон України «Про охорону культурної спадщини». – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>
4. Лесик О.В. Замки та монастирі України / О.В. Лесик. - Львів: Світ, 1993. - 176 с.
5. Рутинський М. Й. Замковий туризм в Україні. Географія пам'яток фортифікаційного зодчества та перспективи їх туристичного відродження: Навчальний посібник / М. Й. Рутинський. – Київ: Центр учбової літератури, 2007. – 432 с.
6. Триста п'ятнадцять польських замків і резиденцій в Україні / Дмитро Антонюк. – К.: Грани-Т, 2012. – Ч. 2. – 260 с. - (Серія «Путівники»).
7. Шпарага Т.І. Замкові комплекси України як об'єкт туристичної діяльності / Т.І. Шпарага, І.В. Ломачук. // Географія та туризм: науковий збірник / Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. – 2010. - Вип. 9. – С. 38-43.

Использованные источники информации:

1. Анипко Н.П. Оценка рекреационно-туристической привлекательности средневековых замков и крепостей (на примере Хмельницкой области) // Географические аспекты развития туризма (на примере Украины и Польши). - Монография. - Черновцы Черновицкий нац. ун-т, 2010. - С. 177-186
2. Жукова А.В. Музеефикация замковых комплексов Украины как один из способов их сохранения. - [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Archeology/Archeometry/Heritage/CastlesMuseums.html>
3. Закон Украины «Об охране культурного наследия». - [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>
4. Лесик А.В. Замки и монастыри Украины / А.В. Лесик. - Львов: Мир, 1993. - 176 с.
5. Рутинський М. И. Замковый туризм в Украине. География памятников фортификационного зодчества и перспективы их туристического возрождения: Учебное пособие / М. И. Рутинський. - Киев: Центр учебной литературы, 2007. - 432 с.
6. Триста пятнадцать польских замков и резиденций в Украине / Дмитрий Антонюк. - М.: Грани-Т, 2012. - Ч. 2. - 260 с. - (Серия «Путеводители»).
7. Шпарага Т.И. Замковые комплексы Украины как объект туристической деятельности / Т.И. Шпарага, И.В. Ломачук. // География и туризм: научный сборник / Киев. нац. ун-т имени Тараса Шевченко. - 2010. - Вып. 9. - С. 38-43.

References:

1. Anipko N.P. . Evaluation of recreation and tourist attractiveness of medieval castles and fortresses (for example, Khmelnytsky region) // Geographical aspects of tourism development (for example, Ukraine and Poland). - Monograph. - Chernivtsi: Chernivtsi National University, 2010.. - 177-186p.
2. Zhukova O.V. "Ukrainian castles' complexes musefication as one of the ways of saving them". - [Electronic resource]. Access mode: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Archeology/Archeometry/Heritage/CastlesMuseums.html>
3. Ukrainian Law "About cultural heritage's protection". - [Electronic resource]. Access mode: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1805-14>
4. Lesyk O.V. Castles and monasteries of Ukraine/ O.V. Lesyk. – Lviv :Svit,1993.- 176 p.

5. Rutynskyi M. I. Castles' tourism in Ukraine. Geography of fortification architecture monuments and prospects of their touristic revival: Tutorial / M. I. Rutynskyi. – Kyiv: Tsentru uchbovoi literatury, 2007. – 432 p.
6. Three hundred and fifteen Polish castles and residences in Ukraine/ Dmytro Antoniuk. – B.: Hranit, 2012. – Ch. 2. – 260 p. - (Series «Putivnyky»).
7. Shparaga T.I. Ukrainian castles' system as an object of tourism/ T.I. Shparaga, I.V. Lomachuk. // Geography and tourism: scientific collection/ Kyiv. National university of Taras Shevchenko. – 2010. - Publication 9.– P. 38-43.

УДК 911.2:550.4:556.56 (477.82)

Ільїна Ольга Вікторівна,
кандидат географічних наук,
доцент

Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна
e-mail: ilyinleo@rambler.ru

Терещук Оксана Степанівна,
кандидат географічних наук,
доцент

Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна
e-mail: t.oksana777@gmail.com

ТОРФОВІ ПОКЛАДИ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У РЕКРЕАЦІЙНО-КУРОРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Метою статті є оцінювання торфових покладів Волинської області як перспективного ресурсу для рекреаційно-курортної галузі.

Методика. У статті використано загальнонаукові методи досліджень. Залучено матеріали власних досліджень авторів та фондові матеріали Рівненської та Київської геологорозвідувальних експедицій.

Результати. Здійснена оцінка торфових покладів Волинської області засвідчує, що тут наявні поклади усіх генетичних типів – низинні, перехідні, змішані і верхові. Найпоширеніші торфові родовища низинного типу (93 %). Надрові запаси оцінюються в 447625 тис. т (20,7 % запасів України). У регіоні наявні 423 родовища торфу (14,2 % від усіх в Україні). Середня площа родовища становить 230 га, середня глибина торфових покладів 1,57 м. Розвіданих родовищ – 226, із них експлуатованих – 85, резервних – 5, перспективних – 10, осушених – 80, мілкопокладових – 29, під охороною – 17. Торфові поклади можуть широко використовуватися у рекреаційно-курортній галузі як лікувальні грязі. Удосконалення системи санаторно-курортного господарства регіону, розширення комплексу рекреаційних послуг можливе за рахунок використання власного природно-ресурсного потенціалу, важливою частиною якого є лікувальний торф.

Наукова новизна полягає у з'ясуванні генетичних типів торфових покладів, в оцінці видів торфових родовищ та їх поширеності, виявленні перспективних напрямів використання торфових грязей у рекреаційно-курортному господарстві.

Практична значимість. Отримані результати щодо просторового поширення, генезису торфових покладів мають важливе значення для раціонального використання природних ресурсів регіону, охорони та збереження природно-ресурсного потенціалу, розробки довгострокових планів ефективного його використання, обґрунтування стратегії і плану дій щодо захисту торфовищ.

Ключові слова: торф, торфове родовище, лікувальні грязі, рекреаційно-курортна діяльність.

УДК 911.2:550.4:556.56 (477.82)

Ільїна Ольга Вікторівна,
кандидат географических наук,

Восточноевропейский национальный
университет имени Леси Украинки, г. Луцк,

доцент

Терещук Оксана Степановна,
кандидат географических наук,
доцент

Украина

e-mail: ilyinleo@rambler.ru

Восточноевропейский национальный
университет имени Леси Українки,
г. Луцк, Украина
e-mail: t.oksana777@gmail.com

ТОРФЯНЫЕ ОТЛОЖЕНИЯ ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В РЕКРЕАЦИОННО-КУРОРТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Целью статьи является оценка торфяных залежей Волынской области как перспективного ресурса для рекреационно-курортной отрасли.

Методика. В статье использованы общенаучные методы исследований. Использованы материалы личных исследований авторов и фондовые материалы Ривненской и Киевской геологоразведочной экспедиций.

Результаты. Осуществлена оценка торфяных залежей Волынской области свидетельствует о наличии в регионе отложений всех генетических типов – низинных, переходных, смешанных и верховых. Доминируют торфяные месторождения низинного типа (93 %). Запасы оцениваются в 447625 тыс. т. (20,7 % запасов Украины). В регионе известны 423 месторождения торфа (14,2 % в Украине). Средняя площадь месторождения составляет 230 га, средняя глубина торфяной залежи 1,57 м. Разведанных месторождений – 226, среди них эксплуатируемых – 85, резервных – 5, перспективных – 10, осушенных – 80, мелкоконтурные – 29, под охраной – 17. Торфяные отложения могут широко использоваться в рекреационно-курортной отрасли как лечебные грязи. Усовершенствование системы санаторно-курортного хозяйства региона, расширение комплекса рекреационных услуг возможно за счет использования местного природно-ресурсного потенциала, важной составляющей которого является лечебный торф.

Научная новизна заключается в определении генетических типов торфяных залежей, в оценке видов торфяных месторождений, выявлении перспективных направлений использования торфяных грязей в рекреационно-курортном хозяйстве.

Практическая значимость. Полученные результаты о распространении, генезисе торфяных залежей имеют важное значение для рационального использования природных ресурсов региона, охраны и сохранения природно-ресурсного потенциала, разработки долгосрочных планов его эффективного использования, обоснования стратегии и плана действий по защите торфяников.

Ключевые слова: торф, торфяное месторождение, лечебные грязи, рекреационно-курортная деятельность.

UDC 911.2:550.4:556.56 (477.82)

Ilyina Olga Viktorivna,
Candidate Of Geography Sciences,
Associate Professor

Tereshchuk Oksana Stepanivna,
Candidate Of Geography Sciences,
Associate Professor

Lesya Ukrainka Eastern European National
University, Lutsk, Ukraine
E-mail: ilyinleo@rambler.ru

Lesya Ukrainka Eastern European National
University, Lutsk, Ukraine,
E-mail: t.oksana777@gmail.com

VOLYN PEAT DEPOSITS AND THE PROSPECTS FOR THEIR USAGE IN RECREATION AND RESORT ACTIVITIES

The aim of the article is to evaluate Volyn region peat deposits as the perspective resource for recreation and resort industry.

The methods. In the given article the general scientific research methods were used. The authors own research materials and materials of Rivne and Kyiv geological expeditions were attached.

The results. The evaluation of Volyn region peat deposits represents that all genetic types of deposits - lowland, transitional, mixed and riding there are available here. The most common type of peat deposits is lowland type (93%). Subsoil reserves are evaluated at 447 625 ths. tons (20,7% of the reserves of Ukraine). 423 peat deposits (14,2% of all in Ukraine) exist in Volyn region. The average area of the field is 230 ha, the average depth of peat deposits is 1,57 m. Explored deposits – 226, exploited – 85, reserved – 5, perspective - 10, drained - 80, mid-deep surface – 29, under the government protection - 17. Peat deposits can be widely used in recreation and resort industry as therapeutical mud. Improving the spa of the region, expanding recreational complex services is possible through the use of its own natural resources the important part of which therapeutic peat is.

The scientific novelty lies in clarifying the genetic types of peat deposits in peat deposits types evaluation and their spreading, identifying perspective directions of peat mud in recreation and resort sector.

The practical significance. The results of the spatial distribution, the peat deposits genesis have the important significance for the sustainable usage of natural resources in the region, natural resources protection and conservation, long-term plans for its effective usage development, the strategy and peatlands protection action plan ground.

Keywords: peat, peat deposits, therapeutical mud, recreational and resort activities.

Постановка проблеми. Рекреаційно-курортний потенціал регіону є системою складових: природної, історико-культурної і організаційно-матеріальної. Ці складові в різних видах рекреаційно-курортної діяльності можуть виконувати основні, допоміжні та інші функції розвитку. Для санаторно-курортного господарства перші дві – ресурсна база, а третя – соціально-економічна. Перспективним місцевим ресурсом є торфові поклади, які можуть широко використовуватися у рекреаційній діяльності.

Із різноманітності природних ресурсів, які вимагають комплексного підходу до освоєння, торф займає особливе місце за складністю своєї будови і наявністю широкого спектру органічних речовин (бітумів, вуглеводів, гумінових речовин), які потрібні для хімічної, фармацевтичної і мікробіологічної промисловості, сільського господарства, машинобудування, бурової техніки, захисту металів від корозії, фарбування деревини, охорони довкілля і поглинання радіонуклідів, медицини і санаторно-курортної галузі. Оскільки запаси торфуги є обмеженими, все гостріше постає питання комплексного, раціонального його використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі відомості про торфово-болотні ресурси України та окремих територій наявні у працях [1, 4], особливості поширення боліт у Волинській області з'ясовано у роботі [3]. Однак, важливим завданням для регіону є оцінювання торфово-болотного фонду з метою формування кадастру рекреаційно-туристських ресурсів, як форми обліку кількості, якості і ступеня використання природно-ресурсного потенціалу території.

Основою для оцінки торфових покладів були звіти про розвідку родовищ торфу, виконаних Київською геологорозвідувальною експедицією ДГП «Північукргеологія», звітів про видобуток торфу, складених обласною асоціацією з підвищення родючості ґрунтів «Родючість», Українського концерну торф'яної промисловості «Укрторф», звітів про видобуток торфу, складених інспекторськими пунктами Української інспекції з контролю та якістю торфу і торфових добрив «Укрінсторфдобриво» та ін.

Метою роботи є оцінювання торфових покладів Волинської області як перспективного ресурсу для рекреаційно-курортної галузі. Для досягнення мети поставлені такі завдання: з'ясувати генетичні типи торфових покладів; дати оцінку видів торфових родовищ та їх поширеність; виявити перспективні напрями використання торфових грязей у рекреаційно-курортному господарстві.

Результати дослідження. Досліджувана територія – одна з найбільш заторфованих областей України [3]. Згідно [4] станом на 1.01.1967 р. тут нарахувалось 199 родовищ торфу (у тому числі 20 відпрацьованих) загальною площею 111,6 тис. га (запаси торфу 336,5 млн. т). У 1967-1974 рр. різними організаціями взято на облік в результаті обстеження 63 родовища і ділянки з загальною площею 4,2 тис. га і обсягом 2,9 млн. т у 1967 р.

Постійний Державний облік родовищ і запасів торфу на території України ведеться з 1995 р. До 1993 р. баланс запасів торфу формувала Київська геологорозвідувальна експедиція, а з 1993 р. ці функції передані до Державного інформаційного геологічного фонду України «Геоінформ».

Після 1967 р. значні масиви мілкопокладових торфовищ були осушені і переведені в сільськогосподарські угіддя, деякі родовища промислового добування торфу майже повністю вироблені, і лише незначна кількість боліт була включена в межі заказників і заповідників, деякі родовища були зарезервовані на перспективу для промисловості і сільського господарства.

На обліку перебувають запаси торфу як ті, що затверджені в установленому порядку, так і запаси, які підраховані на матеріалах детальних гідрогеологічних досліджень інститутів «Укрдержводгосп», гідромеліоративних зйомок, Інституту ботаніки ім. М.Г.Холодного НАН України при геоботанічних обстеженнях боліт, інспекторськими пунктами «Укрторфдобриво» при паспортизації експлуатованих родовищ.

На дослідженій території наявні 423 родовища торфу (розвіданих 226), середня площа родовищ становить 230 га (табл. 1-2). На сьогоднішній день 36 родовищ вироблені (табл. 3). До родовищ торфу віднесені ті, які мають площу в межах промислової глибини покладів понад 10 га. Розташовані вони, головним чином, в долинах сучасних та реліктових річок, де займають інколи дуже великі площі. Наприклад, уся заплава Прип'яті в межах Волинської області – майже суцільне торфове родовище. Найбільше за розмірами родовище Кремінне із загальною площею біля 35

тис. га теж розташоване у долині р. Стир-Словечна. Проте зустрічаються і значні за площею родовища на вододільних просторах поза межами долин. Торфові родовища займають тут стічні та безстічні улоговини різних розмірів, глибин, обрисів. Деякі з родовищ належать до міжпасмових, що розвиваються між моренними валами, еоловими валами, дюнами, грядами. Інші утворилися на місці зниклих озер, іноді – карстових улоговин і лійок. Багато родовищ займають значні за площею, але неглибокі зниження, вироблені льодовиком.

Залежно від умов водно-мінерального живлення, типу торфового покладу й характеру рослинності виділяють три типи боліт: низинні (евтрофні) болота, верхові (оліготрофні) болота й перехідні (мезотрофні) болота. Відповідно трьом типам боліт формуються три типи торфу: низинний (евтрофний), перехідний (мезотрофний) і верховий (оліготрофний) [1]. Із трьох типів торфу утворюються чотири типи торфових покладів низинний, перехідний, верховий і змішаний. Останній тип формується у тих випадках, коли в процесі розвитку боліт відбувається зміна типу водно-мінерального живлення, наприклад, низинний тип торфу змінюється верховим.

Найбільш поширені родовища низинного типу, драговинного та лісо-драговинного підтипів, очеретяного, очеретяно-осокового та осокового видів. Зольність торфу цих видів помірна (15–25, іноді до 50 %), ступінь розкладу 28–40 %. Торф лісового підтипу поширений менше. Переважають деревно-очеретяні та деревно-осокові види. Вони характеризуються порівняно з драговинними більшим ступенем розкладу (в середньому 40–45 %) та більшою зольністю, яка, звичайно, не буває нижчою 15 %, часто сягає 30–35 % і більше. Висока зольність низинного типу найчастіше обумовлена домішками піску, мулу, рідше – сапропелю, вівіаніту, вапна. Підвищена зольність торфу залежить від геоморфологічних умов торфовищ і особливостей геологічної будови. У перехідному типі найбільш поширені драговинні види, насамперед, осоково-сфагновий, значно менше очеретяно-сфагновий та сфагновий. Ступінь розкладу 16–25 %. Переважаюча зольність для цього типу родовищ не перевищує 20 % (в середньому 8–15 %).

Таблиця 1

Торфові ресурси Волинської області (узагальнено за матеріалами Київської ГРЕ)

Кількість родовищ		423
Площа в межах промислової глибини, га		136991
Геологічні запаси, тис. т		447625
Розвідані, площею понад 10 га	Кількість родовищ	226
	Площа, га	115290
	Запаси, тис. т	379297
Дрібноконтурні, до 10 га	Кількість родовищ	173
	Площа, га	21582
	Запаси, тис. т	67985

Таблиця 2

Розвідані запаси торфу Волинської області, (узагальнено за матеріалами Київської ГРЕ)

Кількість родовищ	226
Площа в межах промислової глибини, га	115290
Геологічні запаси, тис. т	379297
Забалансові запаси, тис. т	136590

Таблиця 3

Вироблені торфові родовища і ділянки Волинської області (узагальнено за матеріалами Київської ГРЕ)

Кількість родовищ		36
Площа в межах промислової глибини, га		681
Вироблені ресурси торфу, тис. т		2590
Вироблені родовища	Кількість родовищ	26
	Площа в межі промислової глибини покладу, га	292
	Вироблені ресурси торфу, тис. т	951
Вироблені ділянки	Кількість ділянок	7
	Площа в межі промислової глибини покладу, га	389
	Вироблені ресурси торфу, тис. т	1639

Родовища верхового типу складають переважно, сфагнові слаборозкладені та пухівково-сфагнові середньорозкладені малозольні торфи. Взагалі зольність верхового торфу не перевищує 10 % (в середньому 5–7 %).

Вологість торфу не постійна і в залежності від умов залягання торфовища і його осушення зазнає значних сезонних коливань (на 5–10 %). Середня зольність торфу родовищ північної частини Волинської області звичайно не перевищує 25 %, південної – 35–45 % [3].

Розвідані родовища, зважаючи на їх сучасне використання, поділяються на сім груп: експлуатовані, резервні, перспективні для розвідки, охоронні, осушені, зазолнені, мілкопокладові (табл. 4)

До експлуатованих відносяться родовища чи ділянки, які розробляються промисловістю і сільським господарством в межах площі, передбаченої для видобутку проектом на період експлуатації. На досліджуваній території наявні 85 експлуатованих родовищ (див. табл. 4).

Резервні родовища – це родовища або їх ділянки, запаси яких вивчені детально, мають середню глибину покладів понад 1,5 м і які переважно зарезервовані за торфодобувними підприємствами і організаціями для поповнення потужностей. Геологічних запасів торфу у Волинській області 20,9 тис. т. (див. табл. 4). Зараз більшість ділянок і родовищ раніше передбачених як резервні, осушені під сільськогосподарські угіддя і їх розробка в подальшому не передбачається.

До перспективних для розвідки віднесені родовища чи ділянки з попередньооціненими запасами торфу із середньою глибиною покладів

понад 1,5 м. Переважна більшість родовищ цієї групи виділені за застарілими даними. Їх вивчення в польових умовах не проводилось. У Волинській області перспективними є 10 торфових родовищ (див. табл. 4).

Таблиця 4

Характеристика торфових родовищ Волинської області (узагальнено за матеріалами Київської ГРЕ)

Експлуатовані торфові родовища	
Кількість родовищ	85
Площа в межах промислової глибини, га	68291
Геологічні запаси, тис. т	235565
Забалансові запаси, тис. т	46081
Резервний фонд розвіданих родовищ торфу	
Кількість родовищ	5
Площа в межах промислової глибини, га	5733
Геологічні запаси, тис. т	20986
Забалансові запаси, тис. т	504
Перспективні для розвідки родовища торфу	
Кількість родовищ	10
Площа в межах промислової глибини, га	4974
Геологічні запаси, тис. т	18793
Забалансові запаси, тис. т	1371
Торфові родовища, які охороняються	
Кількість родовищ	17
Площа в межах промислової глибини, га	13150
Геологічні запаси, тис. т	37767
Осушені торфові родовища	
Кількість родовищ	80
Площа в межах промислової глибини, га	16338
Геологічні запаси, тис. т	48767
Мілкопокладові (некондиційні) торфові родовища	
Кількість родовищ	29
Площа в межах промислової глибини, га	6466
Геологічні запаси, тис. т	16569
Забалансові запаси, тис. т	1250
Дрібноконтурні родовища (до 10 га)	
Кількість родовищ	24
Площа в межах промислової глибини, га	119
Запаси торфу, тис. т	343

Торфові родовища і ділянки, розташовані цілком або частково на території природоохоронних об'єктів, віднесені до охоронних. До родовищ міжнародного значення належать такі критерії: торфові родовища повинні бути з гідроморфологічної точки зору найбільш типові для даного регіону; відображати всі найпоширеніші типи родовищ; рідкісні (рідко зустрічаються) або мають незвичайну флору і фауну; цінні за стратиграфічною і палінологічною будовою; мають археологічну цікавість. На жаль, досліджень щодо відповідності торфових родовищ до

вищенаведених критеріїв не проводилось. Тому першочерговим завданням досліджень є виділення об'єктів, які мають особливо цінне природоохоронне значення. Щодо торфових родовищ в межах природоохоронних територій, на досліджуваній території їх 17 (запаси торфу – 37767 тис. т) (див. табл. 4).

До осушених торфових родовищ віднесені об'єкти, які осушені та зайняті ріллею і кормовими угіддями. Хоча тут враховані території, осушені гончарним дренажем, або ті, що належать до крупних меліоративних систем і добування торфу на них неможливе. На території дослідження виявлені 80 осушених розвіданих родовищ (див. табл. 4)

На території наявні і зазелені поклади торфу (зольність понад 35 %). Торф цих родовищ практичного значення не має (запаси – 850 тис. т). Такі родовища складені високозольним карбонатним торфом з високим ступенем розкладу органічної маси (до 40-45 %) і можуть використовуватися для нейтралізації кислих ґрунтів, які мають значне поширення на території Волинської області та як органічне добриво. Ці родовища доцільно використовувати у сільському господарстві, оскільки на досліджуваній території наявні понад 86 тис. га еродованих ґрунтів, з яких на орні припадає близько 92 %. Для покращення їх родючості необхідне постійне внесення органічних добрив, значним резервом яких є торф.

Мілкопокладові (некондиційні) торфові родовища або ділянки з середньою глибиною покладів до 1 м представлені 29 об'єктами (див. табл. 4).

Прогнозні запаси є значним потенціалом для збільшення балансових запасів. На основі аналізу планово-картографічних матеріалів на досліджуваній території виявлено 173 ділянки передбачуваного торфового покладу в межах промислової глибини 21,6 тис. га. Прогнозні ресурси торфу наведені у табл. 5.

Таблиця 5

Прогнозні ресурси торфу Волинської області (за матеріалами Київської ГРЕ)

Кількість родовищ		173
Площа в межах промислової глибини, га		21581
Ресурси торфу, тис. т		67985
Повністю прогнозними ресурсами	Кількість родовищ	149
	Площа в межі промислової глибини, га	13173
	Ресурси торфу, тис. т	39740
Частково вивчені ресурси	Кількість родовищ	24
	Площа в межі промислової глибини, га	8410
	Ресурси торфу, тис. т	28245

Основні запаси торфу зосереджені в заплавах річок Прип'яті, Турії, Стоходу, Стиру. Загальна площа торфовищ області становить більше 30 тис. га, в тому числі 75% з них мають промислові запаси. Запаси торфу-сирцю становлять більше 400 млн. м³, повітряно-сухого торфу – більше 70 млн. м³. Торфова промисловість може видобувати до 300 тис. т торфу щорічно.

До числа дрібноконтурних торфових родовищ віднесені всі родовища, які мають площу у промисловій глибині до 10 га (див. табл. 4). Практичного значення запаси цих родовищ не мають і вони відносяться до забалансових.

Торфові грязі є різновидами болотних відкладів, які мають різний ступінь розкладу. Лікувальні торфові грязі вміщують речовини, подібні гормонам і вітамінам, завдяки чому є біогенними стимуляторами (з одного боку, мають біотичне походження, а з іншого – стимулюють біологічні процеси в організмі людини). Дія лікувальних грязей різноманітна: а) теплова – ефект вищий, як у мінеральних водах, оскільки грязі мають високу теплоємність і довше утримують температуру; прогрівання сприяє розширенню судин, відповідно прискорюється рух крові і процеси обміну; б) механічна – завдяки пластичності шар грязі стискає тканини і сприяє поширенню тепла на значну глибину; в) хімічна – вплив неорганічних і органічних біологічно активних мікроелементів на функції систем організму людини: покращення обмінних процесів, кровообігу, живлення тканин, зміцнення імунної чи системи, протиалергічна дія; г) місцева – грязь має адсорбційні властивості – видалення зі шкіри і слизових шкідливих мікроорганізмів (протизапальна, знеболювальна дія) [2].

Лікування торфовими грязями рекомендоване при різних захворюваннях, у патогенезі яких наявний запальний процес, порушення імунної системи, трофіки тканин. Найширше грязелікування може застосовуватися при захворюваннях опорно-рухового апарату, периферійної нервової системи, жіночої та чоловічої статевих системи, органів травлення, органів дихання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Площа торфового фонду становить 136991 га (21 % в Україні), заторфованість території – 6,8 %. На досліджуваній території наявні 423 родовища торфу (14,2 % від усіх в Україні). Середня площа родовища становить 230 га, середня глибина торфових покладів 1,57 м. Розвіданих родовищ – 226, із них експлуатованих – 85, резервних – 5, перспективних – 10, осушених – 80, мілкопокладових – 29, під охороною – 17. Надрові запаси оцінюються у 447625 тис. т, що становить 20,7 % запасів України. Зустрічаються торфові родовища всіх генетичних типів – низинні, перехідні, змішані і верхові. Найпоширеніші родовища низинного типу (93 %).

Необхідне подальше якісне оцінювання лікувальних торфових грязей. Удосконалення системи санаторно-курортної галузі регіону, розширення комплексу рекреаційних послуг можливе за рахунок

використання власного природно-ресурсного потенціалу, важливою частиною якого є лікувальний торф.

Список використаних джерел

1. Бачуріна Г.Ф. Торфові болота Українського Полісся: Загальний характер, рослинність, стратиграфія, шляхи розвитку та народногосподарське значення / Г.Ф.Бачуріна. – К.: Наукова думка, 1964. – 208 с.
2. Ветигнев А.М. Курортное дело / А.М.Ветигнев, Л.Б.Журавлева. – М.: КНОРУС, 2006. – 528 с.
3. Ільїна О.В. Болотні геокомплекси Волині: Монографія / О.В.Ільїна, С.І.Кукурудза. – Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 242 с.
4. Торфово-болотний фонд УРСР, його районування та використання. – К.: Наукова думка, 1973. – 264.

Список использованных источников

1. Бачурина Г.Ф. Торфяные болота Украинского Полесья: Общий характер, растительность, стратиграфия, пути развития и народнохозяйственное значение / Г.Ф.Бачурина. – К.: Наукова думка, 1964. – 208 с.
2. Ветигнев А.М. Курортное дело / А. М. Ветигнев, Л.Б.Журавлева. – М.: КНОРУС, 2006. – 528 с.
3. Ильина О. В. Болотные геокомплексы Волыни: Монография / О.В.Ильина, С. И. Кукурудза. – Львов: ИЦ ЛНУ имени Ивана Франко, 2009. – 242 с.
4. Торфяно-болотный фонд УССР, его районирования и использования. – К.: Наукова думка, 1973. – 264 с.

References:

1. Bachurina G. F. Peat bogs of Ukrainian Polissya: The general nature, vegetation, stratigraphy, the development and economic importance / G. F. Bachurina. – K.: Naukova Dumka, 1964. – 208 p. (in ukrainian).
2. Vetygnev A. M. Health Resourt Studies / A.M.Vetyhnev, L.B.Zhuravleva. – M.: KNORUS, 2006. – 528 p. (in russian).
3. Ilyina O.V. Wetland Geocomplexes of Volyn': Science book/ O.V. Ilyina, S.I. Kukurudza.– Lviv: Lviv National University by Ivan Franko Publishing Center, 2009. – 242 p. (in ukrainian).
4. Peat bog fund of Ukrainian SSR, its zoning and use. – K.: Naukova Dumka, 1973. – 264 p. (in ukrainian).

УДК 911.3

Стафійчук Валентин Іванович,
кандидат географічних наук, доцент

Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: valikosta@ukr.net

Данильченко Петро Михайлович

Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: danilchenko1994@bk.ru

**ПЕРЕДУМОВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ТА
ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ**

Метою дослідження є розгляд Житомирщини як регіону, що має значні перспективи для розвитку сільського зеленого туризму.

Методика. Базується на аналізі та узагальненні наявних джерел, наукових досліджень та статистичної інформації про стан сільського та зеленого туризму в регіоні.

Результати. Житомирщина володіє багатомірною історико-культурною спадщиною, різноманітними природними ресурсами, місцевим колоритом і є одним із лідерів за чисельністю сіл в Україні, що є головними передумовами розвитку сільського та зеленого туризму. Відсутність державної політики, незадовільний стан інфраструктури, недостатність інформації та інші чинники гальмують його розвиток в регіоні.

Наукова новизна визначається високим ступенем узагальнення інформації про сучасний стан сільського та зеленого туризму в регіоні.

Практична значимість полягає у можливості використання в узагальненій формі при викладанні окремих курсів туристичного спрямування та окресленні шляхів подолання існуючих проблем.

Ключові слова: сільський туризм, зелений туризм, Житомирська область, фактори розвитку.

УДК 911.3

Стафійчук Валентин Іванович,
кандидат географічних наук, доцент

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, г. Київ, Україна
e-mail: valikosta@ukr.net

Данильченко Петро Михайлович

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, г. Київ, Україна
e-mail: danilchenko1994@bk.ru

ПРЕДПОСЫЛКИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО И ЗЕЛЕННОГО ТУРИЗМА В ЖИТОМИРСКОЙ ОБЛАСТИ

Целью исследования является рассмотрение Житомирщины как региона, который имеет значительные перспективы для развития сельского и зеленого туризма.

Методика. Базируется на анализе и обобщении имеющихся источников, научных исследований и статистической информации о состоянии сельского и зеленого туризма в регионе.

Результаты. Житомирщина обладает богатым историко-культурным наследием, разнообразными природными ресурсами, местным колоритом и является одним из лидеров по численности сел в Украине, которые являются главными предпосылками развития сельского и зеленого туризма. Отсутствие государственной политики, неудовлетворительное состояние инфраструктуры, недостаточность информации и другие факторы тормозят его развитие в регионе.

Научная новизна определяется высокой степенью обобщения информации о современном состоянии сельского и зеленого туризма в регионе.

Практическая значимость заключается в возможности использования в обобщенной форме при преподавании отдельных курсов туристического направления и определение путей преодоления существующих проблем.

Ключевые слова: сельский туризм, зеленый туризм, Житомирская область, факторы развития.

UDC 911.3

Stafiichuk Valentin Ivanovych
Candidate of Geographical Sciences,
Associate Professor

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine
e-mail: valikosta@ukr.net

Danilchenko Petro Mykhaylovych

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine
e-mail: danilchenko1994@bk.ru

PREREQUISITES AND PERSPECTIVES OF DEVELOPMENT OF RURAL AND GREEN TOURISM IN ZHYTOMIR REGION

The aim of the research is to examine Zhytomyr region as the region that has great prospects for the development of green and rural tourism.

Methods. Based on the analysis and synthesis of available sources, research and statistical information on the state of green tourism in the region.

Results. Zhytomyr region has a rich historical and cultural heritage, diverse natural resources, local coloring and is one of the leaders in number of villages in Ukraine, which are the main prerequisites for the development of green and rural tourism. The lack of public policies, the poor state of infrastructure, lack of information and other factors inhibit its development in the region.

Scientific novelty is determined by a high degree of generalization of information about the current state of green tourism in the region.

The practical significance lies in the ability of using in generalized form when teaching certain tourist oriented courses and outlining ways to overcome existing problems.

Key words: rural tourism, green tourism, Zhitomir region, factors of development

Постановка проблеми. Протягом останніх років в Україні активно розвивається сільський та зелений туризм, який є рятівним видом бізнесу для українського села. Житомирщина, володіючи унікальними природними, історико-культурними ресурсами, добре збереженими традиціями, маючи вигідне географічне розташування, не достатньо раціонально використовує свій потенціал. Область має значні перспективи для розвитку даного виду туризму, тому дослідження теми є досить актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кількість праць, які стосуються аналізу розвитку сільського зеленого туризму в Україні активно зростає протягом останнього десятиліття. Дану тему досліджують Биркович В.І. [1], Дунаєвська О.Ф., Козловський О.Ю. [2] та інші науковці. Переважна більшість наукових праць стосується проблем та перспектив розвитку сільського туризму в українському селі. Проаналізувати забезпеченість Житомирщини туристсько-рекреаційними ресурсами допоміг науковий доробок Панкової Є. В. [5] та Конашевич О. [3]. Важливим джерелом інформації, яка стосується обраної теми є офіційний сайт Співки сприяння розвитку сільського зеленого туризму в Україні.

Метою дослідження є розгляд Житомирщини як регіону, що має значні перспективи для розвитку сільського зеленого туризму.

Постановка завдання. Для досягнення мети необхідно проаналізувати наявні туристсько-рекреаційні ресурси Житомирської області; означити передумови, які сприяють розвитку саме цього виду туризму в регіоні; визначити фактори, котрі гальмують розвиток сільського та зеленого туризму на Житомирщині.

Виклад основного матеріалу. У світовій туристичній економіці, сільський туризм визначається як туризм, що підтримує розвиток аграрних регіонів, збереження культурної спадщини й екології села, відродження місцевих традицій і продуктів. Такий вид туризму характеризується

регіональною ідентифікацією й задовольняє потреби туристів у розміщенні, харчуванні, дозвіллевій діяльності й інших послугах, які сприяють стійкому розвитку соціальної сфери села й відповідають вимогам сучасного суспільства до рекреаційної сфери з позиції соціального єднання міста й села [9].

Відповідно до словника С. Медлика, «сільський зелений туризм (rural tourism) – це вид туризму, зосереджений у сільських місцях, що передбачає розвиток туристичних шляхів, місць для відпочинку, сільськогосподарських і народних музеїв, а також центрів по обслуговуванню туристів із провідниками й екскурсводами» [10, с. 43].

Потрібно підкреслити, що сільський туризм може бути чистого й змішаного типів. Сільський туризм чистого типу містить у собі надання туристичних послуг на базі приватного міні-готелю (садиби). У цьому випадку ця діяльність є основним джерелом доходу хазяїв цієї садиби. Сільський туризм змішаного типу - це надання послуг відпочинку разом з веденням особистого селянського (фермерського) господарства.

Поняття «сільський туризм» часто ототожнюють із поняттями агротуризм й екологічний туризм. Однак сільський туризм – поняття значно ширше (містить у собі ці два поняття) [9].

Пріоритетність розвитку даного виду туризму в Україні зумовлюється нагальною необхідністю невідкладного розв'язання соціально-економічних проблем сучасного села. За роки незалежності України в сільській місцевості спостерігається зменшення населення, зростання безробіття, масова заробітчанська міграція [1].

Розвиток зеленого туризму в нашій країні відбувається ще досить спонтанно. Найактивнішими регіонами, що розвивають зелений туризм на своїй території, вважаються Закарпатська, Івано-Франківська, Вінницька, Київська, Львівська, Полтавська області і АР Крим. На Житомирщині розвиток даного виду туризму має повільні темпи. Тому влада області надає особливого значення розвитку туристичної галузі і, особливо, на селі [3].

На основі поглядів Бирковича В.І. та Конашевич О. Житомирська область має значні перспективи для розвитку даного виду туризму:

- зростаючий попит мешканців українських міст та іноземців на відпочинок у сільській місцевості;
- унікальна історико-етнографічна спадщина;
- багаті рекреаційні ресурси;
- екологічна чистота сільської місцевості;
- відносно вільний сільський житловий фонд для прийому туристів,
- наявність вільних трудових ресурсів для обслуговування туристів в Житомирській області;
- традиційна гостинність господарів та доступна ціна за відпочинок [1];
- порівняно недорогі послуги розміщення та харчування, які надають господарі садиб;

- безпосередня близькість Житомирщини до столиці, що є передумовою залучення великої кількості потенційних туристів;
- можливість надання широкого комплексу додаткових послуг з екскурсій, риболовлі, збирання ягід і грибів, катання на конях, прогулянок на лоні природи тощо [1, 5].

Важливою передумовою розвитку зеленого та сільського туризму на Житомирщині є унікальні природно-рекреаційні ресурси та відносно задовільна екологічна ситуація. За своєю площею (29,9 тис. кв. км - 4,9% території країни) вона є однією з найбільших областей України. За кількістю сіл область посідає 3-є місце в державі, поступаючись лише Львівській та Полтавській областям (на 01.12.2013 року на Житомирщині було 1593 села), а за кількістю селищ – 6-е місце в Україні (43 селища міського типу) [6]. На території області виділяються дві природні зони: Полісся (перше місце в Україні за обсягом лісових ресурсів) і лісостеп. Річки, яких налічується 221, належать до басейну Дніпра. Найбільші з них – Тетерів, Случ, Ірша, Ірпінь, Здвиж. Кількість природно-заповідних територій і об'єктів області – 102, в тому числі 5 парків (пам'яток садово-паркового мистецтва), ботанічний сад Житомирського сільськогосподарського інституту, Поліський природний заповідник скеля «Кам'яний гриб» (валун льодовикового походження, що зберігся на південній межі поширення льодовиків під час максимального зледеніння), мальовничі колоритні села Олевщини, Овруччини, Коростишівщини, Бердичівщини тощо.

Сприятливий клімат, значні лісові масиви, чисельні водні об'єкти, джерела мінеральних вод (радонові – в районі Житомира і с. Денишів), запаси лікувальних грязей (поблизу сіл Зарічани і Вілька) – все це створює умови для розвитку різнопланових видів туризму, зокрема, і сільського та зеленого.

Цікавим для туристів, які відпочивають на селі може стати знайомство з багатою історико-культурною спадщиною краю. На особливу увагу заслуговують такі міста як Новоград-Волинський, Бердичів, Коростень, Овруч, Малин, Баранівка та ін. З цим регіоном України пов'язані імена багатьох відомих особистостей: Л.Українки, С.Корольова, В.Короленка, О.Ольжича-Кандиби, Оноре де Бальзака [5, С. 120-122].

Житомирщина славиться яскравими фестивалями, серед яких слід виділити «Купальські роси», «Поліське весілля», «Мистецький червень» та ін. На цих заходах можна ознайомитися з місцевим колоритом, традиціями, обрядами, творчими досягненнями народних умільців. Для Житомирщини характерні особливі види народних промислів, серед яких древлянська вишивка, в'язання, різьба по дереву, ковальство, плетіння побутових речей. Культурна складова є невід'ємною частиною якісного туристичного продукту, пов'язаного з відпочинком на селі [2].

Проте, зелений та сільський туризм на Житомирщині розвивається повільними темпами. Наприклад, згідно з даними Спілки сприяння

розвитку сільського туризму в Україні, на території області нараховується лише 5 садиб, які входять до мережі «Українські гостинні садиби». Для порівняння, в Закарпатській області їх кількість складає 34, в Івано-Франківській – 12, в Київській – 12 [7].

Про підвищення уваги в останні роки з боку місцевої влади щодо розвитку сільського зеленого туризму свідчить створення та видавництво декількох каталогів садиб сільського туризму Житомирщини та практичного порадник з екобудівництва. Каталог садиб зеленого туризму не лише містить інформацію для тих, хто прагне відпочинку на селі, а й свідчить про новий крок у розвитку цього виду підприємницької діяльності в області [4].

Яскравим прикладом розвитку сільського та зеленого туризму на Житомирщині є функціонування колоритних садиб, які відомі далеко за межами області. Наприклад, у с. Городському є добре відома за межами області садиба – культурно-мистецький центр «Поліська хата». Це відреставрована хатина XIX ст., інтер'єр якої відновлено максимально до відповідного періоду її побудови. Зібрані предмети старовини (рушники, скатертини, посуд, меблі) створюють атмосферу музею української хати. Саме тут часто організовуються ярмарки, театралізовані народні свята, вечорниці, фестивалі, тематичні конференції, виставки майстрів народної творчості, художні вистави, пленери, презентації, семінари. «Поліська хата» є одним із кращих центрів сільського етнотуризму на Житомирщині [8].

Варто відзначити, що сьогодні, розвиток сільського зеленого туризму в Україні в цілому та в Житомирській області зокрема обмежують і гальмують такі фактори:

- політико-економічна нестабільність у державі;
- відсутність належного правового забезпечення розвитку сільського зеленого туризму;
- відсутність механізму раціонального та екологічно збалансованого використання природного та історико-культурного потенціалу для потреб туризму;
- низький рівень інфраструктури та комунікацій;
- недостатній рівень кадрового та інформаційного забезпечення.

Ці негативні фактори можна подолати за рахунок проведення виваженої політики державного регулювання розвитку сільського зеленого туризму, зокрема і на регіональному рівні, з використанням наявних важелів прямого і непрямого впливу [7].

На жаль, на території України не існує чіткої нормативно-правової бази і концепцій розвитку такого туризму в регіонах. Звітність об'єктів, зайнятих у зеленому туризмі зводиться до спискового обліку садиб. Статистичних даних по зеленому туризму не можна знайти в жодних довідниках, і така інформація втрачається, як втрачається інформація про прибутки таких суб'єктів.

Основними проблемами забезпечення відповідних умов для розвитку сільського зеленого туризму є: низький рівень якості та комфорту, які необхідні для задоволення потреб як вітчизняних, так і іноземних туристів; погане сполучення (дороги в сільській місцевості знаходяться у надзвичайно занедбаному стані); низький рівень надання послуг; нестача цілісних туристичних пропозицій, що містять продукти, орієнтовані на новий тип туриста; низький рівень маркетингу, недостатнє методичне забезпечення та відсутність цілеспрямованої діяльності; існує сильна конкуренція з боку сусідніх країн, які пропонують кращу інфраструктуру та сполучення, менш суворі візові вимоги та більш прогресивну систему оподаткування, яка сприяє розвитку даного туризму. Всі перелічені недоліки стосуються, практично, всіх регіонів України. Не винятком є і Житомирщина.

Власники осель сільського зеленого туризму повинні оберігати свій туристичний продукт через збереження невідновлюваних природних ресурсів. Вони повинні посилити свою діяльність, орієнтуючись на клієнтів, зацікавлених у екологічному та соціальному туризмі. Важливим є співпраця з галузевими структурами для забезпечення обізнаності з реаліями сучасності та створення середовища з більш високим рівнем стандартів, а також використання зв'язків з місцевим населенням для кращого інформаційного забезпечення. Серед потенційних можливостей можна назвати народні промисли, традиційні страви, розваги, тури у супроводі гіда, сільські тури, надання інформації про місцевість та інші види туристичного продукту, які пов'язані з традиційним місцевим укладом.

Висновки. Сільський зелений туризм є одним із пріоритетних видів туризму для України. Для розвитку сільського туризму на Житомирщині існує ряд передумов: багата історико-культурна спадщина, різнопланові природні ресурси, яскравий національний та місцевий колорит, розвинені народні промисли, гостинність населення, наявність значної кількості сіл, близькість до столиці, фінансова доступність відпочинку. Проте, активність розвитку даного виду туризму в області залишає бажати кращого. Гальмують цей процес неврегульованість державної політики щодо розвитку сільського зеленого туризму, недостатня поінформованість населення про можливості Житомирщини в цій сфері, відсутність продуманої маркетингової політики щодо просування зеленого та сільського туризму в області. Залучення сільського населення Житомирщини до розвитку сільського зеленого туризму може стати рушійною силою, яка сприятиме економічному піднесенню в сільській місцевості, створить робочі місця та вдосконалисть місцеву інфраструктуру.

Список використаних джерел:

1. Биркович В. І. Сільський зелений туризм – пріоритет розвитку туристичної галузі України. // Стратегічні пріоритети. Науково-аналітичний щоквартальний збірник, 2008. - №1 (6). - С.138-143.

2. Дунаєвська О.Ф., Козловський О.Ю., Коткова Т.М. Житомирська область: пропозиції нових напрямів туризму в контексті проведення «Євро-2012» // Економіка. Управління. Інновації. - 2011. - №2 (6).
3. Конашевич. О. Перспективи сільського та зеленого туризму на Житомирщині // Газета «Меркурій», №46, листопад 2012р від 03.12.2012
4. Лук'яненко В. Видані «Каталог садиб сільського туризму Житомирщини» та «Практичний poradnik з екобудівництва». Житомирська ОДТРК [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.tvradiozt.com.ua/projeck/vechzustrichi/11-latest-news/3109-vidani-katalog-sadib-silskogo-turizmu-zhytomirshchiny-ta-praktichnij-poradnik-z-ekobudivnitstva.html>
5. Панкова Є.В. Туристичне краєзнавство: Навчальний посібник. - К.: Альтерпрес, 2003. – 352с.
6. Регіони України та їх склад [Електронний ресурс] / Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Регіони_України_та_їх_склад
7. Спілки сприяння розвитку сільського туризму в Україні [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.greentour.com.ua/>
8. У Житомирській області показали можливості розвитку сільського туризму [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.zhitomir.info/news_135918.html
9. Чернява Г.Л. Теоретичні підходи до визначення поняття, сутності альтернатив розвитку сільського зеленого туризму // Культура народів Причорномор'я. - 2012. - №227. - С.85-88.
10. Dictionary of Travel. Tourism and Hospitality / Ed.S. Medlik. – Butterworth-Heinemann Etd., 1993. – P.43.

Список использованных источников:

1. Беркович В. И. Сельский зеленый туризм - приоритет развития туристической отрасли Украины. // Стратегические приоритеты. Научно-аналитический ежеквартальный сборник, 2008. - №1 (6). - С.138-143.
2. Дунаевская А.Ф., Козловский О.Ю., Коткова Т.М. Житомирская область: предложения новых направлений туризма в контексте проведения «Евро-2012» // Экономика. Управление. Инновации. - 2011. - №2 (6).
3. Конашевич. А. Перспективы сельского и зеленого туризма в Житомирской области // Газета «Меркурий», №46, ноябрь 2012г от 03.12.2012
4. Лукьяненко В. Выданные «Каталог усадеб сельского туризма Житомирщины» и «Практическое руководство по экостроительству». Житомирская ОДТРК [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.tvradiozt.com.ua/projeck/vechzustrichi/11-latest-news/3109-vidani-katalog-sadib-silskogo-turizmu-zhytomirshchiny-ta-praktichnij-poradnik-z-ekobudivnitstva.html>
5. Панкова Е.В. Туристическое краеведение: Учебное пособие. - М.: Альтерпрес, 2003. - 352с.
6. Регионы Украины и их состав [Электронный ресурс] / Режим доступа: https://uk.wikipedia.org/wiki/Регіони_України_та_їх_склад
7. Союзы содействия развитию сельского туризма в Украине [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.greentour.com.ua/>
8. В Житомирской области показали возможности развития сельского туризма [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://www.zhitomir.info/news_135918.html
9. Чернява Г.Л. Теоретические подходы к определению понятия, сущности альтернатив развития сельского зеленого туризма // Культура народов Причерноморья. - 2012. - №227. - С.85-88.
10. Словарь путешествий. Туризм и гостиничный бизнес / Ed.S. Medlik. -. Баттерворт Хейнеманн-Etd, 1993. - С.43.

References:

1. Byrkovych V. I. Green tourism - a priority development of the tourism industry in Ukraine. // Strategic Priorities. Scientific analytical quarterly compilation, 2008. - №1 (6). - 138-143 p.
2. Dunayevs'ka O.F., Kozlovs'kyu O.Yu., Kotkova T.M. Zhytomyr region: offers of new directions of tourism in the context of the "Euro-2012" // Economy. Office. Innovation. - 2011. - №2 (6).
3. Konashevych. O. Prospects of green tourism in Zhytomyr region// Newspaper "Mercury», №46, November 2012 from 12.03.2012
4. Luk'yanenko V. Issued "Catalog of homesteads of rural tourism Zhytomyr" and "Practical guidebook on eco-construction." Zhytomyr RSTBC [electronic resource] / Access: <http://www.tvradiozt.com.ua/projeck/vechzustrichi/11-latest-news/3109-vidani-katalog-sadib-silskogo-turizmu-zhytomirshchiny-ta-praktichnij-poradnik-z-ekobudivnitstva.html>
5. Pankova Ye.V. Tourism Regional Geography: Textbook. - K.: Alterpres, 2003. - 352p.

- 6.Regions of Ukraine and their composition [electronic resource] / Access: https://uk.wikipedia.org/wiki/Регіони_України_та_їх_склад
- 7.Unions of promoting of rural tourism in Ukraine [electronic resource] / Access: <http://www.greentour.com.ua/>
- 8.In the Zhytomyr region showed the possibilities of rural tourism [electronic resource] / Access: http://www.zhitomir.info/news_135918.html
- 9.Chernyava H.L. Theoretical approaches to the definition, the essence alternatives Rural Tourism // Culture of Black Sea. - 2012. - №227. - 85-88 p.
10. Dictionary of Travel. Tourism and Hospitality / Ed.S. Medlik. – Butterworth-Heinemann Ltd., 1993. – P.43.

УДК 911.3

Михайленко Тетяна Ігорівна,
кандидат географічних наук

Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, м. Київ, Україна,
e-mail: archy07@ukr.net

Молочко Микола Анатолійович

Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, м. Київ, Україна,
e-mail: asmomail@bk.ru

Вавулова Олена Володимирівна

Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, м. Київ, Україна,
e-mail: vavulova@i.ua

ПРОБЛЕМИ И ПЕРСПЕКТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГІРСЬКОЛИЖНИХ КУРОРТІВ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

Мета - розкрити особливості функціонування гірськолижних курортів та їх інфраструктурного забезпечення в Карпатському регіоні на сучасному етапі.

Методика дослідження базується на застосуванні методів аналізу і синтезу, польових досліджень, статистичного та порівняльно-географічного. Здійснено відбір репрезентативних гірськолижних курортів Карпатського регіону та порівняльний аналіз основних із них, розрахований коефіцієнт густоти об'єктів туристичної інфраструктури, проаналізовано сучасний стан розвитку основних курортів Карпатського регіону.

Результати. Визначено основні проблеми функціонування та розвитку гірськолижних курортів Карпатського регіону. Розраховано коефіцієнт густоти об'єктів туристичної інфраструктури, проаналізовано функціональну структуру основних та перспективних гірськолижних курортів Карпатського регіону. Подано основні положення та практичні рекомендації щодо удосконалення функціонування гірськолижних курортів Карпатського регіону з метою підвищення ефективності використання туристично-рекреаційного потенціалу територій та просування гірськолижного туристичного продукту на як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках.

Наукова новизна - зроблена кількісна оцінка основних гірськолижних курортів Карпатського регіону з позиції споживача.

Практична значимість статті полягає у наданні практичних рекомендацій щодо удосконалення функціонування гірськолижних курортів Карпатського регіону. Такі рекомендації сприятимуть просуванню гірськолижного туристичного продукту на ринку туристичних послуг.

Ключові слова: гірськолижний туризм, туристична інфраструктура, траси різного рівня складності, туристичний продукт.

УДК 911.3

Михайленко Татьяна Игоревна,
кандидат географических наук

Молочко Николай Анатольевич

Вавулова Елена Владимировна

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина
e-mail: archy07@ukr.net

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина
e-mail: asmomail@bk.ru

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина
e-mail: vavulova@i.ua

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ГОРНОЛЫЖНЫХ КУОРТОРОВ КАРПАТСКОГО РЕГИОНА

Цель - раскрыть особенности функционирования горнолыжных курортов и их инфраструктурного обеспечения в Карпатском регионе на современном этапе.

Методика исследования базируется на применении методов анализа и синтеза, полевых исследований, статистического и сравнительно-географического. Осуществлен отбор репрезентативных горнолыжных курортов Карпатского региона, представлен сравнительный анализ основных из них, рассчитан коэффициент густоты объектов туристской инфраструктуры, проанализировано современное состояние развития основных курортов Карпатского региона.

Результаты. Определены основные проблемы функционирования и развития горнолыжных курортов Карпатского региона. Рассчитан коэффициент густоты объектов туристской инфраструктуры, проанализирована функциональная структура основных и перспективных горнолыжных курортов Карпатского региона. Представлены основные положения и практические рекомендации по усовершенствованию функционирования горнолыжных курортов Карпатского региона с целью повышения эффективности использования туристско-рекреационного потенциала территорий и продвижения горнолыжного туристического продукта как на внутреннем, так и внешнем рынках.

Научная новизна - произведена количественная оценка основных горнолыжных курортов Карпатского региона с позиции потребителя.

Практическая значимость статьи заключается в предоставлении практических рекомендаций по усовершенствованию функционирования горнолыжных курортов Карпатского региона. Такие рекомендации будут способствовать продвижению горнолыжного туристического продукта на рынке туристических услуг.

Ключевые слова: горнолыжный туризм, туристическая инфраструктура, трассы различного уровня сложности, туристический продукт.

UDC 911.3

Mykhailenko Tetiana Igorivna,
Candidate of Geographic Sciences

Molochko Mykola Anatoliyovych

Vavulova Olena Volodymyrivna

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine
e-mail: archy07@ukr.net

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine
e-mail: asmomail@bk.ru

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine
e-mail: vavulova@i.ua

PROBLEMS AND PROSPECTS OF THE OPERATION OF SKI RESORTS IN THE CARPATHIAN REGION

The goal - to reveal the features and infrastructure support of the ski resorts in the Carpathian region at the present stage.

Methods are based on the use of analysis, synthesis, field research, statistical and comparative-geographical methods. The selection of representative ski resorts in the Carpathian region was carried out, the comparative analysis of the main of them was provides, the coefficient of tourist infrastructure facilities was calculated and the current state of development of the main resorts in the Carpathian region was analyzed.

Results. The main problems of the functioning and development of the ski resorts of the Carpathian region are determined. The coefficient of density of tourist infrastructure facilities was calculate, the functional structure of the main and perspective ski resorts of the Carpathian region was analyzed. The main provisions and practical recommendations for improving of the functioning of the ski resorts in the Carpathian region are presented in order to improve the using the tourism potential of territories and promotion of ski tourism product on the domestic and foreign markets.

Scientific novelty - the quantitative assessment of the major ski resorts in the Carpathian region from the point of the consumer are made.

The practical significance of the article is to provide practical recommendations to improve the functioning of the ski resorts in the Carpathian region. These recommendations will help to promote the ski tourism product in the tourism market.

Keywords: mountain tourism, tourism infrastructure, ski trails of different levels of complexity, tourism product.

Постановка проблеми. На даний час Карпатський регіон є одним із основних туристичних регіонів України, в якому продовжує формуватися функціональна та територіальна структури гірськолижних туристичних курортів. Туристичні зони, в які входять один або декілька населених пунктів, утворюються навколо центрів із найбільш розвиненою матеріально-технічною гірськолижною базою. Проте остання має властивість швидко зношуватися та ставати застарілою через активну експлуатацію, внаслідок чого виникає питання невідповідності її потребам туристів. Тому актуальним питанням є виявлення основних проблем функціонування гірськолижних курортів Карпатського регіону та надання рекомендацій щодо необхідності оновлення гірськолижної інфраструктури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій вітчизняній літературі досліджень, які пов'язані з проблематикою гірськолижного відпочинку набагато менше, ніж праць, присвячених розвитку туристсько-рекреаційних комплексів Карпатського регіону. Теоретичні основи розвитку гірськолижного туризму були розглянуті в роботах географів О.Клапчук (розкрила питання сучасного стану та перспектив розвитку гірськолижного туризму Львівської області) [6] та І. Гнатяк (висвітлив питання морфодинаміки снігового покриву і поверхні рельєфу на гірськолижних трасах Сколівських Бескид) [4] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Виявлення основних проблем функціонування гірськолижних курортів та

обґрунтування доцільності пропозицій щодо відповідності вимогам та необхідності оновлення гірськолижної інфраструктури з точки зору споживача.

Формулювання цілей статті (Постановка завдання). Поставлена мета обумовила необхідність вирішення ряду взаємопов'язаних завдань, а саме: вивчення особливостей функціонування гірськолижних курортів в Карпатському регіоні, здійснення порівняльного аналізу основних із них, виявлення забезпеченості основних гірськолижних курортів об'єктами туристичної інфраструктури та узагальнення проблемних питань розвитку гірськолижного туризму в даному регіоні.

Виклад основного матеріалу. Кожен регіон володіє значними туристськими ресурсами, унікальністю та істотною привабливістю яких створює передумови для формування локального та регіонального туристського продукту. Різноманіття природних, кліматичних, ресурсних, історичних умов, що сприяють формуванню туристського продукту, стали основою для створення нових рекреаційних зон туристичного призначення, в тому числі і гірськолижних.

На Заході України гори розташовані на території 4 областей України: Львівської, Закарпатської, Івано-Франківської і Чернівецької. Регіон також умовно поділяється на 2 частини - Прикарпаття і Закарпаття. Прикарпаття - це Івано-Франківська і Чернівецька області, Закарпаття - Закарпатська область. Частина Львівської області також розташована на території гір (південна частина). Гори невисокі, вулканічного походження, середньою висотою близько 1200-1400 метрів. Найвища точка знаходиться в районі села Ясиня і Яблуниця - гора Говерла - 2061 м. Гірські вершини покриті снігом близько 5 місяців протягом року. Практично в будь-якому регіоні є місця для катання на лижах та сноубордах.

Найбільшого свого розвитку й масовості в Україні цей вид відпочинку досягнув на початку 90-х років, коли у спортивні лижні походи щорічно ходило кілька тисяч чоловік. У порівнянні з радянським періодом, лижний туризм в Україні на сучасному етапі знаходиться у стані становлення [6].

Відомо, що туристів в першу чергу, приваблюють місця і регіони екологічно безпечні. Власне це виступає додатковим фактором вибору відпочинку в горах, зважаючи на те, що природа Карпат зазнала значно менших антропогенних впливів. Тому однією з альтернатив іншим галузям, може бути розвиток туризму, особливо гірськолижного.

На даний час в Карпатах функціонують три основні гірськолижні курорти: Буковель, Славське та Драгобрат, які і були взяті за основу для порівняння (Табл.1.).

За наведеними даними, Буковель є й найбільшим гірськолижним курортом за кількістю трас та підйомників. Йому притаманні такі якості, як добре розвинена інфраструктура, наявність потужної готельної бази в поєднанні з хорошими трасами різного рівня і зручними підйомниками. За технічною забезпеченістю Буковель на сьогодні — це кращий

гірськолижний курорт України, що нараховує 56 трас різного рівня складності загальною протяжністю близько 50 км [2]. Стан погоди і сніжного покриття на трасах "Буковеля" можна побачити в режимі on-line за допомогою веб-камер, установлених на схилах. Освітлення схилів дозволяє кататися у вечірній час. Лижні траси проходять на спеціально підготовлених схилах із трав'яною основою.

Табл. 1.

Коротка порівняльна характеристика основних гірськолижних курортів України.

Складено за [2,5,9,10]

<i>Назва г/л курорту</i> <i>Характеристики</i>	<i>Буковель</i>	<i>Драгобрат</i>	<i>Славське</i>
<i>Розташування</i>	30 км від Яремче і 100 км від Івано-Франківська, на висоті 900 м над рівнем моря, в с. Поляниця.	за 18 км від селища Ясіня Закарпатської області та за 9 км від автомобільної траси Ужгород - Івано-Франківськ.	у долині злиття двох річок — Опору і Славки, на висоті 600 м над рівнем моря.
<i>К-сть закладів розміщення</i>	98	29	51
<i>Вартість розміщення (за добу)</i>	середня вартість від 200 грн., двомісний номер зі зручностями від 650 грн.	у приватному секторі –60 грн., у готелях - від 80 грн.	у приватному секторі 60-80 грн., за номер в готелі від 150-200 грн.
<i>Заклади харчування (к-сть/середній чек)</i>	18 од./ від 90 грн.	15 од./ від 70 грн.	21 од./ від 80 грн.
<i>Кількість трас, протяжність</i>	56 трас різного рівня складності загальною протяжністю близько 50 км.	6 трас різної складності загальною протяжністю 10 км	11 трас загальною протяжністю 22 км
<i>Тривалість сезону катання</i>	з грудня до середини травня	з середини жовтня до середини травня	з грудня до квітня
<i>Підйомники (к-сть,види)</i>	1 бугельний та 15 крісельних	2 крісельні дороги, 3 бугельні витяги	2 канатно-крісельні дороги та 18 бугельних витягів
<i>Ціна прокату гірськолижного і сноубордичного спорядження (на день)</i>	від 60 грн. за комплект лиж та від 100 грн. за прокат сноуборду	від 50 грн. для лиж і сноубордів	від 50 грн. для лиж, від 60 грн. для сноубордів
<i>Вартість підйомників/скіпасу</i>	від 45 грн. за підйом (у будній день) до 420 грн. за скі-пас на день	за 10 підйомів - 150 грн, 1 підйом – 20-40 грн	в будній день від 100 грн. на добу, а у вихідний — від 150 грн.

До послуг відпочиваючих наявні пункти прокату гірськолижного спорядження (гірські лижі, бігові лижі, сноуборди), лижна школа як для дорослих, так і для дітей, де висококваліфіковані інструктори розробляють індивідуальну програму навчання, є інструктори по сноубордингу. Ціна прокату на гірськолижне спорядження залежить від класу спорядження та від кількості днів його оренди (чим вищий клас спорядження і чим менше днів оренди, тим дорожче воно обійдеться). Харчування порівняно недорого, бо на території курорту концентрація закладів харчування є досить густою [2, 5, 10]. Щороку кількість бажаючих відпочити збільшується (Рис.1), а 8% — 10% від загальної кількості відпочиваючих складають іноземні туристи.

Туристичну інфраструктуру та відповідно, гірськолижний туристичний продукт, що пропонується на Буковелі, можна вважати найбільш розвиненим та конкурентоспроможним порівняно з іншими курортами Карпатського регіону завдяки двом основним конкурентним перевагам: наявності у порівнянні з іншими курортами, добре розвиненої туристичної інфраструктури як в самому Буковелі, так і в навколишніх

населених пунктах з достатніми можливостями щодо розміщення, харчування та проведення дозвілля; наявність добре оснащеної матеріально-технічної бази даного курорту, послуги якої є основою для формування гірськолижного туристичного продукту.

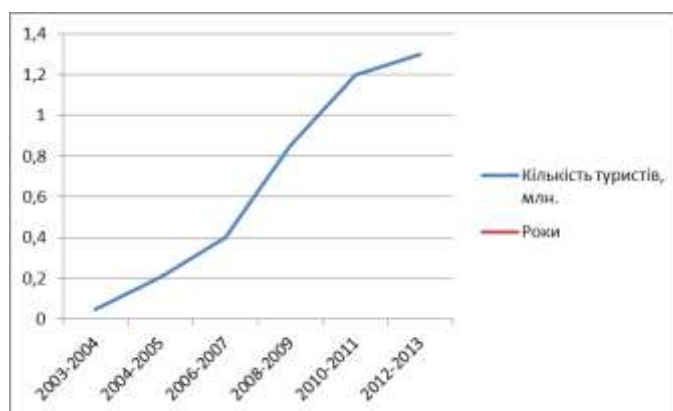


Рис.1. Кількість туристів (млн.) , що відвідали ТК Буковель. Складено за [1]

Славське у сезон приймає від 10 до 15 тисяч людей. Зручне транспортне розташування, сприятливий клімат, велика кількість різноманітних трас, численні оселі, готелі та бази відпочинку в Славському перетворили курорт за останні роки в один із найпопулярніших в Україні. Курорт володіє особливими бічними спусками, що сильно відрізняються по крутизні, і з цієї причини тут можуть кататися як досвідчені гірськолижники, так і новачки. Головний центр катання - гора Тростян. Міжнародною федерацією лижного спорту (FIS) сертифікована 6 трас, тобто за рівнем складності і сервісу на трасі вони відносяться до таких, на яких можна проводити міжнародні змагання з гірськолижного спорту. Пропускна здатність близько 7 тисяч людей на годину, що повністю на сьогодні забезпечує потреби [9]. Проживання у Славському дешевше ніж у Буковелі майже вдвічі. Варто звернути увагу на харчування. Незважаючи на високу якість харчування, кількість закладів харчування напрочуд мала. Розміщені вони лише при готелях та садибах [5,10]. Через близькість до Львова чимало городян приїждять на курорт на вихідні, внаслідок чого створюються великі черги, а через перевантаженість підйомники швидко зношуються і ламаються. Крім того, такі скупчення людей призводять до того, що персонал не завжди встигає попрацювати над оновленням снігового покриву трас, трапляються і горби, і обledenіння. Однією з головних проблем вважається дорога довжиною 25 км від основної траси у курортне селище, яку складно подолати на звичайному легковому автомобілі через низьку якість покриття дороги. Ще одним суттєвим недоліком зазначеної туристичної зони є застаріле матеріально-технічне обладнання переважної більшості гірськолижних схилів.

Загалом туристична інфраструктура тут розвинена відносно добре, пропонуються різні умови проживання, від нижчого до вищого класів,

працює мережа закладів харчування при готелях, магазини, пункти прокату, таксі, надаються послуги з організації дозвілля (у розважальних закладах, катання на снігоходах тощо). Конкурентними перевагами гірськолижного туристичного продукту Славського є імідж гори Тростян як сприятливого місця для гірськолижного спорту, який склався ще за радянських часів, вдале залізничне сполучення та демократичні ціни на проживання.

Драгобрат є найвищим гірськолижним курортом в Україні (розташований на висоті 1360 м над рівнем моря). Таке географічне розміщення забезпечує стабільне снігове покриття на схилах гір. Це чи не єдиний курорт Карпат, який приймає лижників з середини жовтня до середини травня. Ця особливість вважається головною перевагою курорту, водночас вона є і недоліком – місце розташування високо в горах у віддаленому місці, з одного боку, забезпечує найдовший лижний сезон (до середини травня), з іншого – робить його важкодоступним для туристів. Останню ділянку дороги від селища Ясіня можна подолати тільки на транспорті підвищеної прохідності, яким забезпечують місцеві жителі [10].

На Драгобраті є траси різної складності загальною протяжністю 10 км, які можуть прийняти до 1000 лижників одночасно, це значно менше ніж у Славському. Тут же знаходяться і траси міжнародного класу для фрістайлу. Вартість проживання тут майже удвічі нижче, ніж у Буковелі. Прокат лиж та сноубордів коштує від 50 грн. на добу, а за 10 підйомів доведеться заплатити 150 грн. Недоліком та основною незручністю, що впливає на якість надання туристичного продукту є відсутність єдиного скі-пасу на цілий день, адже на кожний підйомник окремо потрібно купляти або разовий квиток, або квиток на 10 підйомів. Туристам надаються послуги кваліфікованих інструкторів лижної школи [1,10].

Важливими проблемами експлуатації гірськолижних трас є:

- 1) технічні стандарти облаштування схилів трас на гірськолижних курортах не відповідають сучасним вимогам;
- 2) часто на схилах встановлюють не нові канатні дороги, що викликає занепокоєння щодо їхньої безпеки ;
- 3) надмірна кількість туристів і рекреантів у вихідні дні;
- 4) діяльність гірськолижних трас у період надмірного сніготанення призводить до знищення ґрунтового покриву й утворення на схилових елементах антропогенно-гравітаційних мікроформ рельєфу [4].

Окрім трьох основних гірськолижних курортів існують і інші, які останнім часом починають динамічно розвиватися і в майбутньому можуть створювати регіональний конкурентоспроможний туристський продукт (Табл. 2.). В результаті опрацьованого масиву інформації, можна дійти висновку, що всі центри Міжгірської гірськолижної зони Закарпатської області приблизно однаково розвинені та характеризуються невисоким рівнем розвитку туристичної інфраструктури. Вартість розміщення має не дуже значну диференціацію, в межах 50 грн. Якщо говорити про територіальну концентрацію закладів розміщення, то найбільшу їх

концентрацію має курорт Мигово. Кількість підйомників на кожному із курортів незначна і в більшості випадків це бугельні витяги. Останні декілька років не працює крісельний витяг у Тисовці, який доставляв спортсменів до гірськолижних зон через застарілість. Загальна протяжність трас дуже різна – від 2 до 20 км. Ціни на оренду спорядження коливаються від 60 грн. (у Верхньому Студеному від 25 грн. за старі лижі) і вони співставні, а в деяких випадках і перевищують, ціни на основних гірськолижних курортах Карпатського регіону.

Табл.2.

Коротка порівняльна характеристика перспективних гірськолижних курортів України. Складено за [3,5,7,8,10]

Назва	Розташування	К-сть закладів розміщення/вартість розміщення	К-сть трас/підйомників	Вартість оренди гірськолижного/сноубордичного спорядження	Вартість підйомників
Пилипець	Міжгірська гірськолижна зона Закарпатської області	16 од./від 80 грн.	Понад 10 трас загальною протяжністю 20 км/ 6 бугельних і 1 крісельний витягів	Від 70 грн. на день/ 90 грн. на день	Від 15-35 грн., абонемент - від 150 грн.
Подобовець	Міжгірська гірськолижна зона Закарпатської області	7 од./від 120 грн.	3 траси понад 2 км/3 бугельні витяги	Від 60 грн./80 грн. на день	15 грн./підйом, абонемент – 170 грн.
Верхній Студений	Міжгірська гірськолижна зона Закарпатської області	3 од./ від 120 грн.	4 траси загальною протяжністю 3,5 км/3 бугельні витяги	Від 25грн. на день	Від 5 грн./підйом, абонемент - 50 грн./день.
Міжгір'я	Міжгірська гірськолижна зона Закарпатської області	9 од./ від 80 грн.	6 трас загальною протяжністю понад 6 км /1 бугельний витяг та 1 канатна дорога	Від 100 грн. на день	Від 5 грн. /1 підйом.
Красія	60 км. від м. Ужгород,с. Вишка, Закарпатська область	10 садиб та готелів/ від 100 грн.	7 трас загальною протяжністю понад 3,5 км/ 3 бугельних та 3 крісельних витягів	Від 100 грн. на день	Від 7-25 грн. 1 підйом, абонемент від170 грн.
Тисовець	32 км від міста Сколе,карпатська частина Львівщини	14 од./від 100 грн.	3 траси загальною протяжністю близько 2 км/3 бугельних витягів, 1 крісельний витяг	Від 70 грн. на добу	абонемент на день від 75 грн.
Мигово	на висоті 500 м над рівнем моря, у с. Мигово, Чернівецька область	22 од./від 130 грн.	4 траси загальною протяжністю 3,3км/2 бугельні витяги	80 - 100 грн. на добу	1 підйом в будні дні - 5,5 грн., у вихідні — 6,5 грн., у свята — 7,5 грн.

Загалом, конкурентними перевагами цих гірськолижних курортів є нові гірськолижні траси (хоча і не такі великі як на основних курортах), нові витяги (Пилипець), відносно нижчі ціни від основних гірськолижних курортів, особливо ціни на підйомники. В Карпатському регіоні існують ще такі гірськолижні курорти як Синяк, Верховина, Волосянка, Ужок, Великий Березний, Жденієво, але вони, у порівнянні з розглянутими основними курортами, розвинені слабо. На ринку туристичного продукту вони поки непопулярні та неконкурентоспроможні, через короткі та пологі спуски, слабо розвинену туристичну інфраструктуру, низьку якість надання послуг, недостатнє фінансування. Головним стимулом для залучення фінансових ресурсів із приватних грошових фондів можуть

слугувати надання пільг в оподаткуванні до повного (або майже повного) погашення витрат суб'єкта господарювання на фінансове забезпечення ремонтно-будівельних робіт. Така практика є доволі перспективною, адже, по-перше, суб'єкти господарювання будуть компенсувати витрати на ремонт та прокладання доріг за рахунок пільг, а по-друге, імпульсу для розвитку набудуть рекреаційні території через істотне поліпшення інфраструктури.

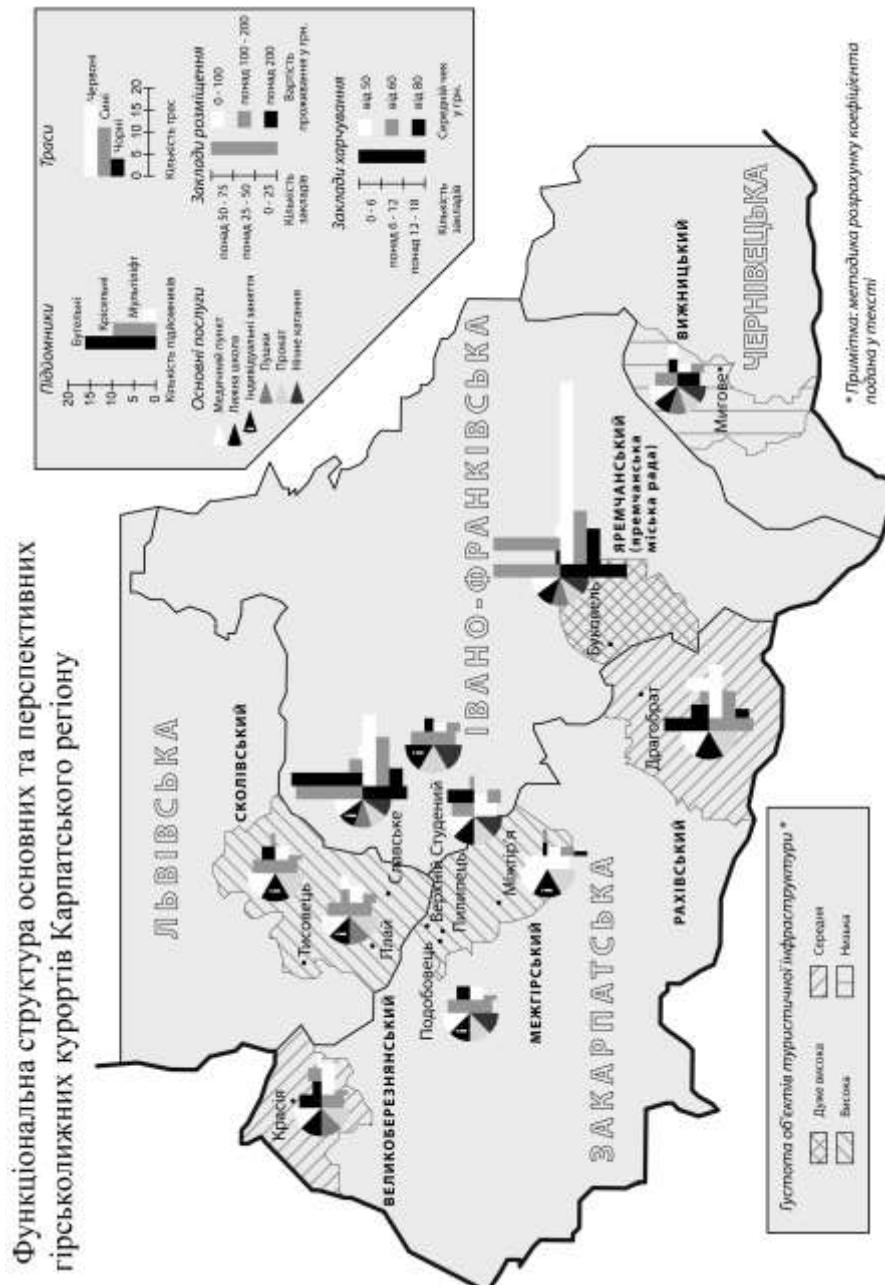


Рис.1. Функціональна структура основних та перспективних гірськолижних курортів Карпатського регіону

Оцінити основні гірськолижні курорти можна за 5-ти бальною шкалою за наступними категоріями (Рис.1), де кожна складова відповідає одному балу: співвідношення цін на наявні засоби розміщення та харчування; наявність: лижних трас різного рівня, ратраків, снігових

пушок, крісельних та бугельних витягів; наявність професійних інструкторів та медичного обслуговування; прокат спорядження; транспортна розв'язка (добра чи погана), сполучення між населеними пунктами. Таким чином, за наявними критеріями, на першому місці Буковель, з максимальною оцінкою в 5 балів. Буковель є найбільш комфортним, але і найдорожчим з усіх зимових курортів України, де харчування, проживання та прокат спорядження обійдуться туристу практично в таку ж суму, як і на європейських курортах середнього класу. Вигідною стороною є місцезнаходження цього курорту - невелика віддаленість від столиці (трохи більше ніж 500 км), відсутність необхідності знання іноземної мови, візи та використання іноземної валюти. Через наявність сучасних витягів, системи снігонапилення, системи відліку часу, контрольно-рятувальної служби, 12 ратраків, які щоночі готують схили [1]. Буковель технічно готовий прийняти зимові Олімпійські та Паралімпійські ігри 2022 року, принаймі для цього вже розроблено декілька інвестиційних проектів [3], основним з яких є: – „Ужгород — Полонина Руна”. Даний інвестиційний проект включає в себе будівництво: 336 готелів, пансіонатів, котеджів та гірських притулків з загальною кількістю гостьових місць – 19 687; 58 ресторанів, кафе та пунктів швидкого харчування; 39 витягів (довжина – 65,5 км); 154 км трас спусків та багато розважальних центрів.

Фінансову базу розвитку комплексу послуг "Буковель" становлять приватні капіталовкладення, результатом чого є створення усіх необхідних компонентів і допоміжних інфраструктурних елементів, які дають можливість віднести його до провідних європейських спортивно-відпочинкових курортів.

На другому місці Славське з оцінкою в 4 бали через відсутність нормальної транспортної доступності та значно меншу кількість об'єктів туристичної інфраструктури. Драгобрат опинився на третьому місці, отримавши лише 3 бали. Це пояснюється тим, що курорт має важку транспортну розв'язку, проблеми з крісельними витягами (із двох останні 3 роки працює лише один) та малий вибір якісного спорядження для лижників та сноубордистів.

Для вирішення проблеми зношеності автодорожніх комунікацій варто скористатися досвідом європейських країн, таких як Франція, Італія тощо. Мова йде про спорудження і використання підвісних канатних доріг (гондольного, фунікулерного) типу. Вони зазвичай виконують дві основні функції: доставляють відпочивальників великих транспортних вузлів, автомобільні стоянки до засніжених схилів, а також з'єднують різні зони катання, нерідко утворюючи кількасоткілометрові кільцеві маршрути з одного гірського хребта на інший.

Стосовно питання штучного засніження, то через брак звичайного снігу і для збільшення сезону катання потрібно встановлювати установки штучного засніження, придатне до катання навіть за плюсової температури. Для збільшення якості снігового покриття на схилах потрібні

ратраки, які б зранку підготовлювали схили до катання. Також можливе створення сезонних бригад робітників з місцевих жителів за доглядом схилів, таким чином, це суттєво збільшило би рівень зайнятості місцевого населення. Для фінансування подібних заходів власникам гірськолижних курортів у цьому регіоні варто було б створити певний грошовий фонд і періодично поповнювати його коштами, адже якісна підготовка схилів у літній період обернеться збільшенням кількості клієнтів узимку.

Якщо розглядати функціональну забезпеченість тих районів, до яких входять основні та перспективні гірськолижні курорти Карпатського регіону, то найбільший коефіцієнт густоти забезпеченості закладами туристичної інфраструктури на км² площі припадає на Яремчанський район Івано-Франківської області (де розташований курорт Буковель), а найменший коефіцієнт – у Вижницькому районі Чернівецької області (гірськолижний курорт Мигово). Такий розподіл коефіцієнтів пов'язаний із тим, що Яремчанський район найменший за площею та має найбільшу кількість об'єктів готельно-ресторанної бази, досить розвинену туристичну інфраструктуру.

Кожен із розглянутих гірськолижних курортів має свою специфіку, особливості розташування, однак всім їм властиві певні диспропорції у розвитку. Найбільшою перепорою на шляху комплексного розвитку рекреаційної індустрії Карпатського регіону є недосконало розвинута інфраструктура. Зважаючи на це, на перший план тут виходять питання ефективності інвестицій та приватних капіталовкладень. Своєю чергою фінансово-економічне регулювання розвитку туристичних ресурсів повинно здійснюватися через активну інвестиційну політику та кредитування, удосконалення механізму платежів за використання природних рекреаційних ресурсів, ефективну податкову й цінову політику.

Основними проблемами гірськолижного туризму можна визначити наступні: незадовільний стан доріг, застаріла техніко-технологічна база, нерозвинене середовище правового та економічного регулювання процесів інвестиційного забезпечення, малоефективні організаційно-економічні методики управління господарськими процесами, слабкий розвиток допоміжних інфраструктурних складових рекреаційної сфери.

Для формування конкурентоспроможного гірськолижного туристичного продукту потрібно: достовірне і повне інформаційне забезпечення споживача (розробка та впровадження низки стимуляційних і рекламних заходів, включення інформації про Карпати в туристичні пакети, рекламні матеріали транспортних організацій, туристичних агенцій тощо), організація менеджменту якісного туристичного обслуговування, гарантії в повному наданні оплачених послуг, правовий захист споживачів, моніторинг надання якості послуг тощо.

Висновки. Була розроблена картосхема щодо функціональної структури основних та перспективних гірськолижних курортів досліджуваного регіону, зроблені порівняльні таблиці щодо наявної інфраструктурної забезпеченості гірськолижних курортів та розрахований

коефіцієнт густоти забезпеченості закладами туристичної інфраструктури на км² площі. В ході дослідження було виявлено, що найбільш розвинутим курортом є Буковель і можна стверджувати, що це єдиний курорт Карпатського регіону, який на сучасному етапі відповідає вимогам споживача. Окрім того, динамічно в останні роки починають розвиватися і нові гірськолижні курорти (Мигово, Красія, Подобовець, Пилипець та ін.), які в подальшому можуть вийти на регіональний ринок туристських продуктів.

Список використаних джерел:

1. Галичина спортивна [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://galsports.com/video/bukovel-pretenduye-na-olimpiadu-2022-video-syuzhet-tsn/12298.aspx>.
2. Гірськолижний курорт Буковель [Електронний ресурс] – Режим доступу <http://bukovel.com/>
3. Гірськолижний туризм [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.transcarpathiatour.com.ua>
4. Гнатяк І. С. Стан та проблеми функціонування гірськолижних трас в природних комплексах Українських Карпат / І. С. Гнатяк. // Наукові записки Тернопільського педуніверситету. – 2004. – С. 262 – 265.
5. Карпати інфо [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.karpaty.info/> Славсько- курорт Карпат [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://slavsko.info/podyomniki-slavsko.html>
6. Клапчук О. Гірськолижний туризм у Львівській області: сучасний стан та перспективи розвитку / О. Клапчук. // Наукові записки. Серія: географія.. – 2009. – С. 123–129.
7. Карти Українських Карпат [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://www.raster-maps.com/?page_id=77.
8. Мигово [Електронний ресурс] – Режим доступу:<http://migovo.com.ua/>
9. Славсько- курорт Карпат [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://slavsko.info/podyomniki-slavsko.html>
10. Туристичний портал України [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.doroga.ua/>
11. BBC Ukraine [Електронний ресурс]. – 2012. – Режим доступу до ресурсу:http://www.bbc.co.uk/ukrainian/ukraine_in_russian/2013/08/130805_ru_s_tourism_ukraine_un.

Список использованных источников:

1. Галичина спортивная [Электронный ресурс] - Режим доступа к ресурсу: <http://galsports.com/video/bukovel-pretenduye-na-olimpiadu-2022-video-syuzhet-tsn/12298.aspx>.
2. Горнолыжный курорт Буковель [Электронный ресурс] - Режим доступа <http://bukovel.com/>
3. Горнолыжный туризм [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.transcarpathiatour.com.ua>
4. Гнатяк И. С. Состояние и проблемы функционирования горнолыжных трасс в природных комплексах Украинских Карпат / И. С. Гнатяк. // Научные записки Тернопольского педуниверситета. - 2004. - С. 262 - 265.
5. Карпаты инфо [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://www.karpaty.info/> Славсько- курорт Карпат [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://slavsko.info/podyomniki-slavsko.html>
6. Клапчук О. Горнолыжный туризм в Львовской области: современное состояние и перспективы развития / О. Клапчук. // Научные записки. Серия: география . - 2009. - С. 123-129.
7. Карты Украинских Карпат [Электронный ресурс]. - 2014. - Режим доступа к ресурсу: http://www.raster-maps.com/?page_id=77.
8. Мигово [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://migovo.com.ua/>
9. Славско- курорт Карпат [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://slavsko.info/podyomniki-slavsko.html>
10. Туристический портал Украины [Электронный ресурс] .- Режим доступа: <http://www.doroga.ua/>
11. BBC Ukraine [Электронный ресурс]. - 2012. - Режим доступа к ресурсу:http://www.bbc.co.uk/ukrainian/ukraine_in_russian/2013/08/130805_ru_s_tourism_ukraine_un.

References:

1. Galicia sports [electronic resource] - Access to the resource: <http://galsports.com/video/bukovel-pretenduye-na-olimpiadu-2022-video-syuzhet-tsn/12298.aspx>.
2. Ski Resort of Bukovel [electronic resource] - Access <http://bukovel.com/>
3. Ski Tourism [Electronic resource]. - Access: <http://www.transcarpathiatour.com.ua>
4. Gnatyak I. Status and problems of functioning of the ski slopes in natural complexes of the Ukrainian Carpathians / I. Gnatyak. // Scientific Notes of Ternopil Pedagogical University. - 2004. - S. 262 - 265.
5. Karpaty info [electronic resource] - Access: <http://www.karpaty.info/> Slavsko- resort Carpathians [electronic resource] - Access: <http://slavsko.info/podyomniki-slavsko.html>

6. Klapchuk O. Ski tourism in Lviv region: current status and prospects of development / O Klapchuk. // Scientific Notes. Series: Geography. - 2009. - S. 123-129.
7. Maps of the Ukrainian Carpathians [electronic resource]. - 2014 - Access to the resource: http://www.raster-maps.com/?page_id=77.
8. Migovo [electronic resource] - Mode of access: <http://migovo.com.ua/>
9. Slavsko- resort Carpathians [electronic resource] - Access: <http://slavsko.info/podyomniki-slavsko.html>
10. BBC Ukraine [electronic resource]. - 2012. - Access to pecypcy: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/ukraine_in_russian/2013/08/130805_ru_s_tourism_ukraine_un.
11. Travel portal Ukraine [Electronic resource] .- Access: <http://www.doroga.ua/>

УДК 911.3

Неголюк Катерина Сергіївна

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: Katrundel_katya@mail.ru

Смирнов Ігор Георгійович,
доктор географічних наук, професор

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: smirnov_ig@ukr.net

ВИННІ ДОРОГИ ЯК ІНФРАСТРУКТУРНА ОСНОВА ВИННОГО ТУРИЗМУ

Мета. Дана стаття розкриває сутність, застосування та географію винних доріг у туризмі, як основи для розвитку винного (ено) туризму.

Методика. Підготовча фаза почався з вибору теми роботи, осмислення актуальності та завдань статті, на цьому етапі використовувався літературний метод. На наступному етапі, над змістом, були опрацьовані такі методи: історичний, систематизації, абстрагування. На заключному етапі було вжито методи синтезу та дедукції.

Результати. У статті розкрито значення інфраструктури для винного туризму. Висвітлено особливості географії винних доріг світу та охарактеризовані винні дороги країн Європи, як туристична дестинація. Основну увагу приділено Європейським країнам-лідерам туризму, в яких найбільш розвинений винний туризм. Зі стрімким розвитком винного туризму набуває сенсу висвітлення основних аспектів винних доріг.

Наукова новизна. Тема винних доріг, як інфраструктурної основи раніше не використовувалася і не була розкрита повною мірою у працях науковців.

Практична значимість. Стаття може використовуватись для розвитку туризму в Україні та закордоном.

Ключові слова: винна дорога, вино, туризм, інфраструктура.

УДК 911.3

Неголюк Екатерина Сергеевна

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченка, г. Киев, Украина,
e-mail: Katrundel_katya@mail.ru

Смирнов Игорь Георгиевич,
доктор географических наук,
профессор

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченка, г. Киев, Украина,
e-mail: smirnov_ig@ukr.net

ВИННЫЕ ДОРОГИ КАК ИНФРАСТРУКТУРНАЯ ОСНОВА ВИННОГО ТУРИЗМА

Цель. Данная статья раскрывает сущность, применение и географию винных

дорозь в туризмі, як основи для розвитку винного (ено) туризму.

Методика. Підготовительний етап почався з вибору теми, осмислення актуальності і завдань статті, на цьому етапі використовувався літературний метод. На наступному етапі, над основним матеріалом, застосовувалися такі методи: історичний, систематизації, абстракції. В заключительній частині роботи використовувалися методи синтезу і дедукції.

Результати. В статті розкрито значення інфраструктури для винного туризму. Виділені особливості географії винних дорозь світу і охарактеризовані винні дорозь країн Європи, як туристична ціль. Особливу увагу приділяється Європейським країнам-лідерам туризму, у яких найбільш розвинутий винний туризм. Со стремительним розвитком винного туризму набуває значення освітлення основних аспектів винних дорозь.

Наукова новизна. Тема винних дорозь, як інфраструктурної основи раніше не використовувалася і не була розкритою повною мірою в роботах учених.

Практична значимість. Стаття може використовуватися для розвитку туризму в Україні і за кордоном.

Ключові слова: винна дорога, вино, туризм, інфраструктура.

UDC 911.3

Neholiuk Kateryna Sergiivna,

Taras Shevchenko National University of
Kyiv, Kyiv, Ukraine
e-mail: Katrundel_katya@mail.ru

Smyrnov Ihor Heorhiyovych,
Doctor of Geographical Sciences, Professor

Taras Shevchenko National University of
Kyiv, Kyiv, Ukraine
e-mail: smirnov_ig@ukr.net

WINE ROADS AS BASIS OF WINE TOURISM INFRASTRUCTURE

Purpose. This article presents the essence, usage and geography of wine roads in tourism as basis for the development of wine tourism.

Methods of study. The preparing phase began with the selection of topic, relevance and understanding the task of the article, in this stage method of literary was used. In the next stage the following methods were processed such as historical, systematization, abstraction. In the final stage methods of synthesis and deduction were used.

Results. The paper shows a value of wine roads as infrastructure of wine tourism. Geographical features of wine roads in the world are presented and wine roads in European countries as touristic destinations are distinguished. It makes sense to show the main aspects of the wine roads with the rapid development of wine tourism.

Scientific novelty. The topic of wine roads as basis of infrastructure has not been used previously and has not been discovered fully in the work of scientists.

The practical significance. This article can be used for a tourism development in Ukraine and abroad.

Key words: wine roads, wine, tourism, infrastructure.

Постановка проблеми. У світовому туризмі розвивається та набуває все більшої популярності, відносно новий, напрямок подорожі – винний туризм, з кожним роком він привертає до себе увагу все більшої кількості винних гурманів та туристів. Невід'ємною складовою винного туризму є винні дорозь, що складають основу винних подорожей. На сьогоднішній день питання сутності, розвитку та географії винних дорозь залишається недостатньо розкритим.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Фундаментальну основу теоретичних та прикладних аспектів вивчення винного туризму складає монографія Басюк Д.І. та Шияна П.Л., цей вид туризму є предметом вивчення багатьох науковців: Сологуба Ю.І., Нездоймінова С.Г., Шпараги Т.І., Вернигори С.І. та інших. Винні дороги є різновидом дуже популярних в туризмі пейзажних доріг, які досліджують Смирнов І.Г. та інші.[1]

Виклад основного матеріалу дослідження. Винний туризм – це спеціалізований вид туризму, пов'язаний з ознайомленням з історією, технологією та культурою виробництва та споживання алкогольних напоїв у певному регіоні та дегустацією алкогольних напоїв безпосередньо у виробника. [3] Поняття "винний туризм" з'явилося на початку 90-их років минулого століття. Творцями цього модного туристичного жанру є не традиційні виноробні країни Європи, а країни так званого Нового світу. Поєднувати виноробство з туризмом додумались виноробники з Австралії і Каліфорнії. Там переважають, як правило, невеликі виноробні, які не розраховують на великі торгівельні мережі в реалізації своєї продукції. Завдяки проведенню "винних уїкендів" і винних турів їм вдалося збільшити свої продажі. На даний момент таким способом реалізується близько 35% продукції більшості австралійських винних погребів, а річний прибуток від винного туризму в країні становить близько 3,6 млрд. доларів США. Приблизно 18 млн. туристів на рік відвідує виноробні в Каліфорнії, при цьому більшість з них американці. У Європі включення відомих винних погребів в туристські маршрути є досить-таки старою практикою, але вона не розвивалася як окремий бізнес, а була частиною більш загального розуміння туризму як подорож для задоволення різноманітних потреб туристів.[5]

В останні роки винний туризм стає все більш популярним, вже не достатньо лише дегустувати вина, любителі вин і невтомні мандрівники хочуть відвідувати виноробні господарства, милуватися виноградниками, розмовляти з виноробами і дегустувати вина на місці їх виготовлення. На гребені цього руху стали з'являтися винні музеї в селах і містах, що безпосередньо пов'язані з виробництвом вина, в яких зібрані етикетки, пляшки, виноробні машини, старовинні преси, документи та багато інших милих дрібничок.[7]

Відповідно з розвитком винного туризму набуло актуальності створення саме винних доріг, як їх невід'ємної частини. Даний тип доріг виступає, як основна частина винної інфраструктури. Винні дороги, самі по собі, являють собою маршрут, на якому знаходяться об'єкти, що тим чи іншим чином пов'язані з винною індустрією, але це лише одна частина поняття. З іншої сторони, винні дороги надають змогу туристам насолоджуватись чудовими пейзажами природи, на яких ростуть виноградники. Тобто винні дороги – це поєднання туристичного маршруту у сучасному розумінні цього поняття та пейзажних доріг.

Винний туризм у світі та Європі, зокрема, розвивається стрімкими темпами. Звичайно, найрозвинутішими регіонами винного туризму є

країни, що займають провідні позиції за площею виноградників та кількістю виробленого вина. У світі досить популярними є винні дороги США, а саме в Каліфорнії, де виробляється 90% вина США. В Каліфорнії винні дороги проходять у долині Напа, де виробляються різноманітні вина і щорічно відзначається свято вина. Іще одними відомими дорогами є винні дороги Кейптауна в Південній Африці, що поєднують не лише чудові виноградники, а й гарну природу. У Європі передові позиції за площею виноградників займає Іспанія, Франція та Італія, саме тому ці країни мають найбільш розгалужену та розвинену систему винних доріг у всій Європі. Звичайно, Португалія, Австрія, Німеччина, Чорногорія, Словенія, Хорватія та Греція також мають винні дороги і розвивають винний туризм, але ці обсяги є незначними порівнюючи із вищезазначеними країнами-лідерами.

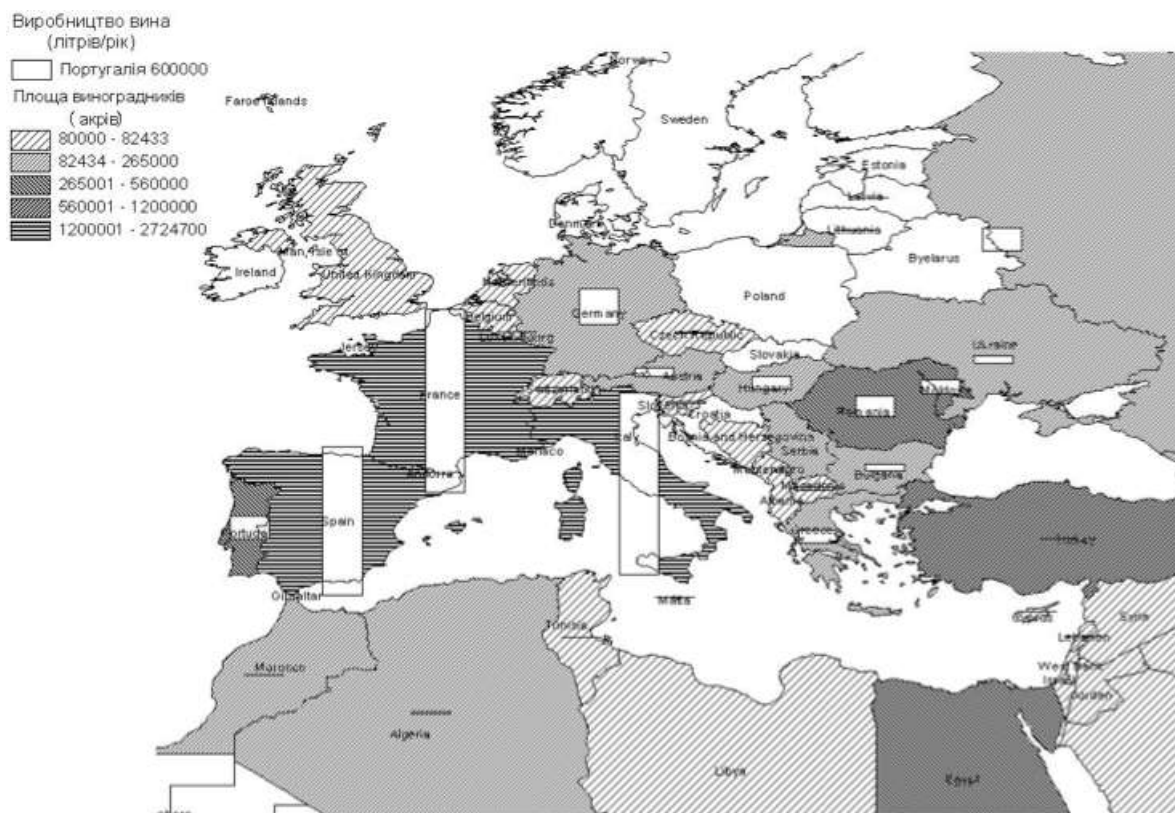


Рис. 1. Основні виробники вина Європейського туристичного регіону[3]

Франція охоплює величезну кількість виноробних регіонів, таких як: Божоле, Шаблі, долини Рони, Савойя, Юра, Оангедок-Руссільон та, звичайно, найвідоміші з них райони Провансу, Бордо, Шампань, Ельзасу, Лаури та Бургундії. Регіон *Шампань* раз на рік реалізує 300 млн. пляшок шампанського і вважається найбагатшим виноробним регіоном Франції.[10] Це найхолодніший з основних виноробних регіонів Франції. Шампанські (ігристі) вина можуть бути як білими так і рожевими.[2] Неосяжні підвали з дегустацією відкриті для туристів в містечку Реймс. Екскурсії влаштовуються на фабриці шампанських вин «Поммері» і

«Теттінгер». В «Поммері» знаходиться бочка ємністю 75 тис. літрів, а в «Теттінгері» визрівають 20 млн. пляшок шампанського. Шампанське «Руінар» виготовляється з 1729 р., і на даний момент тут може побувати кожен турист.[10] У цьому регіоні проходять Шампанська винна дорога, маршрут із Шампань в Ардени та інші. *Бургундія* розбита на 4 виноробних райони. Фактично в Бургундії представлена найбільша кількість найменувань вина та сортів винограду серед регіонів Франції. Площа, яку займає в Бургундії виноградними лозами становить приблизно 10% всіх французьких виноградників. В частині Йоне виноградники Шаблі створюють білосніжні неповторні сухі вина «Шардоне». Кот де Ньюї - батьківщина «царського» сорту «Шамбертен». У районі Кот-д'Ор, де роблять білосніжні вина «Картон-Шарлемань», «Пюліні-Монтраше» і «Шассань-Монтраше», для відвідування відкриті виноградники Мерсо і Пюліні. Район Макен прославився випуском сорту «Пуйї-Фюїсс» з мигдальним присмаком. Район Божоле, відомий листопадовим святом Божоле Нуво, на якому куштують найсвіжіші яскраві вина останнього врожаю.[10] Найвідомішою та найпопулярнішою винною дорогою в Бургундії є маршрут Гранд Крю або «Золотий Схил», що проходить через 37 виноробних сіл та найкращих виноробень цього регіону.[11] Менш відомою, але досить цікавою є дорога винних погребів Бургундії, що проходить такі відомі виноградники: Поммар, Монтраше, Сантьоне.[12] У *Провансі* зосереджені найстаріші виноградники, які засновані в цьому регіоні Франції за часів грецьких поселень, що розташовувалися на березі Середземного моря.[10] Це найтепліший виноробний регіон Франції, який спеціалізується на рожевих та червоних винах, найвідомішими серед яких є: Прованс те Бандоль.[2] Прованс відомий такими винними дорогами: Кот-дю-Рон, Касі і Бандоль. Але найбільшим маршрутом є дорога вина та виноградників, якою туристи відвідують не лише кращі виноградники та виноробні Провансу, а й університет вина Сюз-ля-Русс.[12] *Луара* – це район, що славиться білосніжними винами «Мюськаде» і «Фолль Бланс» з фруктовим букетом. В давнину створенням вина займалися ченці в монастирях. Сьогодні тут створюють темні сорти «Каберне Фран», «Гаме» і «Гроль», також білосніжні вина «Шенен», «Совіньон» і «Піно д'Онис». Тільки деякі сорти анжуйських вин володіють рідкісним для вина смаком меду і айви. У верхів'ях Луари теж створюють білосніжний "Совіньон", також темне вино «Піно Нуар». Одне з найкращих легких вин Луари з малиновим букетом створюють в Сомюре. А в Турені виноградників навіть більше, ніж замків. Саме тут роблять ігристе молоде вино "Вувре". І практично всі луарські виноградники відкриті для туристів, саме тому там проходить винна дорога виноградників, що простягається із заходу на схід цього виноробного регіону, від Нижньої Луари через Середню її частину до Верхньої Луари.[10] *Ельзас* - це регіон недосить відомий у світі, але користується величезною повагою серед французів. В Ельзасі вирощують виноград наступних сортів: Рислінг, Гевюрцтрамінер, Піно Грі, Піно Блан, Піно Нуар і Мускат. Найвишуканіші сорти робляться з винограду, який

був знятий пізньою осінню, коли ягоди вже почали замерзати від холоду або пліснявіти від вогкості. Столицею вин Ельзасу є регіон Кольмар, один із найпосушливіших у Франції. У серпні в Кольмарі проходить регіональна виставка вин, яка незмінно користується великою пошаною серед європейських виноробів. Найбільший виноградник у цих місцях - Харт.[2] У 1953 р. Ельзас була офіційно оголошена туристичним маршрутом. «Винна дорога» Ельзасу простягається приблизно на 170 км, від села Марленхейм до Тханн. По дорозі туристів чекає близько 1000 виноробів, де можна скуштувати відмінні ельзаські вина. Цей маршрут проходить через такі міста і села, як: Обернай, Рібевіль, Юнавір, Рикевір, Кольмар, Егішем, Тюркайм і Гебвіллер. [11] Винна дорога в Ельзасі починається з міста Страсбург та закінчується у містечку Танн, вона простягається уздовж гірського масиву Vogezов та проходить повз більшої частини виноробень в Ельзасі.[9] У Бордо виробляються червоні вина, що славляться на весь світ. І саме тут знаходиться кельтське село Бурдігала, в якій вперше була вирощена виноградна лоза. У Медок, самому знаменитому районі Бордо, має сенс побувати в Сент-Естефе, Пойак, Сен-Жюльєна. В районі Грав вина роблять в Пессаке і Леон'яне. Лібурн славиться винами з Померлі, Сент-Емільон і Канон-Фронзака. Роблять вина і в містах: Сотерн і Бордо. Багато виноробів дозволяють туристам побачити процес виготовлення вина і навіть взяти участь в його розливі у пляшки. Сорти «Шато Лафіт-Ротшильд», «Шато Латур», «Шато Мутон-Ротшильд», «Шато Марго» і «Шато О-Бріон» – одні з найдорожчих у світі. Особливо цінні сорти з півстолітньої витримкою йдуть з молотка за 10 тис. доларів за пляшку і навіть більше.[3] В Бордо знаходиться чудова винна дорога Медок, в якій є виноградники, що першими представляли Францію на Всесвітній виставці в Парижі. Даний маршрут включає в себе відвідування музею вина, ознайомлення з процесом виноробства, дегустацію вин та коньяку. Інша винна дорога – це річний маршрут, що проходить такими містами, як Бордо, Лібурн та Сент-Емільон.

В Італії налічується близько 140 винних доріг різної протяжності та наповненості.[3] Ці маршрути можна знайти у таких виноробних регіонах: Кампан'я, Апулія, Базіліката, Калабрія, Сардинія, Тоскана, Сіцилія та інші. В Італії найбільш відомою є *Винна дорога Альто Адідже*. Маршрут цього туру включає відвідини таких міст: Магре, Кортачча, Термено, Кальдаро, Аппьяно, Бальцана, Терлано, Мерано. У Магре знаходиться кілька виноробних господарств: вина Alois Lageder, Nals Margreid і Tenuta Lageder – останні виробляються за законами біодинаміки, тобто без застосувань хімічних добрив, враховуючи взаємозв'язок всього живого на Землі.[7] мКортачча розташована на елегантній терасі, з якої відкривається вид на виноградники, і починаються численні маршрути. У Термено є виноробне господарство Elena Watch. Найтитолованіше вино від Elena Walch – гевюрцтрамінер, який є автохтонним сортом білого винограду з Альто Адідже. Кальдаро потопає в виноградниках, кипарисах і оливкових деревах. У центрі Кальдаро існує музей вина, експозиція якого розповідає

історію місцевого виноробства. Аппьяно називають землею замків, озер і вин. У Аппьяно перебувають 25 виноробних господарств і 3 господарства, які виробляють граппу.[7]

Больцано – столиця Альта Адідже. Виноградники обступають Больцано з усіх боків, нападаючи на міські квартали. У Больцано є своє історичне господарство, яке так і називається «Больцано». Кооперативне господарство Cantina di Bolzano складається з двох виноробень: Cantina Gries, заснована в 1908 р. і Cantina Santa Maddalena, заснована в 1930 р. Кооператив включає близько 200 виноградарів. Мерано знаменитий Винним фестивалем, який проходить кожної осені, починаючи з 1992 р. У 1873 р. був побудований Курхауз, що складається з 13 залів і вміщає близько тисячі чоловік, в ньому розміщуються понад 500 виноробних господарств.[7] Регіон *Тоскана* був першим у Італії, який привернув увагу туристів зі всього світу. Саме тут розташовані такі виноробні господарства як: Castello di Ama, Marchesi di Frescobaldi, fattoria Le Pupille, Cstello di Volpia, Altesin, що виробляють знамениті тосканські вина. Вважається, що кращі італійські вина роблять саме у Тоскані. А самим відомим алкогольним напоєм з червоного винограду є К'янті, Брунелло ді Монтальчіно, Нобіле ді Монтепульчано та Верначча ді Сан-Джамін'яно.[3] Саме щоб скуштувати ці вина було розроблено винні туристичні дороги: Брунелло ді Монтальчіно, Нобіле ді Монтепульчано, Верначча ді Сан Джамін'яно, Коллі ді Кандія та ді Луніджана, Колліне Луккезі та Монтекарло, К'янті Руфіна та Поміно, дорога Медічея Вин Кармін'яно, Колліне Пізане, К'янті Коллі Фьорентіні, Монтеспертолі, Торрес ді Ареццо, Коллі ді Маремма та багато інших.[6] Найцікавіші з них: Найкрасивіша *дорога К'янті Коллі Фьорентіні*, яка веде з Флоренції в Сієну, ще називається *Віа К'нтіджана*. Проїхати по ній - це оптимальна можливість побачити зону К'янті, де на кожному повороті зустрінеш середньовічні замки і виноробні господарства, що виробляють найвідоміше тосканське вино К'янті.[4] *Дорога Брунелло ді Монтальчіно* проходить маленьким затишним середньовічним містечком Монтальчіно на півдні Тоскани, що стоїть на пагорбі і оточене кріпосними стінами - центр виробництва одного з найзнаменитіших вин Італії - Brunello di Montalcino. Саме воно найчастіше зустрічається в щорічному рейтингу 100 кращих вин світу Wine Spectator. *Дорога Нобіле ді Монтепульчано* відома благородним вином такої ж назви, яке виробляють починаючи з XIV ст. в середньовічному містечку.[4] *Дорога Верначча ді Сан Джамін'яно* знаходиться на заході від К'янті в містечку Сан-Джамін'яно, де виробляють улюблене вино Мікеланджело, Верначча з Сан-Джамін'яно. Це перше біле сухе вино Тоскани, віднесене до найвищого класу вин.[4]

Венето – це один з найбільших італійських регіонів-виноробів. У Венето багато винних маршрутів, що проходять господарствами Рієгорап, Монтезово. Одним із популярних маршрутів є винна дорога озером Гарда, а також винна дорога шампанськими винами Просекко. У Фріулі-Венеція-

Джулія розташоване господарство Лівіо Фелуджа, яке виробляє майже 650000 пляшок високоякісного фріульського вина щороку.[3]

Сицилія має також безліч винних доріг на будь-який смак, таких як: Алкамо, Провінції Мессіна, Марсали Терре ді Осідентед, Терре, Етне, Еріче, Монреале, дорога Тарга Флоріо, Валь-ді-Мадзара, Валь ді Ното.[13]

Іспанія вважається третім найбільшим виробником вина у світі та займає перше місце за площею зайнятих під виноградники земель. Сьогодні в Іспанії зареєстровано 39 виноробних регіонів на материк та два на островах.[3] З усіх регіонів можна виділити п'ять основних, які обов'язково варто відвідати всім знавцям і любителям іспанських вин: Ріоха, Рібера дель Дуеро, Андалусія, Панадес і Приорат.

Ріоха – це найвідоміший і успішний виноробний регіон Іспанії, в якому сьогодні зареєстровано найбільшу кількість виноробів, більше 1200. Ріоха є найпривабливішим напрямком винного туризму у 2013 році серед всіх виноробних зон світу, на думку престижного американського журналу Wine Enthusiast Magazine. Винний туризм в Ріосі з кожним разом стає все більш якісним і ексклюзивним. З'являються нові винні господарства, створені за дизайнерським проектам всесвітньо відомих архітекторів, шедеври сучасного мистецтва. Виноробні Ріохи, що увійшли до сотні кращих у світі в 2012 р.: Marquésde Murrieta, Lópezde Heredia, Roda. Одним з найбільш відвідуваних заходів є винна битва в Ріосі, яка проходить щороку 29 червня. Усі ці туристичні ресурси поєднує собою винна дорога “Культура вина”, що дозволяє ознайомитись з технологічними етапами, інноваціями у сфері виноробства.[8]

В *Андалусії* – виробляють найкращі кріплені вина Іспанії. Найвідоміше – Херес це кріплене вино, вироблене з білих сортів винограду. Серед кращих місцевих винних господарств можна відзначити González Byass, Lustau, Tradición, Romate, Osborne, Barbadillo, Alvaro Domescq. В Андалусії винна дорога проходить такими містами: Гранада, Марбел'я, Ронда та Херес.

Регіон *Рібера дель Дуеро* – важливий регіон виробництва червоного вина. Він розташований у самому центрі автономного спів товариства Кастілія і Леон. Для виготовлення червоних вин активно використовується виноград сорту Темпранільо. В даному регіоні є винна дорога, яка названа на честь цього регіону.[8]

Панадес (Каталонія), що славиться виробництвом іспанського ігристого вина Кава. Цю зону називають «країною Кава» не дарма - на цей регіон припадає 90% виробництва напою. Панадес пропонує найширший спектр туристичних послуг - від прогулянок виноградними угіддями та візитів до місцевих льоху до організації ділових переговорів у цих мальовничих землях. Винними дорогами цього району є дорога вина і кави Пенедеса, шлях Хато, Пріората та Лейди. Серед винних господарств, які неодмінно варто відвідати, - Parés Baltà, Giró Ribot, J. Miquel Jané, Cava Can Nadalde Boadella, Cavas Codorniu та ін.

Пріорат – це винний регіон, через гористу місцевість якого місцеві фермери змушені вдаватися до так званого терасній землеобробці. В основному тут виробляють червоне вино. Одними з найвідоміших винних господарств є MasAlta, Celler de Carçanes, Mas d'en Gil, La Conreria d'Scala Dei, саме цими виноробнями і проходить винна дорога в Пріораті. [8]

Висновок. Винний туризм розвивається стрімкими темпами, саме тому винні дороги зазнають також стрімкого розвитку та популярності. Вони виступають одночасно, як туристична атракція та туристичний маршрут. Винні дороги складають важливу складову для подальшого динамічного розвитку винного туризму і вони виступають невід'ємною складовою інфраструктури цього виду туризму. На сьогоднішній день з'являється все більше винних доріг по всьому світу, найбільш відомими та розвиненими є дороги у Каліфорнії (США), Франції, Іспанії та Італії. Але існує і багато країн, в яких природні умови та інфраструктура дає змогу створювати винні дороги, такі як: Португалія, Хорватія, Греція, Чорногорія, Німеччина та інші. Цей досвід може бути цікавий для України, де існують райони розвиненого виноробства та відповідна інфраструктура. Матеріал буде корисний для українських туристичних фірм, які можуть включити до переліку своїх послуг винні тури закордоном.

Список використаних джерел

1. Смирнов І.Г. Пейзажні дороги у міжнародному туризмі: світовий досвід та застосування в Україні// Науково практичний збірник Географія та Туризм № 31 – К., 2015 – 33-43
2. Сологуб Ю.І. Особливості розвитку винного туризму Франції// Науковий часопис Національного Педагогічного університету імені М. П. Драгоманова – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова., 2012 – 28-33 с.
3. Шиїна П.Л., Басюк Д.І. Актуальні проблеми управління виноградно-виноробним комплексом. – К-П.: ПП Зволейко Д.Г., 2014 – 107-122, 189 с.
4. Винные дороги Тосканы// Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.firenze-tour.it/винные-дороги-тосканы/>
5. Винный туризм// Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.wines.bg/world/touring.html>
6. Города Итальянской Тосканы // Електронний ресурс. Режим доступу: http://toscanaguide.ru/turi/?target=vinnie_dorogi_toskani
7. Итальянское вино// Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.vinoitaliano.ru/vino_tourizm_museo.html
8. Русский журнал в Италии// Електронний ресурс. Режим доступу: <http://revistarusa.net/vinniy-turizm/>
9. Туристический порта Cult-turist// Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.cult-turist.ru/blog/Alejandro_Magno/646
10. Coral Travel// Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.paradisetime.ru/country/vine_france.html
11. [French Trip](http://frenchtrip.ru/cities/dijon/la-route-des-grands-crus/)// Електронний ресурс. Режим доступу: <http://frenchtrip.ru/cities/dijon/la-route-des-grands-crus/>
12. [Project France](http://projectfrance.ru/tour/дорогами-винных-погребов-бургундии)// Електронний ресурс. Режим доступу: <http://projectfrance.ru/tour/дорогами-винных-погребов-бургундии>
13. TourGourMania// Електронний ресурс. Режим доступу: <http://tourgourmania.com/marshruty/vinnye-dorogi/italija-vinnye-dorogi-yuga.html>

Список использованных источников

1. Смирнов И.Г. Пейзажные дороги в международном туризме: мировой опыт и применение его в Украине// Науково практыческий сборник География и Туризм № 31 – К., 2015 – 33-43.

2. Сологуб Ю.И. Особенности развития винного туризма Франции// Научный журнал национального Педагогического университета имени М.П.Драгоманова. – К.: НПУ им. М.П. Драгоманова., 2012 – 28-33 с.
3. Шияна П.Л., Басюк Д.И. Актуальные проблемы управления виноградно-винодельческим комплексом. – К-П.: ПП Зволейко Д.Г., 2014 – 107-122, 189 с.
4. Винные дороги Тосканы// Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.firenze-tour.it/винные-дороги-тосканы/>
Wine roads of Toscana// Electronic resource. Access mode: <http://www.firenze-tour.it/винные-дороги-тосканы/>
5. Винный туризм// Электронный ресурс. Режим доступа: <http://www.wines.bg/world/touring.html>
Wine tourism// Electronic resource. Access mode: <http://www.wines.bg/world/touring.html>
6. Города Итальянской Тосканы // Электронный ресурс. Режим доступа: http://toscanaguide.ru/turi/?target=vinnie_dorogi_toskani
Italian cities of Toscana// Electronic resource. Access mode: http://toscanaguide.ru/turi/?target=vinnie_dorogi_toskani
7. Итальянское вино// Электронный ресурс. Режим доступа: http://www.vinoitaliano.ru/vino_tourizm_museo.html
Italian wine// Electronic resource. Access mode: http://www.vinoitaliano.ru/vino_tourizm_museo.html
8. Русский журнал в Италии// Электронный ресурс. Режим доступа: <http://revistarusa.net/vinniy-turizm/>
Russian magazine in Italy// Electronic resource. Access mode: <http://revistarusa.net/vinniy-turizm/>
9. Туристический портал Cult-turist// Электронный ресурс. Режим доступа: http://www.cult-turist.ru/blog/Alejandro_Magno/646
Touristic resource Cult-turist// Electronic resource. Access mode: http://www.cult-turist.ru/blog/Alejandro_Magno/646
10. Coral Travel// Электронный ресурс. Режим доступа: http://www.paradisetime.ru/country/vine_france.html
Coral Travel// Electronic resource. Access mode: http://www.paradisetime.ru/country/vine_france.html
11. French Trip// Электронный ресурс. Режим доступа: <http://frenchtrip.ru/cities/dijon/la-route-des-grands-crus/>
French Trip// Electronic resource. Access mode: <http://frenchtrip.ru/cities/dijon/la-route-des-grands-crus/>
12. Project France// Электронный ресурс. Режим доступа: <http://projectfrance.ru/tour/дорогами-винных-погребов-бургундии>
Project France// Electronic resource. Access mode: <http://projectfrance.ru/tour/дорогами-винных-погребов-бургундии>
13. TourGourMania// Электронный ресурс. Режим доступа: <http://tourgourmania.com/marshruty/vinnye-dorogi/italija-vinnye-dorogi-yuga.html>
TourGourMania// Electronic resource. Access mode: <http://tourgourmania.com/marshruty/vinnye-dorogi/italija-vinnye-dorogi-yuga.html>

References

1. Smyrnov Y.H. Peyzazhnye dorohy v mezhdunarodnom turizme: myrovoy opyt y prymeneniye ego v Ukraine// Naukovo praktycheskyi sbornik Neohrafiya y Turyzm # 31 – K., 2015 – 33-43.
2. Solohub Yu.Y. Osobennosti razvytiya vynnoho turyzma Frantsyy// Nauchnyi zhurnal natsional'nogo Pedagogicheskoho unyversyteta ymeny M.P.Drahomanova. – K.: NPU im. M.P. Drahomanova., 2012 – 28-33 s.
3. Shyyana P.L., Basyuk D.Y. Aktual'nye problemy upravleniya vynohradno-vynorobnym kompleksom. – K-П.: PP Zvoleyko D.H., 2014 – 107-122, 189 с.
4. Wine roads of Toscana// Electronic resource. Access mode: <http://www.firenze-tour.it>
5. Wine tourism// Electronic resource. Access mode: <http://www.wines.bg/world/touring.html>

6. Italian cities of Toskana// Electronic resource. Access mode: http://toscanaguide.ru/turi/?target=vinnie_dorogi_toskani
7. Italian wine// Electronic resource. Access mode: http://www.vinoitaliano.ru/vino_tourizm_museo.html
8. Russian magazine in Italy// Electronic resource. Access mode: <http://revistarusa.net/vinniy-turizm/>
9. Touristic resource Cult-turist// Electronic resource. Access mode: http://www.cult-turist.ru/blog/Alejandro_Magno/646
10. Coral Travel// Electronic resource. Access mode: http://www.paradisetime.ru/country/vine_france.html
11. French Trip// Electronic resource. Access mode: <http://frenchtrip.ru/cities/dijon/la-route-des-grands-crus/>
12. Project France// Electronic resource. Access mode: <http://projectfrance.ru/tour/>
13. TourGourMania// Electronic resource. Access mode: <http://tourgourmania.com/marshruty/vinnye-dorogi/italija-vinnye-dorogi-yuga.html>

УДК 911.3

Тертична Юлія Василівна

Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: tertychna@i.ua

РУМУНСЬКИЙ ЕТНОС ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК РЕСУРС ЕТНОЕКЗОГЕННОГО ТУРИЗМУ

Стаття має за мету оцінити ресурси етноксогоенного туризму Закарпатської області.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять основні положення теорії суспільної географії. Концепція комплексного підходу дає можливість узагальнити ідеї науковців, які вивчали дану проблему. В статті застосовано загальнонаукові методи: порівняння, узагальнення, систематизації, аналізу, синтезу, індукції та дедукції.

Результати. Розглянуто історико-географічні передумови формування румунського етносу на території Закарпатської області. Проаналізовано ресурси етноксогоенного туризму румун Закарпаття.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше з позицій суспільної географії вивчено румунський етнос як ресурс етноксогоенного туризму.

Практична значимість статті полягає в тому, що матеріали можуть бути використані при розробці мережі туристичних маршрутів, написанні державних програм розвитку туризму. Органи місцевого самоврядування можуть скористатися результатами дослідження при розробці відповідних районних і місцевих стратегій і програм.

Ключові слова: етноксогоенний туризм, румунський етнос.

УДК 911.3

Тертычная Юлия Васильевна

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина
e-mail: tertychna@i.ua

РУМУНСКИЙ ЭТНОС ЗАКАРПАТСКОЙ ОБЛАСТИ КАК РЕСУРС ЭТНОЕКЗОГЕННОГО ТУРИЗМА

Статья имеет целью оценить ресурсы этноксогоенного туризма Закарпатской области.

Методика дослідження базується на застосуванні загальної методологічної бази соціально-географічних досліджень. Концепція комплексного підходу дозволяє узагальнити ідеї вчених, вивчаючи цю проблему. В статті застосовані загальнонаукові методи: порівняння, узагальнення, систематизація, аналіз, синтез, індукція та дедукція.

Результати. Розглянуті історико-географічні передумови формування румунського етносу на території Закарпатської області. Проаналізовані ресурси етноксеногенного туризму румун Закарпаття.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше з позицій соціальної географії вивчено румунський етнос як ресурс етноксеногенного туризму.

Практична значимість статті полягає в тому, що матеріали можуть бути використані при розробці мережі туристичних маршрутів, написанні державних програм розвитку туризму. Органи місцевого самоврядування можуть використовувати результати дослідження при розробці відповідних районних та місцевих стратегій та програм.

Ключові слова: етноксеногенний туризм, румунський етнос.

UDC 911.3

Tertychna Yulia Vasilievna

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine
e-mail: tertychna@i.ua

ROMANIAN ETHNOS OF ZAKARPATTYA REGION AS A RESOURCE FOR ETNIC AND EXOGENOUS TOURISM

The article aims to evaluate tourism resources of Zakarpattya region for etnokszohenny tourism.

Methods of study based on the use of general methodological framework of social and geographical research. The concept of an integrated approach makes it possible to generalize the idea of scientists who have studied the issue. In the article used general scientific methods, comparison, generalization, systematization, analysis, synthesis, induction and deduction.

Results. Considered historical and geographical conditions of formation of the Romanian ethnic group in the region. Analyzed Romanian etnokszohenny tourism resources of Zakarpattya region.

Scientific novelty of the research is that the first in position of social geography studied Romanian ethnos as the etnokszohenny tourism resource.

The practical significance of the article is that the materials can be used in the development of a network of tourist routes, the writing of state programs for tourism development. Local authorities can use the results of research in the development of regional and local strategies and programs.

Keywords: etnokszohenny tourism, Romanian ethnos.

Постановка проблеми. Туризм є перспективною галуззю економіки в багатьох країнах світу. Його розвиток – це стратегічний крок для додаткового наповнення і бюджету України. Виникають питання: як зацікавити іноземного туриста, урізноманітнити пропозицію туристичного продукту? Відповідь на це запитання знаходиться в самій структурі українського суспільства. Українське суспільство ніколи не було і не є моноетнічним. На етнічній українській території в політичних утворах українців завжди, крім титульного автохтонного етносу, були присутні

представники інших етносів. І, звичайно, відбувалася міжетнічна взаємодія, соціально-економічні та культурні взаємини різних етнічних спільнот та груп. Подекуди, окремі з них або їх взаємодія призводить до значних іноетнічних імпульсних інновацій на етнічну територію автохтонного етносу. Багато етнічних спільнот в Україні, з'явившись на її теренах в різні часи, зуміли зберегти свою присутність аж до наших днів [2, с. 165].

Усе це є потенційним ресурсом для розвитку і впровадження нового виду туризму – етноксогогенного. Винниченко І.І. дає визначення етноксогогенному (грец. «етнос» – народ, група, плем'я; англ. «ексогогенетик» – зумовлений зовнішніми причинами) туризмові як такому, що передбачає відвідання місць в певній країні (регіоні), у той чи інший спосіб пов'язаних з некорінними (нетитульними) етносами [1].

Мета і завдання. Дослідити присутність румунського етносу на території Закарпатської області. Проаналізувати об'єкти, що можуть використовуватись для розвитку етноксогогенного туризму Закарпатської області.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням культурної спадщини, етноксогогенного та етнічного туризму займаються як іноземні (Х. Райн), так і вітчизняні (І.І. Винниченко, М.Л. Орлова, В.Ф. Кифяк, Н.А. Малова, Ю.О. Венедін, Л.М. Черчик, В.І. Акуленко) науковці.

Виклад основного матеріалу. Румунський етнос становить значну частину людності Закарпатської області. Дані перепису населення (2001 рік) свідчать, що на території Закарпатської області проживає 1 254 614 осіб. З них: українці - 1 010 127 осіб, а румуни – 32 152 осіб [6]. Зазначене свідчить про те, що Закарпатська область має значний етнокультурний потенціал і може становити значний інтерес для розвитку етноксогогенного туризму. У 1975 р. 99,2 % румунів проживало в одноксогогенних селах. Статистичні дані засвідчують поступове кількісне зростання румун у межах нинішнього Закарпаття. Якщо у 1921 р. їх нараховувалось всього 11 867 чол., то в 1930 р. їх кількість складала 12 777, у 1959 р. – 18 346, 1970 р. – 23454, 1979 р. – 27 155, а в 1989 р. – вже 29 845 [4, С. 70]. Кількісне зростання румунів мало виключно природний характер. Припливу романоногового населення, за винятком поодиноких випадків прибуття спеціалістів з Молдавії і Буковини, сюди не спостерігається. Про це, зокрема, свідчать статистичні дані з етнічного румунського села Середнього Водяного. В 1948 р. в селі проживало всього 600 жителів, а в 1989 р. вже налічувалося 6 163 мешканців. За 40 років чисельність мешканців села зросла в 10 разів [5, С. 130].

За даними Державного комітету статистики України, нашу країну відвідали (в 2013 р.) 877 234 туристів з Румунії [6].

Румуни – самоназва «роминь». Найдавніші румунські села в Україні були засновані у XIII ст. вихідцями з Північно-Західної Валахії та Південної Трансільванії. В Закарпатті ж романоногове населення відоме з документів XIV ст. під назвою волохів, а з XIX ст. – румунів [3, с. 32].

Тривалі контакти румунів з українцями спричинили появу в них ряду спільних рис в дерев'яній народній архітектурі, окремих компонентах одягу, відгінному тваринництві, окремих стравах народної кухні. Водночас румунське населення зберігає специфічні риси культури, які проявляються в окремих деталях одягу, декоруванні ліжників, звичаях тощо. Одним із головних елементів матеріальної культури, що найбільш яскраво характеризує побут народу є житло. В ньому знайшли своє відображення побутові традиції та естетичний смак народу. Хоч у будівництві житла багато спільних рис (зрубно-кроквяна конструкція, внутрішнє планування), у кожного народу створились свої індивідуальні особливості. Кожна хата має своє обличчя в плануванні, обробці стін, їх декоративному оформленні.

Румунське вбрання заслуговує на окрему увагу. Йому властиві певні особливості, що проявляються в крої окремих складових, у співвідношенні кольорів, орнаментальних мотивів. Румунському одягу характерний білий колір і яскрава поліхромія в орнаментатії. Традиційний костюм складався з сорочки, запасок, спідниці, безрукавки, уйоша, вовняної накидки («губе»), чоловічих сорочок та штанів, поясу-чересу («тісеу»). Голову жінки накривали хусткою («шерінкою»), чоловіки – шапки («калапи»). На ноги взували шкіряні постоли («опінч») або чоботи («ізме»). У межах області побутували два типи жіночого румунського костюму: один із тканими запасками («задьє»), а другий – із широкою спідницею [4, С. 71].

На початку ХХ ст. в румунських селах Закарпаття широкого поширення отримала юбка у вигляді двох полотнищ – «задьє». Одяг цього типу був запозичений із м. Сигет (область Марамуреш в Румунії), звідки її перевезли в Білу Церкву, Солотвино, Середнє Водяне та інші села. Задьє являє собою найяскравішу частину жіночого костюму. З другої половини ХХ ст. задьє носять лише як елемент святкового вбрання. Найпоширеніша вона в Середньому Водяному і Білій Церкві. Для костюма закарпатських румун характерним було носіння пояса не поверх сорочки, а поверх штанів. Це викликано кроєм сорочки, якабула широко і короткою. Ця особливість відрізняє одяг закарпатських румун від інших груп східнослов'янських народів [4, С. 71].

Виробництво ліжників та джерг було одним із основних ремесел як румунського, так і українського населення краю.

Зараз румуни Закарпаття проживають у 9 селах Тячівського району: Солотвино, Діброва, Глибокий, Потік, Топчино, Подішор, Бескеу, Корбунешть, Малий Боуц та 4-х селах Рахівського району – Біла Церква, Середнє Водяне (до 1948 р. – Середня Апша), Плаюц, Добрик [3, С. 32].

Щодо населених пунктів Рахівського і Тячівського районів, то вони мають 13 загальноосвітніх та неповних середніх шкіл, 31 бібліотеку, 5 клубів, 6 стадіонів, 4 лікарні, 4 поліклініки [7].

В обласному центрі діє румунське радіо і телебачення, яке було створено в другій половині ХХ ст. і регулярно транслює свої програми для румунського населення Закарпаття[7].

У 1990 р. при Ужгородському державному університеті було відкрито відділення "Румунська мова та література" на факультеті романо-германської філології, яке за цей період закінчило близько 40 осіб. Окрім того, випускники румунських шкіл навчаються на різних факультетах Ужгородського національного університету і мають можливість скласти іспити рідною мовою. Велика кількість випускників навчається у вищих навчальних закладах Молдови, Румунії та інших ВНЗ України [7].

Голови сілрад у румуномовних селах Закарпаття ініціюють надання румунській мові статусу регіональної. Село Біла Церква першим оголосило румунську регіональною мовою. Це село Рахівського району, розміщено на березі Тиси, по якій проходить державний кордон між Україною і Румунією. У селі живе 3 тис. 200 осіб, 99,9% яких - румуни. Сільська школа працює з румунською мовою викладання [8].

При уряді Румунії створено спеціальну структуру - Департамент з питань румунів звідусіль, який, під егідою збереження румунської ідентичності, безпосередньо займається фінансуванням діяльності підконтрольним їм громадських об'єднань етнічних румунів України, ЗМІ, організацією різного роду культурно-просвітницьких заходів прорумунського змісту, підбір на навчання до вишів Румунії та подальша відповідна ідеологічна обробка юнаків та дівчат румунської національності [9].

22 жовтня 1989 р. було створено першу соціально-культурну асоціацію "Дж.Кожбук", яку очолив Іон Мігалка. З 1990 по 1994 рік головою асоціації був Василь Марина. Нині асоціацією керує Григорій Оприш [7].

В 2009 р. Закарпатське товариство румун ім. Дж. Кожбука відсвяткувало 20-річчя. Ювілейне торжество відбулося в Солотвино Тячівського району. Наприкінці 80-х початку 90-х рр. - основні завдання, які ставили перед собою члени освітньо-культурного товариства, були: перехід румунських шкіл з кирилиці на латинський алфавіт, забезпечення можливостей випускників шкіл з румунською мовою навчання до освіти рідною мовою, як в Ужгородському національному університеті так і у ВУЗах Румунії та Молдови, укомплектування бібліотек Закарпатської області літературою румунською мовою, відновлення культурних та економічних контактів з мовною батьківщиною. У цьому зв'язку дуже важливим пріоритетом для діяльності товариства були звернення в різні інстанції України та Румунії з проханням про відновлення моста, який колись з'єднував Солотвино з румунським Сігетом. У якості почесних гостей на торжестві були присутні сенатор румунського парламенту Георгій Бирля, проректор УжНУ, професор Василь Марина, кореспондент румунського радіо Адріан Маркіш, экс-мер міста Сігету Іон Блед. Всі вони в різний час внесли свій внесок у встановленні культурних і ділових контактів на різних рівнях з різними організаціями України та Румунії [10].

У 2000 р. створено асоціацію "Іоан Мігалі де Апша" [7]. У 2001 р. виникла Закарпатська обласна спілка "Дачія" під керівництвом І.М.

Ботоша. Ці організації почали займатися популяризацією історії, культури, звичаїв румун Закарпаття. Головне - налагодження тісних стосунків із різними навчальними закладами, громадськими організаціями Румунії. Серед лідерів національних товариств чи не найбільшим "захисником" прав румунів є Іван Ботош. Завдяки своїм націоналістичним поглядам та пропаганді ідеї "Великої Румунії" він досяг визнання не лише серед румунської меншини краю, а й у державницьких колах представників Румунії. Особливу увагу І.Ботош приділяє співробітництву з румунськими структурами. У цьому напрямку він досяг певних успіхів: налагодив тісні контакти з представниками Департаменту у справах румунів, а також консульського апарату Генерального консульства Румунії в Чернівцях [7].

У 2001 р. Закарпатською обласною спілкою "Дачія" було засновано першу румуномовну газету "Апша" (головний редактор - Тарас Дацьо). Невдовзі було створено газету "Марамурешені". Проведено багато міжнародних симпозіумів, які піднімали історичні аспекти життя румун [7]. Проходять фестивалі:

- з 1990 р. щорічно проводиться етнокультурний фестиваль "Мерцишор", який організовується за сприяння громадських організацій, органів місцевого самоврядування, підтримки обласного управління культури та румунської сторони. Цей фестиваль проводиться циклічно на початку березня в різних населених пунктах, де компактно проживають румуни (у Тячівському та Рахівському районах). Метою фестивалів є популяризація народної творчості румун - народних танців, пісень тощо. Старовинне румунське свято "Мерцишор" традиційно присвячений головній події - зустрічі весни і надії на хороший урожай [7];
- обласний фестиваль румунського народного мистецтва (село Топчино, Тячівський район). У святі беруть участь гості з Румунії [11];
- обласне свято румунського народного мистецтва (селище Середнє Водяне, Рахівський район) за участі художніх колективів, самодіяльних ансамблів з Тячівського, Рахівського районів та повіту „Марамуреш” Республіки Румунії. На святі представлено також роботи майстрів художньої вишивки, різьбярів, художників [14] ;
- обласний фестиваль румунського народного мистецтва (села Водиця і Плаюц, Рахівський район) [15];
- Дні румунської культури (Солотвино, Тячівський район). Цей захід організовано зусиллями президента закарпатського товариства Дасія, який систематично організовує такі культурні заходи, спрямовані на збереження національної культури румунів, що проживають в Закарпатті [12].

Румуни утворили 79 релігійних громад. За конфесійною ознакою вони належать до п'яти віросповідальних напрямів. У всіх релігійних громадах богослужіння проводиться рідною мовою [7]. Цікавим для туристів може бути Закарпатський музей народної архітектури та побуту. В ньому представлені взірці житла і садиб румунського населення. Це один із перших в Україні музеїв просто неба. Відкритий для відвідувачів у червні 1970 р. [16].

У 2011 р. представники Закарпатського музею народної архітектури та побуту взяли участь у роботі V симпозіуму “Румунсько-українські відносини: історія та сучасність”. Він проходив на базі Повітового музею Сату-Маре (Румунія). Організаторами заходу виступили Міністерство культури і національної спадщини Румунії, Повітова Рада Сату-Маре, Повітовий музей Сату-Маре, Союз українців Румунії; співорганізаторами – Ужгородський національний університет, Закарпатський державний університет. Тематику для спілкування музейних працівників двох країн були форми науково-методичної, культурно-просвітницької, виставкової та реставраційної роботи музейних закладів. Наслідком обміну думками наукових працівників Закарпатського музею народної архітектури та побуту і Повітового музею Сату-Маре стала двостороння угода про співробітництво й домовленість щодо проведення спільних акцій (етнографічних експедицій, круглих столів, наукових конференцій, виставок, різноманітних проектів дослідження матеріальної культури румунів в Україні й українців у Румунії) [17].

Музей історії солекопалень знайомить із способами видобування солі на теренах краю в різні часи й історичні епохи. Знаходиться неподалік від Солотвинського солерудника, який є одним з найбільших у Європі (запаси солі тут становлять 300 млн.тонн, товщина шару промислової розробки – 300 м) [16].

У Нижній Апшії відбулося урочисте відкриття приватного “Музею історії та етнографії румун Закарпаття», який належить голові Закарпатської обласної спілки румун «Дачія» Івану Ботошу. На урочисте відкриття музею запросили делегації повітів Бігор, яку очолював Тіберіу Морару, Сату-Маре – на чолі з Даніелою Бінц, м.Сігетул-Мармацією, яку очолював Георге Тодінка, м.Клуж-Напока, яку очолював представник інституту академії наук Румунії Стеліан Міндруц. Також в урочистостях взяли участь дипломатична місія Румунії із м. Чернівці на чолі із Генеральним консулом Румунії Елеонорою Молдован, представники румунської спільноти із м.Чернівці, яку очолював академік В.Тараціану, та Закарпаття [13].

Висновок. Для людських спільнот, зокрема і для українського етносу, етнічні групи, є важливими з точки зору збагачення загальної культури, мовної палітри, звичаїв, способів господарювання та інших рис. Закарпатська область має значний потенціал для розвитку етноксеногенного туризму на базі румунського етносу. Україно-румунські зв'язки мають давню історію. Закарпатська область має населені пункти, де компактно проживає румунський етнос (близько 32 тисяч мешканців), зберігаючи свою культуру, мову, традиції. Це є ресурсом для розвитку нового виду туризму – етноксеногенного.

Список використаних джерел

1.Винниченко І. Єдність через різноманітність // Урядовий кур'єр (Київ). – 2010. – 9 лютого. – С. 9.

2. Власюк О.С., Крисаченко В.С., Степико М.Т. та ін. Український соціум / Власюк О.С., Крисаченко В.С., Степико М.Т. та ін. / За ред. В.С. Крисаченка. – К.: Знання України, 2005. – 792 с.
3. Добрі традиції закарпатських румун (за матеріалами О. Лугової, К. Югас, В. Йовдія, О. Мілашовського) // Світ Карпат. - 2006. № 7. - С. 32.
4. Зеленчук В.С. Костюм румынского населения Закарпатской области УССР // Карпатский сборник. - М., 1976. - С. 69-74.
5. Малець О.О. Етнополітичні та етнокультурні процеси на Закарпатті 40-80-х рр. ХХ ст. - Ужгород, 2004. – 230 с.
6. В'їзд іноземних громадян в Україну за країнами, з яких вони прибули, у 2013 році [Електронний ресурс] / Режим доступу 19.02.2015: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Дацьо Т. Румуни Закарпаття [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ua-reporter.com/novosti/77483>
8. Список сіл Закарпаття, що бажають офіційної румунської мови [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ua-reporter.com/novosti/125797>
9. «П'ята колона» Румунії в Закарпатті вже діє? [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ua-reporter.com/content/109371>
10. Закарпатське товариство румун ім. Дж. Кожбука відсвяткувало 20-річчя [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ua-reporter.com/novosti/76264>
11. На Закарпатті пройшов фестиваль румунського народного мистецтва [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ua-reporter.com/novosti/103999>
12. Закарпаття. У Солотвино проходять Дні румунської культури [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ua-reporter.com/novosti/88554>
13. У Нижній Апші відкрили музей історії та етнографії румун Закарпаття [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://rionews.com.ua/mixed/doz/now/n14274105650>
14. На Закарпатті відбулося XVII обласне свято румунського народного мистецтва [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ua-reporter.com/novosti/21501>
15. Наступних вихідних — свято румун Закарпаття [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ua-reporter.com/novosti/11851>
16. Закарпаттячко [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakarpattyachko.com.ua/muzei-zakarpattya>
17. Закарпатський музей народної архітектури та побуту “дружитиме” з румунським скансеном [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakarpattya.net.ua/News/90605-Zakarpatskyi-muzei-narodnoi-arkhitektury-ta-pobutu-%E2%80%9C%Druzhytyme-z-rumunskym-skansenom>

Список использованных источников

1. Винниченко И. Единство через разнообразие // Правительственный курьер (Киев). - 2010. - 9 февраля. - С. 9.
2. Власюк А.С., Крисаченко В.С., Степико М.Т. и др. Украинский социум / Власюк А.С., Крисаченко В.С., Степико М.Т. и др. / Под ред. В.С. Крисаченко. - М.: Знание Украины, 2005. - 792 с.
3. Добрые традиции закарпатских румын (по материалам А. Луговой, К. Югас, В. Йовдия, А. Милашовського) // Мир Карпат. - 2006. № 7. - С. 32.
4. Зеленчук В.С. Костюм румынского населения Закарпатской области УССР // Карпатский сборник. - М., 1976. - С. 69-74.
5. Малец А.А. Этнополитические и этнокультурные процессы на Закарпатье 40-80-х гг. ХХ в. - Ужгород, 2004. - 230 с.
6. Въезд иностранных граждан в Украину по странам, из которых они прибыли, в 2013 году [Электронный ресурс] / Режим доступа 19.02.2015: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Дацьо Т. Румыны Закарпаття [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://ua-reporter.com/novosti/77483>
8. Список сел Закарпаття, желающих официального английского языка [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://ua-reporter.com/novosti/125797>
9. «Пятая колонна» Румынии в Закарпатье уже действует? [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://ua-reporter.com/content/109371>
10. Закарпатское общество румын им. Дж. Кожбук отпраздновало 20-летие [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.ua-reporter.com/novosti/76264>

11. На Закарпатті пройшов фестиваль румунського народного мистецтва [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ua-reporter.com/novosti/103999>
12. Закарпатті. В Солотвино проходять Дні румунської культури [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.ua-reporter.com/novosti/88554>
13. В Нижній Апше відкрили музей історії і етнології румун Закарпаття [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://rionews.com.ua/mixed/doz/now/n14274105650>
14. На Закарпатті відбувся XVII обласний фестиваль румунського народного мистецтва [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ua-reporter.com/novosti/21501>
15. На наступних вихідних - свято румун Закарпаття [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://ua-reporter.com/novosti/11851>
16. Закарпаттячко [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakarpattyachko.com.ua/muzei-zakarpattyachko>
17. Закарпатський музей народної архітектури та побуту "дружить" з румунським скансеном [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakarpattyachko.com.ua/News/90605-Zakarpatskyi-muzei-narodnoi-arkhitektury-ta-pobutu-%E2%80%9C-druzhytyme-z-rumunskym-skansenom>

References

1. Vynnychenko I. Unity through diversity // Government Courier (Kyiv). - 2010 - 9 February. - P. 9.
2. Vlasjuk O.S., Krysachenko V.S., Stepyko M.T. and others. Ukrainian society / Vlasjuk O.S., Krysachenko V.S., Stepyko M.T. and others. / Ed. V.S. Krysachenko. - K.: Knowledge of Ukraine, 2005. - 792 p.
3. Kind traditions of Transcarpathian Romanians (based on Alexander Lugovoi, C. Yuhas, V. Yovdiya, A. Milashovskoho) // World Carpathians. - 2006. № 7. - S. 32.
4. Zelenchuk V.S. Costume Romanian population of the Transcarpathian region of the USSR // Carpathian collection. - M., 1976. - P. 69-74.
5. Malets O.O. Ethno-political and ethno-cultural processes in the Carpathian 40-80-ies. XX century. - Uzhgorod, 2004. - 230 p.
6. Entry of foreign citizens in Ukraine by countries from which they came, in 2013 [electronic resource] / Access 19.02.2015: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
7. Dace T. Transcarpathian Romanians [electronic resource] / Access: <http://ua-reporter.com/novosti/77483>
8. List of villages in Transcarpathia wishing to official Romanian language [electronic resource] / Access: <http://ua-reporter.com/novosti/125797>
9. "Fifth column" in Romanian Carpathians are valid? [Electronic resource] / Access: <http://ua-reporter.com/content/109371>
10. Transcarpathian Romanian company name. J. Kozhbuka celebrated the 20th anniversary of [electronic resource] / Access: <http://www.ua-reporter.com/novosti/76264>
11. In Transcarpathia festival of Romanian folk art [electronic resource] / Access: <http://www.ua-reporter.com/novosti/103999>
12. Transcarpathia. In Solotvyno pass Days of Romanian culture [electronic resource] / Access: <http://www.ua-reporter.com/novosti/88554>
13. Lower Apsha opened a museum of history and ethnography of Transcarpathia Romanian [electronic resource] / Access: <http://rionews.com.ua/mixed/doz/now/n14274105650>
14. In Transcarpathia regional celebration was held XVII Romanian Folk Art [electronic resource] / Access: <http://ua-reporter.com/novosti/21501>
15. The following weekend - holiday Transcarpathian Romanian [electronic resource] / Access: <http://ua-reporter.com/novosti/11851>
16. Zakarpattyachko [electronic resource] / Access: <http://zakarpattyachko.com.ua/muzei-zakarpattyachko>
17. Zakarpatsky Museum of Folk Architecture and Life friendly with Romania Skansen [electronic resource] / Access: <http://zakarpattyachko.com.ua/News/90605-Zakarpatskyi-muzei-narodnoi-arkhitektury-ta-pobutu-%E2%80%9C-druzhytyme-z-rumunskym-skansenom>

II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ ТА КРАЇНОЗНАВСТВА

УДК 911.3 (316.42)

Книш Мирослава Михайлівна
кандидат географічних наук, доцент

Котик Любов Іванівна

Наконечна Ганна Володимирівна,
кандидат географічних наук

Львівський національний університет
імені Івана Франка, м. Львів, Україна,
e-mail: kotyklub@rambler.ru

Львівський національний університет
імені Івана Франка, м. Львів, Україна
Львівський національний університет
імені Івана Франка, м. Львів, Україна

ПОНЯТТЯ «ТЕРОРИЗМ» У ТЕРМІНОЛОГІЧНОМУ АПАРАТІ СУЧАСНОЇ НАУКИ

Мета: Проаналізувати етимологію поняття «тероризм» та його еволюцію й трансформацію у сучасній суспільно-географічній науці. Узагальнити методологію трактування терміну «тероризм» та запропонувати власний підхід до його означення.

Методика: На першому етапі, детально проаналізовано, систематизовано та узагальнено, з використанням нарративного методу, напрацювання з проблем тероризму та терористичної діяльності в суспільній географії, політології, міжнародному праві, історії. На другому етапі укладено методологію трактування терміну «тероризм», виділено чотири головні критерії його трактування та запропоновано власне розуміння терміна.

Результати: Виокремлено три наукові підходи до розуміння поняття «тероризм»: енциклопедичний, доктринальний, законодавчий. Наведено приклади найбільш поширених визначень поняття згідно даних підходів. Виокремлено ознаки поняття «тероризм» (наси́льство, цивільне населення, мотивація, недержавні виконавці) та їх проаналізовано за частотою вживання у трактуваннях. Вказано, що головною ознакою є наси́льство. Друга ознака вказує на об'єкт тероризму — цивільне населення. Третя — визначає мотиви — політичні, релігійні, тощо. Четверта — констатує суб'єктів тероризму.

Наукова новизна: Укладено методологію трактування терміна тероризм. Запропоновано власне трактування даного поняття виходячи з виділених ознак (наси́льство, мотиви, виконавці, тощо).

Практична значимість: Методологію трактування терміну як і його узагальнений авторський варіант можна використовувати для розробки законодавства з сфери тероризму та укладання поняттєво-термінологічних систем з проблем глобального, міжнародного, регіонального тероризму, тощо.

Ключові слова: терор, тероризм, методологія, наси́льство, мотивація, виконавці, цивільне населення.

УДК 911.3 (316.42)

Кныш Мирослава Михайловна,
кандидат географических наук, доцент

Котык Любовь Ивановна

Наконечна Ганна Владимировна,

Львовский национальный университет
имени Ивана Франко, г. Львов, Украина,
e-mail: kotyklub@rambler.ru

Львовский национальный университет
имени Ивана Франко, г. Львов, Украина
Львовский национальный университет

ПОНЯТИЕ «ТЕРРОРИЗМ» В ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОМ АППАРАТЕ СОВРЕМЕННОЙ НАУКИ

Цель: Проанализировать этимологию понятия «терроризм» и его эволюцию и трансформацию в современной общественно-географической науке. Обобщить методологию трактовки термина «терроризм» и предложить собственный подход к его определению.

Методика: На первом этапе, подробно проанализированы, систематизированы и обобщены, с использованием нарративного метода, наработки по проблемам терроризма и террористической деятельности в общественной географии, политологии, международном праве, истории. На втором этапе уложено методологию трактовки термина «терроризм», выделено четыре главные критерии его трактовки и предложено собственное понимание термина.

Результаты: Выделены три научные подходы к пониманию понятия «терроризм»: энциклопедический, доктринальный, законодательный. Приведены примеры наиболее распространенных определений понятия согласно данных подходов. Выделены признаки понятия «терроризм» (насилие, гражданское население, мотивация, негосударственные исполнители) и проанализированы по частоте употребления в трактовках. Указано, что главным признаком является насилие. Второй признак указывает на объект терроризма — гражданское население. Третий — определяет мотивы — политические, религиозные и тому подобное. Четвертый — констатирует субъектов терроризма.

Научная новизна: Заключено методологию трактовка термина терроризм. Предложено собственную трактовку данного понятия исходя из выделенных признаков (насилие, мотивы, исполнители и т.д.).

Практическая значимость: Методологию трактовка термина как и его обобщенный авторский вариант можно использовать для разработки законодательства со сферы терроризма и укладки понятийно-терминологических систем по проблемам глобального, международного, регионального терроризма.

Ключевые слова: террор, терроризм, методология, насилие, мотивация, исполнители, гражданское население.

UDC 911.3 (316.42)

Knysh Myroslava Myhajlivna,
Doctor of Geographical Sciences, associate
professor
Kotyk Lubov Ivanivna

Ivan Franko National University of Lviv,
Lviv, Ukraine,
e-mail: kotyklub@rambler.ru

Ivan Franko National University of Lviv,
Lviv, Ukraine

Nakonechna Hanna Volodymyrivna,
Doctor of Geographical Sciences

Ivan Franko National University of Lviv,
Lviv, Ukraine

NOTION OF «TERRORISM» IN THE TERMINOLOGY OF MODERN SCIENCE

Purpose: The etymology of the concept of «terrorism» and its evolution and transformation of modern human-geographical science are analyze. Summarize the methodology of interpretation of the term "terrorism" and to offer its own approach to the definition.

Methods: In the first stage, a detailed analysis of systematized and generalized, using narrative method of working out the problems of terrorism and terrorist activities in human geography, political science, international law and history. The second phase is concluded methodology interpretation of the term "terrorism", four main criteria for its interpretation and suggests proper understanding of the term.

Results: Three scientific approaches to understanding the concept of "terrorism", encyclopedic, doctrinal, legislative was determined. Examples of the most common definitions according to these approaches. Author determined features of the concept of "terrorism" (violence, civilians, motivation, non-performers) and their analysis by frequency of use in treatment. Indicated that the main feature is the violence. The second feature points on the object of terrorism - civilians. Third - identifies reasons - political, religious, and so on. Fourth - says terrorist entities.

Scientific novelty: Methodology interpretation of the term terrorism was done. A proper interpretation of this concept based on selected characteristics (violence, motives, performers, etc.).

The practical significance: Methodology interpretation of the term as its author generalized version can be used to develop legislation from the field of terrorism and conclusion of conceptual and terminological systems of global, international, regional terrorism, and so on.

Key words: terror, terrorism, methodology, violence, motivation, performers civilians.

Постановка проблеми. В умовах здійснення на території України антитерористичної операції та активізації терористичної діяльності у світі (Пакистан, Сирія, Афганістан, Індонезія, Індія, Єгипет, Ізраїль) на часі є проблема дослідження терористичної діяльності в географії та укладання відповідного поняттєво-термінологічного апарату. Тому важливим є вивчення етимології та підходів до сучасного трактування базового поняття — тероризм.

Аналіз найновіших досліджень і публікацій. На сьогодні є значна кількість українських та іноземних публікацій, присвячених проблемі тероризму, у тому числі фахових підручників з конфліктології, терології та геополітики [1, 5, 7], навчальних посібників [4, 5], статей [3, 8], аналітичних й статистичних матеріалів [2, 6, 9].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значний обсяг публікацій з проблем тероризму до сьогодні не існує єдиного усталеного трактування поняття, що ускладнює укладання національної законодавчої бази та ідентифікації протизаконних дій, як терористичні акти. Останнє вносить сум'яття у суспільно-географічні дослідження та не дозволяє виконувати ґрунтовні розвідки з проблем геопросторової організації терористичної діяльності у світі, загалом, чи в окремих регіонах, зокрема.

Формулювання цілей статті. Проаналізувати етимологію поняття «тероризм» та його еволюцію й трансформацію у сучасній суспільно-географічній науці. Узагальнити методологію трактування терміну «тероризм» та запропонувати власний підхід до його означення.

Виклад основного матеріалу. Уточнення поняттєво-термінологічного апарату є важливим методологічним прийомом на початку дослідження будь-якої проблеми. Саме тому необхідно розглянути систему вихідних

(базових понять): «терор», «тероризм», «міжнародний тероризм», «новий тероризм», «транснаціональний тероризм».

Термін «тероризм» як поняття став джерелом непорозумінь, протиріч і протистоянь, щойно увійшов у лексику. У спеціалізованих дослідженнях вчених-терологів подається понад 200 означень даного поняття. Перше визначення тероризму було запропоноване 1937 р. Лігою Націй в «Конвенції по запобіганню та покаранню актів тероризму»: «Злочинні дії, що здійснюються проти іншої держави або населення будь-якої держави з тим, щоб викликати страх серед окремих осіб, груп або більшості населення». Поняття «тероризм» вперше було занесене у політичний словник Е. Бьорком, який досліджував цей термін, визначаючи Французьку революцію як «епоху терору». У словниковій літературі означення «тероризму» виводять від лат. terror – страх та фран. terroriser, що означає залякувати насильством, тримати у стані постійного страху, тобто від семантики значення терміну. Аналіз і систематизація означень «тероризму» дозволяє виокремити такі наукові підходи: енциклопедичний; доктринальний; законодавчий.

Табл. 1

Наукові підходи до трактування поняття «тероризм»

Назва підходу	Зміст поняття	Автор / джерело, рік
Енциклопедичний	1) Державне правління з використанням залякування, запроваджене правлячою партією Франції під час революції 1789–1794 рр; 2) Політика, що має на меті залякування тих, проти кого вона спрямована	Oxford English Dictionary, 2005
	Політика насильства і залякування, яка використовується з боку «слабкого» - радикальної політичної опозиції, екстремістсько-налаштованих національних меншин, релігійних фанатів та інших	Глобалістика: енциклопедія, 2003
	Здійснювання, застосування терору; діяльність і тактика терористів	Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2005
Доктринальний	Традиційні форми загально-кримінальних злочинів, але які скоюються навмисно з метою викликати паніку, безлад в організованому суспільстві, зруйнувати громадський порядок, паралізувати протидію з боку громадськості та інтенсифікувати біди та страждання суспільства	Ф. Аречага, 1977
	Погроза насильством, індивідуальні акти насильства чи компанії насильства, які мають на меті, в першу чергу, навіювати страх	С. Розен, Р. Франк, 1985
	Нелегітимне використання сили для реалізації мети шляхом	В. Лакер, 1987

загрози невинним людям	
Любий тип політичного насильства, який не має адекватного морального і юридичного виправдання, незалежно від того, хто до нього вдається – революційна група чи уряд	Р. Фальк, 1988
Як такі загально небезпечні дії або загрозу ними, що вчиняються публічно і посягають на суспільну безпеку та спрямовані на створення в соціальній сфері обстановки страху, неспокою, пригніченості в цілях прямого або непрямого впливу на прийняття будь-якого рішення або відмови від нього в інтересах винних	В. Смелянов, 1998
Навмисне і свідомо мотивоване використання насильства проти мирного населення, інфраструктури, військових і політичних об'єктів, як засіб дестабілізації і дезорганізації суспільно-політичних структур суспільства	В. Рибakov, 2002
Військово-політична категорія, особливий вид війни, компонент політичної культури і напрям ідейного світогляду, який включає силові та інші мотивовані дії, які представляють загрозу з боку організованих структур, які діють поза державою	Д. Арас, 2003
Діяльність, спрямована на знищення і послаблення сучасної політичної системи світу	А. Малащенко, 2006
Акт, здійснений з метою причинити смерть або серйозні фізичні пошкодження цивільному населенню.	К. Аннак, 2005
Політика залякування і насильницьких дій, спрямованих на досягнення конкретних політичних або інших цілей, на зміну внутрішньої і зовнішньої політики держави, провокування міжнародних інцидентів і збройних конфліктів, конфліктних ситуацій на міжетнічному і міжрегіональному ґрунті, нав'язування певної лінії поведінки, придушення політичних противників і конкурентів з використанням убивств, замахів, диверсійних актів як проти противників, так і проти непричетного до протистояння населення	А. Канто, 2005
Злочинне діяння, що відрізняється підвищеною суспільною небезпекою та публічним характером його скоєння і виявляється у наступному: свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства відносно окремих осіб або групи осіб, що беруть участь у військових діях в ситуації збройного конфлікту	В. Ткач, 2011
Засіб застосування насильства для впливу шляхом залякування на недоторканність національних та наднаціональних інститутів, що уже призводить до невинних жертв, чи суспільно небезпечних наслідків, або являє собою загрозу їх настання	В. Антипенко, 1999
Негативне соціальне явище обумовлене соціальними, політичними та економічними чинниками, що полягає у застосуванні насильства або інших загально небезпечних дій особою або групою осіб, які прагнуть шляхом залякування та примусу досягти певних соціальних змін у власних інтересах	В. Ліпкан, 2000
Міжнародна або внутрішньодержавна, але яка має міжнародний (тобто охоплює дві або більше держав) характер, організаційна та інша діяльність, спрямована на створення спеціальних організацій та груп для вчинення вбивств та	І. Карповець, 1979

	замаху на вбивства, нанесення тілесних ушкоджень, застосування насильства і захоплення людей в якості заручників з метою отримання викупу, насильницького позбавлення особи свободи, застосування тортур, шантажу і таке інше; нанесення шкоди демократичним та прогресивним і соціальним перетворенням; залякування людей; насильство над людьми і фізичне знищення в угоду реакційним поглядам та ідеологіям фашистського, расистського, анархістського або військово-бюрократичного толку; отримання ними матеріальної чи іншої вигоди	
Законодавчий	Як погроза застосування чи саме застосування насильства в політичних цілях окремими особами чи групою осіб, які діють за або проти існуючого в даній країні уряду коли такі дії спрямовані на те, щоб нанести удар чи залякати більш чисельну групу, ніж безпосередня жертва, щодо якої було застосовано насильство	Patterns of International Terrorism //CIA, 1980
	Протизаконне застосування сил проти осіб чи власності, щоб залякати чи примусити уряд, цивільне населення чи будь-який сегмент цього для досягнення політичних і соціальних цілей	Infoterror.net, 2013
	Протиправне застосування сили чи насильства з революційною організацією проти індивідів або власності з метою справити тиск чи залякати уряд або суспільство нерідко в політичних чи ідеологічних цілях	United States Department of Defense, 1980
	Навмисне використання незаконного насильства для навіювання страху, спрямованого на примус або залякування влади чи суспільства переважно з політичною, ідеологічною або релігійною метою	United States Department of Defense, 1992
	Такі дії чи погрози дій, які здійснюються з політичними, релігійними та ідеологічними мотивами і пов'язані з насильством проти особи, ризиком для здоров'я і безпеки населення, серйозними збитками майна, порушенням роботи електронних систем тощо	Нове антитерористичне законодавство Великобританії, 2001
	Здійснювані у світовому чи регіональному масштабі терористичними організаціями, угрупованнями, у тому числі за підтримки державних органів окремих держав, з метою досягнення певних цілей суспільно-небезпечні насильницькі діяння, пов'язані з викраденням, захопленням, вбивством ні в чому не винних людей чи загрозою їх життю і здоров'ю, зруйнуванням чи загрозою зруйнування важливих народногосподарських об'єктів, систем життєзабезпечення, комунікацій, застосуванням чи загрозою застосування ядерної, хімічної, біологічної та іншої зброї масового ураження	Ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», 2003
	Любі діяння, що мають на меті викликати смерть мирних жителів або причинити їм важкі тілесні ушкодження, якщо мета такого діяння в силу його характеру, полягає в тому, щоб залякати населення або заставити уряд чи міжнародні організації здійснити яку-небудь дію або стримати від її здійснення	Група високого рівня по загрозам, викликам і змінам (ООН), 2010
	Суспільно-небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому,	Закон України

цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякуванням населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей	«Про боротьбу з тероризмом», редакція 2014
--	--

Укладено авторами на основі: [1—9].

У наукових публікаціях вчених-терологів за частотою вживання та процентним співвідношенням у трактуванні можна виокремити такі ознаки поняття «тероризму»: насильство або погроза його здійснення; цивільне населення або неармійські мішені, політичні, ідеологічні або релігійні мотивації; недержавні або державні виконавці. У наведених вище тлумаченнях «тероризму» домінантну позицію займає ознака «насильство або погроза його здійснення», так як у 14 визначеннях зустрічаємо 13 разів. Друге місце посідають об'єкти терористичних атак – цивільне населення і неармійські мішені, на третьому – мотивації, при цьому найчастіше зустрічаються політичні мотивації. Дуже рідко – 2 рази, у наведених визначеннях поняття «тероризму», вказуються суб'єкти вчинення терористичних актів – недержавні і державні виконавці.

Таким чином методологія трактування поняття «тероризму» (рис. 2) включає чотири складові, наведені на рис. 1.: а) насильство або погроза його здійснення; б) цивільне населення; в) мотивації; г) недержавні виконавці.

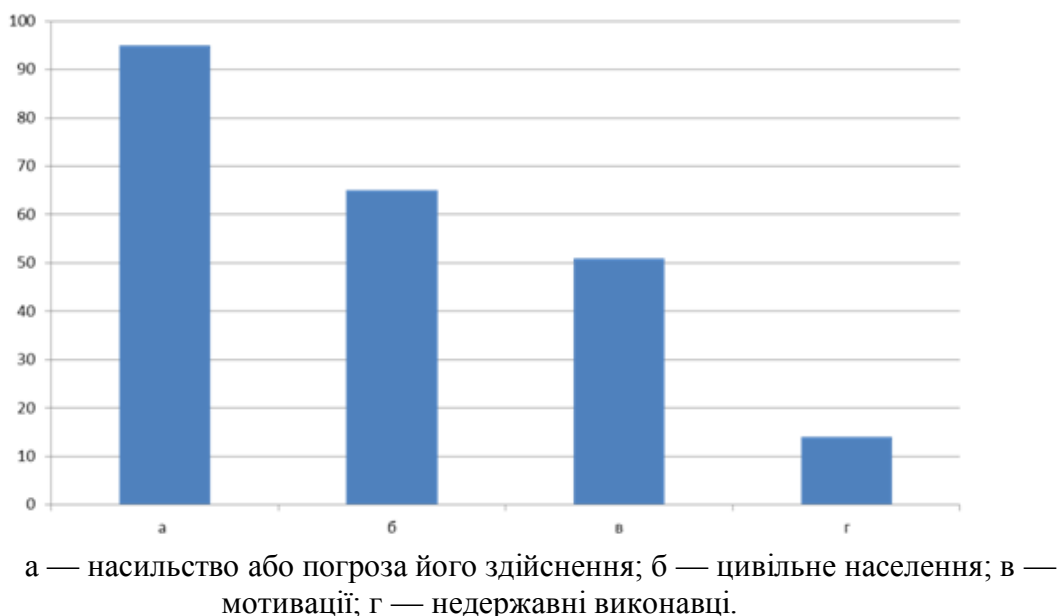


Рис. 1. Ознаки поняття «тероризм» за частотою вживання та його процентним співвідношенням у трактуванні

Перший, головний критерій, який визначає сутність даного поняття: насильство або погроза його здійснення. Актом тероризму вважається як учинений акт насильства, так і погроза його здійснення. Наприклад, якщо бомба вб'є людину та пошкодить майно – це очевидний акт тероризму. Так

само погроза, наприклад, телефонний дзвінок з повідомленням про встановлення бомби теж вважається тероризмом.

Другий критерій вказує на об'єкти тероризму — цивільне населення або неармійські мішені. Найпоширенішою мішенню терористичних актів виступають символи політичної, економічної могутності тих чи інших країн. Наприклад, Всесвітній торговий центр у Нью-Йорку або представництва міжнародних організацій в арабських країнах. Найчастіше теракти не мають конкретної адреси. При цьому терористи вибирають місця де можуть бути велика кількість потенційних жертв.

Третій критерій зазначає мотивації: політичні, ідеологічні, релігійні.

Четвертий критерій вказує на суб'єктів тероризму: недержавних та державних виконавців.

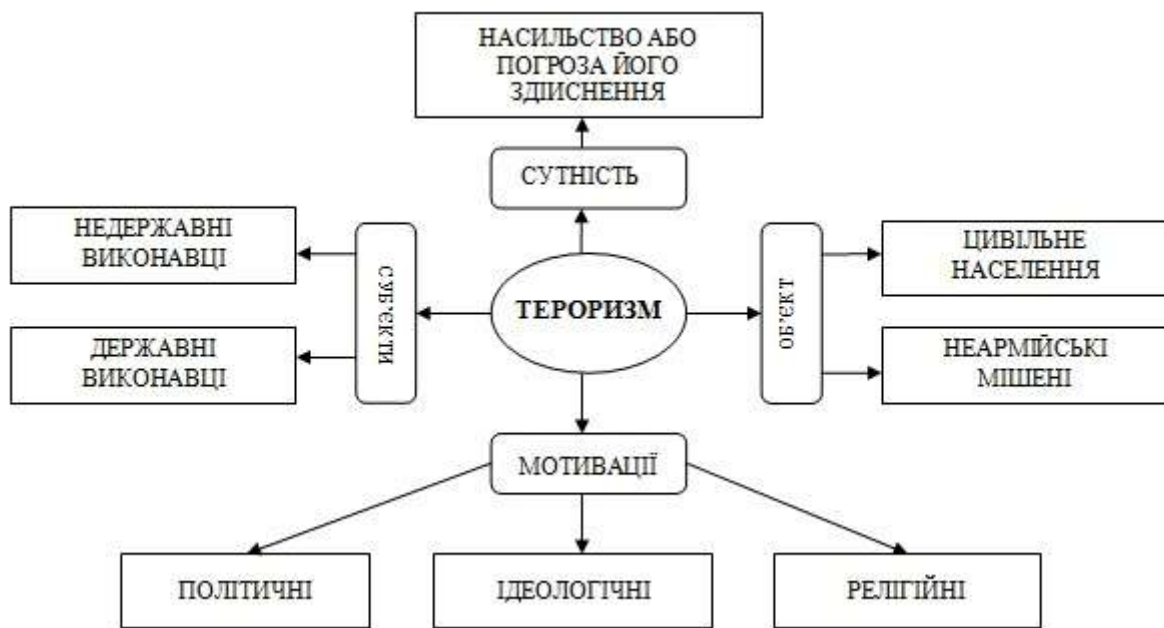


Рис. 2. Методологія трактування терміну «тероризм».

На думку більшості вчених [1, 5, 7, 8], у визначеннях тероризму повинні зазначатися суб'єкти вчинення терористичних актів. При цьому вони зазначають [7, 8], що якщо звужити поняття лише до недержавних виконавців, то виключимо дії багатьох диктаторів, які по всьому світу забороняють діяльність багатьох політичних опонентів, застосовуючи репресії.

Отже, враховуючи основні критерії тероризму, можна дати таке коротке узагальнююче визначення «тероризму»: «Насильницькі дії недержавних виконавців проти цивільного населення з політичною метою». Таким чином не зважаючи на тривалу історію існування поняття «тероризм» та велику кількість підходів до його трактування, донині не існує загальноприйнятого трактування.

На думку вчених та експертів-терологів, відсутність універсального означення «тероризму» можна пояснити двома причинами: по-перше, тероризм як суспільно-політичне явище є складним, динамічним і

важкопрогнозованим актом насильства; по-друге, він торкається практично усіх аспектів суспільного життя: політичних, економічних, соціальних, психологічних, релігійних тощо.

Головна складність у визначенні поняття «тероризму», яке можна було б використати у міжнародному праві, обумовлена неоднозначними оцінками того чи іншого акту терористичної діяльності. Адже те, що одні оцінюють як тероризм, інші – вважають боротьбою за свободу і національну незалежність. Якщо дати точне правове означення «тероризму», то отримаємо поняття, з допомогою якого можна буде точно визначити всіх суб'єктів. Вчені зазначають, що тероризм – «це політична боротьба, яка здійснюється шляхом незаконного насильства, аж до фізичного знищення» [1]. Якщо експерти ООН схвалюють таке визначення, то терористами стануть не тільки Бен Ладен, але й усі ті, хто його знищив з допомогою використання насильства, оскільки відсутність загальноприйнятого означення тероризму стримує розробку ефективної антитерористичної стратегії. На думку експертів ООН, у визначенні має бути зазначено, що використання сили державою проти мирних жителів є військовий злочин. Визначення тероризму не має применшувати право на опір народів, які перебувають під окупацією. Тривалі пошуки означення «тероризм» ускладнюють не тільки удосконалення його правової бази, але розробку й реалізацію ефективних засобів у боротьбі з тероризмом.

Висновки. Вивчення означень «тероризму» дозволило виокремити три наукові підходи: енциклопедичний; доктринальний; законодавчий; укласти методологію трактування терміну; виокремити чотири головні критерії, які визначає сутність поняття «тероризм»: насильство, цивільне населення, мотивація, виконавці; запропонувати коротке узагальнююче визначення «тероризму»: насильницькі дії недержавних виконавців проти цивільного населення з політичною метою. Перспективи дослідження пов'язані з укладанням поняттєво-термінологічних систем з сфери тероризму, глобального тероризму, регіонального тероризму, тощо.

Список використаних джерел

1. Василенко И. А. Геополитика современного мира / И. А. Василенко. — М. : Гардарики, 2007. — 317 с.
2. Глобалистика : [энциклопедия] / [глав. ред. И. И. Мазур, А. Н. Чумаков]. — М. : ОАО Изд-во «Радуга», 2003. — 1328 с.
3. Книш М. М. Глобалізація терористичної діяльності / М. М. Книш, Л. І. Котик // Географія та туризм : наук. зб. — Вип. 21. — К. : Альтерпрес, 2012. — С. 145—155.
4. Книш М. М. Політико-географічна глобалістика / М. М. Книш, Л. І. Котик. — Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2014. — 484 с.
5. Ліпкан В. А. Боротьба з тероризмом / В. А. Ліпкан, Д. Й. Никифорчук, М. М. Руденко. — К. : Знання, 2002. — 254 с.
6. Castree N. A Dictionary of Human Geography / N. Castree, R. Kitchin, A. Rogers. — Oxford : Oxford University Press, 2013. — 592 p.
7. Mustafa D. Geography of Terrorism / D. Mustafa, J. Shaw. — N.-Y. : Oxford University Press, 2013. — ISBN 9780199874002.
8. Mustafa D. The Terrible Geographicalness of Terrorism: Reflections of a Hazards Geographer / D. Mustafa // Antipode. — Vol. 37. — 2005. — P. 72—92.

9. National Counterterrorism Center : Report on Terrorism, 2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.nctc.gov/witsbanner/docs/2013_report_on_terrorism.pdf.

Список использованных источников

1. Василенко И. А. Геополитика современного мира / И. А. Василенко. — М. : Гардарики, 2007. — 317 с.
2. Глобалистика : [энциклопедия] / [глав. ред. И. И. Мазур, А. Н. Чумаков]. — М. : ОАО Изд-во «Радуга», 2003. — 1328 с.
3. Кныш М. М. Глобализация террористической деятельности / М. М. Кныш, Л. И. Котык // География и туризм: наук. сб. — Вып. 21. — К. : Альтерпрес, 2012. — С. 145—155.
4. Кныш М. М. Политико-географическая глобалистика / М. М. Кныш, Л. И. Котык. — Львов : ЛНУ им. И. Франко, 2014. — 484 с.
5. Липкан В. А. Борьба с терроризмом / В. А. Липкан, Д. Й. Никифорчук, М. М. Руденко. — К. : Знание, 2002. — 254 с.
6. Castree N. A Dictionary of Human Geography / N. Castree, R. Kitchin, A. Rogers. — Oxford : Oxford University Press, 2013. — 592 p.
7. Mustafa D. Geography of Terrorism / D. Mustafa, J. Shaw. — N.-Y. : Oxford University Press, 2013. — ISBN 9780199874002.
8. Mustafa D. The Terrible Geographicalness of Terrorism: Reflections of a Hazards Geographer / D. Mustafa // Antipode. — Vol. 37. — 2005. — P. 72—92.
9. National Counterterrorism Center : Report on Terrorism, 2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.nctc.gov/witsbanner/docs/2013_report_on_terrorism.pdf.

References:

1. Vasylenko I. A. (2007) Neopolityka sovremennogo myra, Moskva, 317 p.
2. Hlobalistyka : [entsyklopedyya] (2003) / [hlav. red. Y. Y. Mazur, A. N. Chumakov], Moskva, ОАО Yzd-vo «Raduha», 1328 p.
3. Knysh M. M., Kotyk L. I. (2012) Hlobalizatsiya terorystychnoyi diyal'nosti // // Neohrafiya ta turyzm : nauk. zb. — Vol. 21. — Kiev, Al'terpres, Pp. 145—155.
4. Knysh M. M., Kotyk L. I. (2014) Polityko-heohrafichna hlobalistyka, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 484 p.
5. Lipkan V. A., Nykyforchuk D. Y., Rudenko M. M. (2002) Borot'ba z teroryzмом, Kiev, Znannya, 254 p.
6. Castree N., Kitchin R., Rogers A. (2013) Dictionary of Human Geography, Oxford, Oxford University Press, 592 p.
7. Mustafa D., Shaw J. (2013) Geography of Terrorism, N.-Y. : Oxford University Press, ISBN 9780199874002.
8. Mustafa D. (2005) The Terrible Geographicalness of Terrorism: Reflections of a Hazards Geographer // Antipode, Vol. 37, P. 72—92.
9. National Counterterrorism Center : Report on Terrorism, 2013 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.nctc.gov/witsbanner/docs/2013_report_on_terrorism.pdf.

УДК 911.3

Циганок Марина Леонідівна

Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: ml.tsyganok@gmail.com

Смирнов Ігор Георгійович,
доктор географічних наук, професор

Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
e-mail: smyrnov_ig@ukr.net

**ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИХ
КЛАСТЕРІВ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСІВ**

Метою статті є розкриття географічних особливостей процесу транспортно-логістичної кластеризації в Україні в контексті євроінтеграційних процесів.

Методика. Застосована методика виділення транспортно-логістичних кластерів (ТЛК) в країнах Європи на основі взаємодії портових, прикордонних та регіональних кластерів.

Результати. Виконано аналіз типів ТЛК, які можливо створити в Україні на даний час та на перспективу. Запропоновано схему спеціалізації та розміщення портових, прикордонних та регіональних ТЛК.

Наукова новизна полягає в розкритті географічних особливостей процесу транспортно-логістичної кластеризації України в контексті євроінтеграційних процесів та чинників, які на них впливають.

Практична значимість. Визначення географічних особливостей створення ТЛК в Україні сприятиме швидшому її входженню до європейського і світового транспортно-логістичного простору.

Ключові слова: транспортно-логістичний кластер, транспортно-логістична система, єврологістика, кластеризація, євроінтеграція.

УДК 911.3

Цыганок Марина Леонидовна

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченка, г. Киев, Украина,
e-mail: ml.tsyganok@gmail.com

Смирнов Игорь Георгиевич,
доктор географических наук,
профессор

Киевский национальный университет
имени Тараса Шевченка, г. Киев, Украина,
e-mail: smirnov_ig@ukr.net

ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ТРАНСПОРТНО-ЛОГИСТИЧЕСКИХ КЛАСТЕРОВ В УКРАИНЕ В КОНТЕКСТЕ ЕВРОИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

Целью статьи является раскрытие географических особенностей процесса транспортно-логистической кластеризации в Украине в контексте евроинтеграционных процессов.

Методика. Применена методика выделения транспортно-логистических кластеров (ТЛК) в странах Европы на основе взаимодействия портовых, пограничных и региональных кластеров.

Результаты. Выполнен анализ типов ТЛК, которые можно создать в Украине в настоящее время и на перспективу. Предложена схема специализации и размещения портовых, пограничных и региональных ТЛК.

Научная новизна заключается в раскрытии географических особенностей процесса транспортно-логистической кластеризации Украины в контексте евроинтеграционных процессов и факторов, которые на них влияют.

Практическая значимость. Определение географических особенностей создания ТЛК в Украине будет способствовать более быстрому ее вхождению в европейское и мировое транспортно-логистического пространства.

Ключевые слова: транспортно-логистический кластер, транспортно-логистическая система, еврологістика, еврокластеры, кластеризація, євроінтеграція.

UDC 911.3

Tsyhanok Maryna Leonidivna

Taras Shevchenko National University of
Kyiv, Kyiv, Ukraine,
e-mail: ml.tsyganok@gmail.com

Smyrnov Ihor Heorhiyovych,

Taras Shevchenko National University of

GEOGRAPHIC FEATURES OF TRANSPORT AND LOGISTIC CLUSTERS OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE EUROINTEGRATION PROCESSES

The aim of the article is to disclose the geographical features of the transport and logistic clusterization in Ukraine in the context of the eurointegration processes.

Methodology. The method of allocation transportation and logistics clusters (TLC) in Europe based on the interaction of port, border and regional clusters has been applied.

Results. The types of TLC, which may be created in Ukraine at present and for the future, are analyzed. The scheme of specialization and allocation of port, border and regional TLC is suggested.

Scientific novelty consists in revealing the geographical features of the process of transport and logistics clusterization in Ukraine in the context of eurointegration processes and factors that affect them.

The practical significance. The definition of geographical features of the creation of the TLC in Ukraine will facilitate rapid joining Ukraine to the European and world transport and logistics space.

Keywords: transport and logistics cluster, transport and logistics system, eurologistics, euroclusters, clusterization, eurointegration.

Постановка та актуальність проблеми. Вивчення географії транспортно-логістичних кластерів (ТЛК), як одних з головних складових транспортно-логістичної системи (ТЛС) є дуже важливим в контексті євроінтеграції України. У зв'язку з цим, в даній роботі визначаються ключові характеристики ТЛК України, розкриваються особливості їх розвитку, визначаються чинники, що впливають на їх географію. Особливо актуальним є висвітлення особливостей українсько-європейських транспортно-логістичних зв'язків на даному етапі, оскільки в сучасних геополітичних та соціально-економічних умовах розвиток ТЛС в Україні відбувається не завжди з ефективним теоретичним та практичним обґрунтуванням. Саме тому у даній роботі також робиться спроба виявлення проблем та перспектив розвитку та розміщення ТЛК в Україні. Актуальність даного дослідження географії ТЛК обумовлена важливістю інтеграції ТЛС України до системи єврологістики. У зв'язку з чим є необхідним визначення ефективності планування розміщення та подальшої перспективи використання ТЛС та ТЛК, а саме підняття їх до європейського рівня, що в майбутньому забезпечить швидку та ефективну економічну інтеграцію України до Європейського Союзу (ЄС).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями ТЛК займалися як зарубіжні, так і вітчизняні вчені, а саме: У. Айзард, Т. Андерсон, Е. Бергман, О. Ланге, Р. Д. Л'юїс, Ф. Маккен, П. Массе, Ф. Найт, І. С. Пальма, М. Портер, В. Сергєєв, О. Солвелл, Е. Фезер, М. Енрайт, С. Ямморіно, П.Л. Віденський, В.Г. Галабурда, Б.М. Лапідус, Ф.Д. Лівшиць, М. О. Кизим, О. М. Тищенко, С. І. Гриценко, Н.В. Попова, І.Г. Смирнов та інші.

Формулювання цілей статті. Мета дослідження полягає у характеристиці ТЛК України в контексті її євроінтеграції, розкритті особливостей їх розвитку, визначенні чинників, що впливають на географію ТЛК. У зв'язку з метою вирішуються такі завдання: охарактеризувати передумови та чинники розвитку ТЛК, розкрити напрямки транспортно-логістичної стратегії країн ЄС та їх взаємодію з Україною, охарактеризувати сучасний стан розвитку ТЛК в Україні, визначити проблеми та перспективи розвитку ТЛК в Україні в контексті її євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу. Насамперед необхідно відмітити, що поняття кластера було введено в суспільно-географічну теорію Майклом Портером: «Кластер – це сконцентрована за географічною ознакою група взаємозалежних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їх діяльністю організацій у певних галузях, що конкурують, але разом з тим ведуть спільну роботу» [7]. За думкою професора Смирнова І.Г. територію ТЛК можна визначити як адміністративно-територіальну одиницю чи сукупність суміжних адміністративно-територіальних одиниць, наприклад, це може бути місто чи міська агломерація [10].

Транспортна логістика набуває виключно важливого значення в сучасних умовах глобалізації світового господарства. Особливо значних успіхів у координації транспортно-логістичної стратегії досягли країни ЄС [6]. У даний час в Європейській мережі ТЛК виділяють 25 первинних (primary) і близько 60 вторинних (secondary) ТЛК [15]. З розширенням ЄС на схід, Україна все більше опиняється в зоні його економічного і геополітичного тяжіння [1]. Основні трансконтинентальні комунікаційні мости між Західною Європою та Азіатсько-Тихоокеанським регіоном проходять через територію України та Чорноморський регіон. До них можна віднести пан'європейські транспортні коридори (ПЄК) № 3, № 5, № 7, № 9 та трансконтинентальні транспортні коридори (ТКТК) «Коридор Балтика – Чорне море», «TRACECA», «Коридор Європа – Азія», «Коридор ЧЕС (Чорноморське економічне співтовариство)» [5].

На інтеграцію України в Європейську ТЛС орієнтують такі державні документи, як «Комплексна програма утвердження України як транзитної держави» (2001 р.), «Концепція розвитку транспортно-дорожнього комплексу України на середньостроковий період і до 2020 року» (2001 р.), «Стратегія розвитку інфраструктури морських портів» (липень 2013 р.), а також «Програма формування мережі логістичних центрів в системі міжнародних транспортних коридорів України», що нині розробляється [9]. Проте ТЛС України все ще не відповідає стандартам і вимогам ЄС і відзначається суттєвим відставанням щодо інфраструктури, обладнання і норм [8].

На погляд Соколової О. Є., структура ТЛС України (рис. 1) повинна складатися з п'яти рівнів логістичної взаємодії, а саме: 1 рівень: взаємодія об'єктів транспортно-логістичної інфраструктури (термінальні та вантажні

комплекси, складські господарства, підприємства різних видів транспорту та транспортно-логістичного сервісу тощо); 2 рівень: транспортно-логістичні центри (ТЛЦ) місцевого, регіонального та міжнародного призначення; 3 рівень: регіональні ТЛС; 4 рівень: ТЛК; 5 рівень: інтегрована ТЛС України (підсистема економічної системи країни та міжнародних ТЛС) [11].

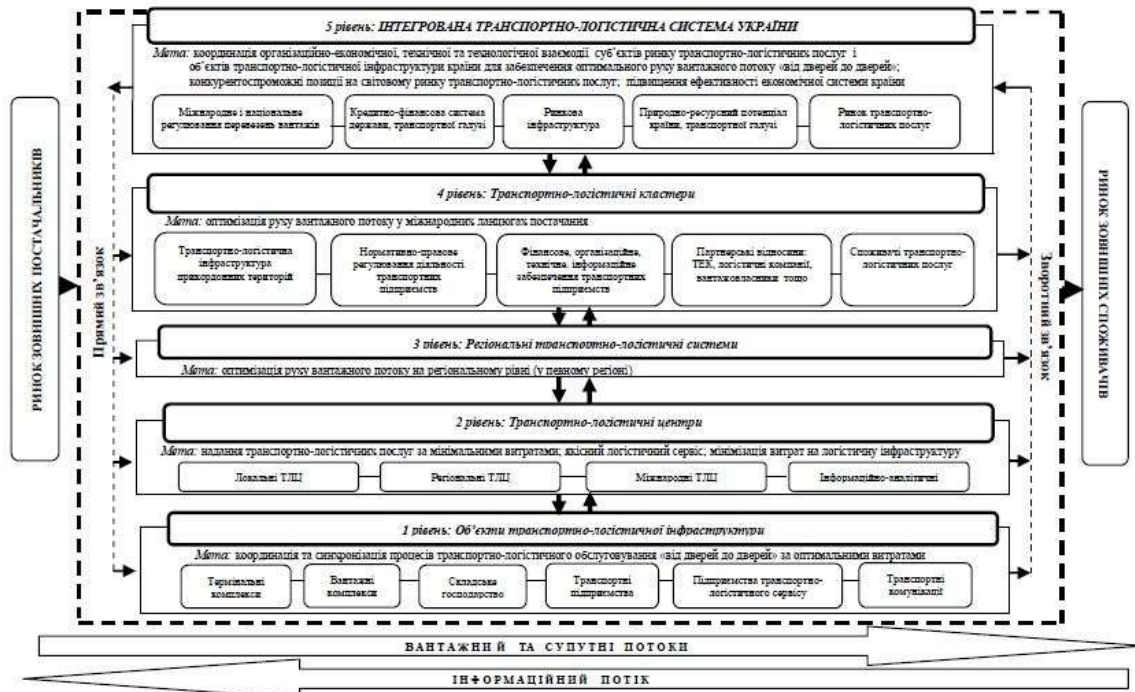


Рис. 1. Структура ТЛС України [11]

Загалом ТЛК можна поділити на три категорії: 1) портів; 2) прикордонні; 3) територіальні (регіональні). Прикордонні і регіональні ТЛК можна об'єднати у категорію внутрішньоконтинентальних ТЛК [16].

Що стосується розвитку прикордонних ТЛК, то відповідно до п. 6 розпорядження КМУ від 10.09.08 № 1214-р Мінрегіонбуд спільно з Національною академією наук України розробили проект «Національної стратегії створення і ведення транскордонних кластерів» з метою здійснення державної регіональної політики у транскордонних регіонах. Базовим регіоном для його здійснення стане Закарпаття, тому у подальшому цей кластер може стати складовою кластерних мереж, що функціонуватимуть між Україною та ЄС. В перспективі Україна може виступити ініціатором створення не лише транспортно-логістичного, але і низки інших транскордонних кластерів [2].

Перспективними і необхідними є створення ТЛК на території і інших прикордонних регіонів. Наприклад, на території Харківської області, існує реальна потреба у створенні великого міжрегіонального ТЛК. Стратегічне положення як транскордонного з Росією регіону, де розподіляються потоки Європа – Азія, Північ – Південь, високий рівень розвитку промислово-індустріального комплексу, розвинена мережа транспортних комунікацій, виділяють Харківську область серед інших областей країни

як регіон дуже перспективний для формування ТЛК по обслуговуванню транзитних транспортних потоків. Підставою для створення тут ТЛК стала прийнята «Стратегія сталого розвитку Харківської області до 2020 року» [13]. Також з метою посилення конкурентоспроможності України слід створити ряд портових ТЛК відповідно до географічного розташування, а саме Центрально-Чорноморський кластер (Одеса, Іллічівськ, Білгород-Дністровський, Южне, Миколаїв, Херсон), Дунайський кластер (Рені, Ізмаїл, Кілія), Кримський кластер (Євпаторія, Севастополь, Ялта, Феодосія, Керч), Азовський кластер (Маріуполь, Бердянськ) [12]. Одеська область вже має позитивний досвід щодо створення кластерів. Так, наприклад, на базі Одеського морського торговельного порту створено ТЛК (відповідне рішення 26 серпня 2011 р. ухвалила Одеська обласна рада) [14]. На жаль, на сьогоднішній день, створення та розвиток Кримського та Азовського ТЛК ускладнюється та перебуває під загрозою, у зв'язку з російською анексією Криму та складною геополітичною ситуацією на сході України.

Також на території України можливим є створення в перспективі низки територіальних (регіональних) ТЛК вздовж ПЄК № 3, 5, 9 та ТКТК Гданськ-Одеса, а саме: Київського, Вінницького, Хмельницького, Дніпропетровського, Черкаського, Донецького та низка менших – Ківерці, Рівне, Козятин, Шепетівка, Жмеринка та ін. [16].

На функціонування й розміщення елементів ТЛС та ТЛК, зокрема, мають вплив безліч чинників, тобто сукупність аргументів (причин), що зумовлюють вибір локалізації структурних елементів ТЛС та впливають на показники їх роботи [3]. Мережа ТЛК України формується залежно від економіко-географічних, соціальних та інших чинників на основі досить вигідного транспортного і транзитного положення. Можна виділити наступні головні та другорядні чинники, що впливають на формування ТЛК в Україні (рис. 2) [2].

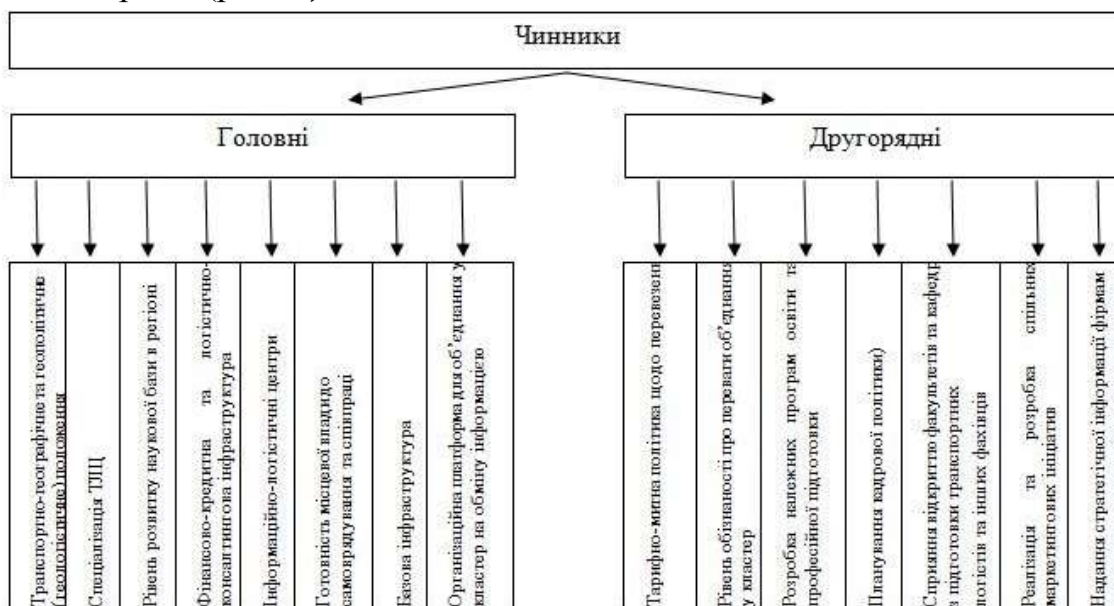


Рис. 2. Чинники, що впливають на формування ТЛК в Україні, (автор, розробка за [2])

Серед основних проблем, які пропонується вирішувати, учасники українського транспортно-логістичного ринку виділяють наступні: зношеність основних фондів, недостатній розвиток транспортної інфраструктури, відсутність ефективних методів пропуску вантажів, бюрократія, відсутність сучасних, оперативних інформаційних комп'ютерних технологій і систем, нестача кредитно-фінансових ресурсів [2].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Найбільш ефективним напрямком розвитку транспортного сектору України є створення ефективно діючої мережі ТЛК, а на їх основі – інтегрованої багатопрофільної та багатофункціональної ТЛС, яка б забезпечувала взаємодію всіх учасників транспортно-логістичного процесу в організаційно-економічному, технічному, технологічному та інформаційному аспектах, у тому числі на європейському та світовому ринках транспортно-логістичних послуг. Усе це зумовлює актуальність дослідження проблеми реалізації транзитного потенціалу України в умовах єврологістики та створення низки прикордонних, портових та територіальних (регіональних) ТЛК. Оскільки на сучасному етапі євроінтеграція та єврокластеризація є основними пріоритетами державної політики України, тому необхідним є застосування низки методів зі стандартизації ТЛС України та створення мережі ТЛК. Проте існує низка проблем, що гальмують інтеграцію ТЛС України до ТЛС ЄС. Варто підкреслити, що євроінтеграція та єврокластеризація ТЛС України не мають обмежуватися лише адаптацією ТЛС країни до вимог та стандартів ЄС, необхідним є застосування методичних підходів до ефективної організації управління розвитком ТЛК як сучасної форми територіальної організації елементів ТЛС. Подальший розвиток процесів транспортно-логістичної кластеризації Європейської ТЛС та її географічне розширення на схід, без сумніву, повинно охопити Україну. Саме тому необхідним є створення насамперед прикордонних ТЛК (Ужгород, Чоп, Львів, Харків, Ковель тощо); портових ТЛК (Одеса, Іллічівськ, Южне, Миколаїв, Херсон, Запоріжжя, Севастополь, Ялта, Феодосія, Керч, Маріуполь, Бердянськ) та звичайно ж потужних регіональних (Київ, Донецьк, Дніпропетровськ) та низки менших вздовж ПЄК та ТКТК, що проходять територією України. Одним з найпріоритетніших напрямків формування прикордонних ТЛК є реалізація прикордонних кластерних ініціатив щодо створення інтегрованої ТЛС України. Завдяки цьому з'явиться можливість максимально ефективно використати наявні природні, трудові і виробничі ресурси у межах західних прикордонних регіонів в перспективі євроінтеграції. Формування ефективної та сучасної ТЛС України на основі мережі ТЛК сприятиме швидшому входженню України до європейського та світового транспортно-логістичного простору.

Подальші дослідження будуть спрямовані на визначення перспектив та методів вирішення проблем в контексті створення мережі ТЛК в Україні для формування інтегрованої ТЛС.

Список використаних джерел:

1. Безуглий В. В. Транспортний комплекс Європейського Союзу: формування, сучасний стан і перспективи співпраці з Україною/ Економічна та соціальна географія: наук. збірник. – К., 2009. – Вип. 59. – 234 с.
2. Гоблик В. В. Формування транскордонних транспортно-логістичних кластерів як пріоритетний напрям розвитку прикордонних регіонів України// Луцький національний технічний університет. Економічний форум. – Луцьк, 2013. – Вип. 4. – С. 55-63.
3. Дорошенко В. І. Географія транспорту: навч. посібник. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2010. – 183 с.
4. Карпенко О. О. Інтенсифікація розвитку змішаних перевезень вантажів в Україні// Бізнес-інформ. Економіка транспорту і зв'язку. – 2013. - № 11. – С. 180-185.
5. Литвенко Л. М. Трансконтинентальні комунікаційні мости та місце в них України/ Економічна та соціальна географія: наук. збірник. – К., 2007. – Вип. 57. – 332 с.
6. Олійник Я. Б. Міжнародна логістика: навч. посібник. – К.: Обрії, 2011. – 544 с.
7. Портер М. Конкуренція. – М.: Изд. дом «Вільямс», 2006. – 760 с.
8. Сирийчик Т. Транспортна політика України та її наближення до норм Європейського Союзу. – К.: Аналітично-дорадчий центр Блакитної стрічки, 2010. – 102 с.
9. Смирнов І. Г. Єврологістика як напрямок євроінтеграційної стратегії України/ Актуальні проблеми міжнародних відносин: збірник наукових праць. – К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2007. – Вип. 66, ч.2. – С. 84 – 93.
10. Смирнов І. Г. Транспортно-логістична кластеризація як сучасний етап Єврологістики: український контекст/ Смирнов І. Г., Гамалій О. С.// Ринок послуг комплексних транспортних систем та прикладні проблеми логістики: зб. допов. 15 Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Міністерство інфраструктури України, 2013. - 238 с.
11. Соколова О. Є. Теоретико-методологічні основи формування транспортно-логістичної системи України// Проблеми підвищення ефективності інфраструктури: зб. наук. праць. - К.: НАУ, 2010. - Вип. 27. - С. 3-12.
12. Степанова К. В. Кластеризація морегосподарської діяльності: світовий досвід та українські реалії// Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. – 2014. – Том 2., №2. – С. 256-270.
13. Стратегія розвитку регіональної транспортної системи на базі формування транспортно-логістичного кластеру (ТЛК) Харківської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: <http://kharkivoda.gov.ua/documents/9831/752.doc>
14. Щодо перспектив створення морських кластерів в Одеській області. Аналітична записка [Електронний ресурс]. - Режим доступу: URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/987/>
15. Смирнов І. Г. Процеси транспортно-логістичної кластеризації в Європейському Союзі та Україна: площини взаємодії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: http://www.rusnauka.com/29_DWS_2012/Geographia/1_120331.doc.htm
16. Українські кластери [Електронний ресурс]. - Режим доступу: URL: <http://ucluster.org/>

Список использованных источников:

1. Безуглый В. В. Транспортный комплекс Европейского Союза: формирование, современное состояние и перспективы сотрудничества с Украиной/ Экономическая и социальная география: науч. сбор. - К., 2009. - Вып. 59. - 234 с.
2. Гоблык В. В. Формирование трансграничных транспортно-логистических кластеров в качестве приоритетного направления развития приграничных регионов Украины// Луцкий национальный технический университет. Экономический форум. - Луцк, 2013. - Вып. 4. - С. 55-63.
3. Дорошенко В. И. География транспорта: учеб. Пособие. - К.: Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2010. - 183 с.
4. Карпенко О. О. Интенсификация развития смешанных перевозок грузов в Украине путем формирования сети транспортно-логистических центров и транспортно-логистических кластеров// Бизнес-информ. Экономика транспорта и связи. - 2013. - № 11. - С. 180-185.
5. Литвенко Л. М. Трансконтинентальные коммуникационные мосты и место в них Украины/ Экономическая и социальная география: науч. сбор. - К., 2007. - Вып. 57. - 332 с.
6. Олейник Я. Б. Международная логистика: учеб. пособие. - К.: Обрии, 2011. - 544 с.
7. Портер М. Конкуренция. - М.: Изд. дом «Вильямс», 2006. - 760 с.

8. Сирийчик Т. Транспортная политика Украины и ее приближения к нормам Европейского Союза. - К.: Аналит.-совещ. центр Голубой ленты, 2010. - 102 с.
9. Смирнов И. Г. Еврологистика как направление евроинтеграционной стратегии Украины/ Актуальные проблемы международных отношений: сборник научных трудов. - К.: КНУ им. Тараса Шевченко, Институт международных отношений, 2007. - Вып. 66, ч.2.- С. 84 - 93.
10. Смирнов И. Г. Транспортно-логистическая кластеризация как современный этап Еврологистики: украинский контекст// Рынок услуг комплексных транспортных систем и прикладные проблемы логистики: сб. доклад. - К.: Министерство инфраструктуры Украины, 2013 - 238 с.
11. Соколова Е. Е. Теоретико-методологические основы формирования транспортно-логистической системы Украины// Проблемы повышения эффективности инфраструктуры: сб. науч. работ. - К.: НАУ, 2010. - Вып. 27. - С. 3-12.
12. Степанова К. В. Кластеризация морехозяйственной деятельности: мировой опыт и украинские реалии// Вестник международного гуманитарного университета. - 2014. - Том 2., №2. - С. 256-270.
13. Брагинский В. В. Стратегия развития региональной транспортной системы на базе формирования транспортно-логистического кластера (ТЛК) Харьковской области [Электронный ресурс]. - Режим доступа: URL: <http://kharkivoda.gov.ua/documents/9831/752.doc>
14. Относительно перспектив создания морских кластеров в Одесской области. Аналитическая записка [Электронный ресурс]. - Режим доступа: URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/987/>
15. Смирнов И. Г. Процессы транспортно-логистической кластеризации в Европейском Союзе и Украине: плоскости взаимодействия [Электронный ресурс]. - Режим доступа: URL: http://www.rusnauka.com/29_DWS_2012/Geographia/1_120331.doc.htm
16. Украинский кластеры [Электронный ресурс]. - Режим доступа: URL: <http://ucluster.org/>

References:

1. Bezuglyi V. V. Transport complex of the European Union: formation, current state and prospects of cooperation with Ukraine/ Economic and social geography: scient. collection. - K., 2009. - Vol. 59. – 234 p.
2. Goblyk V. V. Formation of cross-border transport and logistics clusters as a priority for development of border regions of Ukraine// Lutsk National Technical University. Economic Forum. – Lutsk, 2013. - Vol. 4. - P. 55-63.
3. Doroshenko V. I. Geography of Transport: tutorial. - K.: Publishing and printing center "Kyiv University", 2010. - 183 p.
4. Karpenko O. O. Intensification of development of multimodal transportation in Ukraine by establishing a network of transport and logistics centers and transport and logistics clusters // Business Inform. Economics of Transport and Communications. - 2013. – No. 11. - P. 180-185.
5. Lytvenko L. M. Transcontinental communication bridges and place of Ukraine in them/ Economic and social geography: scientific. collection. - K., 2007. - Vol. 57 – 332 p.
6. Oleynik J. B. International Logistics: tutorial. - K.: Obrii, 2011. - 544 p.
7. Porter M. Business struggle. - M.: Publishing. house "Williams", 2006. - 760 p.
8. Siriychik T. Transport Policy of Ukraine and its approximation to EU standards. - K.: Analytic conference center Blukytna strichka, 2010. - 102 p.
9. Smyrnov I. G. Eurologistics as a line of Ukraine's European integration strategy/ Actual problems of international relations: a collection of scientific papers. - K.: Taras Shevchenko National University, Institute of International Relations, 2007. - Vol. 66 ch.2.- P. 84 - 93.
10. Smyrnov I. G. Transportation and logistics clustering as a modern stage of Eurologistics: Ukrainian context// Market of integrated transport services systems and applied problems of logistics: set of reports. - K.: Ministry of Infrastructure, 2013 - 238 p.
11. Sokolova O. E. Theoretical and methodological bases of formation of transport and logistics system in Ukraine// Problems of increasing the efficiency of infrastructure: set of scientific works. - K.: NAU, 2010. - Vol. 27. - P. 3-12.
12. Stepanova K. V. Clustering of maritime activity: international experience and Ukrainian realities// International Humanitarian University. - 2014 - Vol 2., No.2. – P. 256-270.
13. Braginskiy V. V. The development strategy of the regional transport system based on the formation of transport and logistics cluster (TLC) of Kharkov region [Electronic resource]. - Mode of access: URL: <http://kharkivoda.gov.ua/documents/9831/752.doc>

14. Concerning the prospects of establishing maritime clusters in the Odessa region. Analytical note [Electronic resource]. - Mode of access: URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/987/>
15. Smyrnov I. G. The process of transport and logistics cluster in the European Union and Ukraine: the plane of interaction [Electronic resource]. - Mode of access: URL: http://www.rusnauka.com/29_DWS_2012/Geographia/1_120331.doc.htm
16. Ukrainian clusters [Electronic resource]. - Mode of access: URL: <http://ucluster.org/>

УДК 911.53

Воловик Володимир Миколайович,
доктор географічних наук, доцент

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, України
e-mail: wolowyk@gmail.com

ВПЛИВ ДООЕТНІЧНОГО СТРАТУ НА ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ЛАНДШАФТІВ ПОДІЛЛЯ

Метою статті є аналіз впливу доетнічного страту на формування регіональних етнокультурних ландшафтів.

Методика. У дослідженні зазначено перевагу міждисциплінарного підходу, з урахуванням сучасних досягнень антропогенного ландшафтознавства, історії, археології, етнології. З використанням теоретико-методологічної бази етнокультурного ландшафтознавства розкрито передумови формування етнокультурних ландшафтів Поділля. Для визначення меж доетнічного страту використані такі ідентифікатори як сакральні і тафальні ландшафти.

Результати. Доетнічні страти формують моно- або полікультурний ландшафт. Як правило, доетнічні страти мало впливають на структуру, функціонування і образ етнокультурних ландшафтів. Тому всю систему давніх доетнічних страт можна назвати культурним шаром. Розглядається вплив археологічних культур Поділля на ландшафтну структуру регіону. Особливу увагу приділено появі та розвитку городищ та сільських селитебних ландшафтів.

Наукова новизна. У статті археологічна культура розглядається як доетнічна і формує монокультурний або полікультурний ландшафт.

Практична значимість. Можливість використання сакральних та тафальних ландшафтів як ідентифікаторів поширення культури у доетнічному страті.

Ключові слова: етнокультурний ландшафт, Поділля, страт, городище, сільський селитебний ландшафт.

УДК 911.53

Воловик Владимир Николаевич,
доктор географических наук, доцент

Винницкий государственный педагогический
университет имени Михаила Коцюбинского,
г. Винница, Украина
e-mail: wolowyk@gmail.com

ВЛИЯНИЕ ДООТНИЧЕСКОГО СТРАТА НА ФОРМИРОВАНИЕ ЭТНОКУЛЬТУРНЫХ ЛАНДШАФТОВ ПОДОЛЛЯ

Целью статьи является анализ влияния доэтнического страта на формирование региональных этнокультурных ландшафтов.

Методика. В исследовании отмечено преимущество междисциплинарного подхода, с учетом современных достижений антропогенного ландшафтоведения, истории, археологии, этнологии. С использованием теоретико-методологической базы этнокультурного ландшафтоведения раскрыты предпосылки формирования этнокультурных ландшафтов Подолья. Для определения границ доэтнического страта использованы такие идентификаторы как сакральные и тафальные ландшафты.

Результаты. Дозтницькие страты формируют моно- или поликультурной ландшафт. Как правило, дозтницькие страты мало влияют на структуру, функционирование и образ этнокультурных ландшафтов. Поэтому всю систему древних дозтницьких стратов можно назвать культурным слоем. Рассматривается влияние археологических культур Подолья на ландшафтную структуру региона. Особое внимание уделено появлению и развитию городищ и сельских селитебных ландшафтов.

Научная новизна. В статье археологическая культура рассматривается как дозтницькая и формирует монокультурный или поликультурный ландшафт. *Практическая значимость.* Возможность использования сакральных и тафальных ландшафтов как идентификаторов распространения культуры в дозтницьком страте.

Ключевые слова: этнокультурный ландшафт, Подолье, страт, городище, сельский селитебный ландшафт.

UDC 911.53

Volovyk Volodymyr Mykolayovych,
doctor of sciences (geography), associate
Professor,

Vinnitsya State Pedagogical University named
after Michailo Kotzubynsky, Vinnitsa, Ukraine
e-mail: wolowyk@gmail.com

INFLUENCE OF PREETHNIC STRATA ON THE FORMATION OF ETHNIC AND CULTURAL LANDSCAPES OF PODILLIA

The article *aims* to analyze the impact of the before ethnic strat the formation of regional ethnocultural landscapes.

Methods. The study stated preference interdisciplinary approach, with current advances anthropogenic landscape, history, archeology, ethnology. Using theoretical and methodological basis of ethnocultural landscape reveals prerequisites for the formation of ethnocultural landscapes. To determine the limits before ethnic strat identifiers are used as sacred and tafalni landscapes.

Results. Before ethnic strat form mono- or multicultural landscape. Usually before ethnic strat have little effect on the structure, function and image of ethnocultural landscapes. Therefore, the whole system of ancient before ethnic strat can be called cultural layer. The influence of archaeological cultures skirts on landscape structure of the region. Particular attention is paid to the emergence and development of rural settlements and settler landscapes.

Scientific novelty. Article archaeological culture is seen as before ethnic strat and forms monocultural or multicultural landscape.

The practical significance. The ability to use and tafalnyh sacred landscapes as identifiers spread culture doetnichnomu execution.

Key words: ethnocultural landscape, Podillya, strat, hillfort, rural settler landscapes.

Постановка проблеми. Ландшафтна структура є однією з передумов існування і розвитку селитебної мережі регіону у доетнічному страті: «Місця на пограниччі ліса і степу давали людині найбільші користи: з лісу люди добували прожиток і одяг, у лісі знаходили захист в часі небезпеки, а на вільному полі легше було побудуватися, вигідніше тримати худобу й розводити хліборобство. Дуже дбали про те, щоб недалеко була ріка, щоб мати воду й рибу» [11, с. 7]. Природні умови також впливають на розташування, конфігурацію, величину і функції селитебних ландшафтів. Поселенська мережа з матеріальним наповненням – житловими кварталами, промисловими об'єктами, садово-парковими комплексами – є носієм духовної культури [18], вона формує етнокультурні ландшафти. Доетнічні страти формуються у IV тис. до н.е. (трипільська протоцивілізація), у другій половині I тис. до н.е. – першій половині I тис. етноси регіону знаходились під впливом скіфів, сарматів, кельтів,

готів, гунів, авар. З VII-IX ст. Поділля заселяють слов'янські племена уличів і тиверців, хорватів, дулібів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для аналізу хроноструктури етнокультурного ландшафту [12] використано термін «страт» (від лат. *stratum* – настил, шар) від слова «стратифікація», що розглядається як послідовність стійких часових станів у ландшафті. Страт етнокультурного ландшафту фіксує його стійкий стан, що виражається в характерних ландшафтних проявах етнічної культури (або культур). Це означає, що етнос не тільки впливає на ландшафт, даючи йому нову якість, але й інше – ландшафт у його новому стані стає невід'ємною частиною етносу [7]. Вивченням городищ займались переважно археологи ще з XIX сторіччя. У 1873 р. Д. Я. Самоквасов зазначив, що городища є руїнами давніх міст, які виконували житлову та белігеративну функції. М. В. Красовський (1916) вивчив цю проблематику з погляду архітектора й етнографа. У середині XX ст. опубліковані праці Б. А. Рібакова, присвячені вивченню порубіжних міст-фортець і захисних ліній південноросійського фронтиру. Праці М. П. Кучери аналізують внутрівальні конструкції. У 1996 році видано працю А. В. Кузи, у якій є зведення про 1327 давньоруських городищ X-XIII ст., з коротким описом та їх географічним розташуванням на карті [13]. На території Поділля автор описав понад 80 городищ та 20 давньоруських літописних міст. Ю. Ю. Моргунов виділив 13 городів та городищ у досліджуваному регіоні [17].

Мета статті – проаналізувати вплив доетнічного страту на формування регіональних етнокультурних ландшафтів.

При досягненні мети ми ставили перед собою такі завдання: розглянути формування селитебної мережі в до етнічному страті; проаналізувати формування городищ та сільських селитебних ландшафтів та їх вплив на появу полікультурних ландшафтів Поділля.

Виклад основного матеріалу. Доетнічний страт формує моно- або полікультурний (Термін «полікультурний» вживається у розумінні впливу різних археологічних культур на структуру і функціонування антропогенного ландшафту) ландшафт. Доетнічні страти виділяють переважно на основі археологічних знахідок. Ці матеріальні прояви культури не завжди в змозі висвітлити, які племена або етноси залишили свої артефакти, тому що головними етнічними критеріями є мова й самосвідомість. Як правило, доетнічні страти мало впливають на структуру, функціонування і образ етнокультурних ландшафтів. Тому всю систему давніх доетнічних страт можна назвати культурним шаром. Хоча археологи до сьогодні не визначились з тотожністю «археологічна культура – етнос», аргументуючи це наявністю однотипної матеріальної культури як доказом існування окремого етносу [7].

Для визначення меж доетнічного страту важливими ідентифікаторами є сакральні і тафальні ландшафти, які визначають поширення культури. Природні святині язичницького періоду (камені, горби, річки, гаї) передусім несуть

інформацію про духовну складову страту, що відрізняє їх від наступних стратів, де індикаторами є об'єкти матеріальної культури.

Формування селитебної мережі регіону в доетнічному страті. Археологічну культуру потрібно сприймати як етноісторичну категорію, що закарбувала поєднання форм природокористування, побуту і духовного розвитку в регіоні і не повторюється на інших територіях. Страт археологічної культури є відбитком порівняно короткотермінового етапу визначених ліній етнічного розвитку території. Наприклад, буго-дністерська (неолітична) та трипільська (єнеолітична) культури представлені різними стратами, бо є продуктами різних епох і вже лише за цієї причини повинні аналізуватись як різні культури. Дослідження археологів, істориків та краєзнавців зазначають, що регіон був заселений у палеоліті, що пізніше вплинуло на структуру етнокультурних ландшафтів Поділля.

Перші селитебні ландшафти [20] з'явилися в урочищах р. Смотрич (9 місцевостей), р. Збруча (2), р. Дністер (11), на захід від Жмеринки поблизу сіл Токарівка, Северинівка, Чернятин (7), по одному в селах Попівка на р. Соб поблизу Гайсина та Колибабинці (межі річчя Снивою – Буг). *Неолітичні* релікти мають однотипне розташування: у межах першої надзапальної тераси. Поселення сформувались у той етап голоцену, коли над рівнем води піднімалися частини сучасної високої заплави. У пізньому палеоліті відмічено зміну топографічних умов у розташуванні селитебних ландшафтів. Частина поселень розміщена на схилах річкової долини. Таке місцезнаходження пов'язане з недостатнім природним потенціалом ландшафтних комплексів річкової долини, що змушувало місцеві племена залучати до господарського освоєння схили лесової тераси.

До неолітичних пам'яток відносять Базьків і Митьків острови (4 га), що знаходяться на південь від східної околиці села Скибенці Тростянецького району Вінницької області [8]. За 1 км на північний захід від села Сокилець Немирівського району Вінницької області є поселення буго-дністерської культури Сокилець II. Топографічно, воно містилося на надзапальній терасі лівого берегу річки Південний Буг, вище від поселення Сокилець I. На ще вищому рівні – поселення Сокилець VI. Їх черговість вказує на зміну рівня води в долині Південного Бугу. Поселення Заньківці II розташоване (напроти сучасного села Заньківці) за 1,5 км на захід від Сокилець II, у межах першої надзапальної тераси. Поселення Шиманівське II розташоване біля села Шурівці Гайсинського району Вінницької області, на схилі надзапальної тераси лівого берегу Південного Бугу, Глинське – на правому березі надзапальної тераси Південного Бугу за 0,5 км вище течії від села Глинське Гайсинського району Вінницької області. Поселення Печера є пам'яткою печерського етапу розвитку буго-дністерської культури, знаходиться напроти містечка Печера Тульчинського району Вінницької області на ділянці правобережної тераси завдовжки 500 м і завширшки – 300 м. Як більшість поселень цієї культури, – розміщене над похованим річковим порогами.

Трипільська культура існувала з кінця IV тисячоріччя до середини III ст. до н.е. Поява трипільських протоміст зумовлена двома причинами: історичною та економічною. Історична, пов'язана з загрозою з боку степових і споріднених

трипільських племен. У ранньому Трипіллі відбулось збільшення площі (до 20-25 га) трипільських протоміст. Населення окремих поселень – до кількох тисяч осіб. З'являються поселення площею понад 100 га, а Буго-Дніпровському межиріччі – 200-450 га, де концентрувались землеробські племена [6].

Пам'ятки цього періоду у Вінницькій області розташовані у межах сучасної Вінниці та її околиць (села Шкуринці, Лука-Мелешківська): ранньотрипільське (перша половина IV тис. до н. е.); на місці забудови Вінницького замку на лівому березі Бугу; на правому березі р. Вишня при її впадінні у р. Південний Буг; на околиці житлового масиву «Вишенька» у м. Вінниця [9].

Для трипільської культури характерні значні поселення з 30-40 осель з населенням до 500 осіб (протоміста), з одно-, двоповерховою забудовою; будинками, розташованими по колу на високих річкових терасах [Литвинов, 1995]. Поблизу с. Кліщів Тиврівського району Вінницької області виявлено поселення площею 7 га, де було 46 осель і 17 господарських споруд. У III-II тис. до н. е. формуються малі городища на Дністрі та Південному Бугу з глинобитними, глино-плетеними, кам'яними та сирцево-цегельними стінами.

У верхів'ях річок Дністра та Південного Бугу формуються монокультурні ландшафти, які віднесені до епохи пізньої бронзи і одночасно підпали під вплив киммерійців та скіфів. Це – північнофракійські племена, які у південно-східній екотонній смузі регіону контактували зі скіфами (комплекс «скіфської тріади») [1]. У Середньому Придністер'ї формується етнічна спільнота з племен культури Ноа (XIII-XII ст. до н.е.).

В XI-VIII ст. до н.е. Дністровсько-Дніпровське межиріччя населяють племена *чорноліської культури*. Неукріплені поселення розташовували на перших надзаплавних терасах річок. Городища споруджували на мисах корінних берегів річок. Городище мало форму округлого укріплення (40-100 м), селитебні ландшафти розміщували вздовж внутрішнього боку валу. У регіоні досліджено городища чорноліської культури у селах Григорівка, Печера, Мервинці Вінницької області, Рудківці Хмельницької області. Белігеративні ландшафти сформовані на крутих схилах приток Дністра. Фортифікації у городищах збудовані з дерева, землі й каменю.

Для *скіфської культури* (VII-III ст. до н.е.) характерна невідповідність назви племен, що мешкали у регіоні. У Поділлі виділяють східноподільську і західноподільську локальні групи [4], які були нащадками чорноліської культури і є праслов'янським населенням. У східноподільській групі виділено городища. Археологам відомо понад десяток укріплених поселень від VII ст. до н.е. до IX сторіччя н.е. – *городищ* з культурним шаром і рештками земляних валів.

Городище – рештки стародавнього укріпленого поселення або міста, оточені ровами і валами, захищені природними перепонами (ярами, річками, болотами). Назва «городище» походить від місця, де стояв «городь» [10, с. 575]. Якщо городище мало торговельне значення, біля нього формувалось *підгороддя*, де відбувались торги. Такі городища швидко еволюціонували у міста та містечка. Але цей процес розпочався з XIV сторіччя. Виникнення городищ пов'язане з добою патріархально-общинного ладу, коли відбувається зміна мисливства і

рибальства на землеробство і скотарство. Городища найчастіше розташовували на підвищеннях, рідше – на рівних місцях та в низинах. В усіх випадках вони формуються поруч з водними ландшафтами. Для розміщення городищ характерне максимальне використання захисних особливостей рельєфу: на високих мисах корінного берега річки, оточених з боків ярами або долинами річкової заплави, а частина з них – на окремих високих горбах-останцях, на незначних підвищеннях у заплаві річок і, нарешті, на відносно рівній місцевості [2]. Городища на вершинах горбів з усіх боків оточені високими схилами, як правило, досить стрімких. Городища на незначних підвищеннях нерідко обмежені болотами та озерами. У ландшафтному розташуванні городищ є закономірність у розподілі за місцевостями [13] (табл. 1).

Форма городища залежить від форми мису або підвищення, на якому воно знаходилося. Мисові городища бувають трикутні, трапецієвидні, округлі. Мисові городища-замки характерні для Подністер'я (поблизу с. Пилипи Хребтіївські Новоушицького району Хмельницької області, у с. Гринчук Кам'янець-Подільського району Хмельницької області) [5, с. 92]. Городища на ізольованих горбах мають округлу або неправильну багатокутну форму. Напівкруглі городища примикають рівною стороною до природної перешкоди – ріки, урвища чи яру.

Таблиця 1

Розподіл городищ за типами ландшафтних місцевостей

Басейн	Тип розташування, у %				
	Мисовий	Горбисто-останцевий	Заплавний, лучний	Плато корінного схилу	Невизначений
Дністер	46,1	7,9	1,1	12,3	32,6
Південний Буг	53,8			19,3	26,9

Більшість городищ має одну укріплену частину. Площа городищ – від 0,2 до 1 га. Великі городища площею від 1,5 до 3-4 га зустрічаються рідко. Розташовані городища досить щільно. Головним матеріалом для їх спорудження були дерево і ґрунт. До штучних укріплень городищ відносять земляні вали та рови. По краях, оточених природними перешкодами, – рікою, озером, урвищем – споруджувались вали невеликих розмірів, а в окремих випадках їх зовсім не було. Більшість городищ укріплена одним валом і ровом. Проте, збереглися укріплення з двох валів та ровів, а інколи – по три і навіть по чотири ряди. До таких відносять мисове городище поблизу с. Великий Карабчіїв Городоцького району Хмельницької області. Городище обмежене з напільного боку трьома лініями валів та ровів. Розміри майданчика 110*90 м.

Висота збережених валів становить 4-5 м, ширина – до 15 м, а інколи до 20 м. Рови в перерізі мають здебільшого трикутну або трапецієвидну форму з вузьким дном і стрімкими стінками. Глибина ровів – 3-4 м, ширина – 8-12 м [5].

У городищах збереглися сліди в'їздів у вигляді розривів у валах шириною 5-8 м. Як правило, їх було по одному, інколи – по два. У давньоруських писемних джерелах вали та рови не мають самостійного значення, а згадуються під

спільною назвою «гребля», «гробля». Зустрічається у літописах термін «стіна», а також назви дерев'яних укріплень: нижньої – «городні» і верхньої «заборола».

Важливе місце в оборонній системі городищ належало фортечним брамам та вежам, які будували з дерева. На площадці городищ, оточеній укріпленнями, розміщувались житлові і господарські приміщення. Деякі городища були забудовані частково, селитебні ландшафти розташовані на відстані 1-2 м, у кілька рядів на краю площадки; центральна частина городища зазвичай не забудовувалась [13].

Великі, так звані, «скіфські» городища VI-V ст. до н. е. (Немирівське) збудовані осілими землеробськими племенами. Найвідомішим є Немирівське городище на лівому узбережжі Південного Бугу (за 10 км від річки), біля сіл Сажки і Селевинці Немирівського району. Місцеве населення називає його «Великі вали». Городище представлено замкнутою огорожею (вал до 9 м висотою, до 32 м шириною в основі та рів) протяжністю понад 4,5 км. Розташоване на узбережжі р. Мірка, яка ділить його на дві нерівних частини. Північна займає 2/3 площі, південна – решту (рис. 1). У лінії зовнішніх валів існували розриви, утворені річкою та струмками. Їх ширина – 10-60 м. Майже у центрі, площею понад 110 га, на високому північному узбережжі річки розташоване внутрішнє укріплення, яке називається «Замчистко». Це поселення знаходиться на мисі, утвореному глибокими ярами [21, с. 67-68].

До скіфського періоду відносять також городища: Северинівське (VI ст. до н. е.), поблизу с. Переорки і Якушинці (IV-III ст. до н. е.). Северинівське городище, площею 5,1 га, розташоване на високому узбережжі р. Рів за 1 км на захід від околиці с. Межирів Жмеринського району Вінницької області, поблизу Кучманського шляху [3]. Скіфсько-сарматські поселення – Лучанське, Якушинецьке і Переорське городища (VII ст. до н. е.) – мають складну структуру земляних укріплень. Городище Переорське було центром Південнобузької групи скіфських племен у VII-IV ст. до н. е. Городище поблизу с. Якушинці представлено трьома лініями валів та ровів. У Західному Поділлі городища невеликі (до 4 га), але їх досить багато [2]. У VI ст. відбувається інтрузія культурних елементів скіфської культури до західного Поділля. Західноподільська група поселень скіфського періоду розташована у: Сухоставці, Іване-Пусте у Тернопільській області; Лука-Врублівецька, Пижівка, Гуменці у Хмельницькій області; села Вищий Ольчедаїв, Дерешова, Григорівка, Ломазів, Нижчий Ольчедаїв у Вінницькій області.

Формування та становлення *ранніх слов'ян* відбулось на основі взаємного впливу археологічних культур у першій половині I тисячоріччя: пшеворської, черняхівської та вельбарської.

Пшеворська культура (II ст. до н. е. – початок V ст. н. е.) склалась на основі розвитку місцевих культур Центральної та Південної Польщі. У I сторіччі до н. е. відбувається міграція до Верхнього Подністер'я, з II ст. н. е. – друга хвиля міграції до Середнього Подністер'я. Поширення вельбарської культури у I-V сторіччях характерне для північної частини Поділля. Поселення пшеворської культури формувались вздовж річищ та струмків на перших надзаплавних терасах, схилах ярів і балок. Їх середня площа – 0,2-1,4 га.

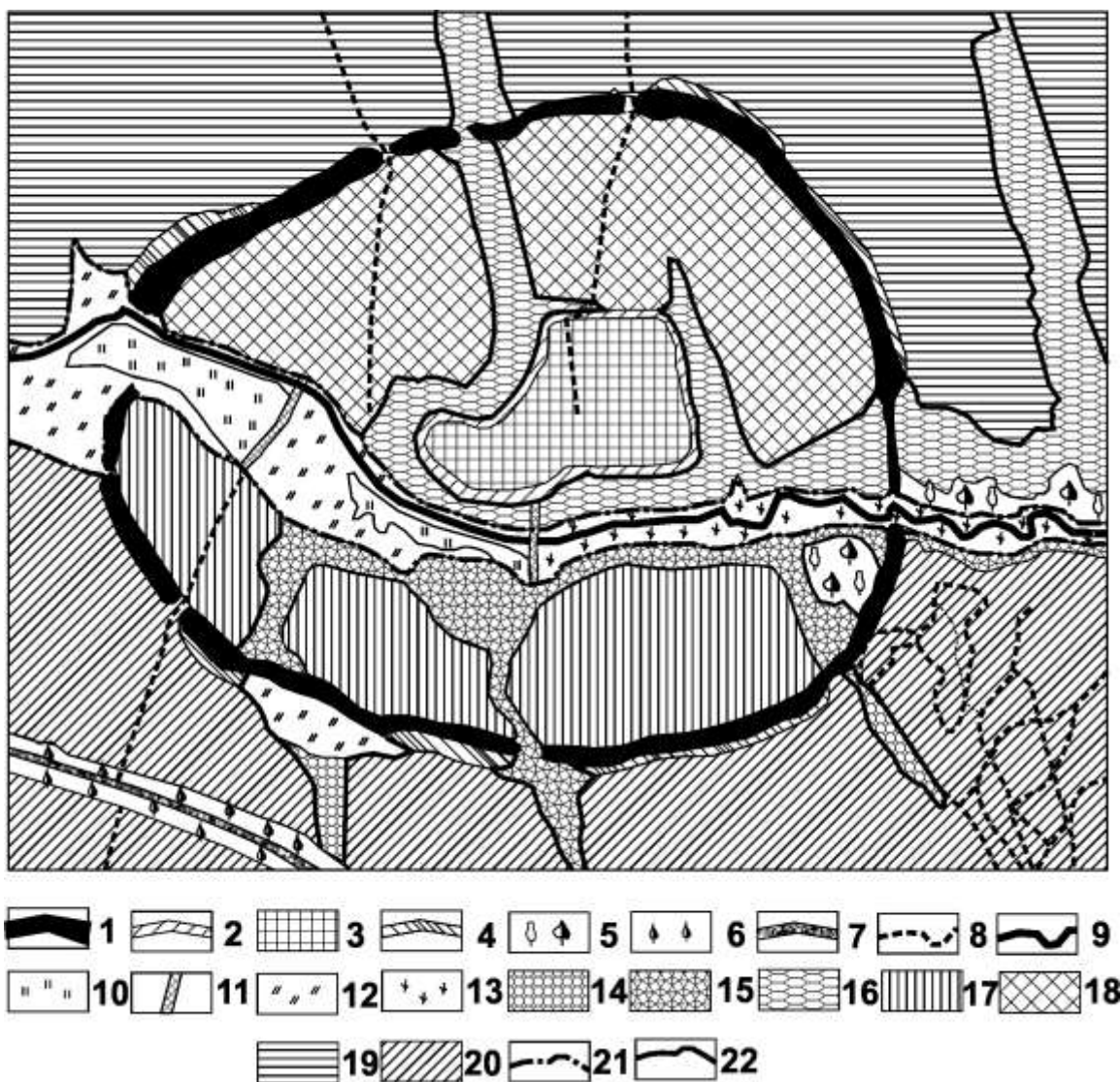


Рис. 1 Сучасна (2013) ландшафтна структура Немирівського городища (Немирівський район Вінницької області)

Белігеративні ландшафти. Плакорний тип. Урочища: 1 – високі (до 6-10 м) оборонні вали, покриті різнотравно-злаковою рослинністю, кущами шипшини і глоду; 2 – невисокі (3-4 м) задерновані вали дитинця городища, частково засаджені сосною та березою; 3 – рівнинна розорана поверхня дитинця з сірими антропогенними ґрунтами; 4 – неглибокий (до 1-2 м), шириною 5-6 м, рів, покритий різнотрав'ям.

Лісові антропогенні ландшафти. Схилний тип. Урочища: 5 – круті (15-20°) схили з насадженням дубу черешчатого і сосни звичайної; 6 – слабко покаті поверхні з насадженнями дубу черешчатого, клену гостролистого, липи дрібнолистої.

Дорожні ландшафти. Схилний тип. Урочища: 7 – асфальтова дорога, шириною 4-5 м; 8 – ґрунтова дорога, шириною 2-3 м.

Водні ландшафти. Ставково-заплавний та русловий типи. Урочища: 9 – русло р. Немирча; 10 – сильно зволожені поверхні замулених ставків з осоково-рогозовою рослинністю; 11 – невисокі (до 2 м) глиняні дамби, зарослі бур'янами; 12 – слабко зволожені поверхні замулених ставків, зарослі осокою і різнотрав'ям під сінокосами; 13 – мікрогорбкувата поверхня заплави з лучною рослинністю, використовується під випас худоби.

Сільськогосподарські ландшафти. Схилний тип. Урочища: 14 – виположені балки із зволженими днищами, що заростають різнотравно-злаковою рослинністю, використовується під випас; 15 – балки з пологими схилами, виходами гранітів, сильно еродованими сірими

лісовими ґрунтами зі степовим різнотрав'ям; 16 – сухі виположені балки з сірими лісовими ґрунтами, частково засаджені сосною і березою.

Плакорний тип. Урочища: 17 – розорані покаті поверхні з еродованими сірими лісовими ґрунтами; 18 – розорані слабо покаті поверхні з сильно еродованими сірими лісовими ґрунтами; 19 – розорані слабо хвилясті поверхні з сірими лісовими ґрунтами; 20 – розорані покаті поверхні з слабо еродованими темно-сірими лісовими ґрунтами.

Межі типів місцевостей: 21 – заплавного і схилового; 22 – схилового і плакорного.

Територію Побужжя в середині III – початку V сторіч займала *черняхівська культура*. Господарство племен культури – землеробсько-скотарське.

Поселення черняхівської культури ділять за родом діяльності: сільські, промислові, городища [15]. Сільські поселення є у середньому Подністер'ї, промислові – в околицях сіл Лугове і Жорнище на річці Соб. Географічне розташування городищ зумовлене фронтірним положенням регіону: белігеративні ландшафти черняхівської культури були форпостом для оборони від сарматів і гунів.

Селитебні ландшафти простягаються двома-трьома рядами вздовж річища, на південно-східних схилах перших надзаплавних терас річок та їх приток. За площею селитебні ландшафти ділять на великі, середні та малі. До великих віднесені селища: завдовжки 2 км, завширшки 150-200 м, площею 20-30 га, які групувались у «гнізда» (поблизу села Оринин Хмельницької області). Середні за розмірами мали довжину 1-2 км, 80-100 м завширшки, знаходяться біля сіл Ружанка, Самчики Хмельницької області. До малих віднесено селитебні ландшафти, з територією до 1 км завдовжки і 60-80 м завширшки (наприклад, поблизу села Теремці Хмельницької області). Основна маса західноподільських черняхівських поселень (близько 97%), розташована на пологих схилах перших надзаплавних терас, орієнтованих на південь, південний схід і схід. Наприкінці 50-х років XX ст., за підрахунками Є. В. Махно, на Західному Поділлі відомі 38 поселень та 12 могильників черняхівської культури, 219 поселень та 32 некрополі [22].

Черняхівську культуру в V-VII ст. змінює *корчацько-празька та пенківська* культури. Релікти корчацько-празької культури поширені на Придністер'ї. Поселення сформувались на перших надзаплавних терасах річок та їх притоках, інколи – на підвищеннях річкових долин і на високих плато; розташовані групами на відстані 0,5-3 км, площею – 0,5-1 га [4]. Основним типом природокористування було орне землеробство. Пенківські селища займали перші надзаплавні тераси річок, розташовані групами по 5-7, на відстані 3-5 км один від одного, площею 1,5-3 га. У культурі переважало орне землеробство, тваринництво, полювання та рибальство.

У VII сторіччі східна частина Поділля попала під вплив Хазарського каганату. Цей період майже не проаналізований в історичних джерелах. У Придністер'ї формується культура Луки-Райковецької, яка створила доетнічний підстрат VIII-IX ст. Селища розташовані на ділянках корінного берегу річкових долин, у межах високих заплав, площею до 3 га. Неукріплені селища угруповано поблизу городищ (наприклад, Рашків I на р. Дністер). Городища знаходяться на берегових мисах та підвищеннях, площею 0,5-5 га [19].

У ранньому середньовіччі селитебні ландшафти зафіксовані на узбережжі річок Дністра, Південного Бугу та Смотрича, що пояснюється кращою освоєністю великих річкових долин регіону. Селитебна мережа Поділля VI-VII ст. формувалась на перших терасах річкових долин, з чорноземними ґрунтами та луками. З усіх сторін вони обмежені природними захисними рубежами – річками, струмками, болотами, скелями. Наприклад, селище поблизу містечка Городок зі сходу омивається річкою Смотричем, з півдня – струмком із заболоченим руслом, із заходу та півночі – високими горбами, які вкриті лісом. Селище поблизу села Бакоти обмежувалося з усіх сторін глибокими ярами та руслом річки Дністер. На ці ландшафтні особливості вказує Маврикій: «Місцевості зайняті слов'янами і антами розташовані вздовж річок... біля них знаходяться ліси, болота або ж хащі очерету» [за 16, с. 256].

Селитебні ландшафти пшеворської культури мали розмір 1,2-1,4 га, групувались поблизу річок та струмків на південних експозиційних схилах. Оселі, переважно напівземляночного типу, розташовані вздовж річок на відстані 10-20 метрів одне від одного. Ці етапи формування і розвитку культурних ландшафтів доетнічного страту сприяли появі у ранньому середньовіччі белігеративних, сакральних, тафальних та сільських етнокультурних ландшафтів Поділля.

Сільські селитебні ландшафти. Сільські давньоруські поселення Поділля топографічно повторюють пам'ятки ранніх слов'ян першої половини та середини I тисячоліття н.е. Крім того, давньоруські сільські селитебні ландшафти лісостепового Придністер'я й Побужжя за своєю структурою і розташуванням подібні до поселень черняхівської культури II-V сторіччя н.е. і селищ VI-VIII ст. н.е. [5, с. 89].

Давньоруські селища розташовували поблизу води – на узбережжі невеликої ріки, протоки або озера. Інколи селища знаходились у меандрах, на півостровах. Селища були незначними за площею – від 0,8 до 1,5 га, хоча зустрічались менших розмірів – 0,3-0,5 га, видовженої форми. Як правило, вони існували окремими групами, дуже близько одне від одного. Такі групи селищ є в околицях городищ. Жителі селищ займались землеробством та скотарством [2, с. 299-302].

Селища V-VII ст. на Побужжі утворювали «грона» – скупчення вздовж лівого узбережжя річки Південний Буг, а особливо щільні – у верхній та нижній течії р. Соб. Спосіб заселення та освоєння етносами ландшафтних комплексів демонструє розташування давнього селитебного ландшафту у гідрографічній мережі [23, с. 140]. Слов'яни розселялись спорадично, про що говорив Прокопій у VI сторіччі: «Живуть вони у нікчемних хатинах, селяться далеко один від одного й переміняють часто свої житла» [за 11, с. 7].

Упродовж давньоруського періоду кількість селищ змінювалась. Зі збільшенням населення їх число поступово зростало. Розвиток селищ не призводив до збільшення їх площі, а відбувався шляхом виникнення нових селищ. У VIII-IX ст. майже відсутні гніздові скупчення, окрім меандру річки Південного Бугу в районі містечка Брацлава. Відстані між сусідніми селитебними ландшафтами часто перевищували 10 км. Для цього періоду характерне збільшення частки селищ на узбережжі річки Південний Буг та допливів вищих

порядків. Система улицького розселення була найщільнішою. У поселенському ядрі середні відстані між сусідніми селитебними ландшафтами були менші за 10 км. Селитебна система включала городища, пригородищні селища та поселення, а також городища-сховища і парні городища.

Природні умови поряд із соціально-економічними та етнографічними традиціями регіону відіграли важливу роль у спорудженні жител. Відповідно до топографічного розташування у регіоні можна виділити типи селищ: прирічкові, яружно-балкові, приозерні, вододільні.

Висновки. Базовим поняттям регіонального етнокультурного ландшафтознавства є регіон, який, накопичуючи зміни в процесі етнічного природокористування, перетворюється в етнокультурний ландшафт регіонального рівня. Такі ландшафти співвідносяться з історико-етнографічними краями, геоісторичними регіонами. Їхні межі співпадають з ареалом проживання етносу (етносів), а структура визначається за співвідношенням натуральних й етнокультурних ландшафтів, послідовністю змін стратів етнохронотопу, специфічними рисами духовної і матеріальної культур, регіональною ідентичністю.

У структурі доетнічного страту можна виділити два підстрати: ранній (дослов'янський) (IV тис. до н.е. – I тис. н.е.) та пізній (слов'янський) (IX–XIII ст. н.е.). Кожний з підстратів характеризується особливостями матеріальної та духовної культури, які вплинули на формування монокультурних (полікультурних) ландшафтів Поділля. У ранньому доетнічному страті перехід до відтворених форм господарства (землеробства, скотарства) співпав з поширенням буго-дністровської неолітичної культури (IV–II тис. до н.е.). На початку I тис. до н.е. на формування полікультурних ландшафтів регіону впливали праслов'янська основа, кіммерійські та ранньоскіфські племена. Рубіж I тисячоріччя представлений фазою «великого переселення народів». У I–II сторіччях переважав праслов'янський етнічний компонент (зарубинецька культура), який вплинув на формування фонових сільськогосподарських ландшафтів Поділля. У II–V сторіччях переважають землеробські племена черняхівської культури, які оселялись компактно. У пізньому доетнічному страті інтенсивно зростає кількість слов'янського населення, формуються протоміста (городища) і селища, розвивається сільське господарство, збільшуються площі орних угідь.

Список використаних джерел

1. Археология : учебник / Под редакцией академика РАН В. Л. Янина. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2006. – 608 с.
2. Археологія Української РСР. Т. 3. Ранньослов'янський та давньоруський періоди. – К. : Наук. думка, 1975. – 504 с.
3. Болтрик, Ю. В. Дослідження Северинівського городища на Поділлі / Ю. В. Болтрик, М. Ігначек, Л. Оледзкі // Археологічні дослідження в Україні. 2009. – К. : Інститут археології НАН, 2010. – С. 36–37.
4. Винокур, І. С. Археологія України : підручник для студентів історичних спеціальностей вищих навчальних закладів / І. С. Винокур, Д. Я. Телегін. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2008. – 480 с.
5. Винокур, І. С. Історія лісостепового Подністров'я та південного Побужжя від кам'яного віку до середньовіччя / І. С. Винокур. – К.-Одеса : Вища школа, 1985. – 125 с.
6. Відейко, М. Ю. Причини виникнення і розвитку трипільських протоміст / М. Ю. Відейко // Археологія. – № 4. – 1998. – С. 145–151.
7. Воловик, В. М. Етнокультурні ландшафти: регіональні структури і природокористування : [монографія] / В. М. Воловик. – Вінниця : ТОВ «Вінницька міська друкарня», 2013. – 464 с., іл.

8. Даниленко, В. Н. Энеолит Украины. Этноисторическое исследование / В. Н. Даниленко. – К. : Издательство «Наукова думка», 1969. – 176 с.
9. Енциклопедія Трипільської культури: Т. 1. Кн. 1. / Редак. колегія першого тому: М. Ю. Відейко (гол. ред.), Н. Б. Бурдо (відп. секретар). – К. : ТОВ «Укрполіграфмедіа», 2004. – С. 303-314.
10. Историчний словник українського язика / Під ред. проф. Є. Тимченка. – Харків; Київ : Видавництво «Українська радянська енциклопедія», 1932. – Т. I. А-Ж. Зошит II (Г-Ж). – С. 575.
11. Історія української культури / Під загальною редакцією д-ра Івана Крип'якевича. – Львів : Видання Івана Тиктора, 1937. – 718 с.
12. Калущов, В. Н. Этнокультурное ландшафтоведение : учебное пособие / В. Н. Калущов. – М. : Географический факультет, 2011. – 112 с.
13. Куза, А. В. Древнерусские городища X-XIII вв. Свод археологических памятников / А. В. Куза. – М. : Христианское издательство, 1996. – 256 с. : ил.
14. Литвинов, А. І. Стародавні поселення Поділля (Пониззя) / А. І. Литвинов // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – 1995. – № 2. – С. 27-34.
15. Магомедов, Б. Черняховська культура. Проблема етноса / Борис Магомедов. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2001. – 290 с.
16. Мишулин, А. В. Древние славяне в отрывках греко-римских и византийских писателей по VII в н. э. / А. В. Мишулин // ВДИ. – 1941. – № 1. – С. 256.
17. Моргунов, Ю. Ю. Древо-земляные укрепления Южной Руси X-XIII веков / Ю. Ю. Моргунов ; [отв. ред. Н. В. Лопатин; Ин-т археологии РАН]. – М. : Наука, 2009. – 303 с.
18. Панасенко, Т. В. Розселенська діяльність як основа формування культурного ландшафту / Т. В. Панасенко // Культурний ландшафт: теорія і практика. Збірник наукових праць : [за ред. Г. І. Денисика]. – Вінниця : ПП «Едельвейс і К», 2010. – С. 144-147.
19. Приходнюк, О. П. Слов'яни на Поділлі (VI-VII ст. н.е.) / О. П. Приходнюк. – К. : Наукова думка, 1975. – 154 с.
20. Сідинський, Є. Нариси з історії Поділля. Частина 1 / Є. Сідинський. – Вінниця, 1927. – С. 5.
21. Смирнова, Г. И. Немировское городище – общая характеристика памятника VIII-VII вв. до н. э. / Г. И. Смирнова // Археологія. – № 4. – 1996. – С. 67-84.
22. Строць, Б. С. Черняхівська культура західного Поділля : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.04 – археологія / Богдан Степанович Строць. – К., 2006. – 19 с.
23. Томашевський, А. Нарис історії та екології заселення Східного Поділля слов'яно-руської доби / А. Томашевський // Інститут археології НАНУ. Буковинський центр археологічних досліджень при Чернівецькому національному університеті ім. Ю. Федьковича. – Археологічні студії. – Вип. 2. – Київ-Чернівці : Зелена Буковина, 2003. – С. 132-160.

References

1. Arkheolohyia : uchebnyk / Pod redaktsiei akademika RAN V. L. Yanyna. – M. : Yzd-vo Mosk. un-ta, 2006. – 608 s.
2. Arkheolohiia Ukrainskoi RSR. T. 3. Rannoslov'ianskyi ta davnoruskyi periody . – K. : Nauk. dumka, 1975. – 504 s.
3. Boltryk, Iu. V. Doslidzhennia Severynivskoho horodyshcha na Podilli / Iu. V. Boltryk, M. Ihnachek, L. Oledzki // Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini. 2009. – K. : Instytut arkheolohii NAN, 2010. – S. 36-37.
4. Vynokur, I. S. Arkheolohiia Ukrainy : pidruchnyk dlia studentiv istorychnykh spetsialnostei vyshchych navchalnykh zakladiv / I. S. Vynokur, D. Ia. Telehin. – Ternopil : Navchalna knyha – Bohdan, 2008. – 480 s.
5. Vynokur, I. S. Istoriia lisostepovoho Podnistrov'ia ta pivdennoho Pobuzhzhia vid kam'ianoho viku do serednovichchia / I. S. Vynokur. – K.-Odesa : Vyshcha shkola, 1985. – 125 s.
6. Videiko, M. Iu. Prychyny vynykennia i rozvytku trypils'kykh protomist / M. Iu. Videiko // Arkheolohiia. – № 4. – 1998. – S. 145-151.
7. Volovyk, V. M. Etnokulturni landshafty: rehionalni struktury i pryrodokorystuvannia : [monohrafiia] / V. M. Volovyk. – Vinnytsia : TOV «Vinnytska miska drukarnia», 2013. – 464 s., il.
8. Danylenko, V. N. Eneolit Ukrainy. Etnoistorycheskoe yssledovanye / V. N. Danylenko. – K. : Yzdatelstvo «Naukova dumka», 1969. – 176 s.
9. Entsiklopediia Trypils'koi kultury: T. 1. Kn. 1. / Redak. kolehiia pershoho tomu: M. Iu. Videiko (hol. red.), N. B. Burdo (vidp. sekretar). – K. : TOV «Ukrpolihrafmedia», 2004. – S. 303-314.
10. Istorychnyi slovnyk ukrainskoho yazyka / Pid red. prof. Ie. Tymchenka. – Kharkiv; Kyiv : Vydavnytstvo «Ukrainska radianska entsyklopediia», 1932. – Т. I. А-Ж. Зошит II (Г-Ж). – С. 575.

11. Istoriiia ukrainskoi kultury / Pid zahalnoi redaktsiieiu d-ra Ivana Krypiakevycha. – Lviv : Vydannia Ivana Tyktora, 1937. – 718 s.
12. Kalutskov, V. N. Etnokulturnoe landshaftovedenye : uchebnoe posobyie / V. N. Kalutskov. – M. : Heohrafycheskyi fakultet, 2011. – 112 s.
13. Kuza, A. V. Drevnerusskiye horodyscha X-XIII vv. Svod arkheolohycheskykh pamiatnykov / A. V. Kuza. – M. : Khrystyanskoe yzdatelstvo, 1996. – 256 s. : yl.
14. Lytvynov, A. I. Starodavni poselennia Podillia (Ponyzzia) / A. I. Lytvynov // Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu. – 1995. – № 2. – S. 27-34.
15. Mahomedov, B. Cherniakhovskaia kultura. Problema etnosa / Borys Mahomedov. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2001. – 290 s.
16. Myshulyn, A. V. Drevnye slaviane v otryvkakh hreko-rymskykh y vizyantskykh pysatelei po VII v n .э. / A. V. Myshulyn // VDY. – 1941. – № 1. – S. 256.
17. Morhunov, Iu. Iu. Drevo-zemlianye ukrepleniya Yuzhnoi Rusy Kh-KhIII vekov / Iu. Iu. Morhunov ; [otv. red. N. V. Lopatyn; Yn-t arkheolohyy RAN]. – M. : Nauka, 2009. – 303 s.
18. Panasenko, T. V. Rozselenska diialnist yak osnova formuvannia kulturnoho landshaftu / T. V. Panasenko // Kulturnyi landshaft: teoriia i praktyka. Zbirnyk naukovykh prats : [za red. H. I. Denysyuka]. – Vinnytsia : PP «Edelveis i K», 2010. – S. 144-147.
19. Prykhodniuk, O. P. Slov'iany na Podilli (VI-VII st. n.e.) / O. P. Prykhodniuk. – K. : Naukova dumka, 1975. – 154 s.
20. Sitsynskyi, Ie. Narysy z istorii Podillia. Chastyna 1 / Ie. Sitsynskyi. – Vinnytsia, 1927. – S. 5.
21. Smyrnova, H. Y. Nemyrovskoe horodyshe – obshchaia kharakterystyka pamiatnyka VIII-VII vv. do n .э. / H. Y. Smyrnova // Arkheolohiia. – № 4. – 1996. – S. 67-84.
22. Strotsen, B. S. Cherniakhivska kultura zachidnoho Podillia : avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata istorychnykh nauk za spetsialnistiu 07.00.04 – arkheolohiia / Bohdan Stepanovych Strotsen. – K., 2006. – 19 s.
23. Tomashevskiy, A. Narys istorii ta ekolohii zaseleniia Skhidnoho Podillia sloviano-ruskoi doby / A. Tomashevskiy // Instytut arkheolohii NANU. Bukovynskiy tsentr arkheolohichnykh doslidzhen pry Chernivetskomu natsionalnomu universyteti im. Iu. Fedkovycha. – Arkheolohichni studii. – Vyp. 2. – Kyiv-Chernivtsi : Zelena Bukovyna, 2003. – S. 132-160.

УДК 913:911.375 (477-25) «9/12»

Романчук Сергій Павлович,
кандидат географічних наук, доцент

Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, Київ, Україна

ДОСВІД КОМПЛЕКСНИХ ЛАНДШАФТОЗНАВЧО-АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СТАРОДАВНЬОГО КИЄВА

Мета. Ознайомлення наукової громадськості з комплексними ландшафтознавчо-археологічними дослідженнями Стародавнього Києва

Методика. Використовувались геосистемний, порівняльно-ландшафтознавчий та актуалістично-ландшафтознавчий підходи та методи історико-ландшафтних реконструкцій недокументованих епох

Результати. Комплексні ландшафтознавчо-археологічні дослідження історичного ядра м. Києва дозволили здійснити достовірну реконструкцію ландшафтів X-XI ст. на Майдані Незалежності та Київському Подолі.

Наукова новизна. Здійснено ландшафтознавчі реконструкції історичного ядра Києва на давньокиївський час

Практична значимість. Створено передумови для збереження і музеєфікації залишків стародавніх культурних ландшафтів міста

Ключові слова: ландшафтна реконструкція, культурний шар, стратифікація, ландшафтне профілювання

УДК 913:911.375 (477-25) «9/12»

Романчук Сергей Павлович,
кандидат географических наук, доцент

*Киевський національний університет імені
Тараса Шевченка, Київ, Україна*

ОПЫТ КОМПЛЕКСНЫХ ЛАНДШАФТОВЕДЧЕСКО- АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ ДРЕВНЕГО КИЕВА

Цель. Ознакомление научной общественности с комплексными ландшафтоведческо-археологическими исследованиями Древнего Киева

Методика. Использовались геосистемный, сравнительно-ландшафтоведческий и актуалистическо-ландшафтоведческий подходы и методы историко-ландшафтных реконструкций недокументированных эпох

Результаты. Комплексные ландшафтоведческо-археологические исследования исторического ядра г. Киева позволили осуществить достоверную реконструкцию ландшафтов X-XI вв. на Майдане Незалежности и Киевском Подоле

Научная новизна. Осуществлены ландшафтоведческие реконструкции исторического ядра Киева в древнекиевское время

Практическая значимость. Созданы предпосылки для сохранения и музеефикации остатков древних культурных- ландшафтов города

Ключевые слова: ландшафтная реконструкция, культурный слой, стратификация, ландшафтное профилирование

UDC 913:911.375 (477-25) «9/12»

Romanchuk Sergiy Pavlovich,
Candidate of Geographic Sciences, Associate
Professor

*Taras Shevchenko National University of
Kyiv, Kyiv, Ukraine*

EXPERIENCE OF COMPLEX LANDSCAPE AND ARCHAEOLOGICAL SURVEYS OF ANCIENT KYIV AREA

Objective. Introducing to the scientific community complex landscape and archaeological studies of the Ancient Kiev.

Methods. Geosystemic, comparative and actualistic landscape-studies approaches and methods of historical and landscape reconstructions of the undocumented periods were used.

Results. Complex landscape and archaeological researches of the historical core of the city of Kyiv allowed us to accomplish the veracious reconstruction of the landscapes of the Independence Square and Kiev Podol area of the X-XI centuries.

Scientific novelty. We have made landscape-related reconstructions of the historic core of the Kyiv of ancient times.

The practical significance. There were created prerequisites for the preservation and museumification of the remains of ancient cultural landscapes of the city.

Keywords: landscape reconstruction, cultural layer, stratification, landscape profiling.

Постановка проблеми. Проблема комплексних ландшафтознавчо-археологічних досліджень полягає, насамперед, в їх епізодичності і не систематичності, не розумінням представниками обох наукових напрямів їх сутності, ефективності та перспективності. Фактично кожен з фахівців від археології намагається самотужки здійснити інтерпретацію супутньої природничої інформації, лише епізодично консультуючись з «природничиками». «Природничики», в свою чергу, не володіють

навичками використання археологічної інформації, крім фахівців з історичного ландшафтознавства, яких можна перелічити на пальцях однієї руки. У зв'язку з такою ситуацією назавжди втрачається для науки значна частина інформації щодо археологічного об'єкту як залишку давнього культурного ландшафту, який знищується в процесі розкопок.

Метою написання даної публікації було бажання ознайомити наукову громадськість з власним досвідом комплексних ландшафтознавчо-археологічних досліджень та їх результатами щодо реконструювання давніх ландшафтів історичної частини Києва. Звернути увагу на проблематику згаданого напрямку досліджень і, можливо, стимулювати сумісні дослідження «гуманітаріїв та природничників» ще на рівні студентських практик.

Комплексна ландшафтознавчо-археологічна дослідженість стародавнього Києва занадто далека від оптимальної. Вона поступається археологічній дослідженості, бо далеко не всі археологічно досліджені об'єкти досліджувались разом з «природничниками». Тим паче, що археологи теж не мають вичерпної інформації про культурні шари і об'єкти Стародавнього Києва. Але існує можливість поліпшити інформаційну забезпеченість за рахунок комплексності досліджень.

Виклад основного матеріалу. Одним з головних напрямків наукових зацікавлень автора є реконструювання природно-антропогенного стану ландшафтів минулих епох. Ландшафтознавче дослідження епох, не забезпечених або недостатньо забезпечених документальною інформацією, передбачають максимальне використання археологічної інформації. В першу чергу це – розміщення, стратифікація і хронологія культурних шарів та їх артефактне наповнення, яке може свідчити про особливості природокористування. Не менш важливою є інформація з археологічних шурфів щодо ґрунтів, похованих в результаті природно-антропогенних чи техногенних процесів.

Наш власний досвід ландшафтознавчих обстежень археологічних об'єктів сягає початку 1970-х років. Тоді автор під час польових природничих експедиційних досліджень в міру можливостей приділяв увагу ландшафтним особливостям і закономірностям розташування археологічних пам'яток, відбору зразків тощо. Ці матеріали знайшли застосування при обґрунтуванні методики антропогенно-ландшафтних реконструкцій не документованого періоду та історико-ландшафтної характеристики Середнього Подніпров'я [5].

Однак, прямі наукові контакти з археологами і взаємні консультації були епізодичними. Ситуація змінилась 2001 р., коли авторові пощастило здійснити історико-ландшафтознавче дослідження похованих решток давнього ландшафту з культурним шаром Київської Русі на Майдані Незалежності в м. Києві та випало, нажаль, бути свідком цілковитого знищення цієї природно-історичної спадщини під час будівництва підземного торгівельного центру.

В той час рятувальні роботи в котловані будівництва здійснювала Подільська постійно діюча археологічна експедиція ІАНАНУ під керівництвом одного з найбільш відомих дослідників Стародавнього Києва М.Сагайдака. До того часу автор був знайомий лише з його публікаціями, в яких, проте, побачив впевненість вченого щодо необхідності врахування особливостей природного середовища відповідного часу для реконструкцій процесів містобудівного освоєння території літописного Києва [10; 11].

Обговорення цієї проблематики з М.Сагайдаком дозволило нам прийти до висновку про доцільність постійних сумісних досліджень і взаємних консультацій щодо археологічних об'єктів Київського Подолу та їх природно-антропогенного реконструювання. Конструктивна співпраця з науковцями експедиції триває до цього часу, завдяки чому й стала можливою дана публікація.

Після цієї преамбули повернемося до комплексних досліджень Майдану Незалежності та його довкілля.

Через територію, яка в наш час відома як Майдан Незалежності, з першої половини XI ст. проходила південно-східна частина фортифікацій так званого Міста Ярослава (вал, рів і літописні Лядські ворота), вперше локалізовані археологами 1981 р. за участі М. Сагайдака. На місці Лядських воріт у XVII ст. були побудовані Печерські ворота Старокиївської фортеці, над залишками яких зараз височить арка (портал) з Архангелом Михаїлом.

У 2001 р. археологи досліджували головним чином забудову і культурні шари XI - XII ст. з внутрішнього боку укріплень. З точки зору історичного ландшафтознавства необхідно було знайти відповіді на наступні головні питання: 1) як виглядав і використовувався ландшафт навколо місця майбутньої побудови укріплень Міста Ярослава? 2) як вплинули особливості рельєфу території на розташування укріплень? 3) чи змінились процеси ландшафтогенезу в зв'язку з містобудівною функцією території? 4) які причини змусили киян не відновлювати житлову забудову поблизу воріт у XII ст.? 5) як могла виглядати територія під час Батієвої облоги? тощо

Реконструювання ландшафтної ситуації на певний момент часу базується на визначенні індикаторів структури, стану та функціонування ландшафтів. Такими індикаторами можуть бути консервативні елементи ландшафту та їхні властивості: мезо- і макрорельєф, механічний та літологічний склад відкладів, їх стратифікація, поховані ґрунти, законсервовані сліди природних процесів та господарської діяльності. Застосовується також геосистемний підхід, порівняльно-ландшафтознавчий та актуалістично-ландшафтознавчий підходи.

Археологічний інформаційний блок забезпечує дані для визначення: хронології культурних шарів (тобто колишніх денних поверхонь); характеру навантажень на довкілля (будівництво, переміщення ґрунту, гідротехнічні споруди, шляхи сполучень, сліди ремісничих виробництв);

синхронізацію з літописними подіями на більш широких теренах (в тому числі військовими діями, стихійними явищами тощо).

Розміщення Майдану Незалежності в рельєфі відповідає відгалуженню Хрещатої балки-долини. Далі будемо називати це відгалуження Лядською долиною. Укріплення Міста Ярослава перекривали Лядську долину перпендикулярно до її повздовжньої осі, а Лядські ворота були розташовані в її тальвегу, тобто в найнижчій частині днища. Це найнижча частина всіх укріплень Верхнього міста.

Головною причиною особливостей водного режиму долини є її приналежність до зони транзиту поверхневого стоку, який формується у водозбірному басейні площею понад 40 га. Більшу частину цього басейну складає циркоподібний макросхил з радіальними улоговинами – лініями стоку під час злив та снігопадів. Перепад висоти в межах басейну сягає 50 м. Межа басейну (за сучасними орієнтирами) проходить від символічних Печерських воріт через Поштамт, паралельно Малопідвальної вулиці до Володимирської, огинає територію Софійського собору та Софійську площу з прилеглими кварталами та повертає знов до Майдану Незалежності вздовж Трьохсвятительської та Костельної вулиць.

Як і на всіх київських горбогорах, в межах всього водозбору ґрунотворчою породою був лес (половожовтий карбонатний суглинок еловово-делювіального доголоценового походження). На розчленованих лесових рівнинах, до яких належить і Київське плато, протягом голоцену поширювались широколистяні ліси (переважно діброви), під якими сформувались сірі лісові ґрунти. Ця загальна закономірність знайшла своє підтвердження й на досліджуваній території. Нами були зафіксовані лесовидні суглинки у відслоненнях між вулицями Трьохсвятительською та Михайлівською, в районі вул. Малопідвальної тощо. В котловані лесові породи були виявлені на бортах Лядської долини та на її днищі під серією шаруватих піщаних і супіщаних відкладів пролювіального походження. Залишки генетичних горизонтів ґрунтів у верхніх шарах лесових відкладів однозначно належить сірим лісовим ґрунтам, а в днищі Лядської долини – в комплексі з лучно-болотними ґрунтами перезволожених знижень.

Фрагменти верхніх гумусових горизонтів відрізняються, однак, від відповідних горизонтів типових лісових ґрунтів потужністю і міксованістю. Це свідчить, що корінні діброви задовго до містобудівного освоєння поступились місцем (вирубубання, випасання худоби) вторинним лучним та лучно-болотним рослинним формаціям, а територія водозбірного басейну Лядської долини використовувалась як пасовище-вигін для худоби киян. Задернована поверхня надійно протистояла ерозійним процесам під час сніготанення та злив.

Ситуація докорінно змінилась вже на першій фазі містобудівного освоєння цієї території. Вздовж смуги укріплень, які спускались до Лядської долини відгалуженнями Старокиївської гори (з боку сучасного Поштамту і Костельної вулиці) були переміщені величезна маси ґрунту, прокладені під'їзні шляхи. Одночасно почалось монументальне

будівництво в межах водозбірного басейну, індивідуальна забудова заповнювала схили Гори і Лядську долину. Тобто територія перетворилась на суцільний будівельний майданчик з усіма наслідками цієї функції. Відразу прискорився поверхневий стік на схилах, позбавлених рослинності та із зруйнованою поверхнею. Лесовий покрив (нестійкий до ерозійних процесів) сприяв утворенню мережі промивин, які згодом в улоговинах перетворились на ярки.

Синхронно першій фазі заселення в культурному шарі Лядської долини з'являються сліди розмиву і наміву поверхні. Археологічно виявлено промивину в лесовидному суглинку та делювіально-пролювіальні прошарки переміщеного матеріалу. Була виявлена V-подібна дренажна канава, створена для впорядкування бурхливих тимчасових потоків, але невдовзі вона була замита пролювіальним матеріалом.

Таким чином, розглянутий водозбірний басейн за проявом водозбірних процесів можна розділити на кілька функціональних зон: верхня та середня частина – розмив, надходження матеріалу у зваженому стані; лінійні ерозійні форми в улоговинах – переважно транзит пролювіальної «пульпи»; нижня частина (Лядська долина) – зона акумуляції твердого стоку (конус виносу) і транзиту рідкого стоку.

Наступна фаза ерозійних процесів – врізання ярів нижче рівня лесових порід і надходження в Лядську долину пролювію піщаного та супіщаного складу, який відкладався горизонтальними впорядкованими прошарками. Така ситуація характерна для другої половини XI - XII ст.. Забрудненість міста фіксується у цих відкладах за значною насиченістю їх залишками побутового сміття, в тому числі великої кількості кісткового матеріалу.

Як уже згадувалось, вал Міста Ярослава перекривав Лядську долину і був перпоною (фактично греблею) для бурхливих потоків під час інтенсивних та катастрофічних злив. Ми вже ніколи не будемо знати чи існувала під валом галерея для зливових стоків, чи роль своєрідного шлюзу виконували Лядські ворота. Однак очевидно, що швидкість потоку перед валом різко уповільнювалась. Можливо, потік розливався і залишав відклади переважно легкого механічного складу. Принаймні, конус виносу простежується тільки перед валом з боку міста.

Вірогідно, що такий гідрологічний режим зробив недоцільною житлову функцію цієї території у XII ст.

Нажаль, в нашій публікації неможливо приділити увагу всім аспектам і деталям реконструкції цієї частини міста Ярослава та прилеглої території. Зацікавлені читачі можуть скористатись більш повною інформацією [6].

Наступні роки Подільська експедиція продовжила рятувальні роботи переважно в межах Подолу. Як завжди об'єкти не обирались з точки зору наукової доцільності, а були випадковими (переважно будівельні котловани). Однак зростання кількості об'єктів та знайдених артефактів

призвело до достатнього рівня узагальнень за окремими складовими матеріальними та духовної культури.

Достовірне відтворення природної основи території Подолу, однак, залишилось проблематичним і дискусійним, хоч слушних спостережень і узагальнень не бракувало [3; 11; 12]. Загальна історія розвитку рельєфу Подолу доволі стандартна і притаманна багатьом ділянкам заплави Дніпра, які розташовані під корінним схилом ерозійно-розчленованого плато. Вона виглядає як початок формування в певний момент на поверхні заплави (біля виходів ярів) конусів виносу з віями рівчаків тимчасових водотоків. З часом конуси виносу вкриваються все новими пролювіальними відкладами, збільшуючи свою площу на заплаві. В певний момент вони підвищуються над рівнем максимальних водопіль, перетворюючись на алювіально-пролювіальні псевдотераси [2]. Давні конуси виносу на Подолі добре проглядаються в сучасному рельєфі у вигляді підвищень м'яких обрисів, які знижуються від підосви макросхилу в бік Дніпра.

Однак, така позірною проста ситуація для достовірної історико-ландшафтної реконструкції потребує ретельної деталізації.

Наша участь у цих дослідженнях до певного часу полягала в експертизі щодо стратифікації, генезису та складу відкладів в окремих шурфах. У разі виявлення похованого ґрунту ця експертиза доповнювалась реконструкцією стану денної поверхні цієї ділянки під час формування ґрунту.

Ця інформація поступово деталізувала структуру і динаміку ландшафту за рахунок природних, природно-антропогенних та техногенних чинників.

До чисто природних можна віднести флювіальні процеси (які постійно змінюють структур заплави), гравітаційні (зсуви, осипи, обвали на стрімких уступах плато) та біогенні, в першу чергу, ґрунтотворчі.

Природно-антропогенними можна вважати процеси, які набули прискореного та катастрофічного характеру у зв'язку з господарською діяльністю (прискорена водна ерозія, акумуляція делювіально-пролювіальних відкладів тощо).

Техногенний вплив полягає у цілеспрямованих змінах ландшафту (переміщенні ґрунтів в процесі будівництва, штучні зміни русел водотоків, створення гідротехнічних споруд тощо).

Техногенні і природно-антропогенні процеси, які діяли на північно-західних схилах Старокиївської гори (басейн р. Глибочиці) були аналогічними тим, що діяли на південно-східних схилах (Лядська долина). Однак, ландшафтна структура на території Подолу і прилеглого лесового плато значно складніша, а процеси інтенсивніші і масштабніші.

По-перше, зона живлення рідким і твердим стоком Лядської долини становила 0,4 км² і не мала постійного водотоку, а відповідна зона над Подолом охоплювала басейни р. Глибочиці, Юрківського струмка, більш дрібних водотоків та численних тимчасових загальною площею біля 4.0

км². По-друге, інтенсивність ерозійних процесів залежить від перепаду висот (базису ерозії) в межах басейну (в першому випадку – біля 50 м, в другому – біля 100 м).

По-третє, конус виносу в Лядській долині формувався в умовах її стабільного днища. На Подолі зона акумуляції – це динамічна заплава, яка суттєво змінюється після кожного значного водопілля.

По-четверте, площа конусу виносу в Лядській долині була досить стабільна, а Подільські конуси постійно збільшувались.

Також треба враховувати несинхронність ерозійно-пролювіальних процесів, пов'язаних з басейнами Глибочиці і Юрковиці.

Всі ці обставини і особливості території Подолу, а також значний масив історико-ландшафтної інформації, накопиченої під час експертиз окремих об'єктів, літописні згадки, описи і карти XVII-XVIII ст. створили базу для подальшого синтезу цілісної просторово-часової моделі об'єкту дослідження.

Певним поштовхом для першого етапу територіальних узагальнень було обговорення з науковим співробітником експедиції С. Тараненком проблем дослідження планувальної структури Подолу часів Київської Русі і її успадкованості на протязі пізніших століть. Науковець зібрав інформацію за десятки років дослідження Подолу щодо виявлених фрагментів вулиць, парканів, похованих русел водотоків. Він також здійснив кореляцію їх напрямків з позитивним результатом. Було також зібрано матеріал щодо гідротехнічних споруд відповідних часових зрізів. В процесі обговорення було окреслено коло питань, відповіді на які можна знайти на рівні сучасного інформаційного забезпечення, щодо реконструкції окремих компонентів ландшафтів Подолу та перебігу природних та природно-антропогенних процесів. Було визначено послідовність етапів дослідження та їхнє методичне забезпечення.

Для початку треба було систематизувати археологічні об'єкти не тільки за їхньою хронологією і просторовим розміщенням, а також за їхніми абсолютними висотними відмітками. Цей етап роботи кваліфіковано виконав С.Тараненко. Після чого був застосований метод ландшафтного профілювання. Профілювання на терені Подолу мало на меті не стільки відтворити літологічну і гранулометричну стратифікацію відкладів, а реконструювати та датувати колишні денні поверхні за культурними шарами та здійснити кореляцію з ними похованих русел. Виходячи з завдань дослідження, трасу профілю було проведено по вісі (вододілу) конусу виносу р. Глибочиця.

Гіпсометрична лінія сучасної поверхні будувалась за ізолініями топокарти. Внутрішнє наповнення профілю здійснювалось за даними найближчих стратиграфічних розрізів та шурфів з подальшою інтерполяцією згідно з датуванням культурних шарів та залишків русел водотоків [7; 8; 9].

Найперший одержаний результат аналізу профілю – це незаперечний факт заплавного характеру Подолу у X ст.. Висотні відмітки денної

поверхні цього часу відповідають відміткам заплави Дніпра поблизу Києва до її техногенної трансформації.

В природному стані заплавні ділянки мають хвилястий рельєф з перепадом висот у кілька метрів від давньоруслових знижень до прируслових валів. Корінна рослинність заплави Дніпра – лісова, за винятком болотних знижень та свіжих піщаних відкладів, на яких поселяється піонерна трав'яна рослинність та шелюга. Зрозуміло, що після заселення Подолу, його рослинний покрив повинен був швидко деградувати, а у XI ст.. значна частина Подолу була перекрита пролювіальними відкладами.

На заплавній стадії Поділ заселялася, починаючи з найвищих елементів рельєфу, які тільки зрідка вкривались повенями (головним чином – це прируслові вали активних і колишніх русел). В цей час почався процес інтенсивного накопичення алювію під час повені у зв'язку зі сповільненням течії біля підтоплених і затоплених споруд, парканів та інших штучних перепон.

Пролувіальні відклади в цьому процесі відігравали зовсім незначну роль. Оскільки помірний рідкий і твердий стік зі схилів гір, русел тимчасових водотоків та струмків у X ст.. формував головним чином підшву схилів, а ближче до заплави перехоплювався давньорусловим зниженням, яке простягалось вздовж Київських гір на південний схід. Твердий стік поступово заповнював це зниження, а вода допливів створювала постійний водотік (літописний «Ручай» - логічне продовження Глибочиці, найбільшого з його допливів). Можливо, назва «Ручай» стосувалась всього водотоку від витоків сучасної Глибочиці до впадіння в Дніпро. Треба думати, що під час повеней ця улоговина перетворювалась на тимчасовий рукав Почайни, яким вона й була в попередні віки (тільки постійно діючим). Почайна у X ст. була притерасним рукавом Дніпра північніше Подолу, і досить крутим вигином оточувала його з півночі і північного сходу.

Існування давньоруслового зниження під Горою – це прояв загальної закономірності розвитку заплав і долин великих рівнинних річок. Такі зниження, переважно заболочені і заторфовані в наш час, простежуються скрізь вздовж тераси лівого берега Дніпра і вздовж плато і терас правого.

У даному випадку стають зрозумілими деякі факти: згадка у літопису, що Дніпро (або Почайна) протікав безпосередньо біля височин; відсутність знахідок русел тимчасових і постійних водотоків в центральній частині Подолу, датованих X ст.; літописна згадка про «Ручай» та її археологічні підтвердження.

Наступний етап розвитку території Подолу пов'язаний з вже згаданим початком активізації ерозійних процесів на рубежі X-XI ст.. Для забудови схилів Гори, підшви та схилів і дна Глибочицької балки така ситуація не була сприятливою і вимагала певних гідротехнічних заходів і ліквідації наслідків катастрофічних залпових викидів пролювію з ярів. Пролувіальні відклади відносно швидко заповнили згадану улоговину біля

підніжжя гір і почали розповсюджуватись по заплаві у бік Дніпра, чергуючись з його алювіальними відкладами.

Головним джерелом (магістраллю) надходження пролювію на Поділ як і раніше була Глибочиця-Ручай, яка, втративши нижню частину русла в похованому давньорусловому зниженні, почала прокладати нове в межах Подолу. В чисто природних умовах (без забудови і втручання людини) заплава в таких випадках перекривається конусом виносу пролювіальних відкладів з «віялом» розгалужених постійних і тимчасових водотоків (аналог дельтових утворень). Але в межах уже забудованого Подолу його мешканці не могли пустити цей процес буквально на «самоплив». Можна припустити, що головне (постійне) русло Глибочиці-Ручая намагались утримувати в стані магістрального каналу, коригуючи його русло і укріплюючи береги (як це відбувалось у XVIII – XIX ст.), що підтверджується археологічними даними. Підлаштовували русло під забудову і підлаштовували забудову під русло.

Під час екстремальних паводків Глибочиці-Ручая насичений зваженими частками потік переливався через укріплення берегів і розливався на значні відстані від русла, в першу чергу провулками, а іноді й через паркани. Можливо, що провулки теж були прилаштовані для регулювання потоків. Якби там не було, періодично, хоч і нерегулярно, розливи підвищували рівень поверхні Подолу і найбільше в перших десятках метрів від головного русла, формуючи прируслові вали. Одночасне підвищення дна русла врешті-решт призводило до ситуації, коли струмок вже протікав не по найнижчих, а по найвищих каркасних лініях рельєфу. Це явище спостерігається на всіх річках, які несуть велику кількість зважених часток і береги яких укріплені дамбами. В цих випадках повені завжди небезпечні можливими катастрофічними наслідками, проривами дамб, а інколи й змінами русла.

У випадку Глибочиці-Ручая колишні заповнені відкладами і поховані русла XI-XII ст. виявлені у смузі від Житнього ринку до вул. Волоської.

На нашу думку, ці фрагменти русел віднесені дослідниками до невідомих струмків, насправді належать до стародавньої Глибочиці-Ручая. Між Замковою горою та Щекавицею було виявлене русло з параметрами дуже близькими до описаних у другій пол. XVIII ст. параметрами Глибочиці: «речка Кудрявецъ, она же и Канава.... Ширина оной бывает от одной сажени и до двух сажен, глубиною – на один аршин» [4, с.167].

Ці параметри русла Глибочиці роблять зрозумілою можливість штучних його змін і перенесень в давньокиївський час, а також у XVIII та XIX ст. (технічні можливості були майже однаковими). У своїй відомій праці «Давньокиївський Поділ» М.Сагайдак слушно називає цей потік «Ручаєм» [11], і в картографічних реконструкціях гідрографії Подолу та на малюнках однозначно ототожнює його з сучасною Глибочицею.

Вірогідно, що смуга розвантаження твердого стоку вздовж вказаної траси повинна була бути найвищою аж до XVIII ст., коли русло Глибочиці

перемістили під оборонний вал. За деякими реконструкціями це відбулось в XVII ст. [1].

Інші струмки Подолу за своїми можливостями щодо нарощування поверхні Подолу не йдуть ні в яке порівняння з Глибочицею, басейн якої перевищує 3 км². Струмок, показаний на карті Ушакова 1695 р. («переулок, по нем же ручей течет») з витокom біля Покровської церкви явно мав джерельне живлення, а під час сніготанення і злив не ніс великої кількості матеріалу. Він мусив існувати вже з XII ст., але був надійно «зафіксований» в провулках.

Юрківський струмок можна розглядати як дуже зменшену копію Глибочиці, який виносив занадто мало матеріалу, щоб повністю заповнити притерасну улоговину колишньої Почайни. Тобто, використання цієї території могло бути сезонним і пов'язаним з осушувальними меліораціями.

Таким чином, відбулась диференціація заплавної частини Подолу за висотою поверхні в залежності від надходження матеріалу з боку плато. В кінцевому результаті, як показав аналіз висотних рівнів відповідних культурних шарів, пролювіальні потоки, що заливали вулиці, подвір'я і споруди, вже в XII ст. підняли поверхню значної частини Подолу вище рівні максимальних водопіль Дніпра. Це створило можливість для використання більшої частини Подолу протягом всього року, будівництва мурованих храмів і наступного його перетворення (на кілька століть) в головну частину міста.

Археологічні розкопки останніх місяців на Поштової площі виявили вуличну забудову часів Київської Русі. Це стало сенсацією, бо змінило уявлення як про час забудови цієї території, так і про її приналежність до міста у XI - XIII ст.

Спробуємо відповісти на питання: що являв собою давній ландшафт на місці сучасної Поштової площі та її довкілля. В сучасному рельєфі це підосва макросхилу Київського плато в зоні його контакту з південно-східним кутом одного з масивів Дніпровської заплави Подолом. Абсолютні висотні відмітки поверхні на цій ділянці від 100 до 110 м. Конфігурація горизонталей на топокарті звідчить про наявність давнього конусу виносу в основі підосви макросхилу, похованого в новітні чваси під техногенними відкладами. Це підтвердила стратиграфія головного шурфа, в нижній частині якого виявлена товща шаруватих відкладів, вочевидь, пролювіального та делювіального походження. Дно шурфа знаходиться вище максимальних водопіль Дніпра, тому алювіальне походження цих відкладів треба відкинути.

Розташування датованих знахідок у прошарках засвідчило, що приблизно з XI по XIII ст. конус виносу «підріс» на кілька метрів. Таким чином, після кожної значної зливи, сніготанення з'являлись нові прошарки. Головним джерелом наедходження пролювію треба вважати Михайлівський (Боричів?) узвіз (траса сучасного фунікулеру). Верхня частина узвозу на карті 1695 р. показана як яр з написом «боярак». Цей яр

проіснував до середини ХІХ ст., а початок його існування, вочевидь, сягає Х ст., тобто часів першого облаштування.

Делювій на досліджувану територію міг надходити безпосередньо зі схилу Михайлівської гори, який з оборонною метою штучно підтримувався в оголеному стані біля тисячі років.

Висновок. Остаточні висновки щодо давніх ландшафтних особливостей сучасної території і джовкілля Поштової площі будуть можливі після наступного етапу її досліджень. За великим рахунком, те саме стосується і всієї території Подолу і в цілому історичного ядра Києва. Постійно надходить нова археологічна і історико-ландшафтна інформація, яка узагальнюється за певними напрямками та просторовими утвореннями. Тому рано чи пізно прийде пора, коли окремі фрагменти мусять скластися у цілісну реконструйовану просторово-часову безперервність історичного культурного ландшафту Києва. Щоб наблизити цю пору необхідно максимально застосовувати комплексні дослідження, а також готувати фахівців, здатних їх впровадити.

Список використаних джерел:

1. Алферова Г.В. Киев во второй половине XVII века / Г.В.Алферова, В.Л.Харламов Киев во второй половине XVII века.-К.: «Наукова думка», 1982.-159с.
2. Грубрин Ю.Л. Современные геоморфологические процессы на территории Среднего Поднепровья / Ю.Л.Грубрин, Э.Т. Палиенко Современные геоморфологические процессы на территории Среднего Поднепровья. К.: «Наукова думка», 1976. – с.117.
3. Занкін А.Б. Історична топографія та геоморфологія Стародавнього Київського Подолу ІХ-ХVІІІ ст.. (історико-природознавчий аспект) /Археологія, 2009, №2, с.61-74
4. Описи Київського намісництва 80-х років ХVІІІ ст.-К. «Наукова думка», 1989.-390 с.
5. Романчук С.П. Історичне ландшафтознавство (Теоретико-методологічні засади та методика антропогенно-ландшафтних реконструкцій давнього природокористування) / С.П. Романчук Історичне ландшафтознавство (Теоретико-методологічні засади та методика антропогенно-ландшафтних реконструкцій давнього природокористування) .-К.: РВЦ КУ, 1998.- 144с.
6. Романчук С.П. Історико-ландшафтознавча реконструкція території сучасного Майдану Незалежності та його довкілля /Київський географічний щорічник.-К., вид. «Обрії», 2002, с.98-120
7. Романчук С.П. До історико-ландшафтних реконструкцій стародавнього Києва /Фізична географія та геоморфологія,.-К., вид.Обрії, 2013, вип.2(70), с.194-201
8. Романчук С.П., Тараненко С.П. Досвід реконструкції давнього рельєфу та гідромережі Київського Подолу /Міста Давньої Русі.-К., 2014, с.331-338
9. Романчук С.П., Тараненко С.П. До локалізації русла р. Глибочичі на Подолі Києва у Давньоруський час /Болховітіновський щорічник, 2013/14.- К., національний Києво-Печерський іст-культ.заповідник, 2015, с.21-36
10. Сагайдак М.А. К истории хозяйственного освоения киевской территории в конце I и в начале II тысячелетия /Древние славяне и Киевская Русь.-К.: «Наукова думка», 1989, с.124-130
11. Сагайдак М.А. Давньокиївський Поділ: проблеми топографії, стратиграфії і хронології / М.А.Сагайдак Давньокиївський Поділ: проблеми топографії, стратиграфії і хронології .-К.: «Наукова думка», 1991.-168с.
12. Тараненко С.П. Гідрологія Давньоруського Подолу Києва за археологічними даними /Проблемы истории и археологии Украины: материалы XVIII международной научной конференции. - Харьков, 2012, с. 73

References:

1. Alferova H.V. Kyev vo vtoroy polovynе KhVII veka / H.V.Alferova, V.L.Kharlamov Kyev vo vtoroy polovynе KhVII veka.-K.: «Naukova dumka», 1982.-159s.

2. Hrubryn Yu.L. Sovremennye heomorfologicheskiye protsessy na territoriy Sredneho Podneprov'ya / Yu.L.Hrubryn, Э.Т. Palyenko Sovremennye heomorfologicheskiye protsessy na territoriy Sredneho Podneprov'ya. K.: «Naukova dumka», 1976. – s.117.
3. Zankin A.B. Istorychna topohrafiya ta heomorfologhiya Starodavn'oho Kyyivs'koho Podolu IKhKhVIII st.. (istoryko-pryrodoznachnyy aspekt) /Arkheologhiya, 2009, #2, s.61-74
4. Opysy Kyyivs'koho namisnytstva 80-kh rokiv KhVIII st.-K. «Naukova dumka», 1989.-390 s.
5. Romanchuk S.P. Istorychne landshaftoznavstvo (Teoretyko-metodolohichni zasady ta metodyka antropohenno-landshaftnykh rekonstruktsiy davn'oho pryrodokorystuvannya) / S.P. Romanchuk Istorychne landshaftoznavstvo (Teoretyko-metodolohichni zasady ta metodyka antropohenno-landshaftnykh rekonstruktsiy davn'oho pryrodokorystuvannya) .-K.: RVTs KU, 1998.- 144s.
6. Romanchuk S.P. Istoryko-landshaftoznavcha rekonstruktsiya terytoriyi suchasnoho Maydanu Nezalezhnosti ta yoho dovkillia /Kyyivs'kyy heohrafichnyy shchorichnyk.-K., vyd. «Obriyi», 2002, s.98-120
7. Romanchuk S.P. Do istoryko-landshafnykh rekonstruktsiy starodavn'oho Kyyeva /Fizychna heohrafiya ta heomorfologhiya,-K., vyd.Obriyi, 2013, vyp.2(70), s.194-201
8. Romanchuk S.P., Taranenko S.P. Dosvid rekonstruktsiyi davn'oho rel'yefu ta hidromerezhi Kyyivs'koho Podolu /Mista Davn'oyi Rusi.-K., 2014, s.331-338
9. Romanchuk S.P., Taranenko S.P. Do lokalizatsiyi rusla r. Hlybotsychi na Podoli Kyyeva u Davn'orus'kytsy chas /Bolkhovitinovs'kyy shchorichnyk, 2013/14.- K., natsional'nyy Kyyevo-Pechers'kyy ist-kul't.zapovidnyk, 2015, s.21-36
10. Sahaydak M.A. K ystoryy khozyaystvennoho osvoenyia kyevs'koy territoriyi v kontse I y v nachale II tysyacheletyia /Drevnye slavyane y Kyevs'kaya Rus'. -K.: «Naukova dumka», 1989, s.124-130
11. Sahaydak M.A. Davn'okyyivs'kyy Podil: problemy topohrafiyi, stratyhrafiyi i khronolohiyi / M.A.Sahaydak Davn'okyyivs'kyy Podil: problemy topohrafiyi, stratyhrafiyi i khronolohiyi .-K.: «Naukova dumka», 1991.-168s.
12. Taranenko S.P. Hidrolohiya Davn'orus'koho Podolu Kyyeva za arkheolohichnymy danymy /Problemy ystoryy y arkheolohyy Ukrainy: materyaly KhVIII mezhdunarodnoy nauchnoy konferentsyy. - Khar'kov, 2012, s. 73

УДК 911.3+910.3

Марченко Андрій Валерійович

Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, України, м. Київ, Україна,
e-mail: duodrako@gmail.com

СУЧАСНЕ ПОНЯТТЯ САКРАЛЬНОСТІ ТА САКРАЛЬНОГО ОБ'ЄКТУ: ЙОГО МІСЦЕ ТА ЗНАЧЕННЯ В ГЕОГРАФІЇ

Метою дослідження є аналіз поняття «сакральне». На основі аналізу наукових джерел та прикладів виділити з-поміж загального - сакральне в географії; з'ясувати існуючі підходи до визначення, зміст поняття та основні ознаки сакрального географічного об'єкту.

Методика.. У статті використовувались такі методи: теоретичний (сформульовано основну концепцію статті), аналітичний (дослідження сучасних варіантів розуміння сакральності), метод синтезу (розгляд різноманітних даних, запропоновано поняття сакрального географічного об'єкту).

Результати. Серед загального «сакрального» виділено його географічну складову. Розглянуто поняття сакральності. Визначено місце сакральних географічних об'єктів серед об'єктів релігійної та культурної спадщини. Запропоновано поняття сакрального географічного об'єкта.

Наукова новизна. Розглянуто деякі основні питання сакральної географії.

Практична значимість. У перспективі дослідження надає можливість більш детально розглянути прояви сакрального в географічному вимірі. Розробити їх

класифікацію сакральних об'єктів. На основі якої з часом, можливе створення реєстру сакральних географічних об'єктів та визначення доцільності умов їх сучасного використання.

Ключові слова: сакральність, поняття сакральності, сакральність в географії, сакральний географічний об'єкт

УДК 911.3+910.3

Марченко Андрей Валерьевич

Киевский национальный университет имени
Тараса Шевченко, г. Киев, Украина,
e-mail: duodrako@gmail.com

СОВРЕМЕННОЕ ПОНЯТИЕ САКРАЛЬНОСТИ И САКРАЛЬНОГО ОБЪЕКТА: ЕГО МЕСТО И ЗНАЧЕНИЕ В ГЕОГРАФИИ

Целью исследования является анализ понятия «сакральное». На основе анализа научных источников и примеров выделить среди общего - сакральное в географии; выяснить существующие подходы к определению, содержание понятия и основные признаки сакрального географического объекта.

Методика. В статье использовались следующие методы: теоретический (сформулировано основную концепцию статьи); аналитический (исследование современных вариантов понимания сакральности); метод синтеза (рассмотрение различных данных, предложено понятие сакрального географического объекта).

Результаты. Среди общего «сакрального» выделено его географическую составляющую. Рассмотрены понятие сакральности. Определено место сакральных географических объектов среди объектов религиозной и культурного наследия.

Научная новизна. Рассмотрены некоторые основные вопросы сакральной географии. Предложено понятие сакрального географического объекта.

Практическая значимость. В перспективе исследования позволяет более детально рассмотреть проявления сакрального в географическом измерении. Разработать их классификацию сакральных объектов. На основе которой со временем, возможно создание реестра сакральных географических объектов и определения целесообразности условий их современного использования.

Ключевые слова: сакральность, понятие сакральности, сакральность в географии, сакральный географический объект.

UDC 911.3+910.3

Marchenko Andriy Valeriyovych

Taras Shevchenko National University of
Kyiv, Kyiv, Ukraine,
e-mail: duodrako@gmail.com

THE MODERN CONCEPT OF SACREDNESS AND SACRAL OBJECT: ITS PLACE AND IMPORTANCE IN GEOGRAPHY

Purpose of the article. Analysis of the concept of "sacred." On the basis of scientific sources and examples highlight among general - sacred geography; clarify existing approaches to determine the meaning of the sacred and the main features of the geographic area.

Methods. The article used the following methods: theoretical (formulated the basic concept of article); analytical (research modern versions understanding of sacredness); synthesis (consideration of various data, proposed the concept of sacred geographic area).

Results. Among the general "sacred" highlighted its geographic component. The notion sacredness. The place of sacred objects among the geographic features of the religious and cultural heritage.

Scientific novelty. We consider some basic questions sacred geography.

The practical significance. In the future, the study provides a more detailed view of sacred manifestations in geographical terms. To develop a classification of sacred objects. On which over time can create registry sacred objects and geographical conditions determining the appropriateness of their current use.

Keywords: sacred, concept of sacredness, sacred geography, sacred geographical object

Постановка проблеми. В сучасному світі в якості сакральних об'єктів розглядаються переважно різноманітні релігійні предмети (артефакти) та споруди – церкви, храми, мечеті тощо. Цей вузький погляд має право на життя. Він притаманний фактично будь-якому явищу чи проблемі буття, де співіснують погляди суспільства і наукове тлумачення. Зазвичай, більшість з сакральних об'єктів - це різного роду релігійні об'єкти з визначною історією, релігійні або природні пам'ятки. Це також стосується і України, де є велика кількість об'єктів релігійного туризму та паломництва (святині Києва, Крехівський монастир тощо). Практично жодна екскурсія Києвом не обходиться без відвідування хоча б одного з найбільших храмів міста (Собор святої Софії — Премудрості Божої, Успенська Києво-Печерська лавра тощо).

В наш час помітно збільшується зацікавленість людей сакральними об'єктами. Це наслідок зростання потреби у відпочинку не лише фізичному, а й психологічному та духовному. Водночас, зростає значення сакральних об'єктів при формуванні сакрально-туристичного продукту. Релігійний туризм як невіддільна частина більшості туристичних турів, екскурсій самоорганізованих подорожей тощо, є одним з найбільш поширених в світі та швидко й стабільно розвивається в Україні. Водночас, відвідування особливо цінних релігійних об'єктів є невід'ємною складовою і пізнавального (культурного) туризму в світі та Україні [7, ст.137].

Сьогодні поняття «сакральне» набуло значного поширення в різних наукових працях [3, 16, 17, 10,13]. В них сакральність визначає близькі за значенням, але часто різні за змістом речі. Причиною цього є існування великої кількості різноманітних сакральних об'єктів. Серед них не тільки релігійні споруди та будівлі, а й реліквії, об'єкти побуту, релігійні амулети, талісмани, тощо. Кожен з них визначається своїми оригінальними особливостями, неповторними й властивими лише цьому конкретному об'єкту чи місцю.

Серед загального «сакрального» можна виділити його чисто географічну складову. Це велика кількість географічних об'єктів різноманітного походження, починаючи від об'єктів живої природи (гаї, дерева), наслідків геологічних, сейсмічних процесів до ландшафтних комплексів (зокрема штучно створених), яким внаслідок певних

особливостей спостерігачами надається властивість «сакральності». Через це поняття «сакральний географічний об'єкт» на даний час має велику кількість варіацій і актуальним буде визначити більш чіткі межі географічного поняття сакрального.

Формування цілей статті. Метою дослідження є аналіз поняття «сакральне». На основі аналізу наукових джерел та прикладів виділити з-поміж загального - сакральне в географії; з'ясувати існуючі підходи до визначення, зміст поняття та основні ознаки сакрального географічного об'єкту.

Об'єктом розгляду статті є сформувати загальне поняття сакральності в науковій літературі.

Предметом – прояв сакрального в географії, сакральні географічні об'єкти.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблему розуміння сакральності не можна назвати новою- швидше за все вічною. Однак саме поняття «сакральність» було введене в науковий обіг лише в ХХ ст. Мірча Еліаде [16]. Воно розглядається з різних позицій, як багатьма галузями науки, так й різними містичними, релігійними та іншими об'єднаннями. Зокрема, в географії наукові праці присвячені переважно окремим визначним сакральним об'єктам або територіям й розглядаються лише з однієї точки зору: архітектура, природа, релігія, туризм тощо. Дослідження в цих областях вели: Мірча Еліаде (рум.) (Mircea Eliade) (поняття сакрального) [16], П.О.Масляк (укр.) (сакральне в рекреації) [7], М.Д. Гродзинський (укр.) [3], С.П. Романчук (укр.) [10], а також С. Неополітанський (рос.) [8], М.Попович (укр.) [9], П.Герчанівська (укр.) [2], Т.Христов (рос.) (Религиозный туризм) [12] та інші.

Виклад основного матеріалу. Починаючи ще з первісних вірувань, природа та її компоненти викликали у людей відчуття присутності в них певної містичної, незрозумілої складової. З часом сформувалися первинні народні вірування та численні об'єкти культу, якими досить часто були значні географічні об'єкти. При цьому, незважаючи на давню історію, лише в ХХ ст. в науку було введене поняття сакральності.

В англomовній літературі існує велика кількість термінів, які в українській мові можна пов'язати з поняттям сакрального. Досить важко провести чіткі аналогії, спираючись лише на дослівний їх переклад. Необхідним є аналіз змісту, який вони несуть, їх значення. Саме тому певні англomовні терміни будуть розглядатися по мірі їх застосування, з поясненнями: в якому саме сенсі треба їх розуміти.

Перший та найбільш вживаний англomовний аналог поняття «сакральний» – це «sacred». Переважно воно вживається як протиставлення поняттю профанне (profane, англ.) - звичайне, мирське, повсякдення. В праці М.Еліаде [16] цей термін вживається для пояснення багатьох явищ та об'єктів, що виділяються на фоні звичних та мають особливе значення для населення. Сакральне може проявлятися як в суто

релігійному контексті, так й щодо вшанування поховань, визначних місць тощо.

Божественне (Divine, англ) – в сакральному розумінні найчастіше використовується для визначення результату діяльності певних вищих сил. Особливістю цього поняття є те, що воно позначає лише персоніфіковані прояви незвичайного, які приписуються певному духу, божеству, святому тощо.

Ще одне поняття, пов'язане з сакральним – містичний трепет (mysterium tremendum, лат.). Рудольф Отто – один з перших вчених, що досліджував прояви сакрального (священного) стверджував, що розумінню сакрального, спостереженню містичного, передують почуття страху, відчуття містичного трепету[16].

І нарешті sacral (англ.), що в прямому перекладі здається прямим аналогом поняття сакральний. Але через пряме співпадіння з латинським «sacrum» - терміном, що позначає кістку в тілі людини, його застосування вважається не доцільним.

Отже, сакральне (англійською Sacred, рідше Sacral). В найширшому тлумаченні – це те, що є об'єктом шанування і благоговіння. Термін походить від латинського Sacer - священний, магічний, таємничий тощо. Як людина може вважатися в окремих випадках святою, так може й об'єкт або місце може розглядатися як надзвичайне і унікальне. Іншими словами - сакральне.

Використання та тлумачення поняття «сакральне» різняться залежно від контексту. Так, у «Філософському енциклопедичному словнику» немає визначення сакрального. Натомість, є визначення процесу сакралізації – наділення предметів, речей, явищ, людей «священним» (у релігійному розумінні) змістом. В основі сакралізації покладено протиставлення священного мирському, профанному [6]. Те ж можна спостерігати і в інших джерелах, зокрема роботах М.Д.Гродзинського [3], С.П.Романчука[10] тощо. Отже, сакральне найчастіше розглядається як синонім «святого». Поступово у науковій мові стали використовувати саме термін «сакральне», щоб позбутися додаткових значень: «релігійний», «церковний», «священний» тощо [3].

Можна сказати, що сучасні погляди на сакральне мають два основні напрями свого розвитку, спричинені існуванням в світі двох глобальних, протилежних точок зору: релігійної та наукової.

Перший напрям формують погляди вчених та дослідників, які розглядають сакральне з точки зору божественного, надприродного походження. Вони вважають, що святість деяких об'єктів надана їм богом або його присутністю, і не піддається людському розумінню; вона була в них постійно, з моменту їх формування, й не залежить від людини. Отже, з цієї точки зору сакральне та священне (релігійне) ототожнюються.

Відповідно другому напрямку, сакральність вважається частиною природи, яку людина на даному етапі розвитку науки не може пояснити.

Його можна розглядати, як більш науковий, який дає можливість вивчення сакрального та його проявів.

Отже, осмислення явища сакрального з точки зору цих двох поглядів частково співпадають.

Окрім священного, сакральне також тісно пов'язане з поняттям «надприродне», містичне. Цей термін також може використовуватися для опису деяких проявів сакральності, для виділення певного об'єкту з загальної маси подібних. В різних культурах й мовах світу він звучить по-різному, але має одне й те ж значення. В Ізраїлі - це Кадош (іврит), в Греції - Хагіос, в арабському світі - Мукаддас. Мається на увазі незрозуміла, нез'ясована сила, відмінна від вже відомого, вивченого.

Найвідомішим серед подібних є поняття «Мана» у віруваннях народів Меланезії і Полінезії. Це існуюча надприродна сила, носіями якої можуть бути окремі люди, тварини, різні предмети, природні об'єкти, а також духи. Вона часто зустрічається і в сучасній світовій культурі: літературних і кінематографічних творах, іграх, різного роду статтях тощо.

Враховуючи усе вищесказане, в подальшому розгляді «священне» та «містичне» будуть розглядатися як поодинокий прояв сакрального.

У своїй праці «The Sacred and the Profane» [16] Мірча Еліаде пояснює, що сакральне завжди проявляється як деяка реальність, яка відрізняється від звичайної. Ми усвідомлюємо суть сакрального лише тоді, коли воно показує себе як відмінне від буденного.

Надприродне (містичне), може проявлятися лише в присутності спостерігача. Він же, в свою чергу, може також відчувати себе особливим (частиною чогось надзвичайного). Це може бути очікуваним, якщо він вже знає про унікальність місця. Але коли спостерігач нічого не знає й при цьому бачить щось таємниче (поза його розумінням) - дивні видіння чи події, незвичайні для нього - він пояснює їх з точки зору надприродного й відносить до сакрального. В більшості випадків це можна легко пояснити: найчастіше об'єкт спостереження є екзотичним, незвичним для спостерігача, й через це викликає досить суперечливі асоціації.

Прояви нез'ясованого, як правило, є досить переконливими для суб'єкту, який може повірити в ту надприродну або божественну силу, прояв якої в даний час він спостерігає. Однією з особливостей прояву сакрального є те, що воно завжди інтерпретується або розуміється в контексті релігійних або світоглядних переконань спостерігача. Людина порівнює незрозуміле з попереднім досвідом, ґрунтуючись на домінуючих переконаннях даної культури. Наприклад, видінням французької селянки, католички Бернадетт Субіру в гроті Лурду була саме Діва Марія, а не божество іншої релігії. Іншими словами, святість та сакральність проявляється тільки в контексті світоглядних переконань спостерігача або його оточення. Саме спостерігач є тим, хто «створює» сакральність й наділяє нею об'єкти навколо нього.

Можна стверджувати, що більшість релігій світу – від самих «примітивних» до найбільш розвинених – були створені шляхом фіксації

проявів сакрального. Це має життєво важливе значення для релігії. Прояв сприймається не як результат уяви або незнання глядача, а як цілеспрямоване одкровення від бога (божества, святого, духа) до людини. Еліаде обирає термін «ієрофанія» (Hierophany) (прояв сакрального для людини), щоб описати і визначити акт прояву священного [16]. Так як все в цьому світі проявляється в двох іпостасях – просторі (географія) і часі (історія) цілком правомірно вивчати прояви сакрального у вигляді сакральних географічних об'єктів.

Серед людей спостерігається тенденція вірити в сакральність багатьох об'єктів: дерев, джерел, річок, гірських вершин, навіть окремих особистостей. Щодо природних об'єктів, то слід відзначити, що мова не йде про вшанування окремого дерева або каменю як таких. Священне дерево або священний камінь вже не можуть вважатися звичайними, їх походження вже немає достатнього значення. Аналогічно, коли сакральність (святість) вкладається в людину, вона вже не може вважатися звичайною людською істотою. Це є однією з основ багатьох вірувань світу: християнства – численні святі, синтоїзму – священні дерева, камені та різноманітні божества, буддизму – Будда, ісламу Пророк Мухамед тощо.

Поняття сакральності людини та природних об'єктів досить часто тісно пов'язаними між собою. Зокрема, святість може бути надана людині, коли вона поводить себе певним чином, виконує певні дії. Це стається немов би під впливом божественної або надприродної сили (тобто людина творить дива). Досить часто подія, в якій бере участь святий або при якій він присутній, відбувається на певній місцевості, окремому місці в ландшафті. В такому випадку територія може набути статусу сакральної. Очевидними прикладами такого є Мекка, Базиліка Св. Петра в Римі і Бодхгайя, гора Сінай, джерело Замзам, дуб Залізняка тощо.

В інших випадках, саме місце може бути стародавньою сакральною областю. Людина через контакт з нею (її священним значенням) може сама набути святості. На підставі тенденції до обожевлення, надання надприродних властивостей давніми людьми багатьом природним об'єктам, що виділяються з загального оточення (печери, джерела, озера, окремі дерева тощо) можна припустити, що Лурд, печера з цілющим джерелом, була сакральним місцем ще до того, як святий Бернадетт було видіння. Тобто священний для християн грот і є однією з причин надання святості даній особистості. Аналогічним чином, можна припустити, що гора Сінай вже була сакральною місцевістю до Мойсея і його зустріч з богом тільки підтвердила святість місця. Опосередковано про це свідчить сама назва гори в перекладі з івриту Har ha-Elohim– «Гора бога» [17,18].

У той же час, важливо визнати, що святість людини часто підтверджується або визначається саме через зв'язок з встановленим сакральним місцем чи об'єктом. Дерево Будди в Бодхгаї, під яким Сіддхартха Гаутама медитував і досяг просвітління, вже було священним деревом в Індії. Досить багато таких прикладів є і в християнстві. Наприклад, Ісус Христос народився в гроті або печері (яка стала

сакральним об'єктом), був хрещений в священній річці Йордан, був розп'ятий на горі Голгофі і був похований в печері (зараз церква Гробу Господнього в Єрусалимі). Всі ці об'єкти зараз є священними.

Деякі об'єкти можуть бути сакральними без певних відомих причин. Найчастіше їхня надзвичайність має коріння в далекому минулому й нам невідома. Часто в цих місцях знаходять свідчення їхнього майже безперервного використання і вшанування починаючи з найдавніших часів. Приклади таких місцевостей і об'єктів можна навести й зараз: Кафедральний собор Богоматері у Шартрі (Франція) на місці якого здавна будувалися різні релігійні споруди [14], мечеть Кордови (Іспанія) [15] тощо. Також не слід забувати про численні місцевості, які очевидно були священними певний час, але більше не розглядаються як такі, і перетворюються на руїни: Стоунхендж (Великобританія), Дельфи (Греція), Гебеклі-Тепе (Туреччина), Кам'яна Могила (Україна), Кам'яне Село (Україна) та інші.

Ще одне поняття, яке можна вважати проявом сакрального – «божественність» (divine, англ.) [16]. Багато сакральних місць (місцевостей) у стародавньому світі, зокрема пов'язані з основними сучасними релігіями, є або були, тісно пов'язаними з проявами божественного. В даному випадку «божественність» оснований на переконанні, що боги можуть відкрити людям знання, які в іншому випадку і місці залишаються невідомими. Кілька священних місць, зокрема Дельфи, де був розташований знаменитий оракул Аполлона [6], Додона, де стояв пророчий дуб Зевса, були в першу чергу центрами, де люди намагалися знайти інформацію про сьогодення і майбутнє.

Слід відзначити, що найчастіше як прояв чогось сакрального розглядаються зовнішня надзвичайність і незвичність сакральних місць, об'єктів. Тобто, вони явно вирізняються на загальному фоні незвичністю своєї форми, естетичною виразністю, характером рослинності та іншими своїми рисами. Так, окремо розташовані печери, сховані в гущі лісу; водоспади, озера, гроти, найбільш мальовничі гаї, ущелини найчастіше сакралізувалися різними етносами і народами незалежно від навколишніх умов. В той же час, священним місцем може бути і цілі ландшафти.

Таким чином, можна говорити не тільки про існування окремих сакральних природних об'єктів, а й сакральних ландшафтів. При розгляді сакральних ландшафтів варто пам'ятати, що їх розуміння дещо відмінне від загального розуміння ландшафтів. Розглядаючи попередні дослідження сакральних ландшафтів (зокрема Романчука С.П[10]), Гродзинський М.Д. визначає: «Сакральний ландшафт - це образ священного простору, значення місць та конфігурацій якого сприймаються й успадковуються певними групами людей як прояви Вищої Сили (зокрема, бога або богів)» [3, ст114]. Така інтерпретація сакрального (священного) в межах певних ділянок ландшафту загалом притаманна багатьом релігіям світу, включно з язичницькими. Навіть атеїстичний світогляд не виключає існування сакральних ландшафтів. Спираючись на це, все природне оточення

людини, весь ландшафт може вважатися священним для певної групи людей. При цьому він сам є «вищою силою» (результатом її діяльності) або ж створений нею і є провідником волі вищих сил. Для таких світоглядних та релігійних переконань властиве те, що весь ландшафт з усіма його місцями є священним. Його не можна не поважати й не ставитися із повагою, «священним трепетом» (*mysterium tremendum*, лат.) [16].

Не тільки такі давні релігії як анімізм, фетишизм, шаманізм, ідолопоклонництво, тотемізм сприймають будь-які природні об'єкти як священні. І в наш час на такій сакральній інтерпретації ландшафту ґрунтуються деякі релігії та світогляди суспільства: пантеїзм, синтоїзм, варіанти екофілних світоглядів. Із їх поширенням, формується сприйняття людиною ландшафту як сакрального, де священними є всі його місця [5].

Іноді на тлі певних територій, які вже є сакральними, людина може виділяти місця підвищеного сакрального значення (відносно навколишнього оточення). Наприклад, індіанці Північної Америки всю землю вважають священною. При цьому виділяють, як особливо священні місця, Скелясті гори та височину Блек Хіллс. За словами вождя племені стоні Джона Шоу: "Ці гори є нашими храмами, нашими святилищами, нашими місцями відпочинку. Вони - притулок нашої надії, видінь, дуже особливі і священні, де Великий Дух і інші духи говорять із нами. І тому ці гори є нашими святими місцями". Навахо вважають: "Ці гори є наші батько й мати, ми вийшли з них, ми залежимо від них, і ми повинні жити поблизу них... Маленькі гори - наші молодші брати і сестри, кожна гора - персона. Ми є родичами священним горам" [1].

Для сучасного синтоїзму священним вважається ландшафт усієї Японії. Але на його тлі вирізняються місця, пов'язані із "камі" - особливою силою, що існує до деякої міри в усьому, але особливо посилена у видатних об'єктах, наприклад у величезних валунах, старих деревах, гаях, водоспадах. Аномалії, незвичні, дивовижні ландшафти - усе це знаки "камі".

Існування сакральних місць у ландшафті не викликає сумнівів. Крім того вони можуть бути пов'язані між собою певними зв'язками. Ці зв'язки іноді є досить вагомими та можуть сформувати певну просторово-територіальну систему сакральних місць. За наявності певної конфігурації сукупність сакральних об'єктів можна вважати за деякий єдиний сакральний ландшафт: місто Єрусалим, давні міста північної та південної Америки тощо [1].

Таким чином, можна сказати, що сакральність є всесвітньо поширеним явищем. Поняття «сакральне» є суґубо суб'єктивним, це надана людиною властивість певного об'єкту, яка виділяє його з поміж інших, робить об'єктом поклоніння (не лише в релігійному розумінні) та надає статусу унікального, єдиного в світі. Це поняття рівною мірою застосовується як до окремих артефактів, споруд так і до значної кількості географічних об'єктів.

Як *сакральний* можна визначити географічний об'єкт, що певною групою населення був наділений властивостями та/або якостями, які істотно вирізняють його з поміж інших подібних об'єктів та надають духовного значення.

Сакральними географічними об'єктами можуть бути як релігійні, так й культурні. При цьому всі релігійні об'єкти є сакральними, але не всі сакральні є культурними (рис. 1).

За соціальним походженням



Рис. 1. Місце сакральних географічних об'єктів серед об'єктів релігійної та культурної спадщини

Отже, незважаючи на постійний технічний розвиток людства віра в надзвичайне й досі є частиною повсякденного життя будь якої людини. Географічні об'єкти є одними з основних й найперших, які були сакралізовані людством. Вони можуть визначатися як географічні об'єкти з наданим людиною духовним значенням, що відбувається через постійне споглядання екзотичних природних об'єктів (незрозумілих в минулому або досить рідкісних та екзотичних в сьогоденні) або як ті, що було створено богом й є сакральними за своєю суттю. Тобто сакральний географічний об'єкт є географічним об'єктом наділений надзвичайними, духовними, релігійними властивостями наданими йому людиною.

В перспективі необхідно більш детально розглянути прояви сакрального щодо географічних об'єктів, розробити їх класифікацію, оскільки лише на її основі з часом, можливе створення реєстру сакральних географічних об'єктів та визначення доцільності умов їх сучасного використання.

Список використаних джерел:

1. Боре́йко В. Е. Постигание экологической теологии. – 2-е изд., доп. – Київ : Издательство Киевского эколого-культурного центра, 2003. – 127 с.

2. Герчанівська П. Е. Українське народне сакральне мистецтво. Взаємозв'язок художньої та релігійної свідомості / П. Е. Герчанівська // Contemporary Art — Нові території / Тези Міжнародної науково-практичної конференції (21–22 листопада 2005 р., м. Київ). — К. : КНУ ім. Т. Шевченка, 2005. — С. 30–33.
3. Гродзинський М.Д. Пізнання ландшафту: місце та простір: [монографія] У 2-х томах / М.Д. Гродзинський – Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – Т. 2. – 503
4. Жердева А.С. Осмысление понятия «сакральное» в современном Философском дискурсе. // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского", серия: "Философия. Социология". – 2008. -№1 (60). – с437-444
5. Івакін Г. Ю.. Історичний розвиток Києва XIII - середина XVI ст. Київ, 1996. - 272 с.
6. Любкер Ф. Реальный словарь классических древностей. — В 3 томах. — М.: Олма-Пресс, 2001
7. Масляк П. О. Рекреаційна географія: навч. посіб. — Київ: Знання, 2008. - 343 с.
8. Неаполитанский С. М., Матвеев С. А. Сакральная архитектура. — СПб.: Издательство института метафизики, 2009 — 568 с
9. Попович М. В. Нарис історії культури України. — К., 1998. — 728 с.
10. Романчук С.П. Сакральні ландшафти // Ландшафт як інтегруюча концепція XXI сторіччя: Зб. наук. праць. — Київ, 1999. — С. 144 – 146.
11. Философский энциклопедический словарь / Ред. кол. С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др. — 2-е изд. — М. : Советская энциклопедия, 1989 г. — 815 с
12. Христов Т.Т. Религиозный туризм Учебное пособие. - М.: Издательский центр "Академия", 2005. - 288 с.
13. Шевченко М.В. Природа сакральності ландшафту / М.В. Шевченко // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. — 2009. — Вип.458. — С.51-56.
14. Brian Haughton, Göbekli Tepe - the World's First Temple? [Електронний ресурс]. — Режим доступу : URL :<http://www.ancient.eu/article/234/>
15. Josef W. Meri and Jere L. Bacharach, Medieval Islamic Civilization, Routledge, (2005), -p. 176
16. Mircea Eliade, The Sacred and the Profane: The Nature of Religion: The Significance of Religious Myth, Symbolism, and Ritual within Life and Culture, translated from the French by William R. Trask, New York: Harper & Row, 1961 (first published in 1957 in German as Das Heilige und das Profane)
17. Sacred places-Sacredness [Електронний ресурс]. — Режим доступу : URL : <http://witcombe.sbc.edu/sacredplaces/sacredness.html>
18. Sinai, mount. JewishEncyclopedia [Електронний ресурс]. — Режим доступу : URL : <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/13766-sinai-mount>

Список использованных источников:

1. Борейко В.Е. Постигание экологической теологии. - Второй изд., Доп. - Киев: Издательство Киевского эколого-культурного центра, 2003. - 127 с.
2. Герчанівська П. Е. Украинское народное сакральное искусство. Взаимосвязь художественной и религиозного сознания / П. Е. Герчанівська // Contemporary Art - Новые территории / Тезисы Международной научно-практической конференции (21-22 ноября 2005, г. Киев). - М.: КНУ им. Т. Шевченко, 2005. - С. 30-33.
3. Гродзинский М.Д. Познание ландшафта: место и пространство: [монография] В 2-х томах / М.Д. Гродзинский - Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2005. - Т. 2. - 503
4. Жердева А.С. Осмысление понятия «сакральной» в современном философском дискурсе. // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского ", серия: "Философия. Социология ". - 2008. -№1 (60). - С437-444
5. Івакін Г. Ю .. Историческое развитие Киева XIII - середина XVI в. Киев, 1996. - 272 с.
6. Любкер Ф. Реальный словарь классических древностей. - В 3 томах. - М. : Олма-Пресс, 2001
7. Масляк П. А. Рекреационная география: учеб. пособие. - Киев: Знание, 2008. - 343 с.
8. Неаполитанский С. М., Матвеев С. А. Сакральная архитектура. - СПб. : Издательство института метафизики, 2009 - 568 с
9. Попович М.В. Очерк истории культуры Украины. - М., 1998. - 728 с.
10. Романчук С.П. Сакральные ландшафты // Ландшафт как интегрирующая концепция XXI века: Сб. науч. работ. - Киев, 1999. - С. 144 - 146.

11. Философский энциклопедический словарь / Ред. кол. С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др. - Второй изд. - М.: Советская энциклопедия, 1989 г. - 815 с
12. Христов Т.Т. Религиозный туризм Учебное пособие. - М.: Издательский центр "Академия", 2005. - 288 с.
13. Шевченко М.В. Природа сакральности ландшафта / М.В. Шевченко // Научный вестник Черновицкого университета: Сборник научных трудов. - 2009. - Вип.458. - С.51-56.
14. Brian Haughton, Göbekli Tepe - the World's First Temple? [Электронный ресурс]. - Режим доступа : URL :<http://www.ancient.eu/article/234/>
15. Josef W. Meri and Jere L. Bacharach, Medieval Islamic Civilization, Routledge, (2005), -p. 176
16. Mircea Eliade, The Sacred and the Profane: The Nature of Religion: The Significance of Religious Myth, Symbolism, and Ritual within Life and Culture, translated from the French by William R. Trask, New York: Harper & Row, 1961 (first published in 1957 in German as Das Heilige und das Profane)
17. Sacred places-Sacredness [Электронный ресурс]. - Режим доступа : URL : <http://witcombe.sbc.edu/sacredplaces/sacredness.html>
18. Sinai, mount. JewishEncyclopedia [Электронный ресурс]. - Режим доступа : URL : <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/13766-sinai-mount>

References:

1. Boreyko V.E. Comprehension ecological theology. - 2nd ed., Ext. - Singapore: Publishing of Kyiv Ecological and Cultural Center, 2003. - 127.
2. Herchanivska P.E. Ukrainian national sacred art. The relationship of artistic and religious consciousness / PE Herchanivska // Contemporary Art - New Territories / Abstracts International Scientific Conference (21-22 November 2005, m. Kyiv). - K: KNU. Shevchenko, 2005. - P. 30-33.
3. Grodzinsky M.D. Knowledge of the landscape: the place and space: [monograph] The 2 vols / MD Grodzinsky - Publishing and printing center "Kyiv University", 2005. - T. 2. - 503
4. Zherdev A.S. Understanding the concept of "sacred" in the contemporary philosophical discourse. // Scientific notes of Taurida National University. Vernadsky "Series:" Philosophy. Sociology ". - 2008. -№1 (60). - S437-444
5. Ivakin G. Y. .. The historical development of Kyiv XIII - the middle of the XVI century. Kyiv, 1996. - 272 p.
6. Real Lyubker F. Dictionary of Classical Antiquities. - In 3 volumes. - М.: Olma-Press, 2001
7. Maslyak P.A. Recreational Geography: teach. guidances. - Kyiv: Knowledge, 2008. - 343 p.
8. Naples S.M., Matveev SA Sacred architecture. - SPb.: Publisher Institute of metaphysics, 2009 - 568 p.
9. Popovich M.V. Essay on the History of Culture of Ukraine. - K., 1998. - 728 p.
10. Romanchuk S.P. Religious // landscapes landscape as integrating concept XXI Century: Coll. Science. works. - Kyiv, 1999. - S. 144 - 146.
11. Philosophical Encyclopedic Dictionary / Ed. count. SS Averincev, EA Arab-Oglu, LF Il'ichev etc. - 2nd ed. - Moscow: Soviet Encyclopedia, 1989 - 815
12. Christ T.T. Religious Tourism Textbook. - М.: Publishing center "Academy", 2005. - 288 p.
13. Shevchenko M.V. Nature sacredness of the landscape / MV Shevchenko // Scientific Bulletin of Chernivtsi University: Collection of scientific papers. - 2009. - Vyp.458. - S.51-56.
14. Brian Haughton, Göbekli Tepe - the World's First Temple? [electronic resource]. - Access: URL :<http://www.ancient.eu/article/234/>
15. Josef W. Meri and Jere L. Bacharach, Medieval Islamic Civilization, Routledge, (2005), -p. 176
16. Mircea Eliade, The Sacred and the Profane: The Nature of Religion: The Significance of Religious Myth, Symbolism, and Ritual within Life and Culture, translated from the French by William R. Trask, New York: Harper & Row, 1961 (first published in 1957 in German as Das Heilige und das Profane)
17. Sacred places-Sacredness [electronic resource]. - Access: URL : <http://witcombe.sbc.edu/sacredplaces/sacredness.html>
18. Sinai, mount. JewishEncyclopedia [electronic resource]. - Access: URL : <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/13766-sinai-mount>

III. ПРИРОДНИЧА ГЕОГРАФІЯ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

УДК 911.9

Удовиченко Вікторія Віталіївна,
кандидат географічних наук, доцент

Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, м. Київ, Україна,
e-mail: reussite303@gmail.com

ІДЕАЛЬНІ МОДЕЛІ ПРОСТОРОВОГО РОЗМІЩЕННЯ ОБ'ЄКТІВ АКТУАЛЬНИХ СИСТЕМ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Мета: представлена стаття присвячена розгляду ідеальних моделей просторового розміщення об'єктів природокористування, які є важливими з позиції потреб оптимізації землекористування та здійснення планувальної організації території засобами ландшафтного планування.

Методика та методи: з використанням методів системного аналізу, синтезу та апроксимації у статті автором було охарактеризовано концепції розуміння ідеальних моделей просторового розміщення об'єктів дійсності, що нас оточує.

Результати. У статті знайшло своє відображення визначення просторової структури та поняття ідеальної моделі просторової структури. Було стисло охарактеризовано концепції розуміння геопросторових структур природно-господарських систем, а також типи розміщення об'єктів у відповідності до концепції розміщення. Крім того, з позицій формування та застосування інструментарію ландшафтного планування було розкрито найважливіші риси таких концепцій ідеальних моделей, як: промислових кластерів, територіальної організації суспільства, сільськогосподарського штандорту І. Тюнена, штандортів промисловості А Вебера, "центральных місць" В. Кристаллера та А. Льюша, поляризованого ландшафту Б.Б. Родомана та інші.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що вперше різноманітні існуючі ідеальні моделі розміщення об'єктів актуальних систем природокористування було вивчено з позицій застосування інструментарію ландшафтного планування. *Практична значимість* полягає у тому, що розглянуті теоретичні концепції є основою розуміння актуальної ситуації, подальшої розробки та втілення рекомендацій і пропозицій у складі програми, схеми та проекту ландшафтного планування, що, у свою чергу, є цінним з точки зору здійснення оптимізаційного невиснажливого природокористування у будь-якому регіоні.

Ключові слова: ідеальна модель, просторове розміщення, організація території, концепція, теорія.

УДК 911.9

Удовиченко Виктория Витальевна,
кандидат географических наук, доцент

Киевский национальный университет имени
Тараса Шевченка, г. Киев, Украина,
e-mail: reussite303@gmail.com

ИДЕАЛЬНЫЕ МОДЕЛИ ПРОСТРАНСТВЕННОГО РАЗМЕЩЕНИЯ ОБЪЕКТОВ АКТУАЛЬНЫХ СИСТЕМ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ

Цель: представленная статья посвящена рассмотрению идеальных моделей пространственного размещения объектов природопользования, важных с позиции потребностей оптимизации землепользования и осуществления планировочной организации территории средствами ландшафтного планирования.

Методика та методи: посредством использования методов системного анализа, синтеза и аппроксимации в статье автором было охарактеризовано концепции понимания

идеальных моделей пространственного размещения объектов действительности, которая нас окружает.

Результаты. В статье нашло свое отображение определение пространственной структуры и понятие идеальной модели пространственной структуры. Было кратко охарактеризовано концепции понимания геопространственных структур природно-хозяйственных систем, а также типы размещения объектов в соответствии с концепцией размещения. Кроме того, с позиций формирования и использования инструментария ландшафтного планирования было раскрыто самые важные черты таких концепций идеальных моделей, как: промышленных кластеров, территориальной организации общества, сельскохозяйственного штандорта И. Тюнена, штандортов промышленности А. Вебера, “центральных мест” В. Кристаллера и А. Леша, поляризованного ландшафта Б.Б. Родомана и пр.

Научная новизна исследования состоит в том, что впервые разнообразные существующие идеальные модели размещения объектов актуальных систем природопользования были изучены с позиций использования инструментария ландшафтного планирования. *Практическая значимость* состоит в том, что рассмотренные теоретические концепции представляют собой базис для понимания актуальной ситуации, последующей разработки и осуществления рекомендаций и предложений в составе программы, схемы и проекта ландшафтного планирования, что, в свою очередь, является ценным с точки зрения осуществления оптимизационного устойчивого природопользования в любом регионе.

Ключевые слова: идеальная модель, пространственное размещение, организация территории, концепция, теория.

УДК 911.9

Udovychenko Viktoriia Vitaljevna,
Candidate of Geographic Sciences,
Associate Professor,

Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Kyiv, Ukraine,
e-mail: reussite303@gmail.com

IDEAL MODELS OF SPATIAL ALLOCATION OF THE OBJECTS OF NATURAL RESOURCE MANAGEMENT AND RELEVANT SYSTEMS

The aim of the paper: ideal models of spatial allocation of the objects of natural resource management which are so important from the point of view of optimization land tenure needs and planning organization of territory realization by the tools of landscape planning are carried out in this article.

Research methodology and methods: in this article author has characterized concepts of comprehension of ideal models of spatial allocation of the actuality objects, which surround us, by using methods of system analysis, synthesis and approximation.

Results. The spatial allocation definition and ideal model of spatial allocation concept are revealed in this paper. The concept of comprehension of natural-economic systems geospatial structures and types of objects allocation according to the spatial allocation concept are briefly characterized. Moreover, the key features of ideal models concepts such as industrial clusters, territorial organization of society, Y. Tunen's agricultural standard, A. Veber's standard of industry, “central places” by W. Cristaller and A. Ljosh, polarized landscape by B.B. Rodoman etc. are under consideration from the point of view of forming and applying of landscape planning tools.

Scientific novelty of research could be indicated as that the various actual ideal models of the objects allocation of natural resource management relevant systems were scrutinized closely from the viewpoint of landscape planning tools implementation for the first time. *Practical significance* could be summarized as that reflected theoretical concepts are the basis for the understanding actual situation, the future elaboration and realization of recommendations and proposals according to the

program, scheme and project of landscape planning that is definitely precious from the viewpoint of optimizational stable natural resource management realization in any region.

Key words: ideal model, spatial allocation, territory organization, concept, theory.

Постановка проблеми. Результатом застосування системного підходу до вивчення ландшафтних комплексів регіону є розуміння їх як природно-антропогенних систем, які формуються в результаті функціонування системи природокористування певного типу. Природно-антропогенна система уявляється як складна блокова структурована система із усією сукупністю та складністю зв'язків між її блоками та підсистемами. Всебічний аналіз систем такого типу дозволяє визначити найбільш прийнятні геопросторові моделі природно-антропогенних систем регіону й обґрунтувати принципи їх ландшафтно-планувальної організації та оптимізації, сприяючи забезпеченню ефективного управління як результату оптимізаційного природокористування у регіоні.

Вивченням питань просторового розміщення систем природокористування та їх окремих складових займалися Б.Б. Родоман, Н.П. Соболева, О.Г. Топчієв та інші. Але незважаючи на наявні доробки, питання концептуальних засад ландшафтного планування (далі ЛП) та методологічні аспекти застосування моделей просторового розміщення об'єктів території залишаються мало вивченими.

Метою даної статті є розглянути та проаналізувати ідеальні просторові моделі розміщення географічних об'єктів для потреб оптимізації актуальних систем природокористування та здійснення планувальної організації території.

Виклад основного матеріалу. Дослідження численних геопросторових моделей засвідчує системоформуючу роль ландшафтознавчих даних в організації видів та систем природокористування (ресурсокористування), і, передусім, землекористування як основи просторово-територіальної організації природно-антропогенних систем та сучасного географічного середовища в цілому засобами ЛП. З метою вивчення та ландшафтного планування природних, природно-антропогенних та культурних ландшафтів будують їх т.зв. *ідеальні моделі просторових структур*.

Просторова структура – узагальнений географічний об'єкт, який використовується з метою аналізу широкого кола явищ та процесів. Побудова ідеальних моделей таких структур зорієнтована на виявлення загальних гармонійних складових природи. Так, у містобудуванні, регіональному плануванні й економічній географії використовуються наступні види ідеальних моделей розміщення та організації природно-господарських систем різних типів (рис. 1): а) концентрична; б) радіально-променева; в) кільцева; г) сітьова; д) “щільного пакування”; е) решітчаста та інші.

У фізичній географії, економічній географії, містобудуванні, конструктивній географії, а, згодом, і у планувальній сфері сформувалися та утвердилися наступні концепції розуміння геопросторових структур.

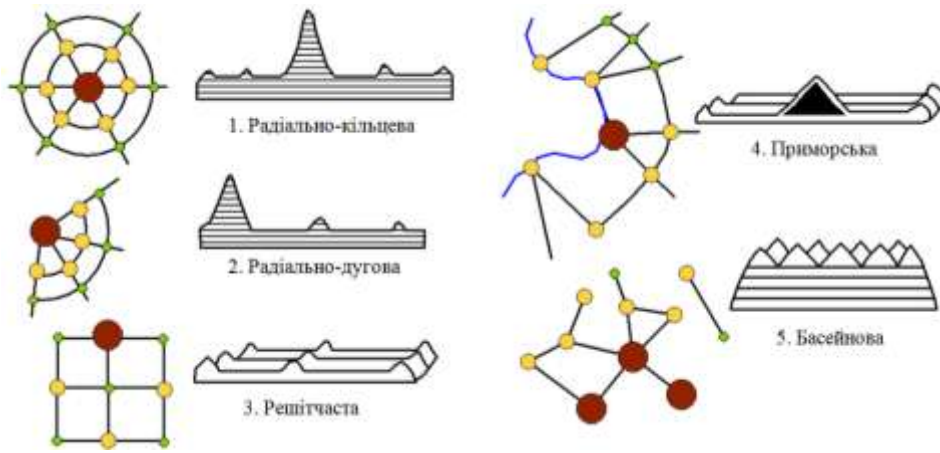


Рис. 1. Типи просторових структур природно-господарських систем [за 3]

Концепція розміщення. Географічний аналіз весь час нашої уваги дослідника на думку про те, що у світі відбувається постійний суперечливий процес: посилення рівномірності розміщення об'єктів, з одного боку, та порушення цієї рівномірності – зростання ступеня нерівномірності розміщення, з іншого. У кожний конкретний момент досягнення деякої рівномірності у розміщенні антропогенних і техногенних об'єктів може бути порушено появою нових об'єктів, які тим самим змінюють картину розміщення. Так, з метою оцінки особливостей розміщення антропогенних об'єктів, дослідниками було розроблено цілий спектр якісних та кількісних характеристик, за допомогою яких можна визначити сформований, або той, що формується, *тип розміщення*:

✓ за умови значного поширення однотипних географічних об'єктів по території розміщення може бути: 1) суцільним, 2) повсюдним, 3) континуальним (без переривів) або 4) дискретним (із переривами), 5) ареальним (у вигляді чітко окреслених і таких, що повторюються, ареалів будь-якої форми), 6) зональним (у вигляді поздовжніх смуг) або 7) азоньним (таким, що у поширенні перетинає зони або вклинюється у них);

✓ якщо явище поширене, але не повсюдне, таке явище або об'єкт може бути визначене, як: 8) розсіяне, 9) дисперсне, 10) ареальне (без щільного заповнення території поширення), 11) розсіяно-ареальне (у вигляді розпорошених ареалів), 12) розосереджене, 13) вибіркоче та 14) вогнищеве;

✓ за умови зосередження об'єктів у невеликій кількості точок розміщення, воно визначається, як: 15) концентроване, 16) фокусне (зі значним зосередженням у декількох центрах та поступовим розосередженням до периферії), 17) поляризоване (за умови зосередження на одній або двох частинах простору при повній або частковій відсутності у інших частинах), 18) вузлове, 19) сітьове (за умови зосередження у деяких вузлах, мережах, наприклад, транспортних), 20) лінійне, 21) променеве, 22) радіальне, 23) зонально-кільцеве – за формою зосередження об'єктів та явищ [за 3 із доп.].

При цьому у просторі весь час відбуваються явища концентрації та деконцентрації, фокусування й дифузії, централізації (із вектором розвитку до

центру) й децентралізації (із вектором розвитку від центру) географічних об'єктів.

У географії, зокрема, у економічній географії, вироблені прийоми розрахунку коефіцієнтів концентрації та деконцентрації об'єктів, ступеня рівномірності й мозаїчності території за насиченням її такими об'єктами, ступеня дрібності членування. Все це разом створює можливість для послідовного порівняння територій за характером розміщення об'єктів та виявлення впливу такого розміщення на успішність розвитку території, що для потреб здійснення ландшафтного планування є вкрай важливим і необхідним.

Концепція промислових кластерів. Оскільки ЛП являє собою сферу наукової діяльності, яка ґрунтується на результатах вивчення ландшафтної структури території та систем природокористування, то і необхідність вивчення промисловості, сільського господарства й урбанізованих територій у складі сформованих територіально-виробничих комплексів (ТВК) не викликає сумніву. ТВК – це економічно взаємозумовлене поєднання підприємств у окремій точці або у районі в цілому, за якого досягається певний *економічний ефект* за рахунок вдалого (планомірного) підбору підприємств у відповідності до природних та економічних умов району, його транспортного й економіко-географічного положення [5]. Останній досягається за рахунок поєднання наступних факторів: 1) технологічних зв'язків між підприємствами; 2) зниження транспортних витрат; 3) створення єдиної виробничої інфраструктури; 4) ритмічності виробництва; 5) використання дешевих матеріалів та енергії; 6) комплексного раціонального використання ресурсів.

Власне теорія промислових кластерів ґрунтується на тому, що додатковий економічний ефект можна отримати за умови близького (сусідського) розташування промислових підприємств однієї спеціалізації (наприклад, машинобудування або фармацевтичних), використання ними спільної наукової та інженерної інфраструктури. За рахунок останнього й досягається економія. При цьому кластер (англ. cluster – група, скупчення) розуміється як сконцентрована на деякій території група взаємопов'язаних організацій; поняття близьке до ТВК.

Вчення про територіальну організацію суспільства трактується як взаємозумовлене поєднання та функціонування системи розселення, господарства та природокористування, систем інформації й життєзабезпечення суспільства, адміністративно-територіального устрою і управління. Територіальна організація суспільства – це створення такої системи використання території групами людей, яка дозволяє їм розселитися по земній поверхні, освоїти природні ресурси, розмістити населені пункти, відтворювати рід, розмістити джерела водопостачання й харчування, місця виробництва знарядь праці, одягу, взуття та ін., необхідних для життя предметів, розташувати зони та підприємства лікування, відпочинку, науки, культури та освіти із досягненням максимального економічного та екологічного ефекту. У такому розумінні завдання територіальної організації суспільства багато у чому співзвучні із завданнями ландшафтного планування, отже в процесі реалізації мають бути доповнені один одним.

Концепція сільськогосподарського штандорта І. Тюнена була вперше викладена у книзі “Ізольована держава у її відношенні до сільського господарства та національної економіки. Дослідження про вплив хлібних цін, багатства ґрунтів та накладних витрат на землеробство” [1]. У ній автором подано фактори розміщення с/г виробництва, які було взято за основу побудови даної концепції. До таких І. Тюнен відносить: 1) відстань від господарства до міста; 2) ціни на різноманітні види с/г продукції; 3) земельну ренту (рис. 2).

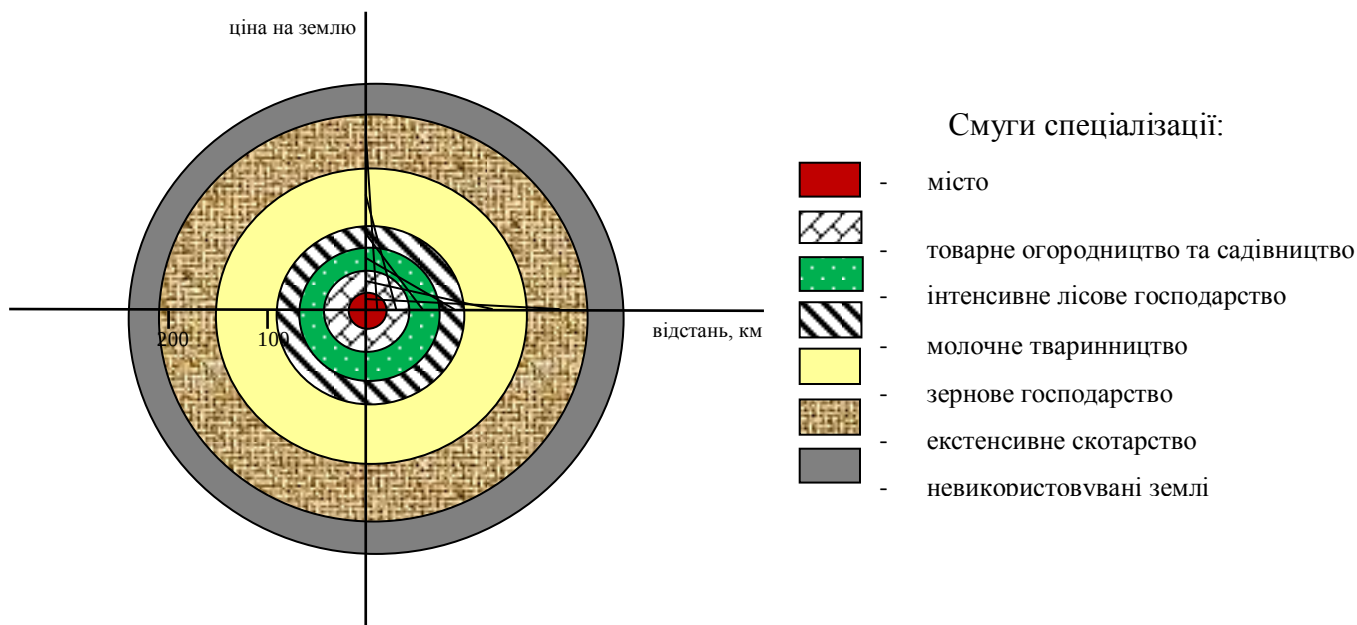


Рис. 2. Територіальна структура смуг спеціалізації І. Тюнена [за 4, 5]

У концентричних поясах (зонах), в міру віддалення від міста (ринку збуту) та, відповідно, до зростання транспортних витрат й зниження цін на землю, І. Тюнен вважає за доцільне розміщення різноманітних систем господарства. У даному напрямку зони використовуються усе менш інтенсивно [4]. Дане співвідношення було виражено залежністю (формула 1):

$$r = \frac{v_1 m_1 - v_2 m_2}{t(v_1 - v_2)} \quad (1)$$

де, v_1, v_2 – об’єми виробництва с/г культур №1 та №2;

m_1, m_2 – прибутковість виробництва с/г культур №1 та №2;

t – транспортний тариф;

r – відстань від центру, яка розмежовує посіви двох культур.

Концепція штандортів промисловості. Майже на сто років пізніше від попередньої з’явилася теорія “штандорта” Альфреда Вебера, викладена ним у книзі “Про штандарт промисловості” (1909) [6]. Об’єктом дослідження А. Вебером була обрана “господарчо відособлена територіальна область”. У відповідності до його теорії, просторове розміщення промисловості (оптимальне!) визначається трьома “орієнтаціями”: 1) транспортною, 2) трудових ресурсів та 3) агломераційною. При цьому промислове підприємство намагається зайняти найбільш вигідне місце по відношенню до джерел сировини та ринку робочої сили, що разом забезпечує найменші витрати.

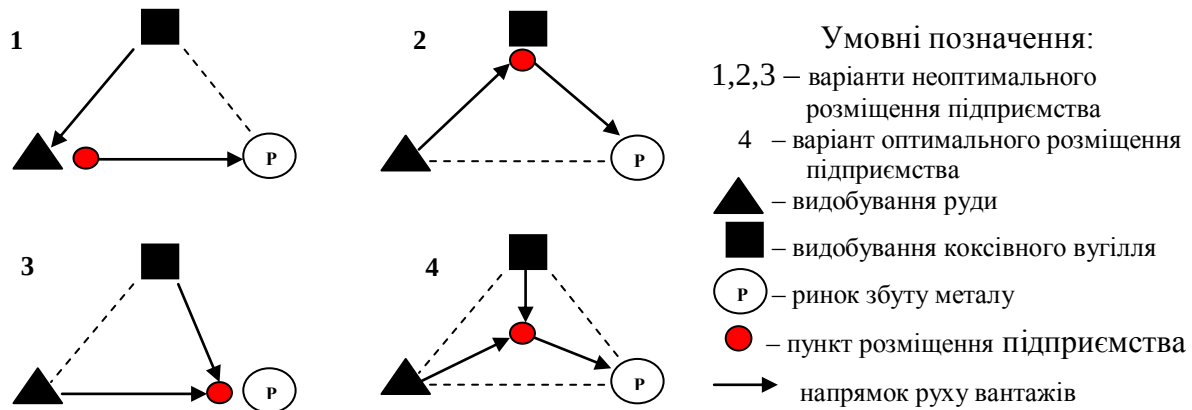


Рис. 3. Локаційний (ваговий) трикутник оптимального розміщення промислового підприємства В. Лаундхардта [за 2, 5]

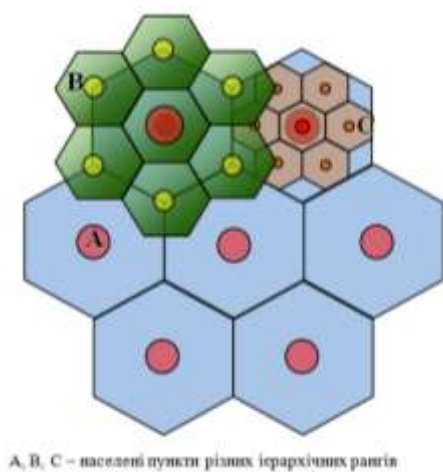
У 1882 р. В. Лаундхардт у Німеччині запропонував метод знаходження пункту оптимального розміщення промислового підприємства відносно ринків збуту та джерел сировини. Точка оптимального розміщення підприємства розраховується дослідником в залежності від вагових співвідношень вантажів, що перевозяться, та відстаней [2]. Підприємство при цьому буде розміщуватися у чітко визначеній точці всередині трикутника, кути якого утворюють родовища сировини (наприклад, руди), вугілля (для чорної металургії) та місце збуту (рис. 3). Дана концепція отримала назву *раціонального штандорту промислового підприємства В. Лаундхардта*. Визначальним фактором розміщення виробництва у В. Лаундхардта є транспортні витрати.

Концепція “центральных місць”. У 30-40-ві рр. ХХ ст. у Німеччині тривали дослідження з оптимального розміщення виробництва, завдяки появі теорії “центральных місць” В. Кристаллера та А. Льюша. В. Кристаллер, учень А. Вебера, у своїй праці “Центральні місця Південної Німеччини” (1933) обґрунтував т. зв. “центральність” місця по відношенню до забезпечуваних ним послуг, а також просторову ієрархію сфери обслуговування. Центральними місцями Кристаллер називає економічні центри, які обслуговують товарами та послугами не лише себе, але й населення прилеглої території. У відповідності до його теорії існує концепція оптимальної каркасно-сітьової структури населених пунктів, яка забезпечує доступ до об’єктів сфери послуг, максимально швидке переміщення між містами та ефективне управління територією [3, 5]. При цьому зони обслуговування та збуту з часом оформлюються у правильні шестикутники, та заповнюють територію без прогалів, завдяки чому мінімізується середня відстань для збуту продукції.

Показник центральності дозволив В. Кристаллеру виділити рівні ієрархії центрів (міст та населених пунктів) у реальній системі розселення Південної Німеччини, а кількість рівнів є прямо пропорційною до рівня соціально-економічного розвитку території. Зі зростанням рівня ієрархії населений пункт надає усе більший перелік послуг усе більшій кількості поселень більш низького ієрархічного рівня.

Центральні місця та обслуговувані ними райони (система центральних місць, або решітка Кристаллера) можуть бути відображені геометрично у вигляді щільно дотичних один до одного шестикутників – “бджолиних сотів”. На відміну від кіл, вони не залишають на території порожніх місць. У решітці Кристаллера центри деяких комірок (С) являють собою вузли шестикутної решітки більш високого порядку, центри її комірок (В) – вузли решітки ще більш високого порядку і т.д. аж до найвищого рівня з єдиним центром (рис. 4). У даній решітці у шестикутниках кожному великому місту відповідають шість нижчих за рангом населених пунктів, яким, у свою чергу, відповідають 36 сіл.

Дана модель критикується за нереалістичність з деяких причин. Так, такого роду геометрично правильне розташування об’єктів у реальній ситуації зустрічається доволі рідко, оскільки численність історичних, політичних та географічних факторів порушує симетрію та чітку ієрархію розподілу (рис. 5).



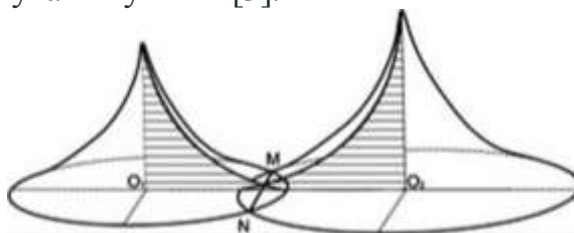
А, В, С – населені пункти різних ієрархічних рангів

Рис. 4. Решітка Кристаллера
[за 4]



Рис. 5. Порушення симетрії решітки Кристаллера
[за 3]

Під керівництвом Еміля Мейнена, який у 60-х роках XX ст. очолював Федеральний інститут регіональних досліджень (Bundesanstalt für Landeskunde und Raumforschung), теорія центральних місць Кристаллера стала базовою для планування землекористування у ФРН [3].



Умовні позначення: O_1, O_2 – центральні місця із піковим попитом; M – попит; N – ринкова зона центрального місця.

Рис. 6. Конуси попиту та межі ринкових зон за концепцією А. Льюїса [за 3]

Дослідження А. Льюїса узагальнюють галузеві теорії І. Тюненна, А. Вебера та В. Кристаллера, розширюючи предмет теорії розміщення від мікрорівня до рівня економічних районів. Визначальним фактором розміщення виробництва визначаються зони збуту підприємства різного рівня, які утворюють мережу економічних районів із вузлами у містах. А. Льюїс розглядає економічний район у вигляді ринку, ареал якого зумовлений міжрегіональною конкуренцією (рис. 6) та у ідеальному просторі має форму правильного шестикутника із обслуговуваними центральне місце (місто) фірм у вершинах.

Концепція поляризованого ландшафту Б.Б. Родомана – це теоретична модель розміщення екологічно значимих об'єктів по відношенню до міста як центру забруднення. У відповідності до цієї моделі екологічно вразливі об'єкти повинні розміщуватися у найбільш віддалених місцях від екологічно небезпечних центрів (рис. 7). Дана концепція вважається однією з базових під час здійснення планування території та розробки практичних рекомендацій щодо використання ділянок давнього освоєння.

Теорія полюсів росту виникла на основі теорії центральних місць В. Кристаллера першопочатково завдяки працям французького вченого Франсуа Перру, який обґрунтував структурне виділення галузей господарства, що швидко розвиваються. Центри зосередження таких галузей він назвав географічно агломерованими полюсами розвитку та розробив модель взаємодії полюсу із його оточенням. Комплексна структура полюсів росту на основі накладання матриць галузевого балансу, інвестицій та розвитку інфраструктури у подальшому розвивалася американськими вченими.

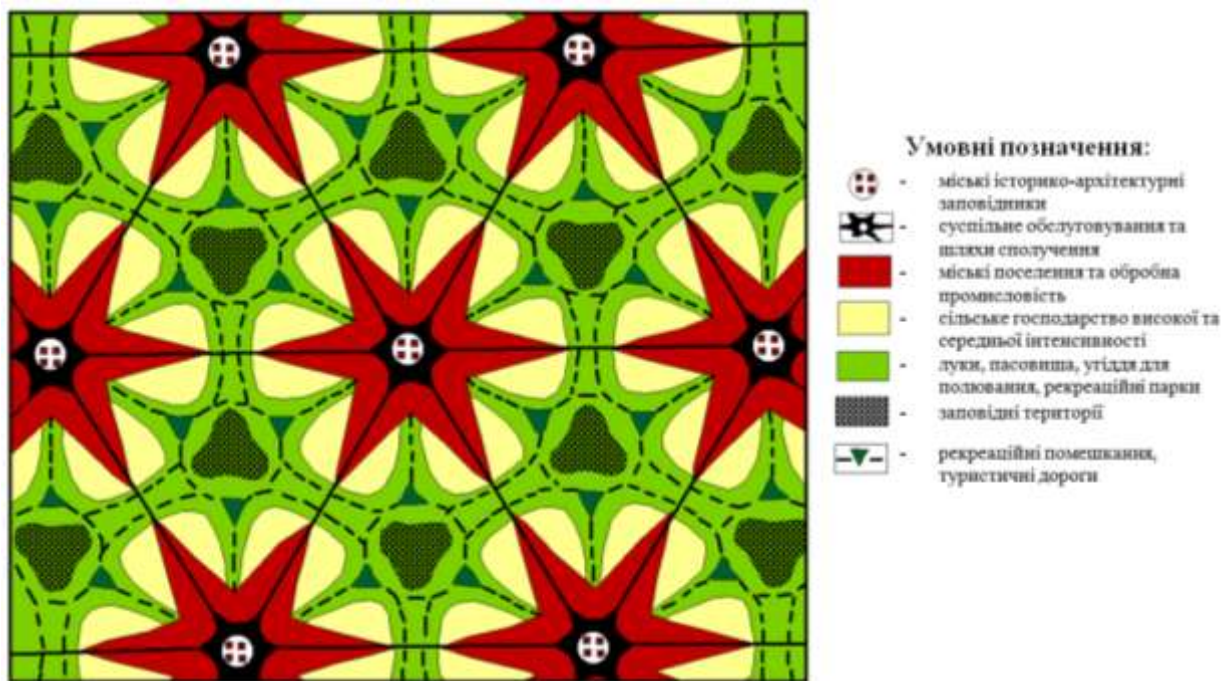


Рис. 7. Лінійно-вузлова просторова модель поляризованого культурного ландшафту Б.Б. Родомана [за 5]

Районна парадигма виникла у географії на певному етапі її розвитку, коли масиви накопиченої географічної інформації вимагали розробки та

застосування підходів до її узагальнення й інтеграції. Район – основна категорія географії, яка являє собою відображення як диференціації простору, так і процесів територіального комплексоутворення, у результаті чого формується складна система територіальної організації суспільства. У зміст поняття “район” різними дослідниками вкладається різний зміст, але у різноманітних визначеннях можна виокремити загальні ознаки: район – інструмент територіального аналізу, обліково-статистична одиниця, територія для планування та управління. Процес же районування відрізняється постановкою цілі. Цілей районування може бути багато, і кожній з них може відповідати свій підхід та особлива мережа або система районів. Вибір методів районування (картографічний, статистичний, математичний, комплексний географічний та ін.) залежить головним чином від цілей, об’єму та якості наявної інформації. За Е.Б. Алаєвим, районування території – необхідна основа для проведення регіональної політики та регіонального планування [5].

Висновки. Аналіз наведених концепцій та підходів до побудови ідеальних моделей просторового розміщення об’єктів актуальних систем природокористування доводить, що неодмінно важливою є методологічна орієнтація географічного простору, оптимальне співвідношення у ньому природних і суспільних процесів та явищ, закономірностей будови і організації як ландшафтів, так і географічної оболонки в цілому на такому рівні, аби географічне середовище, з одного боку, не зазнавало деструктивних впливів господарської діяльності людини, а системи природокористування розміщувались та функціонували таким чином, аби якомога повніше та оптимальніше були забезпечені поточні потреби людства.

Список використаних джерел:

1. Блауг М. Изолированное государство // Экономическая мысль в ретроспективе. – М.: Дело, 1994. – XVII. – 627 с. – С. 568-570.
2. Блауг М. Лаунхардт, Карл Фридрих Вильгельм // 100 великих экономистов до Кейнса. Библиотека “Экономической школы”. – СПб.: Экономикс, 2008. – Вып. 42. – 352 с. – С. 160-163.
3. Вальтер Кристаллер на службе у третьего рейха [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://harding1989.livejournal.com/168544.html> (Дата звернення 28.12.2014).
4. Теории размещения хозяйственной деятельности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.myshared.ru/slide/817455/> (Дата звернення 27.12.2014).
5. Экономическая география как наука [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.myshared.ru/slide/220868/> (Дата звернення 28.12.2014).
6. Eckert R. Kultur Zivilisation und Gesellschaft: Die Geschichtstheorie A. Webers. – Tüb., 1990.

Список использованных источников:

1. Блауг М. Изолированное государство // Экономическая мысль в ретроспективе. – М.: Дело, 1994. – XVII. – 627 с. – С. 568-570.
2. Блауг М. Лаунхардт, Карл Фридрих Вильгельм // 100 великих экономистов до Кейнса. Библиотека “Экономической школы”. – СПб.: Экономикс, 2008. – Вып. 42. – 352 с. – С. 160-163.
3. Вальтер Кристаллер на службе у третьего рейха [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://harding1989.livejournal.com/168544.html> (Дата звернення 28.12.2014).
4. Теории размещения хозяйственной деятельности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.myshared.ru/slide/817455/> (Дата звернення 27.12.2014).
5. Экономическая география как наука [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.myshared.ru/slide/220868/> (Дата звернення 28.12.2014).
6. Eckert R. Kultur Zivilisation und Gesellschaft: Die Geschichtstheorie A. Webers. – Tüb., 1990.

References:

1. Blaugh M. The isolated state // Economic thought: retrospective review. – M.: Work, 1994. – XVII. – 627 p. – P. 568-570.
2. Blaugh M. Laundghardt, Karl Fridrikh Wilgeljm // 100 greatest economists before Kejns. Library of "Economic school". – Spb.: Ekonomikys, 2008. – Vol. 42. – 352 p. – P. 160-163.
3. Walter Christaller is on the service of The Third Reich [Internet source]. – Access order: <http://harding1989.livejournal.com/168544.html> (Inquiry date 28.12.2014).
4. Theories of economic activity allocation [Internet source]. – Access order: <http://www.myshared.ru/slide/817455/> (Inquiry date 27.12.2014).
5. Economical geography as a science [Internet source]. – Access order: <http://www.myshared.ru/slide/220868/> (Inquiry date 28.12.2014).
6. Eckert R. Cultural civilization and society: A. Webers history. – Tub., 1990.

УДК 502; 574 /47. 9245/

Тарихазер Стара Абульфаз гызы,
кандидат географических наук, доцент

Институт географии имени акад.
Г.А. Алиева, г. Баку, Азербайджан,
e-mail: kerimov17@gmail.com

**ВЛИЯНИЕ ОПАСНЫХ МОРФОГЕНЕТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ НА
ЛАНДШАФТНО-ГЕОМОРФОЛОГИЧЕСКУЮ СИТУАЦИЮ В
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ЧАСТИ БОЛЬШОГО КАВКАЗА (НА ОСНОВЕ
КОМПЛЕКСНОГО МЕТОДА ИНДИКАЦИОННОГО ЛАНДШАФТНО-
ГЕОМОРФОЛОГИЧЕСКОГО ДЕШИФРИРОВАНИЯ КС)**

Цель. Выявление закономерностей естественно-антропогенных изменений природы и тенденций ее развития в будущем требует постоянного мониторинга опасных морфогенетических процессов ландшафтно-геоморфологических систем конкретных территорий. Большое научно-практическое значение имеет разработка тех методов исследования, которые позволили бы выявить все изменения, происходящие в труднодоступных горных регионах.

Методика. В статье предлагается комплексный метод индикационного ландшафтно-геоморфологического дешифрирования разновременных цветных и черно-белых спектрозональных КС.

Результаты. По результатам проведенного индикационного ландшафтно-геоморфологического дешифрирования КС на Большом Кавказе выделен ряд ландшафтно-геоморфологических комплексов: нивально-субнивальный, высокогорно-луговой, горно-лесной, горно-лугово-кустарниковый, аридный.

Научная новизна. Анализ материалов комплексного ландшафтно-геоморфологического дешифрирования КС Большого Кавказа позволил установить обусловленное вертикальной поясностью формирование и развитие морфоскульптур и ландшафтных комплексов в целом и выявить основные закономерности их развития и дифференциации.

Практическая значимость. Результаты применения индикационного дешифрирования КС доказывают, что дистанционные методы позволяют оперативно и объективно следить за всеми морфогенетическими процессами, происходящими в условиях усиления антропогенной нагрузки на окружающую среду.

Ключевые слова: ландшафтно-геоморфологическая система, морфогенетические процессы, антропогенное воздействие, дешифрирование КС, оползни, сели

UDC 502; 574 /47. 9245

Tarikhazer Stara Abulfas gizi

Institut of Geography named by acad.

candidate of geographical sciences, associate
professor

H.A.Aliyev, Baku, Azerbaijan
e - mail: kerimov17@gmail.com

*INFLUENCE OF DANGEROUS MORPHOGENETIC OF PROCESSES ON
LANDSCAPE- GEOMORPHOLOGIC SITUATION IN THE AZERBAIJAN
PART OF THE MAJOR CAUCASUS (ON THE BASIS OF A COMPLEX
METHOD OF INDICATIVE LANDSCAPE-GEOMORPHOLOGIC
INTERPRETATION OF CP)*

Purpose. Revealing of regularities of natural - anthropogenous changes of a nature and tendencies of its development in the future demands constant monitoring of dangerous morphogenetic processes of landscape-geomorphologic systems of concrete territories. The great scientific - practical value has development of those methods of research which would allow to reveal all changes taking place in region difficult of access.

Procedure. In article the complex method of indicative landscape- geomorphologic interpretation at occurring at different times color and black-and-white multispectral CP is offered.

Results. By results of carried out indicative landscape-geomorphologic interpretation of CP on the Major Caucasus a whole series of landscape-geomorphologic complexes is choose: nival-subnival, high-mountain-meadow, mountain-forest, mountain-meadow-shrubby, arid.

Scientific novelty. The analysis of materials of complex landscape-geomorphologic interpretation of CP of the Major Caucasus has allowed to establish formation and development of morphosculptures and landscape complexes conditioned by vertical zoning as a whole and to reveal the basic regularities of their development and differentiation.

Practical importance. Results of application indicative interpretation of CP prove, that remote methods objectively allow operatively and on-the-fly to keep up with all morphogenetic processes taking place in conditions of amplification of anthropogenous loading on an environment.

Key words: landscape-geomorphologic system, morphogenetic processes, anthropogenous influence, interpretation of CP, landslips, torrents.

Постановка проблеми. Усилення антропогенної навантаження на природні комплекси, збільшення інтенсивності освоєння, нерациональна планування використання природних ресурсів приводять до глибокому структурному перебудуванню сучасних ландшафтно-геоморфологічних систем. Виявлення закономірностей природно-антропогенних змін природи і тенденцій розвитку в майбутньому потребує постійного моніторингу за процесами, які відбуваються в межах ландшафтно-геоморфологічних систем конкретних територій. Тому, велике науково-практичне значення має розробка таких методів дослідження, які дозволили б більш оперативно і можливо з меншими витратами зловити всі зміни, що відбуваються в окремих геосистемах, особливо в труднодоступних гірських регіонах. Розглядаються в статті основні геосистеми, приурочені до розривних порушень антикавказького напрямку, річковим долинам. Благоприятні літологічні умови також сприяють інтенсивному розвитку процесів денудації, в результаті великі площі втрачають рослинний покрив, тобто створюються

условия для возникновения новых селевых очагов, оползней, обвалов и т.д. Поэтому проблемы детального анализа тенденций развития современных опасных морфогенетических процессов весьма актуальны для эколого-ландшафтных исследований, поскольку в формировании устойчивых геосистем в пределах горных территорий эти процессы получают первостепенную значимость. Все это ставит на повестку дня задачи по разработке или совершенствованию методики комплексного ландшафтно-геоморфологического дешифрирования КС таких модельных объектов, как Большой Кавказ, отличающийся большой динамичностью эндо- и экзогенного рельефа и ландшафтообразующих процессов. Нами с использованием интерпретации материалов, полученных в результате ландшафтно-геоморфологического дешифрирования КС Большого Кавказа, исследовано закономерное влияние современных опасных морфогенетических процессов на дифференциацию и устойчивое развитие ландшафтных комплексов.

Изложение основного материала. Морфологический облик современного рельефа Большого Кавказа в пределах Азербайджана является итогом взаимовлияния и взаимодействия унаследованных новейших горизонтальных и вертикальных подвижек, наиболее интенсивно протекавших в течение плиоцен - плейстоценового времени, и экзогенных процессов. Морфоструктуры, созданные при доминантной роли новейших тектонических подвижек, характеризуются своеобразными морфометрическими, морфологическими, возрастными особенностями и резко дифференцированы в общекавказском и антикавказском направлениях [1,2]. Это, главным образом, обусловлено изменением знака и дифференцированностью характера проявления неотектонических движений в пределах исследуемого региона, вообще, и в каждой морфоструктуре в отдельности во времени и в пространстве. Все это оказало большое влияние не только на формирование высотных ландшафтных поясов и на поперечную сегментарность современных горных геосистем, но и предопределило осложнение внутренней структуры и формирование индивидуальных особенностей каждого из выделенных ландшафтных таксонов.

Сложные, гетерогенно и гетерохронно построенные морфоструктуры в пределах азербайджанской части Большого Кавказа являются направляющим и контролирующим фактором, определяющим закономерное проявление экзодинамических процессов, и обуславливает характер и направление их развития и пространственное распространение сформированных ими экзогенных форм рельефа – морфоскульптур, а также высотную и пространственную дифференциацию ландшафтных комплексов. В общих тенденциях развития рельефообразующих процессов и в формировании ландшафтов Большого Кавказа важную роль играет вертикальная поясность рельефа. Высотная поясность горного хребта предопределяет неодинаковое среднегодовое количество атмосферных осадков, что, в свою очередь, влечет за собой различную задернованность

склонов, различную интенсивность плоскостного смыва, струйчатой эрозии, склоновых процессов и др. Поэтому высотная поясность рельефа является важным фактором его зонального развития. В пределах Большого Кавказа выделяются три крупные вертикальные ступени: высокогорная, среднегорная и низкогорная. Каждая из них обладает определенной общей спецификой рельефообразования, различной интенсивностью проявления ведущих экзогенных процессов (рис. 1).

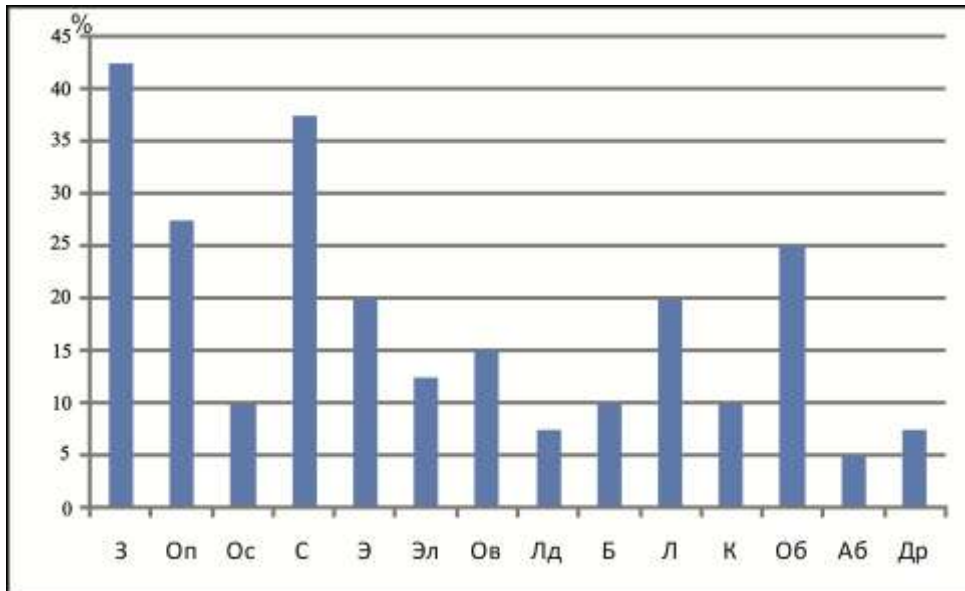


Рис. 1. Сводная структура проявления опасных морфогенетических процессов азербайджанской части Большого Кавказа

Процессы: з-землетрясения	об-обвалы
оп-оползни	к-карст
ос-осыпи	лд-ледниковый (экзарация и аккумуляция)
с-сели	б-бедленд
э-эрозия	л-лавины
эл-эоловые	аб-абразия
ов-оврагообразование	др-другие процессы

Дробность и контрастность ландшафтной дифференциации в горах определяется степенью и характером расчленения рельефа, зависящим, в свою очередь, от абсолютной высоты территории, состава горных пород, тектонической активности, вида и интенсивности экзогенных рельефообразующих процессов, истории развития. Горным территориям присуще богатое разнообразие экзодинамических, климатических и гидрологических режимов, определяющих характер выветривания горных пород, почвообразования и формирования растительного и животного мира.

В этом отношении менее благоприятным является низкогорный пояс. Здесь плоскостной смыв и струйчатая эрозия, в силу разряженности травянистого покрова и интенсивных антропогенных воздействий, протекают в ускоренном режиме, следовательно, почвообразовательный

процесс (элювийный) заторможен. Все это формирует неустойчивые или слабо устойчивые сухостепные ландшафты, у которых внутренняя структура легко подвергается внешним изменениям, даже до полного исчезновения растительного и животного мира.

Большой Кавказ – арена широкого распространения морфогенетических процессов. Например, в речных долинах с постоянным водотоком активно действуют русловые и склоновые процессы, обеспечивающие накопление значительных масс рыхлых отложений, легко осваиваемых растительностью. Не менее важное значение имеют оползневые и обвально-осыпные процессы. В таких местах формируются хаотические накопления крупнообломочного материала и крупных глыб, нередко зарастающих кустарниками. А усиление в последние годы антропогенной нагрузки на природные комплексы, увеличение интенсивности освоения (в целях рекреации, строительство автомобильных дорог, прокладка водопроводов и др.), нерациональная планировка использования природных ресурсов приводит к глубокому структурному преобразованию современных ландшафтно-геоморфологических систем.

По результатам проведенной интерпретации материалов индикационного ландшафтно-геоморфологического дешифрирования КС на Большом Кавказе мы выделяем следующий ряд ландшафтно-геоморфологических комплексов: 1. Нивально-субнивный ландшафтно-геоморфологический комплекс, который занимает водораздельные и приводораздельные полосы Большого Кавказа, расположенные выше 3100-3200 м высот. В зависимости от разницы высот между верхней и нижней границами ареалы их распространения имеют различную ширину и протяженность. Дифференцированность рельефа предопределена неотектоникой и последующей избирательной денудацией. В пределах данного типа ландшафта широко развиты древние и современные ледниковые и снежные формы рельефа – ледниково-экзарационные (кары, цирки, трог) и ледниково-аккумулятивные (морены) морфоскульптуры (современно-гляциальный тип) [3,4]. В формировании и динамическом развитии данного комплекса важную роль играют высотные диапазоны современного рельефа, климат нагорных тундр, литология слагающих пород, гравитационные процессы. Наиболее широко он представлен в гг. Базардюзю (4466 м), Шахдаг (4243 м), Туфандаг (4191 м), Гызылгая (3726 м) и др.

Нивальный тип ландшафта характеризуется климатом нагорных тундр. Устойчивый снежный покров сохраняется около 200 дней. Из-за интенсивного развития физического выветривания (особенно морозного) на склонах гор Базардюзю, Шахдаг, Туфандаг, Гызылгая, Бабадаг и др. развиты накопления рыхлых грубообломочных образований, занимающих наибольшую площадь на северных склонах г. Шахдаг, где они местами перекрыты снежниками. Ландшафт здесь представлен голыми скалами, каменными накоплениями, а местами, современными ледниками и

снежниками. Анализ материалов дешифрирования КС показывает, что в пределах нивально-субнивального типа ландшафта практически отсутствует современный почвенно-растительный покров [5]. На вершинах гор, расположенных выше снеговой границы, растут мхи, лишайники.

Перигляциальный тип морфоскульптур развит в пределах высот 2800-3000 м (высокогорные луга) и 3200-3500 м (нивально-субнивальный ландшафтный комплекс), он окаймляет узкой полосой нивальную зону с присущими только ей процессами и формами рельефа [3,4]. Перигляциальные морфоскульптуры представлены нагорными равнинами, покрытыми корой морозного выветривания, замкнутыми межгорными равнинами, покрытыми флювио-гляциальными отложениями, относительно сглаженными склонами с морозно-криогенными процессами и склонами водоразделов, бронированными альпийскими лугово-дерновыми маломощными почвами.

2. Высокогорно-луговой ландшафтный комплекс развит между высотами 1600-1800 м и 3100-3200 м и охватывает площадь около 2500 км². Рельеф территории высокогорных лугов характеризуется сложным орогеоморфологическим строением и большим вертикальным и горизонтальным расчленением, с густотой долинно-овражной сети – 3,5-5 км/км² и глубиной вреза основных рек в отдельных частях 1400-1600 м. Уклон поверхности составляет 45-60°. Климат высокогорных лугов холодный с количеством атмосферных осадков 600-900 мм (местами до 1200 мм). Снеговой покров устойчивый, сохраняется более 120 дней. Средняя мощность снегового покрова за год 70-100 см. Высокогорные луга представлены альпийскими и субальпийскими подтипами, образующие высотные пояса различной ширины в зависимости от амплитуды поднятия современного рельефа (рис.2).



Рис. 2. Высокогорные луга северо-восточного склона Большого Кавказа

Ландшафтно-геоморфологическое дешифрирование КС показывает, что в развитии и динамике этих ландшафтов важную роль играют современные интенсивные экзогенные процессы и созданные ими морфоскульптуры – оползни, обвалы, осыпи, селевые процессы. Оползневые процессы особенно широко развиты в бассейнах рр. Гирдыманчай, Вельвеличай, Гудиялчай и др. Образование здесь оползневых морфоскульптур связано с развитием известняков, глин, песчаников и глинистых сланцев, являющихся менее устойчивыми к денудации, со сложным тектоническим строением, с густой трещиноватостью горных пород, обилием интенсивных осадков. Встречаются разновидности оползневой морфоскульптуры – действующие, закрепленные оползни и оползни-потоки. Формирование обвально-осыпных морфоскульптур на Большом Кавказе обусловлено интенсивным развитием морозного и физического выветриваний, слабым развитием почвенно-растительного покрова (в пределах альпийского высокогорно-лугового комплекса). Крупные обвально-осыпные массы характерны для склонов Шахдагского, Гызылгаинского, Будугского и др. плато. Очаги образования селевых потоков приурочены к обширным эрозионным водосборам и оползне-селевым массам. Селевые очаги типа эрозионных воронок характерны для высокогорных частей бассейнов рр. Шинчай, Кишчай, Дамирапаранчай, Гусарчай, Гудиялчай, Джимичай, Бабачай и др.

Климат высокогорий Большого Кавказа холодный, с относительно большим среднегодовым количеством осадков (600-900 мм, местами 1200 мм). В пределах высокогорных альпийских и субальпийских лугов развиты горно-луговые дерновые, горно-луговые торфянистые, горно-луговые почвы. Сложное орогеоморфологическое строение, разнообразие климата, почв обусловили здесь большое разнообразие растительного покрова. Верхняя часть горно-лугового пояса занята альпийскими лугами. Ареалы их расширяются в районах с высотами более 2500-2600 м. На территории стойбищ развито высокорослое разнотравье с крупными листьями. В пределах Большого Кавказа в зависимости от крутизны и ориентации склонов, границы субальпийских и альпийских лугов смещаются, что обусловлено и наличием отдельных котловин Шахнабадской, Хыналыгской, Лагичской, Гонагкендской и др., и глубоких речных долин, характеризующихся своеобразной микроциркуляцией, где фактор экспозиции склонов особенно существенный. Высокогорные экосистемы Большого Кавказа используются как летние пастбища и сенокосы (субальпийские луга). Но в связи с перевыпасом скота растительный покров отдельных пастбищ сильно оскуднел. Например, под сенокосы используют субальпийские луга северо-восточного склона Большого Кавказа - районы Судурских яйлагов, Будугского, Чаракинского плато, а также склонов долин рр. Гусарчай, Гудиялчай, Гирдыманчай, Вельвеличай, Пирсаатчай и др.

Горно-лесные ландшафты на Большом Кавказе занимают значительную площадь между высотами 600-700 м и 2000-2200 м. Судя по КС, лесные ландшафты развиты сплошным ареалом в междуречье Самур-Гильгильчая и Гейчай–Пирсаатчая. В пределах Гобустан–Дюбрарской зоны ареалы лесного пояса прерываются, что обусловлено аридизацией климата, литологическим составом пород, а также хозяйственной деятельностью человека. Рельеф территории лесного комплекса характеризуется различной степенью расчлененности и уклона поверхности. Средняя густота долинно-овражно-балочной сети составляет 1-1,5 км/км², глубина вреза речных долин – 200-400 м. Уклон поверхности колеблется от 10-15° до 40-45°, а местами и более. В пределах лесного пояса местами сформировались скалистые обрывы, охватывающие значительную площадь в бассейнах рр. Гудиялчай (рис.3), Гарачай, Гусарчай, Агчай, Гейчай, Агсучай и др.



Рис. 3. Скалистые обрывы лесного пояса в бассейне р. Гудиялчай

Данный ландшафтный тип характеризуется холодным климатом с влажной зимой, холодным климатом с сухой зимой и умеренно-теплым климатом с почти равномерным распределением осадков. В зависимости от ороклиматических особенностей и литологических условий верхняя, средняя и нижняя полосы лесного пояса отличаются своеобразием, что обуславливает различие состава древесных пород. В верхней полосе лесного пояса между высотами 1800-2000 и 2200 м развиты буково-дубовые леса с примесью низкорослых берез высотой до 8-10 м. Наиболее продуктивные лесные массивы с буковыми и грабово-буковыми лесами развиты в пределах 1000 (1200)–1600 м (среднегорный лесной подпояс), где имеются благоприятные климатические условия. Их распространение приурочено к бассейнам рр. Гейчай, Гирдыманчай, южным склонам

Ниалдагского хребта, бассейнам р. Агсу, южным склонам Большого Кавказа западнее р. Гейчай, к западной части Халтанской котловины, а также к северным склонам Тенги-Бешбармагского хребта и к Гусарской наклонной равнине. Лесные массивы на отдельных, более доступных участках, сильно нарушены, а местами, на обширных территориях сведены и представлены лишь отдельными островками аридных лесов. Низкогорный лесной под пояс Большого Кавказа характеризуется преобладанием дубовых и дубово-грабовых лесов, развитых на высотах от 500-600 м до 1000 м. В более засушливой части Большого Кавказа они простираются до высот 1200-1400 м. В пределах низкогорий леса почти сведены (исключение составляют крутые склоны и слабо доступные речные долины) и на их месте развито земледелие.

Горно-лугово-кустарниковый ландшафтный комплекс развит на высотах от 500-600 м до 900-1100 м. На южном склоне Большого Кавказа этот ландшафтный комплекс развит в междуречье Гейчая-Пирсаатчая и распространен между высотами 500 (600 м)–1400-1500 м, а на северном склоне – в пределах Гусарской наклонной равнины (в междуречье Агчай-Самур) на высотах от 500-600 м до 900-1000 м. Данный комплекс развит и во внутригорных котловинах – Гонагкендской, Рустовской, Халтанской, Алтыгаджской, Лагичской, а также небольшими участками он наблюдается в бассейне рр. Агчай, Гарачай, Шабранчай и др. Территория относительно пологонаклонная и слаборасчлененная. Уклон поверхности рельефа колеблется от $5-10^{\circ}$ до 25° ; общее горизонтальное расчленение $1-2 \text{ км/км}^2$. Поверхность сложена глинами, суглинками, известняками и галечниками. Галечники особенно широко представлены в пределах Гусарской наклонной равнины. В формировании и развитии рельефа и ландшафта в данном регионе главная роль принадлежит эрозионно-денудационным и гравитационным процессам. Реки носят транзитный характер. Густота их колеблется от 0,3 до $0,6 \text{ км/км}^2$. В пределах данного ландшафта широко развиты оползни (что обусловлено уклоном поверхности, слагающими отложениями, гидроклиматическими условиями). Оползни развиты в междуречье Гирдыманчая и Пирсаатчая, в бассейне р. Гозлучай и в Гонагкендской, Алтыгаджской котловинах. На южном склоне Большого Кавказа имеется ряд древних и современных оползней. За последние 30-40 лет на южном склоне активизировался ряд крупных оползней – Нуранский, Агишгынский и др. В пределах горно-лугово-кустарникового ландшафта хорошо развит почвенно-растительный покров. Здесь на глинистых, глинисто-известняковых отложениях палеогена, неогена и мелового периода распространены горно-коричнево-лесные, горно-бурые, светло-коричневые почвы. Дешифрирование ландшафтного комплекса и его границ с горно-лесными ландшафтами относительно затруднено из-за постоянной смены растительности, что отражается на индикационных признаках дешифрирования. В пределах субальпийских лугов, горно-лесных и горно-лесо-кустарниковых ландшафтов развит гумидный тип морфоскульптур. Главными в

формировании гумидных ландшафтов являются водно-эрозионные процессы, протекающие в условиях податливого к сносу и аккумуляции субстрата со слабым развитием лесного покрова.

Аридный тип морфоскульптур охватывает юго-восточные низкогорную и предгорную полосы в диапазоне высот 500-1500-1600 м (искл. г. Дюбрар–2209 м, где этот комплекс имеет локальный характер распространения) с развитыми здесь горно-степным и полупустынным ландшафтными комплексами. Рельеф территории расчленен в различной степени в зависимости от абсолютных и относительных высот, ориентации склонов, уклона поверхности, особенностей климата и литогенной основы. Основными морфоскульптурами являются бедленд (низкогорье Гобустана – бассейны рр. Сумгаитчай, Джейранкечмез, Гядысу, а также бассейн р. Гильгильчай), оползни, овраги, глинистый карст, псевдокарст. Благодаря аридности климата, степной комплекс широко распространен в пределах Шамаха-Гобустанской и Дюбрар-Девичинской структур высотной поясности. В пределах г. Дюбрар абсолютные высоты степного комплекса достигают 2000-2200 м, а в Гобустане его нижняя граница имеет высоты 500-600 м. В пределах южного склона Ленгезского и северо-восточного склона Бешбармагского хребтов нижняя граница степного ландшафта опускается до 200-250 м абсолютной высоты. В пределах Южного и Восточного Гобустана в силу рельефных условий степной комплекс развит прерывистыми ареалами на отдельных вершинах – г. Загердаг (675 м), Кечигая (644 м), Гайыблар (850 м), Большой Сияки (792 м), Малый Сияки (787 м) и др. Ландшафты Лагичской, Шахнабадской, Гонагкендской котловин, а также верховьев рр. Пирсаатчай, Гильгильчай и др. более аридны, чем ландшафты окружающих гор. В пределах данного типа ландшафта развиты разновидности горно-каштановых, серо-бурых, горно-коричневых почв. Горно-степной ландшафт представлен бородачевым и типчаковым разнотравьем, типчаково-чебрецовыми степями, а также разнотравными степями с нагорно-ксерофитной растительностью.

Полупустынный комплекс в пределах низкогорной части Большого Кавказа занимает обширную территорию и охватывает восточную часть Ленгезского хребта, южную, восточную части Гобустана и Абшеронского полуострова, а также нижнюю полосу низкогорья северо-восточного склона Большого Кавказа, между рр. Сумгаитчай и Атачай. Общая площадь данного типа ландшафта, ограниченного высотами 200 и 600 м, составляет около 6000 км². На отдельных участках южных склонов и речных долин данный тип развит и на относительно больших высотах до 900-1000 м. Рельеф территории – холмисто-волнистый - сильно расчленен и отличается слабым развитием речной сети и скудностью растительного покрова. Речная сеть слабо развита – 0,03-0,3 км/км² и в основном представлена суходолами с временными стоками и транзитными реками. Литогенной основой являются глины, пески, суглинки и грязевулканические брекчии. В пределах полупустынного комплекса низкогорья развиты серо-бурые почвы. Растительность представлена

большим разнообразием: на северных склонах – эфемерово-полынный комплекс, а на южных – полынно-кенгизовая, полынно-эфемеровая растительность. Ландшафтный комплекс используется в качестве весенне-зимних пастбищ.

Выводы. Анализ материалов комплексного ландшафтно-геоморфологического дешифрирования КС Большого Кавказа показал, что, в целом, развитие морфоскульптур и ландшафтных комплексов обусловлено вертикальной поясностью, а также выявить основные закономерности их развития и дифференциации. Результаты применения индикационного дешифрирования разновременных цветных и черно-белых спектральных КС доказывают, что дистанционные методы имеют большую научно-практическую значимость при изучении окружающей среды и позволяют объективно и оперативно следить за всеми морфогенетическими процессами, которые происходят в современных ландшафтно-геоморфологических системах в условиях усиления антропогенной нагрузки. Все это и определяет их большое научно-практическое значение при изучении окружающей среды.

Список литературы

- 1.Будагов Б.А., Алиев А.С. Морфоструктурный анализ рельефа азербайджанской части Большого Кавказа // Геоморфология, 1984, № 4, с. 47-53
- 2.Ализаде Э.К. Закономерности морфоструктурной дифференциации горных сооружений восточного сегмента центральной части Альпийско-Гималайской шовной зоны (на основе материалов дешифрирования КС). Автореф. докт. диссер. Баку, 2004, 53 с.
- 3.Тарихазер С.А. Разработка методики дешифрирования морфоскульптур горных стран (на примере северо-восточного склона Большого Кавказа). Автореф. канд. дисс. Баку, 1997, 29 с.
- 4.Ализаде Э.К., Тарихазер С.А. Экзоморфодинамика рельефа гор и ее оценка (на примере северо-восточного склона Большого Кавказа). Баку, изд. «Viktoriya», 2010, 236 с.
- 5.Кучинская И.Я., Тарихазер С.А. Ландшафтно-геоморфологическая обстановка Большого Кавказа и степень влияния на нее процессов экзоморфогенеза // Геоморфологи. Новые решения старых проблем (к 110-летию И.П. Герасимова). Медиа-Пресс, Москва, 2014, с. 23-33

References:

1. Budagov B.A., Aliev A.S. Morphostructural analysis of a relief of the azerbaijan part of the Major Caucasus//Geomorphology, 1984, № 4, p. 47-53
2. Alizade E.K.. Appropriates of morphostructural differentiations of mountain constructions of east segment of the central part Alp-Himalaya zones (on the basis of interpretation materials of SP). Baku, 2004, 53 p.
- 3.Tarikhaser S.A. Elaboration the methods of interpretation of morphostructures of mountainous countries (on the pattern of the north-eastern slope of the Major Caucasus). Baku, 1997, 29 p.
- 4.Alizade E.K., Tarikhaser S.A. Exomorphodinamic of the mountains relief and its estimation (on the example of the north-eastern slope of the Major Caucasus). Baku, «Viktoriya», 2010, 236 p.
5. Kuchinskaya I.Y., Tarikhaser S.A. Landscape-geomorphological situation of Major Caucasus and degree of influence of exomorphogenesis. Geomorphology. New decisions of old problems (to I.P.Gerasimov's 110 anniversary). A media press, Moscow, 2014, 23-33p.

УДК 911.2:551.4:631.1

Колодницька Руслана Василівна,
кандидат географічних наук

ВП НУБіП України «Бережанський
агротехнічний інститут», м. Бережани, Україна
e-mail: luchka_ruslana@ukr.net

ОПТИМІЗАЦІЯ АГРОЛАНДШАФТІВ НА ОХОРОННИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ

Мета. Метою даної статті є наукове обґрунтування процесів оптимізації агроландшафтів на охоронних територіях Українських Карпат, які вирізняються певними особливостями ландшафтно-структури.

Методика. У статті розкрито основні складові оптимізаційних процесів на охоронних територіях Українських Карпат внаслідок їх аграрного використання. Розглянуто найбільш оптимальні напрямки оптимізації антропогенних ландшафтів даного регіону. Доводиться, що оптимізація ландшафтних систем в умовах природоохоронних територій ґрунтується на відповідних екологічних засадах та являє собою оптимізацію ландшафтно-екологічної організації території.

Результати. Ландшафтно-обумовлена організація ґрунтується на врахуванні відповідних ландшафтних особливостей території. Це дозволяє обґрунтовано проводити відповідне оптимізаційне зонування – засіб оптимізації умов існування людини шляхом поділу території на зони, які мають різне функціональне призначення. Таким чином в якості оптимізаційного зонування треба приймати реалізацію науково обґрунтованого найдоцільнішого варіанту системи взаємопов'язаних заходів. Такі заходи повинні бути спрямовані на забезпечення для наявних антропогенних ландшафтних систем умов стійкого розвитку.

Наукова новизна. На основі теоретичного підґрунтя удосконалено наукове обґрунтування щодо планування й здійснення оптимізаційних заходів на територіях Українських Карпат, які характеризуються наявністю агро впливу.

Практична значимість. Оптимізаційні конструктивні заходи в заповідних територіях Українських Карпат повинні застосовуватись з метою збереження функціональних особливостей ландшафтних систем та їх високої продуктивності.

Ключові слова: оптимізація, агроландшафт, природоохоронна територія.

УДК 911.2:551.4:631.1

Колодницкая Руслана Васильевна,
кандидат географических наук

ОП НУБіП Украины «Бережанский
агротехнический институт», г. Бережаны,
Украина,
e-mail: luchka_ruslana@ukr.net

ОПТИМИЗАЦИЯ АГРАРНЫХ ЛАНДШАФТОВ НА ОХРАНЯЕМЫХ ТЕРРИТОРИЯХ УКРАИНСКИХ КАРПАТ

Цель. Целью данной статьи является научное обоснование процессов оптимизации агроландшафтов на охранных территориях Украинских Карпат, которые отличаются некоторыми особенностями ландшафтной структуры.

Методика. В статье раскрыты основные составляющие оптимизационных процессов на охранных территориях Украинских Карпат вследствие их аграрного использования. Рассмотрены направления оптимизации антропогенных ландшафтов. Доказывается, что оптимизация ландшафтных систем в условиях природоохранных территорий основывается на соответствующих экологических принципах и представляет собой оптимизацию ландшафтно-экологической организации территории.

Результаты. Ландшафтно-обусловленная организация основывается на учете соответствующих ландшафтных особенностей территории. Это позволяет основательно проводить соответствующее оптимизационное зонирование - способ оптимизации условий существования человека путем раздела территории на зоны, которые имеют разное функциональное предназначение. Таким образом, в качестве оптимизационного зонирования необходимо принимать реализацию научно обоснованного целесообразного варианта системы взаимосвязанных действий. Эти действия должны быть направлены на обеспечение условий стабильного развития для существующих антропогенных ландшафтных систем.

Научная новизна. На основе теоретических данных по данному вопросу усовершенствована научная обоснованность по планированию и осуществлению оптимизационных мероприятий на территориях Украинских Карпат, которые характеризуются наличием агроландшафтов.

Практическая значимость. Оптимизационные конструктивные действия на заповедных территориях Украинских Карпат должны применяться с целью сохранения функциональных особенностей ландшафтных систем, а также их высокой продуктивности.

Ключевые слова: оптимизация, агроландшафт, природоохранная территория.

UDC 911.2:551.4:631.1

Kolodnytska Ruslana Vasilivna,
Candidate of Geographic Sciences,

*SS NULES of Ukraine «Berezhany Agritechnical
Institute», Berezhany, Ukraine,
e-mail: luchka_ruslana@ukr.net*

OPTIMIZATION OF AGRICULTURAL LANDSCAPE IN PROTECTED AREAS OF UKRAINIAN CARPATHIANS

Goal. The purpose of this article is the scientific argumentation of optimization processes of agrolandscapes on protection territories of the Ukrainian Carpathians, which differ in certain features of the landscape structure.

Methods. The article deals with the main components of the optimization processes for protection of the territory of the Ukrainian Carpathians due to their agricultural use. The directions of optimization of anthropogenic landscapes are considered. It is proved that the optimization of landscape systems in terms of protected areas based on the relevant environmental principles and is an optimization landscape -environmental organization of the territory.

Results. Landscape -mediated organization based on accounting of the landscape features of the territory. This allows you to thoroughly carry out the corresponding optimization zoning - a way to optimize the conditions of human existence by dividing the territory into zones that have different functional purpose. Thus, as the optimization of zoning must take the implementation of appropriate science-based version of the system of interrelated actions. These actions should be aimed at ensuring conditions for sustainable development of existing man-made landscape systems.

Scientific novelty. On the basis of theoretical data on the subject improved scientific validity of the planning and implementation of optimization measures on the territory of the Ukrainian Carpathians, which are characterized by the presence of agricultural influences.

The practical significance. Optimization constructive action in the reserves of the Ukrainian Carpathians should be applied in order to preserve the functional features of landscape systems and also their high productivity.

Keywords: optimization, agrolandscape, nature conservation area.

Постановка проблеми. Сільськогосподарське використання ландшафтних систем на охоронних територіях Українських Карпат характеризується значним різноманіттям агронавантажень. Статус природоохоронної території значних площ регіону потребує розробки науково обґрунтованих заходів щодо оптимізації антропогенно-навантажених ландшафтних систем, у тому числі агровпливами. На сьогодні сукупність агронавантажень на охоронних територіях Українських Карпат диференційована не тільки за видами впливу, а й за станом активності та регенерованості. Знаходження організаційно й законодавчо прийнятного рішення на сьогодні є актуальним завданням природо-охоронників.

Метою даного дослідження є наукове обґрунтування процесів оптимізації агроландшафтів на охоронних територіях Українських Карпат, які вирізняються певними особливостями ландшафтної структури.

Виклад основного матеріалу. Оптимізацією вважають складний антропічний процес, який охоплює певний мінливий у часі об'єкт, його внутрішні підсистеми та надсистеми, до яких він належить ієрархічно, суміжні з ним системи як середовище його існування (бо без цього оптимізація неможлива і безперспективна) і який повинен бути глибоко екологічно (біологічно) оцінений, але кінцевий ефект якого мусить супроводжуватися вичерпною соціальною, економічною, а часом і політичною оцінкою [14; 16]. Це отримання максимуму можливого за мінімум зусиль (витрат), звичайно, у відносно коротких інтервалах часу (оптимізація економічна); прагнення до стану, найбільш наближеного до динамічної рівноваги (квазістаціонарного стану); отримання співвідношення, найбільш бажаного в господарському значенні; прихід до стану, найбільш бажаного з точки зору людини для зберігання його здоров'я [12].

Оптимізація за суттю є втручанням у структурно-функціональну організацію (склад, будову, роботу) системи (екосистеми, популяції, організму), її підсистем і блоків, який супроводжується наближенням їх показників, параметрів чи характеристик (наприклад, фотосинтезу, накопичення біомаси, розкладу органіки, кругообігу хімічних елементів, трансформації енергії чи вологи тощо) до найкращих (оптимальних) значень. Термін «оптимізація» несе в собі виключно соціологічне навантаження. Людина оптимізовувала і надалі оптимізовуватиме живі системи, ті чи інші біотичні процеси виключно з особистих (суспільних) інтересів. Для природи оптимізація не потрібна. Природний добір і боротьба за існування, весь еволюційний процес сприяли тому, що в кожних конкретних екологічних умовах формувалися найприпасованіші, «найвигідніші» живі системи, самоорганізація, самовідновлення, самозбереження і самовдосконалення яких також відбувались у процесі тієї самої еволюції [3].

Оптимізацію антропогенно-трансформованих територій розуміють як процес вдосконалення структури територій та пошуку оптимального

співвідношення між перетворенням природних геосистем, їх цілеспрямованим відновленням та раціональним використанням. Виділяються такі генеральні напрямки оптимізації антропогенних ландшафтів: 1) розробка науково обґрунтованих підходів використання та модифікації даних ландшафтів; 2) впорядкування території на основі нової методичної бази; 3) раціональна експлуатація антропогенних ландшафтів на основі ефективного та різноспрямованого їх використання; 4) складання проекту оптимальної територіальної організації індустріальних об'єктів, проведення геоecологічної експертизи проекту; 5) організація системи управління та моніторингу за трансформацією антропогенних ландшафтів [11].

Оптимізація ландшафтних систем в умовах природоохоронних територій ґрунтується на відповідних екологічних засадах, тобто забезпеченні екологічно оптимального використання природних ресурсів і умов навколишнього середовища зі збереженням у ньому динамічної екологічної рівноваги та належної якості, які підтримуються на основі процесів самовідтворювання й саморегуляції, з урахуванням перспективних потреб розвитку економіки й необхідності збереження сприятливих природних життєвих для людини; досягнення певного рівня екологічної рівноваги у природних і штучно створених екосистемах, зокрема агро- екосистемах, за якого вони найкраще розвиваються, найповніше зберігають біорізноманіття, високу продуктивність, стабільність, стійкість і сталість функціонування, а також адаптивність до природно-екологічних умов, що постійно змінюються [13].

Таким чином, оптимізація зводиться до оптимізації ландшафтно-екологічної організації території – обґрунтування такої територіальної диференціації функцій, за якої максимально повно реалізуються природні потенціали геосистем, виключаються конфліктні ситуації між її функціональним використанням і природними особливостями, забезпечується естетична привабливість ландшафту [15].

Оскільки поняття «оптимізація ландшафту» багатопланове, багатоваріантне, неоднозначне, то спробуємо проаналізувати деякі з відомих визначень:

- вибір дій, які призводять до збереження або розвитку ландшафту, завдячуючи яким в найменшій мірі порушується хід природних ландшафто-формуєчих процесів і в найбільшій мірі задовольняється потреби суспільства [5];

- система конструктивних заходів, спрямованих на досягнення високої продуктивності ландшафтного комплексу за умови збереження його краси і користі для життя людини [8];

- процес вибору найкращого варіанту з багатьох можливих. Вибір засобів раціонального використання ландшафту, тобто таких, щоб соціально-економічні функції, які задаються ландшафту, найбільш повно відповідали його природним властивостям (потенціалу ландшафту) [10];

- окультурення ландшафту, або система заходів, спрямована на збільшення продуктивності, флористичного і фауністичного багатства, естетичності [1];

- реалізація вибраного з багатьох можливих найдоцільнішого варіанту науково обґрунтованих заходів, який забезпечує створення найширших умов тривалого та стійкого використання географічним ландшафтом єдності соціально-економічних, екологічних і природоохоронних функцій. Оптимізація ландшафтів поєднує технологічно досконале, економічно вигідне та розраховане на перспективу раціональне використання природних ресурсів, захист ландшафтів від техногенних процесів на основі меліорації, збереження генофонду й цінних природно-заповідних територій та об'єктів [4];

- система заходів, яка спрямована на досягнення максимально можливої продуктивності ландшафту, найбільш раціональної екологічної рівноваги за допомогою сприятливого поєднання компонентів і екосистем з різним ступенем перетворення людиною [2];

- система заходів, спрямованих на збільшення продуктивності, флористичного і фауністичного багатства, естетичності ландшафту [9];

- розділ прикладного ландшафтознавства, який вивчає шляхи і засоби змін ландшафту з метою вибору найкращого варіанту функціонування. До завдання оптимізації належать одержання найбільшої або найменшої кількості одного або декількох (інколи усіх) продуктів функціонування ландшафту [6].

Спираючись на наведені визначення можемо стверджувати, що оптимізація ландшафту – це система конструктивних заходів, спрямованих на збереження функціональних особливостей ландшафтних систем, їх високої продуктивності, такого обмеження соціально-економічного впливу, за якого залишається стабільною інваріантна якість природного потенціалу ландшафту й за необхідності такого окультурення ландшафтних систем, за якого зберігається функціональна єдність його соціально-економічних, екологічних і природоохоронних функцій.

Щодо сільськогосподарського навантаження на ландшафтні системи, то така оптимізація полягає в такому розташуванні сільськогосподарських угідь і природної рослинності, за якого вихід біотичної продукції буде максимальним, дешевим і тривалим, а ландшафт збереженим [7].

Таким чином, на сьогодні існує достатньо повне теоретичне підґрунтя щодо планування й здійснення оптимізаційних заходів на територіях, які характеризуються наявністю агровпливу.

Розроблені на сьогодні основи здійснення оптимізаційних заходів щодо антропогенно-навантажених ландшафтних систем характеризуються узагальненим характером і не враховують конкретної специфіки територій. Це справа конкретного дослідження.

Оскільки природоохоронна територія Українських Карпат розташована в умовах гірських ландшафтних систем, то тут насамперед необхідно враховувати саме ці особливості. Вони полягають у наступному:

- інтенсифікації природних динамічних явищ в часі та просторі (полягає у скороченні термінів масенергообміну між територіальними системами і, як наслідок, підвищенні енергетичної спроможності динамічних потоків);

- наявності значної кількості парадинамічних систем різного рівня організованості – від макро- до локальної організованості;

- значної диференційованості взаємодіючих ландшафтних систем за кліматичними показниками (наявність висотних теплових градієнтів і градієнтів атмосферних опадів);

- наявність значної літологічної неоднорідності між взаємопов'язаними територіальними системами, що призводить до виникнення ефекту літологічної бар'єрності;

- наявність фітоценотичної неоднорідності ландшафтних систем на порівняно незначних просторових відстанях;

- наявність ґрунтової неоднорідності між наближеними ландшафтними системами.

Ці та багато інших особливостей гірських ландшафтних систем складають особливості оптимізаційної їх організації.

Ландшафтно обумовлена організація ґрунтується на врахуванні відповідних ландшафтних особливостей території. Це дозволяє обґрунтовано проводити відповідне оптимізаційне зонування – засіб оптимізації умов існування людини шляхом поділу території (наприклад, міста, району, промислового підприємства тощо) на зони, які мають різне функціональне призначення. Таким чином в якості оптимізаційного зонування треба приймати реалізацію науково обґрунтованого найдоцільнішого варіанту системи взаємопов'язаних заходів спрямованих на забезпечення для наявних природних, антропогенно-модифікованих і антропогенних ландшафтних систем умов стійкого розвитку із збереженням соціально-економічних, екологічних і природних функцій шляхом поділу території на диференційовані за ландшафтними ознаками зони, які мають різне функціональне призначення.

Визначені подібним чином оптимальні зони повинні характеризуватись оптимальними умовами, тобто найбільш сприятливими умовами для функціонування територіальних систем та умов функціонування їх зовнішнього оточення (навколишнього функціонального середовища). Це крок до створення своєрідних оптимальних ландшафтів, в якості яких можуть розглядатись природні, антропогенно-модифіковані й антропогенні територіальні комплекси з раціональною структурою і розміщенням угідь, в якому взаємодія і взаємовідносини між природними і антропогенними складниками набувають характеру сприяння на досягнення в даних екологічних умовах найбільш ефективних потоків енергії і колообігу речовин, регульованого мікроклімату, водного режиму і родючості ґрунтів, формування стійких і високопродуктивних ландшафтів з наявними в їх складі агроєкосистемами

інтенсивного типу, збереження і відтворення біологічного та ландшафтного різноманіття.

Висновки. Оптимізаційні заходи на природоохоронних територіях Українських Карпат повинні спиратись на наступні особливості його ландшафтної структури: інтенсифікацію природних динамічних явищ в часі та просторі, яка полягає у скороченні термінів масенергообміну між територіальними системами і, як наслідок, підвищенні енергетичної спроможності динамічних потоків; наявності значної кількості парадинамічних систем різного рівня організованості – від макро- до локальної організованості; значну диференційованість взаємодіючих ландшафтних систем за кліматичними показниками (наявність висотних теплових градієнтів і градієнтів атмосферних опадів); наявність значної літологічної неоднорідності між взаємопов'язаними територіальними системами, що призводить до виникнення ефекту літологічної бар'єрності; наявність фітоценотичної неоднорідності ландшафтних систем на порівняно незначних просторових відстанях; наявність ґрунтової неоднорідності між наближеними ландшафтними системами.

Список використаних джерел:

1. Быков Б. А. Экологический словарь. – 2-е изд. – Алма-Ата, 1988. – 248 с.
2. Вронский В. А. Прикладная экология. – Ростов на Дону: Феникс, 1996. – 512 с.
3. Голубець М. А. Суть поняття оптимізації / М. А. Голубець // Антропогенні зміни біогеоценотичного покриву в Карпатському регіоні. – Київ: Наук. думка, 1994. – С. 113-119.
4. Гриневецький В. Т. Оптимізація ландшафту / В. Т. Гриневецький // Географічна енциклопедія України. – К.: УРЕ, 1990. – Т.2. – С. 463.
5. Демек Я. Теория систем и изучение ландшафта / Я. Демек – М.: Прогресс, 1977. – 224 с.
6. Макунина А. А. Функционирование и оптимизация ландшафта / А. А. Макунина, П. Н. Рязанов. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1988. – 94 с.
7. Миркин Б. М. Словарь понятий и терминов современной фитоценологии / Б. М. Миркин, Г. С. Розенберг, Л. Г. Наумова. – М.: Наука, 1989. – 224 с.
8. Митрошкин К. П. Справочник по охране природы / К. П. Митрошкин. – М.: Лесная промышленность, 1980. – 352 с.
9. Мусієнко М. М. Екологія. Охорона природи: Словник-довідник / М. М. Мусієнко, В. В. Серебряков, О. В. Брайон. – К.: Т-во Знання, КОО, 2002. – 550 с.
10. Охрана ландшафтов: Толковый словарь. – М.: Прогресс, 1982. – 272 с.
11. Пацюк В. С. Особливості використання антропогенних ландшафтів у рекреаційно-туристичній діяльності / В. С. Пацюк // Фізична географія та геоморфологія. – К.: ВГЛ «Обрій», 2008. – Вип. 54. – С. 83-89.
12. Реймерс Н. Ф. Природопользование: Словарь - справочник / Н. Ф. Реймерс. – М.: Мысль, 1990. – 637 с.
13. Трегобчук В. М. Оптимізація екологічна // Екологічна енциклопедія: У 3 т. / Редколегія: А.В. Толстоухов (головний редактор) та ін. – К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2008. – Т. 3: О-Я. – С. 36.
14. Уатт К. Экология и управление природными ресурсами / К. Уатт. – М.: Мир, 1971. – 464 с.
15. Царик Л. П. Еколого-географічний аналіз і оцінювання території: теорія та практика (на матеріалах Тернопільської області) / Л. П. Царик. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. – 256 с.
16. Bojarski W. W. Podstawy analizy i inzynierii systemow / W. W. Bojarski. – Warszawa: Panstw. Wyd. Naukowe, 1984. – 456 s.

Список использованных источников:

1. Быков Б. А. Экологический словарь. – 2-е изд. – Алма-Ата, 1988. – 248 с.

2. Вронский В. А. Прикладная экология. – Ростов на Дону: Феникс, 1996. – 512 с.
3. Голубец М. А. Суть понятия оптимизации / М. А. Голубец // Антропогенные изменения биогеоценотического покрытия в Карпатском регионе. – Киев: Науч. мысль, 1994. – С. 113-119.
4. Гриневецкий В. Т. Оптимизация ландшафта / В. Т. Гриневецкий // Географическая энциклопедия Украины. – К.: УРЕ, 1990. – Т.2. – С. 463.
5. Демек Я. Теория систем и изучение ландшафта / Я. Демек – М.: Прогресс, 1977. – 224 с.
6. Макунина А. А. Функционирование и оптимизация ландшафта / А. А. Макунина, П. Н. Рязанов. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1988. – 94 с.
7. Миркин Б. М. Словарь понятий и терминов современной фитоценологии / Б. М. Миркин, Г. С. Розенберг, Л. Г. Наумова. – М.: Наука, 1989. – 224 с.
8. Митрошкин К. П. Справочник по охране природы / К. П. Митрошкин. – М.: Лесная промышленность, 1980. – 352 с.
9. Мусиенко М. М. Экология. Охрана природы: Словарь-справочник / М. М. Мусиенко, В. В. Серебряков, О. В. Брайон. – К.: О-во Знания, КОО, 2002. – 550 с.
10. Охрана ландшафтов: Толковый словарь. – М.: Прогресс, 1982. – 272 с.
11. Пацюк В. С. Особенности использования антропогенных ландшафтов в рекреационно-туристической деятельности / В. С. Пацюк // Физическая география и геоморфология. – К.: ВГЛ «Обрій», 2008. – Вип. 54. – С. 83-89.
12. Реймерс Н. Ф. Природопользование: Словарь - справочник / Н. Ф. Реймерс. – М.: Мысль, 1990. – 637 с.
13. Трегобчук В. М. Оптимизация экологическая // Экологическая энциклопедия: В 3 т. / Редколлегия: А.В. Толстоухов (главный редактор) и др. – К.: ООО «Центр экологического образования и информации», 2008. – Т. 3: О-Я. – С. 36.
14. Уатт К. Экология и управление природными ресурсами / К. Уатт. – М.: Мир, 1971. – 464 с.
15. Царик Л. П. Эколого-географический анализ и оценивание территории: теория и практика (по материалам Тернопольской области) / Л. П. Царик. – Тернополь: Научная книга – Богдан, 2006. – 256 с.
16. Bojarski W. W. Podstawy analizy i inzynierii systemow / W. W. Bojarski. – Warszawa: Panstw. Wyd. Naukowe, 1984. – 456 s.

References

1. Bulls B.A. Ecological Dictionary . - 2nd ed . - Alma- Ata ,1988. – 248 p.
2. Vronsky VA Applied Ecology . - Rostov -on-Don: Phoenix, 1996. – 512 p.
3. Holubets M.A. essence of the concept of optimization / M.A. Holubets // Anthropogenic changes biogeocenotic cover in the Carpathian region . - Kiev: Sci. thought, 1994. – P. 113-119.
4. Grinevetsky V.T. Optimization landscape / V.T. Grinevetsky // Geographic Encyclopedia of Ukraine. - K .: Ur, 1990. –V.2. – P. 463.
5. 5. Demek Ya. Systems theory and the study of landscape / Ya. Demek - M .: Progress, 1977. – 224 p.
6. Makunina A.A. Functioning and optimization of landscape / A.A. Makunina, P.N. Ryazanov. - M .: Izd . University, 1988. – 94 p.
7. Mirkin B.M. Dictionary of concepts and terms of modern phytocenology / B.M. Mirkin , G. Rosenberg , L. Naumov. - M .: Nauka , 1989 - 224 p.
8. Mitroshkin K.P. Handbook of Nature Conservation / K.P. Mitroshkin . - M .: Forest Industry , 1980. - 352 p .
9. Musienko M. Ecology . The Nature Conservancy: Reference Dictionary / M.M. Musienko , V.V. Serebryakov, O. Brion . - K .: On of Knowledge, CCW , 2002. - 550 p.
10. Protection of landscapes: Glossary . - M .: Progress , 1982. - 272 p .
11. Patsyuk V.S. Features of use of man-made landscapes in the recreational and tourism activities / V.S. Patsyuk // Physical geography and geomorphology. - K .: IOLs "Obriy ", 2008. - Vip . 54. - P. 83-89 .
12. Reimers N.F. Nature: Dictionary - reference/N.F. Reimers -M .: Thought , 1990. - 637 p.
13. Tregobchuk V.M. Optimization // Ecological Environmental Encyclopedia: In 3 volumes. / Editorial Board : A.V. Tolstoukhov (Editor), et al. - K .: "Center for Environmental Education and Information ", 2008. - Volume 3 : O- I . - P. 36 .
14. K. Watt Ecology and Natural Resource Management / K. Watt . - M.: Mir , 1971. - 464 p

15. Tsarik L.P. Ecological and geographical analysis and evaluation areas: theory and practice (based on the Ternopil region) / L.P. Tsarik. - Sofia : Science book - Bogdan, 2006. - 256 p.
16. Bojarski W. W. Podstawy analizy i inzynierii systemow / W. W. Bojarski. - Warszawa: Panstw. Wyd. Naukowe, 1984. - 456 s.

УДК 911:712.24(477.8)

Олійник Василь Степанович,
доктор сільськогосподарських наук,
професор
Белова Наталія Володимирівна

ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені В. Стефаника»
Івано-Франківськ, Україна,
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені В. Стефаника»
Івано-Франківськ, Україна,
e-mail: natalja14belowa@ukr.net

ОСНОВНІ ШЛЯХИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОПТИМІЗАЦІЇ АГРОЛАНДШАФТІВ ПЕРЕДКАРПАТТЯ

Метою роботи є оцінка антропогенного впливу на агроландшафти Передкарпаття для стабілізації їх екологічного простору й теоретико-методологічне обґрунтування шляхів оптимізації агроландшафтів регіону.

Методика: основою вихідної інформації для проведення дослідження послуговували літературні та інтернет-джерела, форма 6-зем Головних управлінь земельних ресурсів у Львівській, Івано-Франківській та Чернівецькій областях, матеріали власних досліджень авторів.

Результати досліджень. Визначено основні принципи створення екологічно стійких агроландшафтів Передкарпаття. Здійснено порівняльний аналіз структури земельного фонду регіону та вплив господарської діяльності людини на розвиток ерозійних процесів за 1950-2014 рр. Оцінено ступінь невідповідності сучасного розподілу земель екологічно обґрунтованим нормам. Розраховано оптимальне співвідношення господарських і природних угідь в агроландшафтах Передкарпаття. Запропоновано наукові основи заходів щодо оптимізації агроландшафтів регіону.

Практична значимість. Наведені оптимальні співвідношення земельних угідь Передкарпаття доцільно враховувати при плануванні та проведенні регіональних програм по використанню і охороні агроландшафтів у регіоні, здійсненні протиерозійного та природно-сільськогосподарського районування земель тощо.

Ключові слова: агроландшафт, оптимізація, Передкарпаття, розораність, лісистість, сільськогосподарські угіддя, ерозія, оптимальне співвідношення

УДК 911:712.24(477.8)

Олійник Василий Степанович,
доктор сельскохозяйственных наук,
профессор
Белова Наталья Владимировна

ГВУЗ «Прикарпатский национальный
университет имени В. Стефаныка»,
г. Ивано-Франковск, Украина
ГВУЗ «Прикарпатский национальный
университет имени В. Стефаныка»,
г. Ивано-Франковск, Украина
e-mail: natalja14belowa@ukr.net

ОСНОВНЫЕ ПУТИ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ОПТИМИЗАЦИИ АГРОЛАНДШАФТОВ ПРЕДКАРПАТЬЯ

Целью работы является оценка антропогенного влияния на агроландшафты Предкарпаття для стабилизации их экологического пространства и теоретико-методологическое обоснование путей оптимизации агроландшафтов региона.

Методика: основой исходной информации для проведения исследования послужили литературные и интернет-источники, форма 6-зем Главных управлений земельных ресурсов во Львовской, Ивано-Франковской и Черновицкой областях, материалы собственных исследований авторов.

Результаты исследований. Определены основные принципы создания экологически устойчивых агроландшафтов Предкарпаття. Осуществлен сравнительный анализ структуры земельного фонда региона и влияние хозяйственной деятельности человека на развитие эрозионных процессов за 1950-2014 гг. Оценена степень несоответствия современного распределения земель экологически обоснованным нормам. Рассчитано оптимальное соотношение хозяйственных и природных угодий в агроландшафтах Предкарпаття. Предложены научные основы мероприятий по оптимизации агроландшафтов региона.

Практическая значимость. Приведены оптимальные соотношения земельных угодий Предкарпаття целесообразно учитывать при планировании и проведении региональных программ по использованию и охране агроландшафтов в регионе, осуществлении противозерозного и естественно-сельскохозяйственного районирования земель и тому подобное.

Ключевые слова: агроландшафт, оптимизация, Предкарпаття, распаханность, лесистость, сельскохозяйственные угодья, эрозия, оптимальное соотношение

UDC 911:712.24(477.8)

Olynyk Vasyl Stepanovych,
doctor of agricultural sciences, professor
Belova Natalia Volodymyrivna

SHEI the «Precarpathian national university
after V. Stefanik», Ivano-Frankovsk, Ukraine
SHEI the «Precarpathian national university
after V. Stefanik», Ivano-Frankovsk, Ukraine,
e-mail: natalja14belowa@ukr.net

BASIC WAYS OF ECOLOGICAL OPTIMIZATION OF AGRICULTURAL LANDSCAPES OF THE PRECARPATHIAN AREA

The purpose of the work is to assess the human impact on agricultural landscapes of Precarpathians for their ecological space stabilization and theoretical-methodological reasoning of ways to optimize agricultural landscapes of the region.

Methodology: as the basis of the background information for the study served literary and Internet sources, Main Directorates of land resources in Lviv, Ivano-Frankivsk and Chernivtsi regions Form 6-Zem, authors own research materials.

Results of researches. Basic principles of creation of ecologically sustainable agricultural landscapes of Precarpathians are determined. The comparative analysis of the regional land fund structure and the influence of human activities on the development of erosive processes during 1950-2014 is done. The degree of disparity between modern earth distribution and the ecologically reasonable norms is estimated. Optimal correlation between economic and natural lands in the agricultural landscapes of Precarpathians is calculated. Scientific bases of measures in relation to optimization of agricultural landscapes of the region are offered.

Practical meaningfulness. The optimal correlations of the Precarpathians lands given are advisable to consider when planning and implementation of regional programs on the use and protection of agricultural landscapes in the region, the implementation of erosion, natural and agricultural land zoning and so on.

Keywords: agricultural landscape, optimization, Precarpathians, thrown open, forest cover, agricultural lands, erosion, optimal correlation.

Постановка проблеми. В умовах надмірного антропогенного навантаження на агроландшафти Передкарпаття досить актуальною проблемою є охорона та раціональне використання земельних ресурсів з метою збереження біорізноманіття і збалансованого функціонування ландшафтних комплексів. У сучасних агроландшафтах, які розглядаються тільки як системи для одержання максимальної кількості сільськогосподарської продукції, хід природних процесів значно порушений. У зв'язку з цим, необхідна їх регульована реконструкція у повнокомпонентні системи з відновленими властивостями стійкості та саморегуляції. Повноцінне використання, відтворення та охорона будь-якого окремого природного компонента неможливі без оптимізації самого ландшафту. Раціональне природокористування слід розпочати з організації території на регіональному рівні, а саме – створення оптимізованих агроландшафтів із екологічно та протиерозійно обґрунтованим співвідношенням сільськогосподарських угідь, лісовкритих площ, водних об'єктів та земель природоохоронного значення. Це вимагає вирішення ряду завдань, найважливішим з яких є визначення показників оптимізації землекористування на таксономічних одиницях нижчого рангу (адміністративних районах, річкових басейнах, агроландшафтних областях тощо), які характеризуються суттєвими відхиленнями від середніх екологічно впливових параметрів, властивих для Передкарпатського регіону загалом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні положення з питань ландшафтно-екологічної оптимізації території детально висвітлені в працях [4,15]. Прикладні аспекти щодо вдосконалення раціонального землекористування та оптимізації ландшафтних комплексів наведено в публікаціях [9,10,13]. Питання охорони сільськогосподарських земель розглянуто в роботах [8,11]. Шляхи оптимізації агроландшафтів окремих частин Передкарпаття запропоновано в працях [7,8,14].

Разом з тим, ряд аспектів цієї проблеми залишаються невирішеними або дискусійними і обумовлюють необхідність подальшого їх наукового висвітлення. До них відносяться питання екологічно сталого формування агроландшафтів регіону, знаходження найдодільніших способів впливу на агросистеми, необхідних для їх переведення в лісоаграрні комплекси, встановлення обґрунтованих критеріїв оптимальності для умов Передкарпаття.

Метою роботи є оцінка антропогенного впливу на земельні угіддя Передкарпаття, їх структуру та деструктивні процеси, обґрунтування заходів щодо формування стійких, екологічно збалансованих агроландшафтів регіону.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі у галузі сільського господарства особливого значення набуває створення екологічно стійких та

ефективних агроландшафтів, яким притаманна висока продуктивність із одночасною здатністю виконувати захисні, природоохоронні та естетичні функції. Цього можна досягнути при створенні максимальної різноманітності території, що інтенсивно використовується та забезпечує екологічну стабільність ландшафту. Реалізація ідеї екологічного землекористування передбачає детальний аналіз існуючого використання земель, визначення першочергових проблем, які порушують їх екологічний стан та обґрунтування шляхів і заходів усунення негативних екологічних проявів і явищ.

Під екологічною оптимізацією агроландшафтів слід розуміти комплекс заходів щодо формування оптимального співвідношення угідь у структурі агроландшафту з метою їх подальшого використання в еколого-безпечному режимі, підвищення стійкості, продуктивності та збалансованого функціонування. Оптимізація екологічно сталого землекористування повинна базуватись на дотриманні норм щодо відносних площ ріллі, лук, лісу та вод. Зокрема існує думка [9], що третину земель слід залучати до сільськогосподарського обробітку, третину утримувати в напівприродному стані, решту – в природному. Аналіз показників світового масштабу показав наступне співвідношення угідь: сільськогосподарські землі становлять 35% території, ліси 31%, на луки припадає близько 29%. В оптимізованих агроландшафтах України співвідношення угідь повинно становити – рілля : природні кормові угіддя : ліси 1 : 1,6 : 3,6 [10,13].

Співвідношення існуючої структури земельних угідь Передкарпаття рілля : природні кормові угіддя : ліси має наступний вигляд – 1 : 0,5 : 0,8. У розрізі адміністративних районів регіону ці показники в середньому коливаються від 1:0,3:0,4 до 1:0,6:1,7, що є свідченням надмірних антропогенних перетворень природного середовища. Для річкових басейнів регіону співвідношення структури земельних ресурсів пересічно становить 1:0,4:0,6. Це результат нераціонального сільськогосподарського освоєння територій водозбірних басейнів Передкарпаття протягом Х-ХІХ ст., яке супроводжувалось надмірною трансформацією природних лісових формацій в агроугіддя із низькою екологічною стійкістю. Слід відзначити, що збережені лісові екосистеми значно менше зазнають антропогенного впливу в порівнянні з агросистемами, висока розораність яких у поєднанні з хімізацією обумовлює незадовільну екологічну стійкість угідь, що призводить до деградації ґрунтів.

Аналіз розораності земель Передкарпаття свідчить, що величина площі ріллі за останні шістьдесят років змінювалася від 39 до 45%, а частка еродованих земель зростала з 13 до 26% (рис. 1.). Розвитку водно-ерозійних процесів сприяло розорювання крутосхилів, сіножатей, берегів річок, старих садів, придорожніх смуг і заплав та сівби на цих землях просапних культур. Це призвело до прогресуючого зниження родючості ґрунтів внаслідок зменшення в них гумусу, поживних речовин та зростання кислотності.

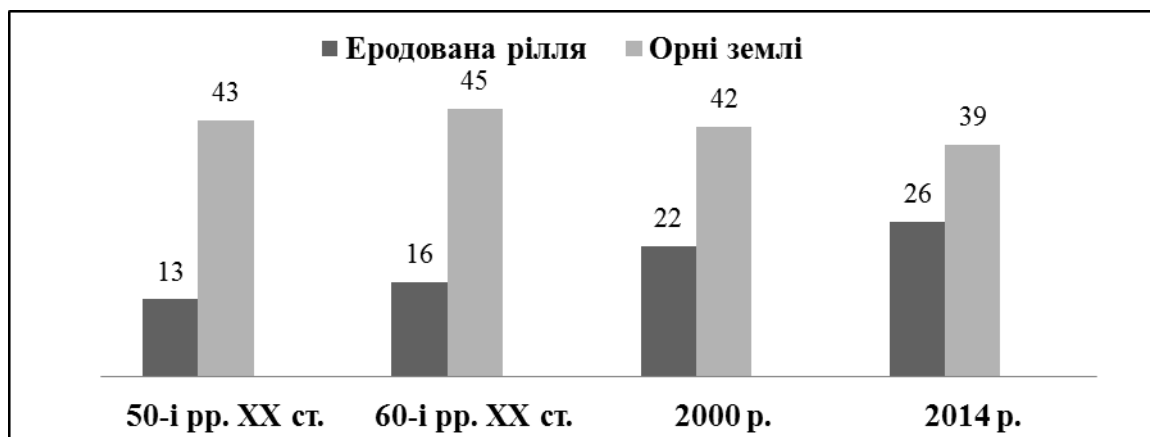


Рис. 1. Структура земельного фонду Передкарпаття та її вплив на розвиток ерозійних процесів протягом 1950-2014 рр.

Слід зазначити, що в останні десятиліття спостерігається загальна тенденція до зменшення площі ріллі в структурі земель Передкарпаття. Це пов'язано з впровадженням в кінці 90-х рр. різних форм власності на землю, а також за рахунок зменшення площі інтенсивно оброблюваної ріллі та переведення її в угіддя напівприродного стану – перелоги, багаторічні насадження, сіножаті й пасовища. Локальне сповільнення чи припинення ерозії зумовлюється як тимчасовим не використанням ріллі, так і зміною сільськогосподарського використання угідь. За останні роки структура земельного фонду Передкарпаття не зазнала радикальних змін (табл. 1.).

Таблиця 1.
Динаміка структури земельних ресурсів Передкарпаття
протягом останніх 60-ти років, %

Роки визначення	Сільсько-господарські угіддя	в тому числі:			Ліси та інші лісовкриті площі	Інші землі
		рілля	сіножаті та пасовища	багаторічні насадження		
50-і рр. XX ст.	69,3	42,5	23,2	3,6	21,9	8,8
60-і рр. XX ст.	58,3	43,2	14,1	1,0	28,7	13,0
01.01.2014 р.	59,1	39,1	18,5	1,5	30,1	10,8

* Дані за 50-60-і рр. XX ст. наведено за джерелами [3,12], 2014 р. – наші розрахунки.

Порівняння сучасної структури земельного фонду Передкарпаття і рекомендованих екологічних параметрів [9,10,13] свідчить, що в регіоні надто висока розораність земель. Це посилює розвиток деградаційних процесів у агроландшафтах регіону та погіршує їх екологічний стан, який згідно наших досліджень [1] характеризується як задовільний та

передкризовий – відповідно 80 та 15% площі Передкарпаття. Водночас усі показники, що характеризують екологічну стабільність території, значно нижчі від оптимальних параметрів. Передусім це стосується лісистості, яка зараз становить близько 30%, хоча в умовах розчленованого рельєфу Передкарпаття мала б становити 35-40%. Лісорозведення на вразливих шкідливими процесами ділянках є важливою і невід’ємною частиною раціонального розміщення й співвідношення угідь в агроландшафтах регіону. Досить важливим є також збільшення із 42 до 60% частки угідь, які перебувають у природному та напівприродному стані [5].

На основі раніше проведених нами досліджень [1,6], визначено оптимальне, із геоекологічних позицій, співвідношення господарських і природних угідь в агроландшафтах Передкарпаття. Порівняння отриманих даних із сучасними показниками угідь свідчить про наступне. Сільськогосподарське освоєння земель із теперішніх 59% доцільно зменшити до 50-55%, у тому числі розораність слід знизити із 39 до 35% і менше. Питому частку площ сіножатей доцільно збільшити з 6,7 до 9%, лісів – з 30,1 до 37%. Площу пасовищ можна зменшити з теперішнього рівня 11,8 до 9,4%.

Однією із ключових проблем в регіоні залишається консервація деградованих і малопродуктивних земель. Шляхи їх відновлення та трансформації в природні угіддя наведені в табл. 2.

Особливої уваги заслуговує оптимізація угідь у межах річкових басейнів Передкарпаття. Зараз вони характеризуються вкрай нераціональною організацією території [2]. Лише на 15% території водозборів частка лісових земель становить більше 45%, що дозволяє віднести їх до природно-антропогенних геосистем. На території 65% річкових басейнів лісистість коливається від 20 до 45% і за ступенем перетвореності їх можна трактувати як антропогенно-природні геосистеми. Ще 20% території водозборів характеризуються мінімальними площами лісовкритих територій (менше 20%) і являють собою антропогенні геосистеми із вкрай нераціональним співвідношенням природних та антропогенно-модифікованих угідь.

Таблиця 2.

*Напрями покращення деградованих і малопродуктивних земель
Передкарпаття*

№	Категорії деградованих і малопродуктивних земель	Рекомендована площа		Основні заходи їх покращення
		тис.га	%	
1.	Еродовані схили крутизною до 7° та подекуди 5-7° із середньозмитими ґрунтами	221,45	16,9	Залуження з використанням під сіножаті, обробка ґрунтів впоперек схилу, щільовання, створення полезахисних лісосмуг
2.	Еродовані схили крутизною	27,55	2,1	Залуження багаторічними

	7-15° із сильнозмитими ґрунтами			травами та створення системи водорегулюючих лісових насаджень
3.	Еродовані схили крутизною понад 15° із численними зсувами та ярами	16,3	1,2	Суцільне залісення із проведенням агротехнічних заходів
4.	Ерозійно-уразливі річкові береги, прибережні смуги, санітарно-захисні зони	16,4	1,3	Створення захисних лісонасаджень – стокорегулювальних, берегоукріплюючих і прияружних
5.	Порушені землі з виходами порід, пісковиків, кам'янисті місця, ділянки під голими скелями, зсувами, галькою та гравієм	11,8	0,9	Залуження з лісомеліоративними заходами, землювання, рекультивація земель
6.	Ярково-балкові системи	1,1	0,1	Протиерозійні агротехнічні заходи у поєднанні із захисними лісонасадженнями
7.	Переосушені землі	8,7	0,7	Консервація із поступовим трансформуванням їх у пасовища
8.	Перезволожені та заболочені ґрунти	2,6	0,2	Природна ренатуралізація (надмірне зволоження сприяє розвитку природної флори), створення рекреаційних зон

Лісистість водозбірних басейнів формується за рахунок лісових площ, що збереглися на вододілах другорядних приток та струмків. Натомість, річкові долини являють собою безлісі, розорані простори із розвиненими негативними екзогенними процесами – ерозією берегів, ярами, обвалами, зсувами та вимоїнами. Яркові системи, що мають місце по всій території Передкарпаття, незахищені прияружними смугами, а це посилює подальший ріст ярів. Берегоукріплюючі та прируслові насадження тут представлені поодинокими деревами із чагарниками. Варто зазначити, що господарська діяльність людини дещо менше антропізувала водозбори дрібної гідрографічної мережі порівняно з басейнами головних рік Передкарпаття. В результаті, невідкладним завданням постає – оптимізація лісистості річкових басейнів регіону та створення захисних насаджень на ерозійно-вразливих ділянках.

Таким чином, основні напрямки оптимізації структури агроландшафтів Передкарпаття можна згрупувати в чотири комплекси заходів: організаційно-господарські; агротехнічні; лісомеліоративні; гідротехнічні.

Серед організаційно-господарських заходів слід здійснити контурно-меліоративну організацію території, ґрунтозахисні сівозміни, збільшення площ багаторічних трав у структурі сівозмін та залуження. Агротехнічні заходи на території досліджуваного регіону повинні включати контурно-

меліоративне землеробство, безвідвальний обробіток ґрунту та щілювання ріллі. Лісомеліоративні заходи повинні здійснюватись шляхом створення стокорегулювальних смуг, водоохоронних насаджень, залісення сильноеродованих та деградованих земель. Комплекс гідротехнічних заходів включає в себе створення протиерозійних валів (каналів), ставків та берегоукріплення.

Особливе місце займають лісомеліоративні роботи, здійснення яких забезпечує поступовий перехід від агроландшафтів до лісоаграрних ландшафтів. На території регіону доцільно створювати та розширювати систему протиерозійних лісових насаджень, яка включатиме такі категорії: 1) лісові насадження смугової форми (полезахисні та водорегулюючі), розміщені на сільськогосподарських угіддях; 2) лісові насадження в межах гідрографічної мережі (прияружні, на берегах рік і водойм, мулофільтри); 3) природна деревно-чагарникова рослинність серед сільськогосподарських угідь і на землях гідрографічного фонду.

В умовах Передкарпаття полезахисні лісосмуги доцільно розмістити на границях полів сівозмін, а також на вододілах та привододільних схилах, крутизна яких не перевищує 3°. Це дасть змогу забезпечити рівномірне відкладання снігу на полях та матиме позитивний вплив на формування поверхневого стоку, оскільки зменшиться загроза змивання ґрунту на прилеглих схилах. На схилах крутизною 3° слід створити водорегулюючі смуги з метою розпилення та поглинання поверхневого стоку. При незначних об'ємах поверхневого стоку водорегулювальні смуги можна розміщувати по горизонталі, це слугуватиме водночас і межами контурних полів. На випадок значного поверхневого стоку їх слід розмістити під кутом до горизонталей, а надлишок води відводиться через залужені водостоки. Не менш важливим є розширення площ улоговинно-смугових лісових насаджень, які розміщують в улоговинах для попередження розвитку ерозії, поглинання і безпечного скидання надлишку поверхневого стоку в гідрографічну мережу. З метою послаблення та припинення росту ярів і балок в регіоні слід збільшити площу прияружних і прибалкових смуг, а також здійснити залісення їх дна та берегів. Такі смуги розпилюють та зменшують стік поверхневих вод, чим припиняють ерозійні процеси на зайнятій ними площі.

Для підвищення стійкості землеробства надзвичайно важливо відновити кормові агро- і екосистеми, в тому числі пасовищно-лугові угіддя, які відіграють доволі важливу еколого-стабілізуючу і природоохоронну роль в агроландшафтах. Це ж саме стосується і збільшення площі відкритої водної поверхні в ґрунтово-кліматичних умовах регіону. Ставки і водойми посилюють внутрішній вологообмін ландшафтів і покращують гідрологічні та мікрокліматичні умови. Поряд з оптимізацією структури агроландшафтів досить актуальним є підвищення їх природоохоронних властивостей за рахунок розширення площ земель заповідного та природоохоронного призначення. Значну увагу доцільно приділяти

болотним масивам, як стабілізуючим угіддям регіону та прилеглих територій. На їх основі можливе створення єдиної екомережі, яка складається з природних територій, що служать ареалами збереження регіональних екосистем та напівприродних ландшафтів, які виконують функції перехідних зон з буферними властивостями.

Висновки. Еколого-господарський стан території Передкарпаття значною мірою розбалансований через високу сільськогосподарську освоєність території, інтенсивне використання сільськогосподарських угідь та лісових земель. Це вимагає вирішення низки завдань по удосконаленню землекористування. В еколого-оптимізованому агроландшафті повинні бути високопродуктивні протекторні типи – від інтенсивно використовуваних сільськогосподарських площ до непорушних ділянок природи. Інтенсифікація деградаційних процесів ґрунтів у Передкарпатті зумовлює лісомеліоративний пріоритет захисту земель серед інших заходів. Стабільність агроландшафтів зберігається із насиченням їх структури компонентами з високою біологічною продуктивністю, довговічністю та значним екосферним впливом.

Список використаних джерел:

1. Белова Н.В. Екологічний стан агроландшафтів Передкарпаття / Н.В. Белова // Актуальні проблеми дослідження довкілля: зб. наук. праць. – Суми, 2013. – Т. 2. – С. 101-105.
2. Белова Н.В. Особливості розподілу лісів на водозборах Передкарпаття / Н.В. Белова // Регіон-2014: суспільно-географічні аспекти. – Х., 2014. – С. 202-209.
3. Ващенко П.Т. Природні ресурси західних районів УРСР / П.Т. Ващенко. – Львів, 1959. – 131 с.
4. Гродзинський М.Д. Основи ландшафтно-екології / М.Д. Гродзинський. – К.: Либідь, 1993. – 222 с.
5. Олійник В.С. Гідрологічна роль лісів Українських Карпат: монографія / Василь Степанович Олійник. – Івано-Франківськ: НАІР, 2013. – 232 с.
6. Олійник В.С. Еродованість земель в агроландшафтах Передкарпаття / В.С. Олійник, Н.В. Белова // Геополітика і екогеодинаміка регіонів: наук. журнал, 2014. – Т. 10. – Вип. 2. – С. 361-364.
7. Олійник В.С. Захисна роль лісистості Передкарпаття / В.С. Олійник, О.М. Ткачук, Н.В. Белова // Науковий вісник НЛТУ України: збірник науково-технічних праць, 2013. – Вип. 23.3. – С. 26-31.
8. Пархуць Б.І. Відтворення і охорона агроландшафтів Львівської області / Б.І. Пархуць. – К.: Інститут землеустрою, 2000. – 117 с.
9. Попова О.Л. Екодіагностика природно-господарської організації території України: агроландшафтний аспект [Електронний ресурс] / О.Л. Попова. – Режим доступу: archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ep/2012_3/7_Pop.pdf.
10. Стадник А.П. Ландшафтно-екологічна оптимізація систем захисних лісових насаджень України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра с.-г. наук: спец. 03.00.16 «Екологія» / А.П. Стадник. – К., 2008. – 45 с.
11. Сухий П.О. Сучасний стан використання земель сільськогосподарського призначення Івано-Франківської області / П.О. Сухий, К.В. Дарчук // Науковий вісник Волинськ. нац. ун-ту ім. Лесі Українки: географічні науки. – Луцьк, 2011. – № 9. – С. 70-77.
12. Топчієв О.Г. Земельні ресурси / О.Г. Топчієв // Природа Українських Карпат. – Львів, 1968. – С. 185-189.
13. Фурдичко О.І. Методологія управління агроландшафтами лісомеліоративними методами (Науково-методичне забезпечення) / О.І. Фурдичко, А.П. Стадник. – К.: Аграрна наука, 2010. – 60 с.

14. Чернега П.І. Особливості ієрархічної організації ландшафтів території Буковинського Передкарпаття / П.І. Чернега // Науковий вісник Чернівецького ун-ту. – Чернівці, 1997. – Вип. 19. Географія. – С. 150-157.
15. Шищенко П.Г. Принципы и методы ландшафтного анализа в региональном проектировании / П.Г. Шищенко. – К.: Фитосоциоцентр, 1999. – 284 с.

Список использованных источников:

1. Белова Н.В. Экологическое состояние агроландшафтов Предкарпаття / Н.В. Белова // Актуальные проблемы исследования окружающей среды: сб. науч. трудов. – Сумы, 2013 – Т. 2. – С. 101-105.
2. Белова Н.В. Особенности распределения лесов на водосборах Предкарпаття / Н.В. Белова // Регион-2014: общественно-географические аспекты. – Х., 2014. – С. 202-209.
3. Ващенко П.Т. Природные ресурсы западных районов УССР / П.Т. Ващенко. – Львов, 1959. – 131 с.
4. Гродзинский М.Д. Основы ландшафтной экологии / М.Д. Гродзинский. – К.: Лыбидь, 1993. – 222 с.
5. Олійник В.С. Гидрологическая роль лесов Украинских Карпат: монография / Василий Степанович Олійник. – Ивано-Франковск: НАИР, 2013. – 232 с.
6. Олійник В.С. Эродированность земель в агроландшафтах Предкарпаття / В.С. Олійник, Н.В. Белова // Геополитика и экогеодинамика регионов: науч. журнал, 2014. – Т. 10. – Вып. 2. – С. 361-364.
7. Олійник В.С. Защитная роль лесистости Предкарпаття / В.С. Олійник, О.М. Ткачук, Н.В. Белова // Научный вестник НЛТУ Украины: сборник научно-технических трудов, 2013. – Вып. 23.3. – С. 26-31.
8. Пархуць Б.И. Воссоздание и охрана агроландшафтов Львовской области / Б.И. Пархуць. – К.: Институт землеустройства, 2000. – 117 с.
9. Попова О.Л. Екодиагностика природно-хозяйственной организации территории Украины: агроландшафтный аспект [Электронный ресурс] / О.Л. Попова. – Режим доступа: archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ep/2012_3/7_Pop.pdf.
10. Стадник А.П. Ландшафтно-экологическая оптимизация систем защитных лесных насаждений Украины: автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра с.-х. наук: спец. 03.00.16 «Экология» / А.П. Стадник. – К., 2008. – 45 с.
11. Сухой П.А. Современное состояние использования земель сельскохозяйственного назначения Ивано-Франковской области / П.А. Сухой, К.В. Дарчук // Научный вестник Волынского нац. ун-та им. Леси Украинки: географические науки. – Луцк, 2011. – № 9. – С. 70-77.
12. Топчиев А.Г. Земельные ресурсы / А.Г. Топчиев // Природа Украинских Карпат. – Львов, 1968. – С. 185-189.
13. Фурдичко А.И. Методология управления агроландшафтами лесомелиоративными методами (Научно-методическое обеспечение) / А.И. Фурдичко, А.П. Стадник. – К.: Аграрна наука, 2010. – 60 с.
14. Чернега П.І. Особенности иерархической организации ландшафтов территории Буковинского Предкарпаття / П.І. Чернега // Научный вестник Черновицкого ун-та. – Черновцы, 1997. – Вип. 19. Географія. – С. 150-157.
15. Шищенко П. Г. Принципы и методы ландшафтного анализа в региональном проектировании / П. Г. Шищенко. – К.: Фитосоциоцентр, 1999. – 284 с.

References:

1. Belova N.V. The ecological state of agricultural landscapes of Precarpathia / N.V. Belova // Issues of the day of environmental research: mn. of scienc. works. – Sumy, 2013. – V. 2. – Pp. 101-105.
2. Belova N.V. The Peculiarities of forest division at the watercollections of Precarpathia / N.V. Belova // Region-2014: social-geographical aspects. – H., 2014. – Pp. 202-209.
3. Vaschenko P.T. The natural resources of the Western districts of URSR / P.T. Vaschenko. – Lviv, 1959. – 131 p.
4. Grodzinskiy M.D. Bases of landscape ecology / M.D. Grodzinskiy. – K.: Libid', 1993. – 222 p.
5. Olijnik V.S. The hydrological role of the forests of Ukrainian Carpathians: The monograph / Vasyly Stepan Olijnik. – Ivano-Frankivsk: NAIR, 2013. – 232 p.

6. Olijnik V.S. The erodibility of land in agricultural landscapes of Precarpathians / V.S. Olijnik, N.V. Belova // *Geopolitics and ecogeodynamics of the regions: scient. magazine*, 2014. – V. 10. – No. 2. – Pp. 361-364.
7. Olijnik V.S. Protective role of Precarpathians forest / V.S. Olijnik, O.M. Tkachuk, N.V. Belova // *The scientific collection of the materials of NLTU Ukraine: collection of scientific and technical works*, 2013. – No. 23.3. – Pp. 26-31.
8. Parkhuts B.I. Recreation and protection of agricultural landscapes of the Lviv area / B.I. Parkhuts. – K.: Institute of organization and use of lands, 2000. – 117 p.
9. Popova O.L. Ecodiagnoses of natural agricultural organization of the territory of Ukraine: agrolandscape aspect [Electronic resource] / O.L. Popova. – Access mode: archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ep/2012_3/7_Pop.pdf.
10. Stadnyk A.P. Landscape-ecological optimization of forest protective systems in Ukraine: autoref. dis. for obtaining degree of a Doctor of Agricultural Sciences in speciality 03.00.16 «Ecology» / A.P. Stadnyk. – K., 2008. – 45 p.
11. Suchyj P.O. The modern state of the use of earths of agricultural purpose of Ivano-Frankovsk region. / P.O. Suchyj, K.V. Darchuk // *The scientific manuel Volynsk. nat. un-ty named after Lesya Ukrainka: geographical sciences*. – Lutsk, 2011. – No. 9. – Pp. 70-77.
12. Topchiev O.G. Land resources / O.G. Topchiev // *Nature of Ukrainian Carpathians*. – Lviv, 1968. – Pp. 185-189.
13. Furdychko O.I. The methodology of management of agricultural landscapes with the help of agroforestry methods (Scientific and methodological support) / O.I. Furdychko, A.P. Stadnyk. – K.: Agrarna nauka, 2010. – 60 p.
14. Chernega P.I. Peculiarities of hierarchical organization of landscapes of the territory of Bukovynian Precarpathia / P.I. Chernega // *Scientific Publication of Chernivtsi Univ.* – Chernivtsi, 1997. – No. 19. Geography. – Pp. 150-157.
15. Shischenko P.H. Principles and methods of landscape analysis in the regional Designing / P.H. Shischenko. – K.: Fytosotsyotsentr, 1999. – 284 p.

УДК 911.2

Коваленко Юлія Василівна

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна,
e-mail: boe4ka@ukr.net

ВПЛИВ ОРОГРАФІЧНОГО ЧИННИКА НА ТЕРИТОРІАЛЬНУ СТРУКТУРУ КОМПОНЕНТІВ ЛАНДШАФТІВ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІССЯ

Мета: дослідження питання впливу рельєфу на зміну природних умов та формування ландшафтної структури території Українського Полісся.

Методика. В процесі написання статті використовувалися методи теоретичного аналізу.

Результати. Подано підтвердження існування вертикальної диференціації в межах Українського Полісся та подальшого її впливу на формування та розвиток території.

Наукова новизна: розглянуто явище впливу орографічного (як загально географічного) чинника на компоненти ландшафту низовинної території.

Практична значимість: використання закономірностей впливу рельєфу на компоненти ландшафту в галузях сільського господарства та рекреації.

Ключові слова: рельєф, висотна диференціація, ґрунтово-рослинний покрив, Полісся, висотно-ландшафтні рівні.

УДК 911.2

Коваленко Юлія Васильевна

Киевский национальный университет имени

*ВЛИЯНИЕ ОРОГРАФИЧЕСКОГО ФАКТОРА НА ТЕРРИТОРИАЛЬНУЮ СТРУКТУРУ
КОМПОНЕНТОВ ЛАНДШАФТОВ УКРАИНСКОГО ПОЛЕСЬЯ*

Цель: исследование вопроса влияния рельефа на смену природных условий и формирования ландшафтной структуры территории Украинского Полесья

Методика. В процессе написания статьи использовались методы теоретического анализа.

Результаты. Подано подтверждение существования вертикальной дифференциации в пределах Украинского Полесья и дальнейшего ее влияния на формирование и развитие территории.

Научная новизна: рассмотрено явление влияния орографического (как общегеографического) фактора на компоненты ландшафта низменной территории.

Практическая значимость: использование закономерностей влияния рельефа на компоненты ландшафта в отраслях сельского хозяйства и рекреации.

Ключевые слова: рельеф, высотная дифференциация, почвенно-растительный покров, Полесье, высотно-ландшафтные уровни.

UDC 911.2

Kovalenko Yulia Vasylivna

Taras Shevchenko National University of
Kyiv, Kyiv, Ukraine
e-mail: boe4ka@ukr.net

*THE INFLUENCE OF OROGRAPHIC FACTOR ON THE SPATIAL PATTERN OF
LANDSCAPE COMPONENTS OF UKRAINIAN POLISSYA*

Purpose: study the impact of relief on changing conditions and the formation of the landscape structure of the territory of Ukrainian Polissya.

Methods. In the process of writing a theoretical analysis methods were used.

Results. Posted confirmation of the existence of vertical differentiation within the Ukrainian Polissya and its further impact on the formation and development of the area.

Scientific novelty: the phenomenon of the effect of orographic factors on the low-lying parts of the landscape territory is studied.

The practical significance: use patterns of influence of relief on the landscape components in the areas of agriculture and recreation.

Keywords: relief, altitude differentiation, soil and vegetation cover, Polissya, altitude and landscape levels.

Постановка проблеми. Ландшафтознавчі дослідження спрямовані на виявлення та аналіз взаємозв'язків рельєфу земної поверхні, ґрунтового покриву, рослинного та тваринного світу та інших геокомпонентів між собою. При цьому комплексність такого дослідження не втрачається у випадку, коли воно зосереджується не на вивченні взаємозалежностей між усіма складовими ландшафту, а на аналізі впливу певного його компонента на інші. Більше того, з огляду на множинність структур ландшафту та їх доповнювальність, саме такий підхід до з'ясування міжгеокомпонентних зв'язків можна розглядати як найбільш продуктивний. Виходячи з цієї позиції, вивчення впливу рельєфу земної поверхні на територіальну

структуру ландшафту обіймає особливе місце, оскільки численними дослідженнями було з'ясовано, що на найменші зміни рельєфу реагують інші компоненти природного середовища. Серед цих змін висотна диференціація території відіграє важливу роль. Однак, вона виявлена й описана для регіонів із значною амплітудою висот, тоді як для територій, в межах яких діапазон висот рельєфу не є значним, це питання висвітлено недостатньо.

Аналіз досліджень і публікацій. Хоча явище висотної диференціації рівнин було відомо давно (зокрема, на нього вказував В.В.Докучаєв [11], активно воно почало обговорюватись з середини 20 ст. у трьох галузях – фізичній географії, геоморфології та кліматології. Серед фізико-географів необхідно відмітити Ф.М. Мількова, який запропонував концепцію вертикальної диференціації ландшафтів рівнин, яку він розглядав як якісні зміни ландшафтів, пов'язані з різницею в рельєфі [18]. Мільков виділив два типи вертикальної диференціації: пряму та обернену, відмінність між якими полягає в напрямку змін елементів сусідніх ландшафтів. Зокрема, при прямій вертикальній диференціації височини є провідниками південних елементів ландшафту в північному напрямку (що властиво півдню Східно-Європейської рівнини). Натомість при оберненій диференціації височини є провідниками північних елементів ландшафту у південному напрямку, що простежується у північній частини вказаної рівнини [16]. На залежності рослинності від рельєфу наголошував і В. Б. Сочава [25], який вказував на тяжіння лісів в лісостеповій зоні, до місць із рельєфом, що розвивається.

В геоморфології Ю.О. Мещеряков запропонував поняття морфоскульптурної ярусності як закономірної зміни морфологічних ландшафтів з висотою [13], в такому ж значенні зміст цього терміну згодом було зафіксовано в термінологічній системі геоморфології 1970-х рр. [28]. Одночасно в кліматології було виконано декілька досліджень, які засвідчили закономірну зміну з висотою рівнин низки метеорологічних елементів, насамперед температури повітря і суми опадів [1, 24].

Узагальненням цих та інших поглядів на висотну диференціацію ландшафтів можна вважати визначення цього явища в енциклопедичному словнику географічних термінів [30], де під ним розуміється зміна ландшафтів, що обумовлена чергуванням височин та низовин, яка може бути виражена в різниці показників низки умов. Такими умовами названі температура повітря (1-2 градуси), кількість опадів (100-200 мм), ступінь розчленованості рельєфу, умови стоку та характер ґрунтово-рослинного покриву.

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Аналіз публікацій з питання висотної диференціації рівнин дає підстави вважати, що переважна більшість досліджень виконані на прикладі регіонів, де амплітуда висот є значною (уся рівнинна частина території України [2, 8, 13], Руська рівнина [18], територія колишнього СРСР [14], Придністров'я [4], Рівнинний Крим [6], центрально-чорноземна область Росії [23] та ін.).

Водночас, лише лічені праці стосуються прояву висотної диференціації ландшафтів у регіонах, де перепад висот не є значним [10, 29]. До таких регіонів, зокрема, належить Українське Полісся.

Метою даної статті є дослідження питання впливу рельєфу на зміну кліматичних умов, ґрунтового-рослинний покрив та розподіл ландшафтів в межах Українського Полісся.

Виклад основного матеріалу. За Ф. М. Мільковим вирішальне значення у впливі орографії на ландшафтну сферу мають два взаємопов'язані фактори: зміна абсолютної висоти місцевості та глибина й густота вертикального розчленування [17]. Перший є важелем подальшої зміни теплового балансу – в розрідженому повітрі збільшується тепловіддача земної поверхні, пониження температури, що в свою чергу впливає на умови зволоження, характер ґрунтового покриву, рослинного та тваринного світів. За Мільковим, вертикальне розчленування території підсилює дію попереднього фактору та спричинює вертикальну диференціацію ландшафтів.

Територія Українського Полісся характеризується дуже слабким вертикальним розчленуванням (декілька метрів, рідше – більше) й тому, згідно Мількова, цей чинник не сприяє тут формуванню (підсиленню) висотної диференціації ландшафтів. Хоча, вивчаючи ландшафти Східно-Європейської рівнини, він зауважив, що у її кожній поліській ділянці можна виділити два ландшафтні рівні – низький і високий [18]. Аналогічної точки зору дотримується послідовник Ф.М.Мількова Г.І. Денисик. Він виділяє три поліські ландшафтні макрорівні - низький, середній і високий [8]. Низький поліський рівень об'єднує переважно заплави річок, приозерні пониження і першу надзаплавну терасу. Прикладом середнього поліського рівня є окремі ділянки Житомирського й Чернігівського Полісся, де значно менша заболоченість, переважають високостовбурні бори й субори. Межа між цими рівнями пролягає на висоті 125-150 м. Натомість високий макрорівень займають так звані "лісостепові полісся", які фактично розміщені в зоні лісостепу й до регіону Українського Полісся не входять. Два ландшафтні рівні в межах Прип'ятського Полісся виділяє також М.В. Карандеєва [12].

Інші дослідники природи Полісся схильні дотримуватись думки на більш яскравий прояв висотної диференціації його рослинності, ґрунтів і ландшафтів. Так, ряд авторів з нерівностями рельєфу пов'язує різноманітність структури ґрунтового покриву Полісся [7], [27], його температурний режим [3]. Зокрема, І. Є. Бучинський писав, що вплив помірного вологого клімату на фоні лісової рослинності сприяє накопиченню перегною у верхніх шарах ґрунту на більш підвищених ділянках Полісся, тоді як на пониженнях розвиваються болотні ґрунти та торф'яники [2]. Згідно з дослідженнями Н. Б. Вернадер [21], на Поліссі вміст мулу в дерново-підзолистих ґрунтах збільшується разом із збільшенням висоти місцевості. Тут же вона вказує на поширення дерново-

середньопідзолистих ґрунтів в межах підвищених територій, тоді як на понижених – дерново-борових.

Про поширення дерново-слабопідзолистих ґрунтів писав і М. Ф. Тарасюк, приурочуючи їх поширення в межах Волинського Полісся до слабо хвилястих вододільних просторів та борових терас рік низовинної частини [27].

Особливості розподілу рослинності Українського Полісся за елементами рельєфу визначили Ю. Р. Шеляг-Сосонко разом з Т. Л. Андрієнко. Так, на найбільш підвищених, добре дренованих ділянках межиріч розвинені ліси, переважно соснові (лишайникові, орлякові, сфагнові та ін.). На багатших різновидах дерново-підзолистих ґрунтів, які розташовані дещо нижче в рельєфі, поширені дубово-соснові ліси, ще нижче – дубові, які на плоских пониженнях із більшою зволоженістю переходять у вільхові. В межах широких та погано дренованих пониженнях рельєфу, що являють собою давні долини рік, в умовах надмірного зволоження й порівняно бідного мінерального живлення, на болотних та торфово-болотних ґрунтах формуються евтрофні болота. Вони є характерними і для притерасових ділянок долин середніх та великих рік Полісся. Межиріччя та реліктові долини зайняті мезотрофними та оліготрофними болотами [22]. П. С. Погребняк теж висловлював думку про поширення соснових лісів на найбільш підвищених ділянках [19]. Так, характеризуючи лісорослинні умови Лівобережного Полісся, вчений виділяв приуроченість свіжого субору з рідким чагарниковим підліском та участю мохів у покриві до підвищених ділянок горбів. Замкненим улоговинам, на його думку, притаманна наявність більшої кількості чагарників, а рівчакам весняного стоку та берегам річок – свіжий, складний субір [19].

З огляду на вплив рельєфу на розподіл кліматичних умов, ґрунтово-рослинний покрив, варто зауважити, що він впливає і на ландшафтну структуру території. Так, наприклад, О.М. Маринич писав, що для Київського Полісся, як і для всього Полісся, характерна мозаїчність ландшафтів, пов'язана з різноманіттям антропогенних відкладів, мезорельєфом та ґрунтовим покривом [20]. Оскільки для підвищених ділянок в першу чергу характерним є кращий дренаж, то вони отримують і більш оптимальний режим зволоження, що впливає на розподіл тут ландшафтів [20]. Тобто можна прослідкувати певну диференціацію ландшафтів відповідно до висоти місцевості та рівня розчленування території.

Згодом до такого ж висновку щодо Прип'ятського Полісся дійшла М. В. Карандеєва [12].

Досліджуючи ландшафти Вінниччини, вчені виділяють тут 2 висотно-ландшафтні рівні: нижній та середній [4], [5]. До першого відносяться ландшафти на рівні 120-150 м, які займають переважно заплашний та надзаплавно-терасовий типи місцевостей, а до другого додаються схиліві та плакорні.

Висновки. Рельєф, як один із важливих чинників формування ландшафтної структури, впливає на зміни кліматичних умов, характер зволоження території, процеси ґрунтоутворення та формування рослинного покриву. Він може спричинювати висотну диференціацію ландшафтів – якісну зміну ландшафтів в залежності від відмінностей рельєфу рівнин. Така диференціація не є висотною поясністю чи зональністю і проявляється переважно азонально. В межах України відмічаються спроби виділення такої диференціації в розподілі ландшафтів окремих територій, однак вони потребують подальшого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Бучинский И. Е. Влияние небольших возвышенностей на осадки / Бучинский И. Е. // Метеорология и гидрология. Ленинград: Гидрометеорологическое издательство, 1953. – Вып. 6. – с. 20-22.
2. Бучинский И. Е. Климат Украины / Бучинский И. Е. - Ленинград: ГИМИЗ, - 1960. – 130 с.
3. Веремесенко С. І., Ковбасюк Н. В. Особливості формування температурного режиму темно-сірого легкосуглинкового ґрунту залежно від рельєфу. / Веремесенко С. І., Ковбасюк Н. В. // Агрохімія і ґрунтознавство. Ґрунти – основа добробуту держави, турбота кожного. Книга 2. – Харків, 2006. –с. 24-26.
4. Война І. М. Висотна диференціація та різноманіття сільських селитебних ландшафтів Вінницького Придністров'я / Война І. М. // Наук. зап. Вінницького держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія. – Вінниця, 2008. – Вип. 17.– с. 68-74.
5. Война І. М., Мудрак Г. В. Висотна диференціація та різноманіття белігеративних ландшафтів Вінницької області / Война І. М., Мудрак Г. В. // Наук. зап. Вінницького держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Серія: Географія. – Вінниця, 2010. – Вип. 21.– с. 22-29.
6. Гродзинський М.Д. Ландшафтні яруси західної частини Рівнинного Криму / Гродзинський М.Д.// Вісник Київ. ун-ту. Географія, 1986, вип.28.
7. Ґрунти України: властивості, генезис, менеджмент родючості: [за ред. В. І. Купчика] – К.: Кондор, 2007. – 414 с.
8. Денисик Г. І. Висотна диференціація рівнинних ландшафтів України: монографія / Г. І. Денисик, Л. М. Кирилюк. – Вінниця: ПП "ТД "Едельвейс і К", 2010. – 236 с.
9. Денисик Г. І., Кирилюк Л. М., Чиж О. П., Война І. М. Висотна диференціація рівнинних ландшафтів України / Денисик Г. І., Кирилюк Л. М., Чиж О. П., Война І. М. // Наук. зап. Вінницького держ. пед. ун-ту імені Михайла Коцюбинського. Сер. Географія. – Вінниця, 2006. – Вип. 11. – с. 5-11
10. Денисик Г. І, Чиж А. П. Лісостепові Полісся / Денисик Г. І, Чиж А. П. // Український географічний журнал. – Київ, 2002. - № 3.– с. 26-29
11. Докучаев В. В. Избранные сочинения. Том III. Картография, генезис и классификация почв / Докучаев В. В. - М.: Государственное издательство сельскохозяйственной литературы, 1949. – 447 с.
12. Карандеева М. В. К вопросу о зональности рельефа на примере Русской равнины / М. В. Карандеева // Ученые записки МГУ. Геоморфология, 1956. – Вып. 182. – с. 103-111.
13. Маринич А. М. Геоморфология Южного Полесья / Маринич А. М. – К.: Издательство Киевского университета, 1963. – 252с.
14. Мещеряков Ю. А. Рельеф СССР (Морфоструктура и морфоскульптура) / Мещеряков Ю. А. – М.: Мысль, 1972. – 519с.
15. Мильков Ф. Н. А. Н. Краснов – географ и путешественник / Ф. Н. Мильков. – М.: ГЕОГРАФИЗ, 1955. – 176 с.
16. Мильков Ф. Н. Воздействие рельефа на растительность и животный мир / Мильков Ф. Н. – М.: Географиз, 1953. – 164 с.
17. Мильков Ф. Н. Ландшафтная сфера Земли / Мильков Ф. Н. – М. : Мысль, 1970. – 207 с.
18. Мильков Ф. Н. О явлении вертикальной дифференциации ландшафтов на Русской равнине. / Мильков Ф. Н. // Вопросы географии. – М.: Полиграфкнига, 1947. – Сб. 3. - с. 87-102.
19. Погребняк П. С. Лісова екологія і типологія лісу (вибрані праці) / Погребняк П. С. - К.: Наукова думка, 1993. – 496 с.

20. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование / [Маринич А. М., Пащенко В. М., Шищенко П. Г.]. – К.: Наук. думка, 1985. – 224 с.
21. Природа Украинской ССР. Почвы: [Отв. ред. Н. Б. Вернандер, Д. А. Тютюнник]. - К.: Наукова думка, 1986. – 216 с.
22. Природа Украинской ССР. Растительный мир: [Отв. ред. Ю. Р. Шеляг-Сосонко]. - К.: Наукова думка, 1985. – 208 с.
23. Прозоровский Н. А. Очерк растительного покрова центрально-черноземных областей (Воронежской, Курской, Орловской и Тамбовской) / Прозоровский Н. А. // Вопросы географии. Преобразование степи и лесостепья. М.: Государственное издательство географической литературы, 1949. - Сборник 13. – с. 107-166.
24. Ремезов Н. П. Лесное почвоведение / Ремезов Н. П., Погребняк П. С. - М.: Лесная промышленность, 1965. – 324 с.
25. Сочава В. Б. Новейшие вертикальные движения земной коры и растительный покров / Сочава В. Б. // Землеведение. Новая серия. Том III (XLIII). М.: Изд-во Московского общества испытателей природы, 1950. – с. 32-45
26. Тарасюк М. Ф. Атмосферний клімат як основний чинник формування ґрунтового клімату Волинського Полісся / Тарасюк М. Ф. // Наук. вісн. Волинського нац. Ун-ту імені Лесі Українки. Географічні науки. – 2011. - № 18. – с. 39-44.
27. Тененьова Т. П. До вивчення структури ґрунтового покриву Полісся за допомогою дистанційних методів. / Тененьова Т. П. // Агрохімія і ґрунтознавство. Ґрунти – основа добробуту держави, турбота кожного. Книга 2. - Харків, 2006. –с. 166-168.
28. Тимофеев Д. А. Терминология общей геоморфологии / Тимофеев Д. А., Уфимцев Г. В., Онухов Ф. С. – М.: Наука, 1977. – 200с.
29. Фролов А. А., Черкашин А. К. Высотный градиент как комплексный фактор формирования микроразнообразия ландшафтов и серийности геосистем / Фролов А. А., Черкашин А. К. // География и природные ресурсы.– Новосибирск: Акад. изд-во "ГЕО", 2012. - № 1. – с. 14-24.
30. Энциклопедический словарь географических терминов. / [Гл. ред. С. В. Калесник]. - М.: "Сов. Энциклопедия", 1968. – 440 с.

Список использованных источников:

1. Бучинский И. Е. Влияние небольших возвышенностей на осадки / Бучинский И. Е. // Метеорология и гидрология. Ленинград: Гидрометеорологическое издательство, 1953. – Вып. 6. - с. 20-22.
2. Бучинский И. Е. Климат Украины / Бучинский И. Е. - Ленинград: ГИМИЗ, - 1960. – 130 с.
3. Веремеенко С. І., Ковбасюк Н. В. Особенности формирования температурного режима темно-серой легкосуглиняковой почвы в зависимости от рельефа. / Веремеенко С. І., Ковбасюк Н. В. // Агрохимия и почвоведение. Почвы - основа благосостояния государства, забота каждого. Книга 2. – Харьков, 2006. –с. 24-26.
4. Война И. М. Высотная дифференциация и разнообразие сельских селитебных ландшафтов Винницкого Приднестровья / Война И. М. // Науч. зап. Винницкого гос. пед. ун-та имени Михаила Коцюбинского. Серия: География. – Винница, 2008. – Вып. 17.– с. 68-74.
5. Война И. М., Мудрак Г. В. Высотная дифференциация и разнообразие белигеративных ландшафтов Винницкой области / Война И. М., Мудрак Г. В. // Науч. зап. Винницкого гос. пед. ун-та имени Михаила Коцюбинского. Серия: География. – Винница, 2010. – Вып. 21.– с. 22-29.
6. Гродзинский М.Д. Ландшафтные яруса западной части равнинного Крыма / Гродзинский М.Д.// Вестник Киев. ун-та. География, 1986, вып.28.
7. Почвы Украины: свойства, генезис, менеджмент плодородия: [за ред. В. И. Купчика] – К.: Кондор, 2007. – 414 с.
8. Денисик Г. И. Высотная дифференциация равнинных ландшафтов Украины: монография / Г. И. Денисик, Л. М. Кирилюк. – Винница: ПП "ТД "Едельвейс и К", 2010. – 236 с.
9. Денисик Г. И., Кирилюк Л. М., Чиж О. П., Война И. М. Высотная дифференциация равнинных ландшафтов Украины / Денисик Г. И., Кирилюк Л. М., Чиж О. П., Война И. М. // Науч. зап. Винницкого гос. пед. ун-та имени Михаила Коцюбинского. Серия: География. – Винница, 2006. – Вып. 11. – с. 5-11
10. Денисик Г. И., Чиж А. П. Лесостепные Полесья / Денисик Г. И., Чиж А. П. // Украинский географический журнал. – Киев, 2002. - № 3.– с. 26-29

11. Докучаев В. В. Избранные сочинения. Том III. Картография, генезис и классификация почв / Докучаев В. В. - М.: Государственное издательство сельскохозяйственной литературы, 1949. - 447 с.
12. Карандеева М. В. К вопросу о зональности рельефа на примере Русской равнины / М. В. Карандеева // Ученые записки МГУ. Геоморфология, 1956. - Вып. 182. - с. 103-111.
13. Маринич А. М. Геоморфология Южного Полесья / Маринич А. М. - К.: Издательство Киевского университета, 1963. - 252с.
14. Мещеряков Ю. А. Рельеф СССР (Морфоструктура и морфоскульптура) / Мещеряков Ю. А. - М.: Мысль, 1972. - 519с.
15. Мильков Ф. Н. А. Н. Краснов - географ и путешественник / Ф. Н. Мильков. - М.: ГЕОГРАФИЗ, 1955. - 176 с.
16. Мильков Ф. Н. Воздействие рельефа на растительность и животный мир / Мильков Ф. Н. - М.: Географиз, 1953. - 164 с.
17. Мильков Ф. Н. Ландшафтная сфера Земли / Мильков Ф. Н. - М.: Мысль, 1970. - 207 с.
18. Мильков Ф. Н. О явлении вертикальной дифференциации ландшафтов на Русской равнине. / Мильков Ф. Н. // Вопросы географии. - М.: Полиграфкнига, 1947. - Сб. 3. - с. 87-102.
19. Погребняк П. С. Лесная экология и типология леса (избранные труды) / Погребняк П. С. - К.: Наукова думка, 1993. - 496 с.
20. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование / [Маринич А. М., Пашенко В. М., Шищенко П. Г.]. - К.: Наук. думка, 1985. - 224 с.
21. Природа Украинской ССР. Почвы: [Отв. ред. Н. Б. Вернандер, Д. А. Тютюнник]. - К.: Наукова думка, 1986. - 216 с.
22. Природа Украинской ССР. Растительный мир: [Отв. ред. Ю. Р. Шеляг-Сосонко]. - К.: Наукова думка, 1985. - 208 с.
23. Прозоровский Н. А. Очерк растительного покрова центрально-черноземных областей (Воронежской, Курской, Орловской и Тамбовской) / Прозоровский Н. А. // Вопросы географии. Преобразование степи и лесостепья. М.: Государственное издательство географической литературы, 1949. - Сборник 13. - с. 107-166.
24. Ремезов Н. П. Лесное почвоведение / Ремезов Н. П., Погребняк П. С. - М.: Лесная промышленность, 1965. - 324 с.
25. Сочава В. Б. Новейшие вертикальные движения земной коры и растительный покров / Сочава В. Б. // Землеведение. Новая серия. Том III (XLIII). М.: Изд-во Московского общества испытателей природы, 1950. - с. 32-45
26. Тарасюк М. Ф. Атмосферный климат как основной фактор формирования почвенного климата Волынского Полесья / Тарасюк М. Ф. // Наук. весен. Волыньського нац. Ун-та імені Лесі Українки. Географічні науки. - 2011. - № 18. - с. 39-44.
27. Тененева Т. П. К изучению структуры почвенного покрова Полесья с помощью дистанционных методов./ Тененева Т. П. // Агрохимия и почвоведение. Почвы - основа благосостояния государства, забота каждого. Книга 2. - Харьков, 2006. -с. 166-168.
28. Тимофеев Д. А. Терминология общей геоморфологии / Тимофеев Д. А., Уфимцев Г. В., Онухов Ф. С. - М.: Наука, 1977. - 200с.
29. Фролов А. А., Черкашин А. К. Высотный градиент как комплексный фактор формирования микроразнообразия ландшафтов и серийности геосистем / Фролов А. А., Черкашин А. К. // География и природные ресурсы.- Новосибирск: Акад. изд-во "ГЕО", 2012. - № 1. - с. 14-24.
30. Энциклопедический словарь географических терминов. / [Гл. ред. С. В. Калесник]. - М.: "Сов. Энциклопедия", 1968. - 440 с.

References:

1. Buchinskiy I.E. Impact of small hills on rainfall / Buchinskiy I.E. // Meteorology and Hydrology. Leningrad: Hydrometeorological Publishing House, 1953. - Vol. 6. - p. 20-22.
2. Buchynkyi I. E. Climate of Ukraine / Buchynskyi E. I. - Leningrad: HYMYZ - 1960. - 130 p.
3. Veremeyenko S.I., Kovbasiuk N.V. Features of formation temperature lehkosuhlynkovoho dark gray soil, depending on the terrain. / Veremeyenko S.I., Kovbasiuk N.V. // Agricultural Chemistry and soil science. The soil - the basis of the welfare state, taking care of everyone. Book 2. - Kharkiv, 2006. -p. 24-26.

4. Voina I. Altitude differentiation and diversity of rural settler landscapes Vinnitsa Transnistria / Voina I. // Science. app. Vinnitsa state. ped. Univ name Kotsiubynskyi. Series: Geography. - Ball, 2008. - Vol. 17.- p. 68-74.
5. Voina I., G. Mudrak Altitude differentiation and diversity of landscapes belihieratyvnyh Vinnytsia Oblast / Voina I., Mudrak G. V. // Science. app. Vinnitsa state. ped. Univ name Kotsiubynskyi. Series: Geography. - Vinnitsa, 2010. - Vol. 21.- p. 22-29.
6. Grodzinsky M. D. Landscape tiers western part of Crimea plain / Grodzinsky ppm. // Bulletin of Kyiv. Univ, 1986, vol.- 28.
7. Soils Ukraine: properties, genesis, fertility management: [ed. V.I. Kupchik] - C.: Condor, 2007. - 414 p.
8. Denysyk G.I. Altitude differentiation flat landscapes of Ukraine: Monography / G.I. Denysyk, L.M. Kyrylyuk. - Vinnitsa PE "TD" Edelweiss & K ", 2010. - 236 p.
9. Denysyk G.I., Kyrylyuk L.M., Chyg O.P., Voina I. Altitude lowland landscapes differentiation Ukraine / Denysyk G.I., Kyrylyuk L.M., Chyg O.P., Voina I.M. // Science. app. Vinnitsa state. ped. Univ name Kotsiubynskyi. Avg. Geography. - Vinnitsa, 2006. - Vol. 11. - p. 5-11.
10. Denysyk G. Chyg A. P Steppe Polissya / Denysyk G. Chyg A.P. // Ukrainian Geographical Journal. - Kyiv, 2002. - № 3.- p. 26-29
11. Dokuchaev V.V. Favourites essay. Volume III. CARTOGRAPHY, soil genesis and classification / Dokuchaev V.V. - M.: Publishing Gosudarstvennoye selskohozyaystvennoy literature, 1949. - 447 p.
12. Karandeeva M.V. On the issue of zoning relief on the example of the Russian Plain / M.V. Karandeeva // Scientific notes of the Moscow State University. Geomorphology, 1956. - Vol. 182. - p. 103-111.
13. Marinich A.M. geomorphology Southern Polesya / A.M. Marinich - K.: Publishing the Kiev University, 1963. - 252s.
14. Meshcheryakov Y. A. Rrelief USSR (morphostructures and morfoskoprtura) / A. Meshcheryakov - M.: Thought, 1972. - 519s.
15. Milkov F.N. A.N. Krasnov - geographer and traveller / F.N. Milkov. - M.: HEOHRAFHYZ, 1955. - 176 p.
16. Milkov F.N. Relief Impact on vegetation and peace Animals / Milkov F.N. - M.: Heohrafhyz, 1953. - 164 p.
17. Milkov F.N. Landscape sphere of the Earth / Milkov F.N. - Moscow: Thought, 1970. - 207 p.
18. Milkov F.N. About phenomenon of altitude differentiation landscapes in Russian plain / Milkov F.N. // Questions geographers. - M.: Polyhrafknyha, 1947. - Vol. 3. - p. 87-102.
19. P. Pogrebnyak Forest Ecology and Forest typology (selected works) / Pogrebnyak P.S.- K.: Naukova Dumka, 1993. - 496 p.
20. The nature of the Ukrainian SSR. Landscapes and physical-geographical regionalization / [A.M. Marinich, Pashchenko, V.M., Shishchenko P.G.]. - K.: Naukova Dumka, 1985. - 224 p.
21. The nature of the Ukrainian SSR. Soils: [Resp. Ed. N.B. Vernander D.A. Tyutyunnik]. - K.: Naukova Dumka, 1986. - 216 p.
22. The nature of the Ukrainian SSR. The flora [Resp. Ed. R. Yu-Shelyag Sosonko]. - K.: Naukova Dumka, 1985. - 208 p.
23. Prozorovsky N.A. Essay vegetation Central Black Earth region (Voronezh, Kursk, Orel and Tambov) / Prozorovsky N.A. // Questions of geography. Convert steppe and forest steppe. M.: State publishing geographic linteratury, 1949. - Vol. 13 - p. 107-166.
24. Remezov N.P. Forest soil science / N.P. Remezov, Pogrebnyak, P.S. - M.: Forest Industry, 1965. - 324 p.
25. Sochava V.B. Newest vertical movements of the earth's crust and vegetation / Sochava V.B. // geography. New series. Volume III (XLIII). M.: Publishing House of the Moscow Society of Naturalists, 1950. - p. 32-45
26. Tarasyuk M.F. Atmospheric climate as a major factor in the formation of soil climate Volyn Polissya / Tarasyuk MF // Science. springs. Volynskogo nat. Univ Lesya Ukrainka. Geographical sciences. - 2011. - № 18. - p. 39-44.
27. Teneneva T.P. To the study of the structure of the soil cover Polesie using remote sensing methods. / Teneneva T.P. // Agricultural Chemistry and soil science. Soil - the basis of the welfare state, care kazhdogo. Kniga 2. - Kharkiv, 2006. c. 166-168.
28. Timofeev D.A. Terminology general geomorphology / D.A. Timofeev, G.V. Ufimtsev, Onuch F.S. - M.: Nauka, 1977. - 200c.

29. Frolov A.A., Cherkashin A.K. Altitudinal gradient as a complex factor in the formation of landscapes and serial microzonal Geosystems / Frolov A.A., Cherkashin A.K. // Geography and natural resursy.- Novosibirsk Acad. edition of "Marketing", 2012. - № 1. - p. 14-24.
30. Encyclopedic Dictionary of geographic terms. / [Resp. Ed. S.V. Kalesnik]. - М .: "Sov. Encyclopedia ", 1968. - 440 p.

УДК 911.375.635 (477.86)

Закутинська Ірина Іванівна

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»,
м. Івано-Франківська, Україна,
e-mail: zakutynskairina@gmail.com

ОПТИМІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В ПРИМІСЬКІЙ ЗОНІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА

Мета. Метою дослідження є аналіз структури землекористування у різних підзонах умовної приміської зони Івано-Франківська.

Методика. Для характеристики структури землекористування нами запропонована модель умовної приміської зони. У ході нашого дослідження дану модель ми поділили на 5 км, 10 км, 15 км, 20 км підзони. На основі цього поділу ми аналізували структуру землекористування у межах умовної приміської зони Івано-Франківська.

Результати. Загалом ми простежили певну закономірність щодо зміни забезпечення населення сільськогосподарськими землями по підзонах. Виявили певні закономірності у безпосередній близькості від Івано-Франківська. Досліджено соціально-економічні особливості землекористування в приміській зоні, динамічні і структурні тенденції, ефективність використання земельних ресурсів приміської зони Івано-Франківська. З'ясовано, що зміна структури землекористування в різних концентричних колах (м. Івано-Франківськ) відображає зміни в спеціалізації сільського господарства. З віддаленням від обласного центру суттєво зменшується частка ріллі, садів та інших багаторічних насаджень в структурі.

Наукова новизна. Проведенні дослідження забезпечення сільськогосподарськими угіддями та лісовими площами мешканців умовної приміської зони Івано-Франківська (станом на 1.01.2009 р.) свідчать, про певну закономірність щодо зміни забезпечення населення сільськогосподарськими землями по підзонах.

Практична значимість. Спостерігаються суттєві територіальні відміни у структурі розміщення сільськогосподарських угідь, насамперед, під впливом дії природно-географічних чинників, домінуючими з-поміж яких є розміщення приміської зони Івано-Франківська в рівнинній, передгірській та гірській територіях. Значний вплив на формування сучасної структури землекористування мають і соціально-економічні чинники, серед яких: давня господарська освоєність території, висока щільність населення та історичні навички мешканців у веденні господарства.

Ключові слова: землекористування, приміська зона, сільськогосподарські угіддя, оптимізація використання земельних ресурсів.

УДК 911.375.635 (477.86)

Закутинская Ирина Ивановна

ГВУЗ «Прикарпатский национальный университет
имени Василия Стефаника», г. Ивано-Франковск,
Украина,
e-mail: zakutynskairina@gmail.com

ОПТИМИЗАЦИЯ СТРУКТУРЫ ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ В ПРИГОРОДНОЙ ЗОНЕ ИВАНО-ФРАНКОВСКА

Цель. Целью исследования является анализ структуры землепользования в разных подзонах условной пригородной зоны Ивано-Франковска.

Методика. Для характеристики структуры землепользования нами предложена модель условной пригородной зоны. Для характеристики структуры землепользования нами предложена модель условной пригородной зоны. В ходе нашего исследования данную модель мы разделили на 5 км, 10 км, 15 км, 20 км подзоны. На основе этого разделения мы анализировали структуру землепользования в пределах условной пригородной зоны Ивано-Франковска.

Результаты. В целом мы проследили определенную закономерность относительно изменений обеспечения населения сельскохозяйственными землями по подзонам. Обнаружили определенные закономерности в непосредственной близости от Ивано-Франковска. Исследовано социально-экономические особенности землепользования в пригородной зоне, динамические и структурные тенденции, эффективность использования земельных ресурсов пригородной зоны Ивано-Франковска. Исследовано, что изменение структуры землепользования в разных концентрических кругах (г. Ивано-Франковск) отображает изменения в специализации сельского хозяйства. С отдалением от областного центра существенно уменьшается часть пашни, садов и других многолетних насаждений, в структуре.

Научная новизна. Проведении исследования обеспечения сельскохозяйственными угодьями и лесными площадями обитателей условной пригородной зоны Ивано-Франковска (состоянием на 1.01.2009 г.) свидетельствуют, об определенной закономерности относительно изменения обеспечения населения сельскохозяйственными землями по подзонам.

Практическая значимость. Наблюдаются существенные территориальные отмены в структуре размещения сельскохозяйственных угодий, в первую очередь, под воздействием действия естественно географических факторов, доминирующими среди которых являются размещения пригородной зоны Ивано-Франковска в равнинной, предгорной и горной территориях. Значительное влияние на формирование современной структуры землепользования имеют и социально-экономические факторы, среди которых: давняя хозяйственная освоенность территории, высокая плотность населения и исторические навыки обитателей, в ведении хозяйства.

Ключевые слова: землепользование, пригородная зона, сельскохозяйственные угодья, оптимизация использования земельных ресурсов.

UDC 911.375.635 (477.86)

Zakutynska Iryna Ivanivna

SHEI "Vasyl Steanyk Precarpathian National
University", Ivano-Frankivsk, Ukraine,
e-mail: zakutynskairina@gmail.com

STRUCTURAL OPTIMAZATION OF NATURAL RESOURCES MANAGEMENT IN THE SUBURBAN AREA OF IVANO-FRANKIVSK

Aim. The aim of this investigation is analysis of the structure of natural resources management in different subzones of a provisional suburban area in Ivano-Frankivsk.

Methods. To characterize the structure of natural resources management we have suggested a model of provisional suburban area. In the process of our investigation we have divided the model into 5-km, 10-km, 15-km and 20-km subzones. Taking into consideration such a division we have analyzed the structure of natural resources management within a provisional suburban area in Ivano-Frankivsk.

Results. Social and economic peculiarities of natural resources management in suburban zone, dynamic and structural tendencies, effectiveness of natural resources management in suburban area in Ivano-Frankivsk have been investigated. Changes in the structure of natural resources management in different concentric circles (Ivano-Frankivsk city) have been found to reflect changes in the specialization of agriculture. The farther is the city centre, the less is a tilled area, gardens and perennial plantations in the structure.

Scientific novelty. Studies concerning the provision of people in the provisional suburban area in Ivano-Frankivsk (as on 1.01.2009) with agricultural lands and forest areas show some regularities dealing with changes in supply of agricultural lands in subzones.

Practical significance. Essential territorial differences in the structure of location of agricultural fields are observed, especially under the influence of natural and geographical factors, location of the suburban area of Ivano-Frankivsk on the flat, piedmont and mountainous territories being predominant. Social and economic factors, such as former agricultural use of lands, high density in population and historical skills of people in maintaining agriculture have considerable influence on the structure of natural resources management, too.

Key words: natural resources management, suburban area, agricultural lands, optimization of natural resources management.

Постановка проблеми. За сучасних умов бурхливого розвитку житлового і промислового будівництва, суцільної урбанізації, особливої актуальності набуває проблема оптимізації міських територій [18]. Динамічні зміни в суспільному житті, вітчизняній економіці мали безпосередній вплив на характер земельної реформи, що у свою чергу призвело до серйозних змін у цільовому використанні земельних ресурсів. Особливо ці процеси проявилися в регіонах, які завжди були достатньо привабливими щодо індивідуального житлового будівництва, рекреації та заняття підприємництвом. Саме до них належать і приміські території. Відбувається приватизація земель та здійснення нових планів розвитку міст або розширення їх територій. Одним з найважливіших факторів забезпечення надійного функціонування міст та приміських територій є вирішення проблем, пов'язаних з ефективним використанням земель в містах та приміських зонах, оптимальним розміщенням галузей національного господарства на них, комплексною оцінкою приміських територій та збереженням природно-ресурсного потенціалу, а також збереження екологічної рівноваги. Однак, необхідно виконувати детальні дослідження щодо підходів до управління земельними ресурсами як поліфункціональним та багатоаспектним об'єктом з урахуванням внутрішньорегіональних диспропорцій соціально-економічного розвитку територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження, що пов'язані з регіональними проблемами землекористування, набули в останній час значного розширення завдяки розвитку науки про регіональні системи, розселення в них, урбанізацію та їх раціональне використання. Особливе значення в цих питаннях посідають дослідження Є. Алаєва [1], Ю. Білоконя [2], М. Габреля [4], В. Джамана [5], М. Дьоміна [6], Ш. Ібатуліна [7], С. Іщука [8], П. Кахничя [9], Є. Ключниченка [10], Г. Лаппо [11], В.

Нудельмана [12], Ю. Палеха [13], Е. Перцика [14], Б. Посацького [15], О. Топчієва [16], Дж. Форрестера [17] та інші.

Формулювання цілей статті. Мета даної статті є дослідження територіальних особливостей землекористування у межах приміської зони Івано-Франківська.

Виклад основного матеріалу. Необхідною умовою розвитку приміської зони Івано-Франківська є оптимізація землекористування, які дають можливість визначити існуючі типи землекористувань, виявити зміни, які відбуваються у зв'язку з ростом та реконструкцією міста.

Ми виділили умовну приміську зону, яка відповідає колу радіусом 20 км., який проведений від географічного центру м. Івано-Франківська. Радіус є орієнтованим розміром приміської зони для міст розміру Івано-Франківська (225 тис. осіб). Така відстань теоретично відповідає прийнятим для великого міста межам прояву агломераційного ефекту [16, с. 285]. Таким чином, в окреслену приміську зону увійшли території 7 районів (Тисменицький, Богородчанський, Тлумацький, Надвірнянський, Коломийський, Галицький, Калуський), а також Івано-Франківська міська рада. Всього тут знаходиться 79 сільських рад, 2 міста (Івано-Франківськ, Тисмениця), 3 селищні ради (Богородчанська, Лисецька, Єзупольська).

Характер землекористування є важливим індикатором зміни способу життя населення умовної приміської зони Івано-Франківська. Зайнятість населення здебільшого детермінується наявністю необхідних для її забезпечення умов, у селах – достатніми за площею земельними ділянками. Ми виходимо з засадничої тези про те, що зміна забезпечення сільського населення придатними для сільськогосподарського обробітку землями, чи землями лісового фонду свідчить про сприятливість / несприятливість умов для збереження сільського способу життя. Внаслідок збільшення чисельності населення в окремих приміських селах, а також відчуження сільськогосподарських ділянок під потреби котеджної і багатоповерхової забудови показник забезпечення сільськогосподарськими ділянками мав би зменшуватися і свідчити про зростання урбанізованості певного населеного пункту. Розглянемо найважливіший показник – забезпечення селян умовної приміської зони сільськогосподарськими угіддями.

Таблиця 1.

Характер забезпечення сільськогосподарськими угіддями та лісовкритими площами мешканців умовної приміської зони Івано-Франківська (станом на 1.01.2009 р.)

Підзона	с.-г.землі загалом, га/ос.	рілля, га/ос.	Сади, багаторічні насадження, га/ос.	Сіножаті, га/ос.	Пасовища, га/ос.	Перлоги, га/ос.	Ліси та лісовкриті площі, га/ос.
5-км	0,29	0.23	0,02	0,01	0,03	-	0,08
10-км	0,60	0.39	0,02	0,03	0,07	0,27	0,68
15-км	0,87	0.51	0,02	0,03	0,15	0,09	0,40

20-км	0,95	0,59	0,01	0,05	0,18	0,24	0,62
УПЗ загалом	0,56	0,37	0,02	0,3	0,09	0,06	0,31

Загалом можемо простежити певну закономірність щодо зміни забезпечення населення сільськогосподарськими землями по підзонах (див. табл. 1.). Найбільш чітко простежується зменшення забезпечення ріллею, пасовищами і сіножатями в напрямку від периферії ситеми розселення до її центральної частини. Це цілком очікувана закономірність, оскільки більша щільність населених пунктів і більша площа забудованих територій у безпосередній близькості від Івано-Франківська пояснюють меншу площу земель сільськогосподарського призначення. Тут триває подальше розширення забудованих земель, а, отже, сільськогосподарське виробництво буде все менш доцільним. Це змінюватиме спосіб життя населення в напрямку від сільського до міського.

Необхідною умовою розвитку приміської зони Івано-Франківська є структура землекористування. У класичній географічній моделі ізольованої держави Й. фон Тюнена виділено чітку спеціалізацію сільського господарства в окремих концентричних зонах залежно від їх віддаленості від міського центру. Модель містить чотири зони, або кільця, сільськогосподарської спеціалізації, що оточують ринковий центр. Перший і найближчий пояс – зона інтенсивного і молочного господарства. Друга зона – ареал лісів, котрі використовуються як паливо і як деревина. Далі йде третє кільце екстенсивних польових культур. Четверта і остання зона зайнята розведенням худоби [3].

Таблиця 2.

Структура землекористування у різних підзонах умовної приміської зони Івано-Франківська (% , 2009 р.)

Підзони	Рілля	Сади, інші багаторічні насадження	Сінокоси	Пасовища	Перелogi
5-км	78	10	3	8	1
10-км	76	3	5	12	4
15-км	66	4	6	15	9
20-км	62	1	5	19	13
УПЗ загалом	66	3	5	16	10

Ми чітко усвідомлюємо, що подана модель стосується господарських реалій XVIII-XIX ст. та імперативно переносити її на умовну приміську зону Івано-Франківська у XXI ст. не варто. Все ж деякі закономірності просторової диференціації землекористування за її допомогою можна простежити. Івано-Франківськ і його приміська зона знаходяться на доволі однорідній у фізико-географічному відношенні рівнинній території, тому зміна структури землекористування (у загальних рисах відображає спеціалізацію сільського господарства) у різних концентричних підзонах цілком очікувана (див. табл. 2.). З віддаленням від

обласного центру суттєво зменшується частка ріллі, садів та інших багаторічних насаджень у структурі землекористування і збільшується кількість пасовищ та перелогів. Отже, в загальних рисах модель фон Тюнена «працює» в окремих підзонах умовної приміської зони Івано-Франківська і досить коректно пояснює просторову диференціацію землекористування.

Наявна в нашому розпорядженні база даних дає можливість установити динаміку структури земель за призначенням (див. табл. 3).

Таблиця 3.

Розподіл земель за призначенням сільських рад у межах умовної приміської зони Івано-Франківська (%)

Підзони	Землі під будівлями для обслуговування житлового будинку та госп. приміщень			Землі для ведення особистого селянського (підсобного) господарства			Землі для товарного виробництва		
	2001 р.	2005 р.	2001-2005, %	2001 р.	2005 р.	2001-2005, %	2001 р.	2005 р.	2001-2005, %
5-км	15	24	+9	82	76	-6	3	0	-3
10-км	10	30	+20	79	66	-13	11	4	-7
15-км	10	19	+9	83	68	-15	7	13	+6
20-км	8	11	+3	79	67	-12	13	22	+9
УПЗ загалом	10	17	+7	80	66	-14	10	15	+5

Суттєво зросла відносна частка земель під будівлями для обслуговування житлового будинку та господарських приміщень. Максимальний простір спостерігається у 10-км підзоні. У межах усієї умовної приміської зони Івано-Франківська відбувається скорочення відносної частки земель для ведення особистого сільського господарства, а це свідчить про наявність субурбанізаційних процесів.

Висновок. Внаслідок збільшення чисельності населення в окремих приміських селах, а також відчуження сільськогосподарських ділянок під потреби котеджної і багатоповерхової забудови, показник забезпеченості сільськогосподарськими угіддями зменшується і свідчить про зростання урбанізованості території. Спостерігаємо чітку просторову закономірність щодо зменшення забезпеченості сільськогосподарськими угіддями мешканців умовної приміської зони у напрямку від периферії до ядра, що відображає зміну способу життя від сільського до міського внаслідок обмежених можливостей для сільського господарства у безпосередній близькості від Івано-Франківська. Щодо структури землекористування, то з віддаленням до обласного центру частка ріллі та багаторічних насаджень

зменшується, збільшується частка пасовищ та перелогів. Найбільш чітко простежується зменшення забезпеченості сільськогосподарськими угіддями загалом та зокрема ріллею, пасовищами і сіножатями в напрямку від периферії системи розселення до її центральної частини. Це цілком очікувана закономірність, оскільки більша щільність населених пунктів і зростаюча площа забудованих територій у безпосередній близькості від Івано-Франківська пояснюють меншу площу земель сільськогосподарського призначення.

Оптимізація земель та раціональне їх використання потребують узгодження питань землекористування на всіх рівнях – від місцевого до державного, врахування інтересів як окремих громадян, громад, так і суспільства в цілому.

Список використаних джерел

1. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география. Понятийно-терминологический словарь / Э. Б. Алаев. – М. : Мысль, 1983. – 290 с.
2. Білоконь Ю.М. Управління розвитком територій (Планувальні аспекти) / Білоконь Ю.М. – К. : Укрархінформ, 2002. – 148 с.
3. Блій Г. Географія: світи, регіони, концепти: пер. з англ. / Блій Г. де, Муллер П., Шаблій О. – К. : Либідь, 2004. – 740 с.
4. Габрель М.М. Великі міста в адміністративно-територіальній структурі України: роль та перспективи / М.М. Габрель // Містобудування та територіальне планування. Науково-технічний збірник. – 2009. – №32. – С. 127–140.
5. Джаман В.О. Регіональні системи розселення: демогеографічні аспекти / В.О. Джаман. – Чернівці : Рута, 2003. – 392 с.
6. Демин Н.М. Управление развитием градостроительных систем / Демин Н.М. – К. : Будивельник, 1991. – 184 с.
7. Ібатуллін Ш. І. Визначення меж і напрямів розвитку міської агломерації / Ш. І. Ібатуллін // Землеустрій і кадастр. – 2007. – № 2. – С. 25-36.
8. Іщук С. І. Територіально-виробничі комплекси і економічне р-нування (методологія, теорія). / Іщук С. І. – К. : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1996. – 244 с.
9. Кахнич П. Ф. Оптимізація структури територій ПЗ великих міст (на прикладі м. Рівне) : автореф. дис. ... канд. техн. наук : 05.24.04 / Петро Федорович Кахнич. – К., 2006. – 16 с.
10. Ключниченко Є. Є. Управління містом: навч. посібник. / Ключниченко Є.Є. – К. : КНУБА, 2003. – 259 с.
11. Лаппо Г.М. География городов. Учебное пособие / Г.М. Лаппо. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1997. – 480 с.
12. Нудельман В. Вдосконалення адміністративно-територіального устрою України / В. Нудельман // Регіональна економіка. – 2001. – № 3. – С. 126 – 130.
13. Палеха Ю. М. Суспільно-географічні закономірності зонування території населених пунктів України для грошової оцінки їх земель / Палеха Ю. М. // Український географічний журнал. — 2002. — №3. — С. 45—49.
14. Перцик Е.Н. Геоурбанистика / Е.Н. Перцик. – М. : Академия, 2009. – 432 с.
15. Посацький Б. С. Основи урбаністики. Територіальне і просторове планування : навч. посіб. / Посацький Б. С. – Л. : Вид-во Нац. ун-ту Львів. політехніка, 2010. – 342 с.
16. Топчієв О.Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики : навч. посіб. / Топчієв О.Г. – Одеса : Астропринт, 2005. – 632 с.
17. Форрестер Дж. Динамика развития города: монография / Форрестер Дж. – М. : Прогресс, 1974. – 287 с.
18. Zakutynska I. Social-Geographic Bases of Agricultural Profile Formation in Suburban Zones of Big Cities within Ukrainian Agro-Industrial Regions (Through the Example of the City of Ivan0-Frankivsk) / I. Zakutynska, R. Slyvka, M. Zayachyk // International Journal of Agriculture and Griup Sciences. – 2014. – Vol. 7. – P. 1434-1438

Список использованных источников:

1. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география. Понятийно-терминологический словарь / Э. Б. Алаев. – М. : Мысль, 1983. – 290 с.
2. Билоконь Ю.М. Управление развитием территорий (Планировочные аспекты) / Билоконь Ю.М. – К. : Укрархинформ, 2002. – 148 с.
3. Блий Г. География: миры, регионы, концепты: тэр. из англ. / Блий Г. где, Муллер П., Шаблий О. – К. : Лыбидь, 2004. – 740 с.
4. Габрель М.М. Большие города в административно-территориальной структуре Украины: роль и перспективы / М.М. Габрель // Градостроения и территориальное планирование. Научно-технический сборник. – 2009. – №32. – С. 127–140.
5. Джаман В.О. Региональные системы расселения: демографични аспекты / И.о. Джаман. – Черновцы : Рута, 2003. – 392 с.
6. Демин Н.М. Управление развитием градостроительных систем / Демин Н.М. – К. : Будивельник, 1991. – 184 с.
7. Ибатуллин Ш. И. Визначення пределов и направлений развития городской агломерации / Ш. И. Ибатуллин // Землеустройство и кадастр. – 2007. – № 2. – С. 25-36.
8. Ищук С. И. Территориально-виробничі комплексы и экономическое р-нування (методология, теория). / Ищук С. И. – К. : Украинско-финский институт менеджмента и бизнеса, 1996. – 244 с.
9. Кахнич П. Ф. Оптимизация структуры территорий ПЗ больших городов (на примере м. Ровно) : автореф. дис. ... канд. техн. наук : 05.24.04 / Петр Федорович Кахнич. – К., 2006. – 16 с.
10. Ключниченко Е. Е. Управління городом: навч. посіб. / Ключниченко Е.Е. – К. : КНУБА, 2003. – 259 с.
11. Лаппо Г.М. География городов. Учебное пособие / Г.М. Лаппо. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1997. – 480 с.
12. Нудельман В. Вдосконалення административно-территориального устрою України / В. Нудельман // Региональная экономика. – 2001. – № 3. – С. 126 – 130.
13. Палеха Ю. М. Суспільно-географічні закономірності зонирования території населених пунктів України для денежної оцінки їх земель / Палеха Ю. М. // Український географічний журнал. — 2002. — №3. — С. 45- 49.
14. Перцик Е.Н. Геоурбанистика / Е.Н. Перцик. – М. : Академия, 2009. – 432 с.
15. Посацкий Б. С. Основы урбанистики. Территориальное и пространственное планирование : навч. посіб. / Посацкий Б. С. – Л. : Изд-во Нац. ун-ту Львов. политехника, 2010. – 342 с.
16. Топчиев О.Г. Общественно географические исследование: методология, методы, методики : навч. посіб. / Топчиев О.Г. – Одесса : Астропринт, 2005. – 632 с.
17. Форрестер Дж. Динамика развития города: монография / Форрестер Дж. – М. : Прогресс, 1974. – 287
18. Zakutynska I. Social-Geographic Bases of Agricultural Profile Formation in Suburban Zones of Big Cities within Ukrainian Agro-Industrial Regions (Through the Example of the City of Ivan0-Frankivsk) / I. Zakutynska, R. Slyvka, M. Zayachyk // International Journal of Agriculture and Griup Sciences. – 2014. – Vol. 7. – P. 1434-1438

References:

1. Alaiev E.B. Sotzyalno-ekonomicheskaiia geografiia. Poniatino-terminologicheskii slovar (Social economic geography. Dictionary of terms and notions) / Alaiev E.B. – M.: Mysl, 1983. – 290 p.p.
2. Bilokon Yu.M. Upravlinnia rozvytkom terytorii (Planuvalni aspekty) (Management of territorial development (Planning aspects)) / Bilokon Yu.M. – K.: Ukrarhinform, 2002. – 148 p.p.
3. Blii H. Neohrafiia: svity, regiony, kontsepty: per. z anhl. (Geography: world, regions and concepts: translation from English) / Blii H., Muller P., Shablii O. – K.: Lybid, 2004. – 740 p.p.
4. Habrel M.M. Velyki mista v administratyvno-terytorialnii strukturi Ukrainy: rol ta perspektyvy (Large cities in the administrative territorial structure of Ukraine: their role and prospective) / Habrel M.M. // Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia. Naukovo-tehnichniy zbirnyk. – 2009. - №32. – P. 127-140.
5. Dzhaman V.O. Rehionalni systemy rozselennia: demohrafichni aspekty (Regional settlement systems: demographic aspects) / Dzhaman V.O. – Chernivtsi: Ruta, 2003. – 392 p.p.
6. Demin N.M. Upravleniie razvitiem gradostroitelnyh system (Management of town-planning systems) / Demin N.M. – K.: Budivelnik, 1991. – 184p.p.

7. Ibatullin Sh.I. Vyznachennia mezh i napriamiv rozvytku miskoi i ahlomeratsii (Definition of borders and directions of urban agglomeration development) / Ibatullin Sh.I. // *Zemleustriy i kadastr.* – 2007. - №2. – P. 25-36.
8. Ishchuk S.I. Terytorialno-vyrobnychi kompleksi i ekonomichne r-nuvannia (metodolohiia, teoriia) (Clusters and economical regioning (methodology, theory)) // Ishchuk S.I. – K.: Ukrainsko-finskyi instytut menedzhmentu i biznesu, 1996. – 244 p.p.
9. Kahnych P.F. Optymizatsiia struktury terytorii PZ velykyh mist (na prykladi m. Rivne) (Optimization of the territorial structure of PZ in large cities (on the basis of Rivne)) / avtoref. des. ... kand. tehn. nauk: 05.24.04 / Petro Fedorovych Kahnych. – K., 2006. – 16 p.p.
10. Kliushnychenko Ye.Ye. Upravlinnia mistom: navch. posibnyk (City management: textbook) / Kliushnychenko Ye.Ye. – K.: KNUBA, 2003. – 259 p.p.
11. Lapno G.M. Geografiia narodov. Uchebnoie posobiie (People's Geography. textbook) / Lapno G.M. – M.: Gumanit. izd. tsentr VLODOS, 1997. – 480 p.p.
12. Nudelman V. Vdoskonalennia administratyvno-terytorialnoho ustroiu Ukrainy (Perfecting administrative territorial system of Ukraine) / Nudelman V. // *Rehionalna ekonomika.* – 2001. - №3. – P. 126-130.
13. Paleha Yu.M. Syspilno-heohrafichni zakonomirnosti zonuвання terytorii naselenykh punktiv Ukrainy dlia hroshovoi otsinky iih zemel (Social geographic regularities of dividing Ukrainian settlements into zones for monetary valuation of their lands) / Paleha Yu.M. // *Ukrainskyi heohrafichniy zhurnal.* – 2002. - №3. – P. 45-49.
14. Pertsyk E.N. Heourbanistyka (Urban geography) // Pertsyk E.N. – M.: Akademiia, 2009. – 432 p.p.
15. Posatskyi B.S. Osnovy urbanistyky. Terytorialne i prostorove planuvannia: navch. posib. (Principles of Urban Studies. Territorial and spatial planning: textbook) / Posatskyi B.S. – L.: Vyd-vo Nats. un-tu Lviv. politehnika, 2010. – 342p.p.
16. Topchiiev O.H. Suspilno-heohrafichni doslidzennia: metodolohiia, metody, metodyky: navch. posib. (Social geographical studies: methodology, methods, approaches: textbook) / Topchiiev O.H. – Odesa: Astroprint, 2005. – 632 p.p.
17. Forrester J. Dynamika razvitiia goroda: monografiia (Dynamics of urban development: monograph) / M.: Progress, 1974. – 287 p.p.
18. Zakutynska I. Social-Geographic Bases of Agricultural Profile Formation in Suburban Zones of Big Cities within Ukrainian Agro-Industrial Regions (Through the Example of the City of IvanO-Frankivsk) / I. Zakutynska, R. Slyvka, M. Zayachyk // *International Journal of Agriculture and Griup Sciences.* – 2014. – Vol. 7. – P. 1434-1438

УДК 911.2 : 556.55 (477.82)

Ільїна Ольга Вікторівна,
кандидат географічних наук,
доцент

Пасічник Михайло Петрович

Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки, м Луцьк,
Україна
e-mail: olga-v-ilyina@rambler.ru
Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки, м Луцьк,
Україна
e-mail: beekeeper.misha@gmail.com

ГЕОХІМІЯ ДОННИХ ВІДКЛАДІВ ОЗЕРА МАЛЕ ЗГОРАНСЬКЕ (ВОЛИНСЬКЕ ПОЛІССЯ)

Мета роботи полягає у дослідженні донних відкладів озера Мале Згоранське за допомогою геохімічного аналізу золи (Fe_2O_3 , CaO , P_2O_5 , $\text{S}_{\text{заг.}}$, $\text{N}_{\text{заг.}}$, K_2O та ін.).

Методика дослідження ґрунтується на принципах ландшафтно-геохімічного підходу. При дослідженні використано галузевий геохімічний метод. Для вирішення поставлених завдань залучено результати власних досліджень авторів, фондові

матеріали Київської геологорозвідувальної експедиції, літературні джерела та картографічний матеріал.

Результати дослідження засвідчують, що донним відкладам оз. Мале Згоранське властиві характерні для Волинського Полісся фонові концентрації геохімічних показників, які не перевищують кларкових. Спостерігається чітка залежність між глибиною і вмістом біогенних елементів. Це пояснюється лімногенезисним розвитком озера, яке зараз перебуває на евтрофній стадії, де основне продуктивне значення мають біогенні елементи.

Наукова новизна полягає в тому, що авторами вперше здійснено комплексне геохімічне дослідження донних відкладів оз. Мале Згоранське, з'ясовані особливості поширення головних компонентів, розраховано коефіцієнт заповнення озерної улоговини відкладами.

Практична значимість. Виконане дослідження дозволить розширити базу аналітичних даних щодо розподілу та концентрації елементів у донних відкладах різнотипних озер Волинського Полісся. Отримані результати можуть бути використані для прогнозування змін у водоймі за різних ступенів антропогенного навантаження та гідрохімічних досліджень озера.

Ключові слова: оз. Мале Згоранське, донні відклади, діатомовий сапропель, органо-глинистий сапропель, геохімічний аналіз.

УДК 911.2 : 556.55 (477.82)

Ильина Ольга Викторовна,
кандидат географических наук,
доцент

Восточноевропейский национальный
университет имени Леси Украинки, г. Луцк,
Украина
e-mail: olga-v-ilyina@rambler.ru

Пасечник Михаил Петрович

Восточноевропейский национальный
университет имени Леси Украинки, г. Луцк,
Украина
e-mail: beekeeper.misha@gmail.com

ГЕОХИМИЯ ДОННЫХ ОСАДКОВ ОЗЕРА МАЛОЕ ЗГОРАНСКОЕ (ВОЛЫНСКОЕ ПОЛЕСЬЕ)

Цель работы заключается в исследовании донных отложений озера Малое Згоранское с помощью геохимического анализа золы (Fe_2O_3 , CaO , P_2O_5 , $\text{S}_{\text{об.}}$, $\text{N}_{\text{об.}}$, K_2O и др.)

Методика исследования основывается на принципах комплексного ландшафтно-геохимического подхода. В исследовании использован отраслевой геохимический метод. Для решения поставленных задач привлечены результаты собственных исследований авторов, фондовые материалы Киевской геологоразведочной экспедиции, литературные источники и картографический материал.

Результаты исследования показывают, что донные отложения оз. Малое Згоранское имеют характерные для Волинского Полесья фоновые концентрации геохимических показателей, не превышающих кларков. Наблюдается четкая зависимость между глубиной и содержанием биогенных элементов. Это объясняется лимногенезисным развитием озера, которое сейчас находится на евтрофной стадии, где основное продуктивное значение имеют биогенные элементы.

Научная новизна заключается в том, что авторами впервые осуществлено комплексное геохимическое исследование донных отложений оз. Малое Згоранское, изучены особенности распространения главнейших компонентов, рассчитан коэффициент заполнения озерной котловины отложениями.

Практическая значимость. Проведенное исследование позволит расширить базу аналитических данных по распределению и концентрации элементов в донных отложениях разнотипных озер Волынского Полесья. Полученные результаты могут быть использованы для прогнозирования изменений в водоеме при разных степенях антропогенной нагрузки и гидрохимических исследований озера.

Ключевые слова: оз. Малое Згоранское, донные отложения, диатомовый сапропель, органо-глинистый сапропель, геохимический анализ.

UDC 911.2 : 556.55 (477.82)

Ilyina Olga Viktorivna,
Candidate of Geographic Sciences,
Associate Professor
Pasichnyk Mykhailo Petrovych

Lesya Ukrainka Eastern European
National University, Lutsk, Ukraine,
e-mail: olga-v-ilyina@rambler.ru

Lesya Ukrainka Eastern European
National University, Lutsk, Ukraine,
e-mail: beekeeper.misha@gmail.com

GEOCHEMISTRY OF SEDIMENTS OF THE MALE ZGORANSKE LAKE (VOLYN POLISSYA)

The objective of this project is to study the sediments of the Male Zgoranske lake using geochemical analysis of ashes (Fe_2O_3 , CaO , P_2O_5 , $\text{S}_{\text{gen.}}$, $\text{N}_{\text{gen.}}$, K_2O , etc.).

The research methodology is based on the principles of landscape-geochemical approach. The nature of the research involves an application of a sectoral geochemical method. To achieve a defined objective the results of personal studies of the authors, file data of Kiev geological expedition, literary sources and a set of maps were used.

The results of the research show that the sediments of the Male Zgoranske lake are characterised by typical for Volyn Polissya background concentrations of geochemical indicators, which do not exceed Clarke indicators. There is also a strong relationship between the depth of location and content of biogenic elements. This is due to the limno-genesical particularities of the lake, which currently is at its eutrophic stage, when the biogenic elements play a central role.

Scientific novelty lies in the fact that a comprehensive geochemical study of the sediments of the Male Zgoranske lake was performed, peculiarities of the distribution of main components were pointed out, the fill factor of sediments in the lake basin was calculated.

The practical value of the research. This study will expand the base of analytical data on the topic of distribution and concentration of elements in sediments of different types of lakes in Volyn Polissya. The results can be used for hydro-chemical studies of the lake and for predicting changes in the water with different degrees of anthropogenic load.

Keywords: the Male Zhoranske lake, sediments, diatom sapropel, organo-clay sapropel, geochemical analysis.

Постановка проблеми. Озерна водойма в межах свого басейну є базисом акумуляції осадового матеріалу. З моменту виникнення озеро стає природним резервуаром для надходження та накопичення мінеральних і органічних речовин. Хімічний склад відкладів є важливим показником стану водойми, оскільки відображає величину нагромадження речовини, а також масштаби і швидкість надходження матеріалу у водойму.

Знання закономірностей розподілу, динаміки складу відкладів і чинників, які їх визначають, необхідне для науково обґрунтованого прогнозування розвитку водойм під впливом техногенного навантаження і

розробки раціональних схем їх використання, залежно від складу та властивостей.

Тому дослідження процесів седиментації та особливостей формування донних відкладів озер є актуальним завданням сучасних літогенетичних і геохімічних досліджень. Особливу актуальність ці дослідження набувають у місцях активного антропогенного навантаження, де є необхідність поглибленого й комплексного дослідження донних відкладів водойм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями просторово-географічного вивчення акумуляції та хімічного складу речовини донних відкладів озер займалися вітчизняні [2–4] та зарубіжні дослідники [1, 5–6]. Окремі лімнологіко-геохімічні аспекти розглянув Л. В. Ільїн [2], зокрема, узагальнив показники концентрації та диференціації мікроелементів, розробив методику ландшафтно-геохімічної оцінки донних відкладів. Вагомий внесок у аспекти геохімічних досліджень зробив російський дослідник Д. А. Субетто [5]. Геохімічним дослідженням озер присвячені праці білоруських дослідників А. Л. Жуховицької, В. А. Генералової [1]. Окремі аспекти оцінки геохімії донних відкладів розглянуто в роботах, які присвячені комплексним дослідженням озерних екосистем Українського Полісся [2–3]. Проте питання літогенезису та геохімії донних відкладів і досі залишається недостатньо вивченим.

Формулювання цілей статті. Мета роботи полягає у розкритті особливостей хімічного складу та розподілу донних відкладів озера Мале Згоранське Любомльського адміністративного району Волинської області – типової водойми регіону. Основна увага приділена вивченню хімічного складу золи донних відкладів (Fe_2O_3 , CaO , P_2O_5 , $\text{S}_{\text{заг}}$, $\text{N}_{\text{заг}}$, K_2O та ін.). Досягнення поставленої мети здійснено шляхом вирішення таких завдань:

- здійснення лімнологічного аналізу озера Мале Згоранське та його водозбору;
- з'ясування особливостей просторового розподілу найголовніших геохімічних показників донних відкладів озера.

Виклад основного матеріалу. Озеро Мале Згоранське (51°22' пн. ш., 23°59' сх. д.) розташоване на території ландшафтного заказника загальнодержавного значення «Згоранські озера». Водойма карстового походження, має неправильну овальну форму і дещо витягнута з півночі на південь. Довжина озера – 0,75 км, максимальна ширина – 0,62 км, площа – 0,31 км². Береги озера, за виключенням південного, низькі, заболочені, порослі лісом та чагарниками. Озеро з півночі та заходу заростає очеретом звичайним, кугою озерною, водоперицею звичайною, рдесником. Загальна площа водозбору 3,06 км², з них на долю природного ландшафту припадає 2,0 км² (лісові насадження – 1,44 км², болота – 0,25 км²), на антропогенний – 1,06 км² (землі сільськогосподарського призначення). Озеро безстічне, розташоване на висоті 172,4 м над рівнем моря. Берегова лінія слабо почленована. Влітку водойма використовується для купально-пляжного відпочинку.

Дно озера піщане, з товщиною донних відкладів місцями до 8 м. Максимальна їхня потужність спостерігається у центральній та південній частині улоговини (до 8 м), поступово зменшуючись (до 1 м) на північ. За даними Київської геологорозвідувальної експедиції, в озері Мале Згоранське розвідано 118 тис. т балансових запасів сапропелів. У межах водного дзеркала зосереджено 114 тис. т (4 тис. т на західному березі перекриті шаром торфу). Середня потужність сапропелів складає 3,4 м.

З метою уточнення особливостей формування донних відкладів озера Мале Згоранське нами визначений коефіцієнт заповнення озерної улоговини відкладами (K_z), який становить 0,47. Він є характерним для евтрофних озер (0,25–0,60), в яких швидкими темпами проходить процес природної сукцесії.

Донні відклади представлені органо-глинистим сапропелем (87,2 %), який потужним шаром залягає у центральній та південній частині водойми. Запаси при 60 % вологості становлять – 103 тис. т. Характерною особливістю такого сапропелю є переважання кремнієвих фракцій. Вміст частинок глини тут коливається в межах 25–55 %, аморфного детриту – 20–25 %, синьозелених водоростей – 5–10%, продуктів розкладу рослин 5–10 %, тваринних решток – 5–15 %. У незначній мірі (<5 %) спостерігаються вкраплення протококових та діатомових водоростей. Цей вид сапропелю найбільш придатний для використання у сільському господарстві: як меліорант для нейтралізації кислих ґрунтів, та в якості кормових добавок [4].

Органо-глинистий сапропель має високі теплові та пластичні властивості, насичений мікроелементами, ферментами, вітамінами тощо. Препарати на його основі застосовують у грязелікуванні та косметології [6].

Придонний шар відкладів представлений діатомовим сапропелем. Нагромадження діатомових осадів прямо пов'язане з розвитком діатомових водоростей. Така залежність існувала в епоху голоцену, в якій ці водорості мали вирішальну роль при седиментації матеріалу. Комфортними умовами для розвитку діатомових водоростей був прохолодний клімат із середньою кількістю атмосферних опадів та великою кількістю сонячних днів. Діатомові сапропелі більш поширені в озерах північних широт [5].

Діатомовий сапропель залягає шаром потужністю до 3,5 м і локалізований у центральній, найнижчій частині улоговини. Балансові його запаси становлять 15 тис. т, що відповідає 12,8 % від загальних, об'єм – 90 тис м³. За біотичним складом представлений продуктами розкладу діатомових водоростей (35–45 %), аморфним детритом (15–20 %), залишками тваринного походження (10–15 %), рослинними спорами та пилком (до 5 %), синьозеленими водоростями (до 5 %) та частинками глини (20–25 %). Іноді присутні продукти розкладу рослин, протококові водорості та піщані частинки. Такі сапропелі придатні для використання в якості органічних добрив [4].

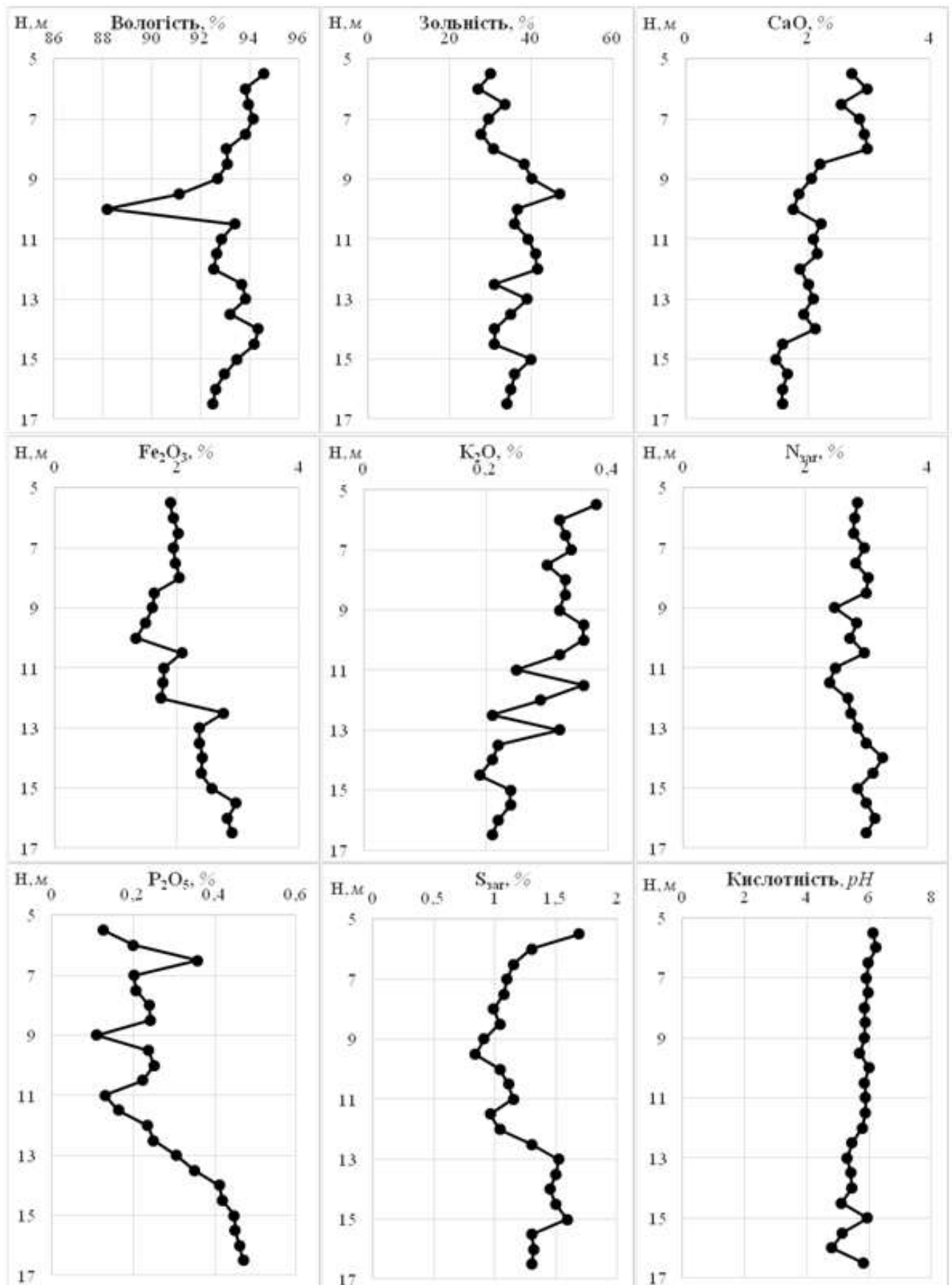


Рис. 1. Розподіл вологості, зольності, кислотності та концентрації біогенних елементів (% на суху речовину)

У донних відкладах озера вміст оксиду кальцію (CaO) не перевищує 2,98 % (рис. 1). Карбонатна речовина погано надходить у водойму з водозбору у зв'язку з його малою площею ($3,06 \text{ км}^2$) і нагромаджується в основному за рахунок біохемогенних процесів у самому озері [2].

Вміст заліза (Fe_2O_3) коливається в межах 1,33–2,97 % (див. рис. 1). Як компонент озерного середовища залізо характеризує всі стадії і стани водойми, зокрема, особливості складу речовини, що надходить, лужно-кислотні й окисно-відновні властивості, просторові й часові зміни процесів седиментації та діагенезу. Основним джерелом надходження заліза в донні відклади озера є його перенесення тимчасовими водотоками, підземними та ґрунтовими водами з площ водозбірної басейну в складі продуктів денудації [2].

Вміст фосфору (P_2O_5) у відкладах досліджуваної водойми коливається в межах 0,110–0,461 % (див. рис. 1). Концентрація фосфору зростає від пісків літоральної зони до глибоких пелагіальних відкладів. Наявність фосфору у донних відкладах у багатьох випадках обумовлена ландшафтно-геохімічними умовами, зокрема, складом прибережних континентальних біоценозів і типом заболочення. Техногенне надходження фосфору, головним чином, відбувається за рахунок застосування звичайних суперфосфатних добрив в агротехнічній діяльності та ортофосфатів у побуті. Геохімічні особливості фосфору як важливого біогенного елемента зумовлені його здатністю контролювати усталену під час седиментації динамічну рівновагу між водною фазою та відкладами, стан екосистеми та процеси евтрофікації водойм [1].

Середній вміст сірки ($\text{S}_{\text{заг.}}$) для відкладів різного віку становить близько 1,17 % (на суху речовину). Діапазон коливань від 0,84 % до 1,69 % свідчить про різноманітність умов її акумуляції. Нагромадження її у відкладах відбувається внаслідок поглинання сульфат-іонів планктоном. Згодом, у ході мінералізації органічної речовини, сірка переходить у мінеральні форми [2].

Вміст оксиду калію (K_2O) зменшується з глибиною від 0,38 % до 0,19 % (див. рис. 1). Надходження його сполук у водойми визначається обсягами теригенного матеріалу, що потрапляє до озера. Він міститься у слюдах, польових шпатах, глинистих мінералах, а також у складі деяких важких мінералів [2].

Сапропелі озера мають максимальний вміст загального азоту ($\text{N}_{\text{заг.}}$) – до 3,27 %. Азот у відкладах, головним чином, органічного походження. Азотисті сполуки надходять в осади з рештками рослинних і тваринних організмів. Організми планктону й бентосу, які багаті на білки, зумовлюють утворення сапропелів із підвищеним умістом азоту. Білкові сполуки є основою формування азотистих речовин сапропелів – переважно гумінових кислот [4].

Встановлення концентрації мікроелементів у відкладах необхідне для оцінювання антропогенного впливу на досліджуване озеро, оскільки їх загальний вміст є критерієм антропогенізації. У донних відкладах водойми

наявно багато мікроелементів (Pb, Ba, Mo, Sn, Cu, V, Ni, Zr, Co, Cr, Mn, Ti й ін.). Їх уміст коливається в широких межах, що засвідчують дані табл. 1. Переважають титан, марганець, хром, нікель, мідь, які разом з біогенними елементами забезпечують хід багатьох життєвих процесів у живих організмах. Концентрації мікроелементів у донних осадах не перевищують кларкових показників для озер Волинського Полісся [3].

Таблиця 1

Вміст мікроелементів у відкладах оз. Мале Згоранське, (10^{-3} %)
(узагальнено за матеріалами Київської геологорозвідувальної експедиції)

<i>№ проби</i>	<i>Pb</i>	<i>Ba</i>	<i>Mo</i>	<i>Sn</i>	<i>Cu</i>	<i>V</i>	<i>Ni</i>	<i>Zr</i>	<i>Co</i>	<i>Cr</i>	<i>Mn</i>	<i>Ti</i>
1	0,2	10	0,05	< 0,1	0,63	< 1	0,32	5	0,1	0,32	15	150
2	0,4	10	0,05	0,1	0,63	< 1	0,32	4	0,1	0,32	12	120
3	0,4	10	0,06	0,1	1,2	< 1	0,4	4	0,12	0,4	12	100
4	0,63	10	0,05	0,15	3,2	< 1	0,32	3,2	0,12	0,25	32	150
5	0,25	10	0,05	0,1	0,63	< 1	0,2	3,2	0,1	0,25	12	100
Середнє	0,376	10	0,052	0,11	1,258	< 1	0,312	3,88	0,108	0,308	16,6	124

Біогенні елементи та мікроелементи, що містяться у донних відкладах можна віднести до потенційних забруднювачів озера. Їх роль полягає в стимулюванні фітопродуктивності та загальній евтрофікації озера. З часу проведення першого морфометричного дослідження у 1933 р. воно замулилось на 0,6 м. Проте негативних змін довжини, ширини й площі не відбулось. Навпаки, площа водного дзеркала озера за період спостережень збільшилась на 0,01 км², а об'єм води зріс з 1 137 тис. м³ до 1 227 тис. м³ [4]. На нашу думку, це зумовлено активізацією карстових процесів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Озеро Мале Згоранське – типова водойма Волинського Полісся. Донні осади озера сформувались в умовах невеликої водозбірної площі – 3,06 км². Озеро є безстічним, що сприяло акумуляції теригенного матеріалу. Відклади водойми представлені сапропелями двох видів: органо-глинистим (87,2 %) та діатомовим (12,8 %). Загальні запаси сапропелевої сировини становлять 114 тис. т. Середня потужність – 3,4 м. Коефіцієнт заповнення озерної улоговини відкладами становить 0,47.

У оз. Мале Згоранське спостерігається чітка залежність між глибиною і вмістом біогенних елементів. Концентрації P₂O₅ та Fe₂O₃ зростають від літоральної зони до пелагіальних пісків, а вміст S_{заг.} та K₂O з глибиною навпаки зменшується. Насиченість донних відкладів загальним азотом (N_{заг.}) є стабільною. Такі відмінності у концентрації біогенних елементів пояснюються лімногенезисним розвитком озера, яке проходить різні стадії трофності і зараз перебуває на евтрофному рівні.

У досліджуваному нами озері показники вмісту біогенних елементів коливаються в межах (на суху речовину, %): P₂O₅ – 0,110–0,461 %, Fe₂O₃ – 1,33–2,97 %, S_{заг.} – 0,84–1,69 %, N_{заг.} – 1,69–3,67 %, K₂O – 0,19–0,38 %.

Результати просторово-географічного вивчення донних відкладів озера Мале Згоранське дозволили створити базу геохімічної інформації про донні відклади озера, геохімію окремих елементів.

Перспективами подальших досліджень донних відкладів водойми вважаємо оцінювання придатності їх для використання у сільському господарстві, хімічній, будівельній, комбікормовій промисловості та для застосування в якості лікувальних пелоїдів у грязелікарнях та курортних центрах.

Список використаних джерел:

1. Жуховицкая А. Л. Геохимия озер Белоруссии / А. Л. Жуховицкая, В. А. Генералова. – Минск: Наука и техника, 1991. – 204 с.
2. Ільїн Л. В. Ландшафтно-геохімічні дослідження лімносистем / Л. В. Ільїн // Вісник Львівського університету. Серія географічна. – 2006. – Вип. 33. – С. 130–136
3. Ільїн Л. В. Лімнокомплекси Українського Полісся. У 2-х т. Т. 1: Природничо-географічні основи дослідження та регіональні закономірності / Л. В. Ільїн. – Луцьк: РВВ "Вежа" Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 316 с.
4. Ільїн Л. В. Лімнокомплекси Українського Полісся. У 2-х т. Т. 2: Регіональні особливості та оптимізація / Л. В. Ільїн. – Луцьк: РВВ "Вежа" Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 400 с.
5. Субетто Д. А. Донные отложения озер: палеолимнологические реконструкции / Д. А. Субетто. – СПб.: Издательство РГПУ им. А. И. Герцена, 2009. – 349 с.
6. Штин С. М. Озерные сапропели и их комплексное освоение / С. М. Штин. – М: Издательство Московского государственного горного университета, 2005. – 373 с.

Список использованных источников

1. Жуховицкая А. Л. Геохимия озер Белоруссии / А. Л. Жуховицкая, В. А. Генералова. – Минск: Наука и техника, 1991. – 204 с.
2. Ільїн Л. В. Ландшафтно-геохімічні дослідження лімносистем / Л. В. Ільїн // Вестник Львовского университета. Серия географическая. – 2006. – Вып. 33. – С. 130–136.
3. Ільїн Л. В. Лімнокомплекси Українського Полісся. В 2-х т. Т. 1: Естественно-географические основы исследования и региональные закономерности / Л. В. Ільїн. – Луцк: РВВ "Вежа" Вол. нац. ун-та ім. Лесі Українки, 2008. – 316 с.
4. Ільїн Л. В. Лімнокомплекси Українського Полісся. В 2-х т. Т. 2: Региональные особенности и оптимизация / Л. В. Ільїн. – Луцк: РВВ "Вежа" Вол. нац. ун-та ім. Лесі Українки, 2008. – 400 с.
5. Субетто Д. А. Донные отложения озер: палеолимнологические реконструкции / Д. А. Субетто. – СПб.: Издательство РГПУ им. А. И. Герцена, 2009. – 349 с.
6. Штин С. М. Озерный сапропель и их комплексное освоение / С. М. Штин. – М: Издательство Московского государственного горного университета, 2005. – 373 с.

References

1. Zhukhovitskaja A.L. Geochemistry of lakes of Belarus / A.L. Zhukhovitskaja, V.A. Generalova. – Minsk: Nauka i tehnica, 1991. – 204 p.
2. Ilyin L.V. Landscape-geochemical studies limnosistem / L.V. Ilyin // Visnyk of Lviv University. Geographical Series. – 2006. – Vol. 33. – P. 130–136.
3. Ilyin L.V. Limnokompleksy Ukrainian Polesie. In 2 t. T. 1: Natural and geographical bases of research and regional laws / L.V. Ilyin. – Lutsk: VNU, 2008. – 316 p.
4. Ilyin L.V. Limnokompleksy Ukrainian Polesie. In 2 t. T. 2: Regional features and optimization / L.V. Ilyin. – Lutsk: VNU, 2008. – 400 p.
5. Subetto D.A. lake sediments: reconstruction paleolimnological / D.A. Subetto. – St. Petersburg: Publishing RSPU, 2009. – 349 p.
6. Shtin S.M. Lake sapropel and their comprehensive development / S.M. Shtin. – Moscow: Publishing house of the Moscow State Mining University, 2005. – 373 p.

РЕЦЕНЗІЯ

ГЕОГРАФІЯ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА: НАУКОВИЙ НАПРЯМОК І НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

Географія світового господарства є «класичною» географічною дисципліною і стабільним напрямком наукових досліджень. Нині цей напрямок зазнає досить помітного розвитку: розвиваються теоретико-методологічні положення (Яценко Б.П.), розширюється коло досліджуваних проблем (Смирнов І.Г.), оскільки об'єктивно змінились підходи до дослідження процесів розвитку світового господарства.

Географія світового господарства базується на економіко-географічних дослідженнях зарубіжних країн, які ніколи не припинялись в Радянському Союзі. Найбільш відомими науковими школами були Московська та Ленінградська, сформовані на базі університетів. Не заглиблюючись у далеку історію розвитку даного напрямку, слід згадати найвідоміші підручники соціалістичного часу, такі як «Экономическая география капиталистических и развивающихся стран» под ред.. В.В.Вольского, изд. МГУ, 1986, а в Україні – тритомне видання «Економічна географія зарубіжних країн», яке охоплювало дослідження господарства соціалістичних, капіталістичних та країн, що розвиваються (автори В.М. Юрківський, Д.М. Стеченко, Б.П.Яценко та інші, Київський державний університет імені Т.Г.Шевченка), яке також вийшло друком у 1980-ті роки. Ці дослідження містили загальну і покомпонентну (населення, промисловість, сільське господарство, транспорт) характеристику зарубіжного світу та більш детальний огляд найбільш розвинених країн за регіонами відповідного економіко-географічного поділу світу. Аналогічний підхід використав В.М.Юрківський у своєму підручнику 2000 р. «Регіональна економічна і соціальна географія. Зарубіжні країни», поклавши в основу найпоширеніший географічний підхід до районування світу. І зараз у традиційному напрямку регіональної соціально-економічної географії зарубіжного світу проводяться дослідження, наприклад, у Львівському університеті (роботи М.Книш по Латинській Америці).

На основі економічної і соціальної географії зарубіжних країн в наш час розвинулось географічне країнознавство (Яценко Б.П., Кіптенко В.К., Брайчевський Ю.С.), не в останню чергу економіко-географічні дослідження світового господарства використовуються в дослідженнях світової економіки (С.А.Филипенко – Київська школа; А.П.Голіков – Харківська школа). Так, у навчальному посібнику «Мировое хозяйство и международные экономические отношения» за ред.. проф.. А.П.Голікова, 2003 р., автори значною мірою використали суспільно-географічні підходи при визначенні галузевої та територіальної структури світової економіки, соціально-економічної типології країн світу.

У 2011 р. вийшов друком навчальний посібник «Географія світового господарства (з основами економіки)» за ред. професорів Олійника Я.Б., Смирнова І.Г., підготовлений авторським колективом географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (друге видання – 2014 р.), де був застосований сучасний підхід до дослідження світогосподарської проблематики, який ґрунтується не тільки на міжнародному географічному поділі праці, процесах міжнародної спеціалізації та кооперування, монополізації та транснаціоналізації господарства, які є класичними для географії світового господарства, а й на процесах глобалізації, відкритої економіки та «економіки знань», ринкових теоріях господарювання. Відповідно, класична схема покомпонентного аналізу складових світового господарства (природні ресурси, населення і трудові ресурси, промисловість, сільське господарство і т.д.) була представлена в світлі ринкових теорій і процесів (порівняльних та конкурентних переваг, кластерів тощо), а перелік аналітичних складових був розширений за рахунок дослідження ринку послуг, інформації, туризму, логістики, тобто тих складових, які розвиваються найбільш динамічно.

Практично в такому ж напрямку провели свої дослідження автори навчального посібника «Географія світового господарства» С.П.Кузик, О.І.Мамчур, І.В.Ванда (Львів, 2014). Автори, спираючись на світосистемну концепцію, класичні та новітні підходи в дослідженні світового господарства, визначають глобалізаційні тенденції в його функціонуванні та регіоналізації. Компонентний аналіз в даному випадку спирається на класифікацію видів економічної діяльності в залежності від характеру виробничого процесу: галузі первинної, вторинної, третинної сфер (четвертинні та п'ятинні – для розвинутих країн) та геопросторові підсистеми: географічний, економічний, інформаційний простір. Дане видання містить також значний обсяг дидактичного матеріалу для виконання практичних та семінарських завдань, самостійної роботи студентів. З огляду на сучасні вимоги до організації навчального процесу, які ґрунтуються на Законі України «Про вищу освіту», 2014 р., імплементації стандартів вищої освіти країн ЄС, і передбачають зменшення лекційного навантаження при одночасному збільшенні самостійної роботи студентів з опанування знань, здобуття умінь та навичок задля забезпечення компетенцій, відповідних освітньо-кваліфікаційному рівню, який набувається студентом в процесі навчання, слід відмітити, що запропонована авторами структура навчального посібника найбільш відповідає таким вимогам. Дві третини обсягу навчального посібника займають розробки завдань для самостійної та індивідуальної навчально-дослідницької роботи. Наявний глосарій та список інформаційних джерел також спрямовані на те, щоб студент оволодівав фаховою термінологією, знаннями та практичними навичками аналітичних досліджень з географії світового господарства.

Вбачається, що навчальна література наступного часу має бути такою, яка б поєднувала квінтесенцію теоретико-методологічного та аналітичного матеріалу з матеріалом для самостійної роботи студентів. В умовах інформаційного суспільства, розширеного доступу до статистичної та географічної інформації, частка самостійної роботи студентів не тільки має зростати, а й якісно змінюватись в частині зростання творчих завдань, які мають потребувати не тільки аналітичних, а й прогностичних підходів, застосування різноманітних, в тому числі спеціальних методів дослідження. Таким чином ми наближаємося до такої освітньої моделі, де формування фахових компетенцій, необхідних для вирішення теоретико-прикладних завдань дослідження світогосподарських процесів, виробничих та товарних ринків, регіональних особливостей перебігу господарського розвитку та інших питань, які постають при міжнародній діяльності підприємства чи відомства, територіальної громади, є кінцевим продуктом вищої освіти, спрямованим не тільки на підвищення конкурентоспроможності конкретного фахівця, а й на забезпечення якості людського капіталу країни.

Рецензент:

доктор географічних наук, професор

О.О.Любіцева

1. *Белова Наталія Володимирівна* – асистент кафедри географії та природознавства, Інститут природничих наук, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника», м. Івано-Франківськ, Україна.
2. *Борисюк Оксана Анатоліївна* – кандидат географічних наук, доцент кафедри країнознавства і туризму, Інституту міжнародних відносин, Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна.
3. *Вавулова Олена Володимирівна* – студентка кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.
4. *Воловик Володимир Миколайович* – доктор географічних наук, доцент, доцент кафедри географії, природничо-географічний факультет, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна.
5. *Габчак Наталія Францівна* – кандидат географічних наук, доцент, декан факультету туризму та міжнародних комунікацій, завідувач кафедри туризму, Ужгородський національний університет, м. Ужгород, Україна.
6. *Закутинська Ірина Іванівна* – викладач кафедри географії і природознавства, Інститут природничих наук, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ, Україна.
7. *Ільїна Ольга Вікторівна* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри туризму та готельного господарства, географічний факультет, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна.
8. *Інкін Олександр Вікторович* – кандидат технічних наук, докторант, доцент кафедри гідрогеології та інженерної геології, геологорозвідувальний факультет, ДВНЗ «Національний гірничий університет» м. Дніпропетровськ, Україна.
9. *Калько Андрій Дмитрович* – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри географії і туризму, природничо-географічний факультет, Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне, Україна.
10. *Калуцький Іван Федорович* – доктор сільськогосподарських наук, професор кафедри екології і рекреації, завідувач кафедри туризмознавства і краєзнавства, Інститут туризму, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ, Україна.
11. *Ковальська Леся Володимирівна* – кандидат географічних наук, доцент кафедри екології і рекреації, Інститут туризму, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», м. Івано-Франківськ, Україна.
12. *Колодницька Руслана Василівна* – кандидат географічних наук, доцент кафедри екології, охорони навколишнього середовища та

збалансованого природокористування, факультет економіки і природокористування, ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут», м. Бережани, Україна.

13. *Колотуха Олександр Васильович* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії та геоекології, природничо-географічний факультет, Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, м. Кіровоград, Україна.

14. *Книш Мирослава Михайлівна* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедра економічної і соціальної географії, географічний факультет, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна.

15. *Коваленко Юлія Василівна* – аспірантка кафедри фізичної географії та геоекології, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка м. Київ, Україна.

16. *Котик Любов Іванівна* – асистент кафедри економічної і соціальної географії, географічний факультет, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна.

17. *Мавгожата Бучек-Ковалік* – доктор наук (географія), викладач, Жешувський університет, Польща.

18. *Михайленко Тетяна Ігорівна* – кандидат географічних наук, асистент кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

19. *Миронець Ніна Ростиславівна* – кандидат історичних наук, доцент, декан факультету європейської освіти, доцент кафедри історії, Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне, Україна.

20. *Марченко Андрій Валерійович* – аспірант кафедри географії України, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

21. *Молочко Микола Анатолійович* – асистент економічної та соціальної географії, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

22. *Москаленко Анастасія Олегівна* – студентка кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

23. *Наконечна Ганна Володимирівна* – кандидат географічних наук, інженер лабораторії «Комплексного атласного картографування», географічний факультет, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна.

24. *Неголюк Катерина Сергіївна* – студентка кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

25. *Олійник Василь Степанович* – доктор сільськогосподарських наук, професор кафедри географії та природознавства, Інститут природничих

наук, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника», м. Івано-Франківськ, Україна.

26. *Романчук Сергій Павлови* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної географії та геоєкології, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка м. Київ, Україна.

27. *Тереза Мітура* – доктор наук (географія), викладач, Жешувський університет, м. Жешув, Польща.

28. *Терещук Оксана Степанівна* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри туризму та готельного господарства, географічний факультет, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна.

29. *Тарихазер Стара Абульфаз гызы* – кандидат географических наук, доцент, ведущий научный сотрудник, Институт географии имени академика Г.А. Аличева, Национальная Академия Наук Азербайджана, г. Баку, Азербайджан.

30. *Тертична Юлія Василівна* – аспірантка кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

31. *Пасічник Михайло Петрович* – студент кафедри туризму та готельного господарства, географічний факультет, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна.

32. *Смирнов Ігор Георгійович* – доктор географічних наук, професор, професор кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

33. *Стафійчук Валентин Іванович* – кандидат географічних наук, доцент кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

34. *Удовиченко Вікторія Віталіївна* – кандидат географічних наук, доцент, докторант кафедри географії України, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

35. *Хрипливець Юлія Володимирівна* – аспірантка кафедри гідрогеології та інженерної геології, геологорозвідувальний факультет, ДВНЗ «Національний гірничий університет», м. Дніпропетровськ, Україна.

36. *Циганок Марина Леонідівна* – студентка кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

37. *Шпарага Тетяна Іліодорівна* – кандидат географічних наук, доцент кафедри країнознавства та туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРАХ

1. *Белова Наталия Владимировна* – ассистент кафедры географии и природоведения, Институт естественных наук, ГВУЗ «Прикарпатский национальный университет имени В. Стефаника», г. Ивано-Франковск, Украина.
2. *Борисюк Оксана Анатольевна* – кандидат географических наук, доцент кафедры страноведения и туризма, Институт международных отношений, Национальный авиационный университет, г. Киев, Украина.
3. *Вавулова Елена Владимировна* – студентка кафедры страноведения и туризма, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина.
4. *Воловик Владимир Николаевич* – доктор географических наук, доцент, доцент кафедры географии, естественно-географический факультет, Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского, г. Винница, Украина.
5. *Габчак Наталья Францовна* – кандидат географических наук, доцент, декан факультета туризма и международных коммуникаций, заведующий кафедрой туризма, Ужгородский государственный университет, г. Ужгород, Украина.
6. *Закутинская Ирина Ивановна* – преподаватель кафедры географии и естествознания, Институт естественных наук, ГВУЗ «Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника», г. Ивано-Франковск, Украина.
7. *Ильина Ольга Викторовна* – кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры туризма и гостиничного хозяйства, географический факультет, Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, г. Луцк, Украина.
8. *Инкин Александр Викторович* – докторант, кандидат технических наук, доцент кафедры гидрогеологии и инженерной геологии, геологоразведочный факультет, ГВУЗ «Национальный горный университет», г. Днепропетровск, Украина.
9. *Калько Андрей Дмитриевич* – доктор географических наук, профессор, заведующий кафедрой географии и туризма, естественно-географический факультет, Международный экономико-гуманитарный университет имени академика Степана Демьянчука, г. Ровно, Украина.
10. *Калуцкий Иван Федорович* – доктор сельскохозяйственных наук, профессор кафедры экологии и рекреации, заведующий кафедрой туризмоведения и краеведения, Институт туризма, ГВУЗ «Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника», г. Ивано-Франковск, Украина.
11. *Ковальская Леся Владимировна* – кандидат географических наук, доцент кафедры экологии и рекреации, доцент кафедры

туризмознавства і краєзнавства, Інститут туризму ГВНУ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», г. Івано-Франківськ, Україна.

12. *Колодницька Руслана Васильевна* – кандидат географічних наук, доцент кафедри екології, охорони навколишнього середовища і збалансованого природопольовання, факультет економіки і природопольовання, ОП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут», г. Бережани, Україна.
13. *Колотуха Александр Васильевич* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії і геоєкології, природно-географічний факультет, Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка, г. Кіровоград, Україна
14. *Кныш Мирослава Михайловна* – кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри економічної і соціальної географії, географічний факультет, Львівський національний університет імені Івана Франка, г. Львів, Україна.
15. *Коваленко Юлия Васильевна* – аспірантка кафедри фізичної географії і геології, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, г. Київ, Україна,
16. *Котык Любовь Ивановна* – асистент кафедри економічної і соціальної географії, географічний факультет, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна.
17. *Мавгожата Бучек-Ковалик* – доктор наук (географія), викладач, Жешувський університет, Польща.
18. *Михайленко Татьяна Игоревна* – кандидат географічних наук, асистент кафедри краєзнавства і туризму, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, г. Київ, Україна.
19. *Миронец Нина Ростиславовна*. – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії, декан факультету європейського освіти, доцент кафедри історії, Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янука, г. Рівно, Україна.
20. *Марченко Андрей Валерьевич* – аспірант кафедри географії України, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, г. Київ, Україна.
21. *Молочко Николай Анатольевич* – асистент кафедри економічної і соціальної географії, географічний факультет, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, г. Київ, Україна.
22. *Москаленко Анастасия Олеговна* – студентка кафедри краєзнавства і туризму, географічний факультет, Київський

- национальный университета имени Тараса Шевченка, г. Киев, Украина.
23. *Наконечна Ганна Владимировна* – кандидат географических наук, инженер лаборатории «Комплексного атласного картографирования», географический факультет, Львовский национальный университет имени Ивана Франко, г. Львов, Украина.
24. *Неголюк Катерина Сергеевна* – студентка кафедры страноведения и туризма, географический факультет, Киевский национальный университета имени Тараса Шевченка, г. Киев, Украина.
25. *Олійник Василь Степанович* – доктор сельскохозяйственных наук, профессор кафедры географии и природоведения, Институт естественных наук, ГВУЗ «Прикарпатский национальный университет имени В. Стефаника», г. Ивано-Франковск, Украина.
26. *Романчук Сергей Павлович* - кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры физической географии и геологии, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина.
27. *Teresa Mitura* – doctor of sciences (geography), lecturer, University of Rzeszow, Rzeszow, Poland.
28. *Терещук Оксана Степановна* – кандидат географических наук, доцент, доцент кафедры туризма и гостиничного хозяйства, географический факультет, Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, г. Луцк, Украина.
29. *Тарихазер Стара Абульфаз гызы* – кандидат географических наук, доцент, ведущий научный сотрудник, Институт географии имени академика Г.А. Алиева Национальной Академии Наук Азербайджана, г. Баку, Азербайджан.
30. *Тертычная Юлия Васильевна* – аспирантка кафедры страноведения и туризма, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина.
31. *Пасечник Михаил Петрович* - студент кафедры туризма и гостиничного хозяйства, географический факультет, Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки, г. Луцк, Украина.
32. *Смирнов Игорь Георгиевич* – доктор географических наук, профессор, профессор кафедры страноведения и туризма, географический факультет, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, г. Киев, Украина.
33. *Стафійчук Валентин Іванович* – кандидат географических наук, доцент кафедры страноведения и туризма, географический факультет, Киевский национальный университета имени Тараса Шевченка, г. Киев, Украина.
34. *Удовиченко Виктория Витальевна* – кандидат географических наук, доцент, докторант кафедры географии Украины, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченка, г. Киев, Украина.

35. *Хрипливець Юлія Владимировна* – аспірантка кафедри гідрогеології і інженерної геології, геологорозведничий факультет, ГВУЗ «Національний горний університет», г. Дніпропетровськ, Україна.
36. *Цыганок Марина Леонидовна* – студентка кафедри страноведення і туризму, географічний факультет, Київський національний університету імені Тараса Шевченка, г. Київ, Україна.
37. *Шпарага Тат'яна Илиодоровна* – кандидат географічних наук, доцент кафедри страноведення і туризму, географічний факультет, Київський національний університету імені Тараса Шевченка, г. Київ, Україна.

INFORMATION ABOUT AUTHORS

1. *Belova Natalia Volodymyrivna* – Assistant Professor of Geography and Natural History Department, Institute of Natural Sciences, SHEE «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University», Ivano-Frankivsk, Ukraine.
2. *Borisyuk Oksana Anatoliyivna* – Candidate of Geographic Sciences, Assistant Professor of Geography and Tourism Department, Institute of International Relations, The National Aviation University, Kyiv, Ukraine.
3. *Vavulova Olena Volodymyrivna* – Student of Regional Studies and Tourism Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
4. *Volovyk Volodymyr Mykolayovych* – Doctor of Geographic Sciences, Associate Professor, associate Professor of Geography Department, Mykhailo Kotsiubynsky Vinnytsya State Pedagogical University, Vinnytsya, Ukraine.
5. *Habchak Natalia Frantsivna* – Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, Dean of the Faculty of Tourism and International Communications, Head of Tourism Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine.
6. *Zakutynska Iryna Ivanivna* – Lecturer of Geography and Science Department, Institute of Natural Sciences, SHEE «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University», Ivano-Frankivsk, Ukraine.
7. *Ilyina Olga Viktorivna* – Candidate of Geographic Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Tourism and Hotel Industry Department, Faculty of Geography, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine.
8. *Inkin Oleksandr Viktorovych* – Candidate of Engineering Sciences, Doctorant, Assistant Professor of Department of Geohydrology and Engineering Geology of State Higher Educational Establishment «National mountain university», Dnipropetrovsk, Ukraine.
9. *Kal'ko Andriy Dmytrovych* – Doctor of Geographical Sciences, Professor, Head of Geography and Tourism Department, International University of Economics and Humanities of the Name of Stepan Demianchuk, Rivne, Ukraine.
10. *Kalutsky Ivan Fedorovych* – Doctor of Agricultural Sciences, Professor of Ecology and Recreation Department, Institute of Tourism, SHEU «Vasyl Stefanyk Precarpathian National University», Ivano-Frankivsk, Ukraine.

11. *Kovalska Lesya Volodymyrivna* – Candidate of Geographic Sciences, Associate Professor of the Department of Ecology and Recreation, Institute of Tourism, SHEU “Vasyl Stefanyk Precarpathian National University” Ivano-Frankivs'k, Ukraine.
12. *Kolodnytska Ruslan Vasilivna* – Candidate of Geographic Sciences, Assistant Professor of Department of Ecology, Environmental Protection and Sustainable Usage of Natural Resources, Faculty of Economics and Environmental Management, SS NULES of Ukraine «Berezhany Agritechnical Institute», Berezhany, Ukraine
13. *Kolotukha Oleksandr Vasyl'ovych* – Candidate of Geographic Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Geography and Geoecology Department, Faculty of Natural and Geographical Sciences, Kirovograd State Pedagogical University named after Volodymyr Vinnichenko, Kirovograd, Ukraine
14. *Knysh Myroslava Myhajlivna* – Candidate of Geographic Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Economic and Social Geography Department, Faculty of Geography, Ivan Franko National University of Lviv, associate professor, Lviv, Ukraine.
15. *Kovalenko Yulia Vasylivna* – Postgraduate student of Physical Geography and Geoecology Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
16. *Kotyk Lubov Ivanivna* – Assistant of Economic and Social Geography Department, Faculty of Geography, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine.
17. *Małgorzata Buczek Kowalik* – doctor of sciences (geography), lecturer, University of Rzeszow, Rzeszow, Poland.
18. *Mykhailenko Tetiana Igorivna* – Candidate of Geographic Sciences, Assistant of Regional studies and Tourism Department, Faculty of Geography Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
19. *Mironets Nina Rostyslavivna* – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Dean of the Faculty of European Education, Assistant Professor of History Department, Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, Rivne, Ukraine.
20. *Marchenko Andriy Valeriyovych* – graduate student of Geography of Ukraine Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
21. *Molochko Mykola Anatoliyovych* – Assistant of Economic and Social Geography department, Faculty of Geography Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
22. *Moskalenko Anastasiia Olehivna* – student of Regional studies and tourism Department, Faculty of Geography Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.
23. *Nakonechna Hanna Volodymyrivna* – Candidate of Geographic Sciences, Engineer of Laboratory "Comprehensive Atlas Mapping" Faculty of Geography, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine.
24. *Neholiuk Kateryna Serhiyvna* – student of Regional Studies and Tourism Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of

Kyiv, Kyiv, Ukraine.

25. *Oliynik Vasyl Stepanovych* – Doctor of Agricultural Sciences, Professor of Geography and Natural History Department, Institute of Natural Sciences, SHEI the «Precarpathian national university after V. Stefanik», Ivano-Frankivsk, Ukraine.

26. *Romanchuk Sergiy Pavlovich* – Candidate of Geographic Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Physical Geography and Geoecology Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

27. *Teresa Mitura* – Doctor of Sciences (Geography), Lecturer, University of Rzeszow, Rzeszow, Poland.

28. *Tereshchuk Oksana Stepanivna* – Candidate of Geographic Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Tourism and Hospitality Management Department, Faculty of Geography, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Luts'k, Ukraine.

29. *Tarikhazer Stara Abulfas gizi* – Candidate of Geographic Sciences, Associate Professor, Leading Research Worker, Institut of Geography named after acad. H.A.Aliyev of ANAS Azerbaijan, Baku.

30. *Tertychna Yulia Vasilievna* – Postgraduate Student of Regional Studies and Tourism Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

31. *Pasichnyk Mykhailo Petrovych* – Student of Tourism and Hospitality Management Department, Faculty of Geography, Lesya Ukrainka Eastern European National University, Lutsk, Ukraine.

32. *Smirnov Igor Georgijovych* – Doctor of Geographical Sciences, Professor, Professor of Geography and Tourism Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

33. *Stafiichuk Valentyn Ivanovich* – Candidate of Geographic Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Regional Studies and Tourism Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

34. *Udovychenko Viktoriia Vitaljevna* – Candidate of Geographic Sciences, Associate Professor, Doctoral Candidate of Geography of Ukraine Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

35. *Hriplivets Yulia Volodymyrivna* – Graduate Student of Geohydrology and Engineering Geology Department, Faculty of Geological Prospecting, State Higher Educational Establishment «National Mining University» Dnipropetrovsk, Ukraine.

36. *Tsyganok Maryna Leonidivna* – Student of Regional Studies and Tourism Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

37. *Shparaga Tatiana Iliodorivna* – Candidate of Geographic Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of Regional Studies and Tourism Department, Faculty of Geography, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine.

КОЛОНКА РЕЦЕНЗЕНТА

Науковий збірник «Географія та туризм», № 33 містить 26 статей 42 авторів, які представляють провідні вищі навчальні заклади (університети та інститути) України, Польщі та Азербайджану.

В рубриці *«Географія рекреації та туризму: теоретичні та прикладні питання»* представлено 14 статей 25 авторів з України (університети Києва, Одеси, Дніпропетровська, Ужгорода, Луцька та Івано-Франківська) та Польщі (Жешув). Серед статей, які містить рубрика, варто виділити матеріали, присвячені оцінці туристсько-рекреаційної привабливості замкових комплексів Волинської та Рівненської областей (Шпарага Т.І., Лазарук І.А.), територіальній організації гірськолижних курортів Карпатського регіону (Михайленко Т.І., Молочко М.А., Вавулова О.В.), дослідженню регіонального туристичного ринку (Борисюк О.А.). В той же час, стосовно останньої публікації (Борисюк О.А.) варто звернути увагу автора на те, що маркетинг – це діяльність, спрямована на створення попиту та досягнення цілей підприємства через максимальне задоволення потреб споживачів, маркетинг в той же час виступає інструментом, технологією і автору було б доцільно вказати на особливості суспільно-географічного маркетингу по відношенню до обґрунтування наявності регіонального туристичного ринку.

В рубриці *«Актуальні проблеми суспільної географії та країнознавства»* представлено 5 статей 8 авторів провідних наукових центрів України (Київ, Львів, Вінниця). На увагу, на думку рецензента, перш за все, заслуговують матеріали Циганок М.Л. та Смирнова І.Г., присвячені географічним особливостям транспортно-логістичних кластерів в Україні.

Рубрика *«Природнича географія: теорія та практика»* містить 7 статей 9 авторів, які представляють вищі наукові заклади України (Київ, Луцьк, Івано-Франківськ, Бережани) та Азербайджану (Баку). Рецензент бере на себе сміливість виділити статті, які висвітлюють актуальні питання природокористування та впливу деяких природних чинників на територіальну структуру компонентів ландшафтів Українського Полісся.

Ознайомлення зі статтями, вміщеними до збірника, дає підстави зробити основні висновки, деякі зауваження та висвітлити дискусійні моменти:

- щодо картографічного забезпечення (карти, картосхеми, картоїди) рубрик та збірника в цілому варто зазначити наступне:
 - картографічне забезпечення рубрики *«Географія рекреації та туризму: теоретичні та прикладні питання»* - 21 % (3 картографічні твори);
 - картографічне забезпечення рубрики *«Актуальні проблеми суспільної географії та країнознавства»* - 25 % (1 картографічний твір);
 - картографічне забезпечення рубрики *«Природнича географія: теорія та практика»* - 14% (1 картографічний твір);

- картографічне підсилення текстової частини статей, вміщених в збірник в цілому – 20% (5 картографічних творів в 25 матеріалах, що надійшли);

- слід зазначити, що в більшості випадків УДК, яка є елементом статті, не відповідає змісту направлених матеріалів (статті Колотухи О.В., Тертичної Ю.В., Шпараги Т.І., Лазарук І.А., Стафійчука В.І., Москаленко А.О., Данильченко П.М. та ін.);
- ряду публікацій бракує не тільки ілюстративно-картографічного матеріалу, а й посилання на останні науково-практичні розробки, лаконічності, науковості та відповідного редагування.

Бейдик О.О., доктор географічних наук, професор,
професор кафедри країнознавства та туризму
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

ЗМІСТ

I. ГЕОГРАФІЯ РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПИТАННЯ

<i>Колотуха О.В.</i> ТУРИСТСЬКО-СПОРТИВНЕ РАЙОНУВАННЯ СВІТУ.....	3
<i>Калуцький І.Ф., Ковальська Л.В.</i> РОЗВИТОК ТУРИЗМУ В УМОВАХ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ ТА ВОЄННО-ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ.....	19
<i>Борисюк О.А.</i> ТУРИСТИЧНИЙ МАРКЕТИНГ ЯК ІНСТРУМЕНТ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ.....	29
<i>Габчак Н.Ф.</i> ТРАНСКОРДОННИЙ УКРАЇНСЬКО-СЛОВАЦЬКИЙ ПРОСТІР: АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ.....	37
<i>Мавгожата Бучек-Ковалік</i> SPA ТА ОЗДОРОВЧИЙ ТУРИЗМ У ЖЕШУВІ ТА ОКОЛИЦЯХ У СВІТЛІ ДЕЯКИХ ВЕБ-ПОРТАЛІВ.....	47
<i>Тереза Мітура</i> ТАНАТОТУРИЗМ ЯК ФОРМА КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМУ СЕРЕД НАСЕЛЕННЯ ЖЕШУВА.....	54
<i>Стафійчук В.І., Москаленко А.О.</i> АНАЛІЗ ВИЇЗНОГО ТУРИЗМУ КИТАЮ ТА «ПОРТРЕТ» КИТАЙСЬКОГО ТУРИСТА.....	61
<i>Інкін О.В., Хрипливець Ю.В., Калько А.Д., Миронець Н.Р.</i> ШЛЯХИ РОЗВИТКУ МОЛОДІЖНОГО ТУРИЗМУ І ЕКСКУРСІЙНИХ МАРШРУТІВ НА ДНІПРОПЕТРОВІЩИНІ.....	73
<i>Шпарага Т.І., Лазарук І.А.</i> ОЦІНКА ТУРИСТСЬКО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ЗАМКОВИХ КОМПЛЕКСІВ ВОЛИНСЬКОЇ ТА РІВНЕНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ.....	82
<i>Ільїна О.В., Терещук О.С.</i> ТОРФОВІ ПОКЛАДИ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У РЕКРЕАЦІЙНО-КУРОРТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	93
<i>Стафійчук В.І., Данильченко П.М.</i> ПЕРЕДУМОВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ТА ЗЕЛЕНОГО ТУРИЗМУ В ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ.....	102
<i>Михайленко Т.І., Молочко М.А., Вавулова О.В.</i> ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГІРСЬКОЛИЖНИХ КУРОРТІВ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ.....	110
<i>Неголюк К.С., Смирнов І.Г.</i> ВИННІ ДОРОГИ ЯК ІНФРАСТРУКТУРНА ОСНОВА ВИННОГО ТУРИЗМУ.....	122
<i>Тертична Ю.В.</i> РУМУНСЬКИЙ ЕТНОС ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК РЕСУРС ЕТНОЕКЗОГЕННОГО ТУРИЗМУ.....	132

II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ ТА КРАЇНОЗНАВСТВА

<i>Книш М. М., Котик Л.І., Наконечна Г.В.</i> ПОНЯТТЯ «ТЕРОРИЗМ» У ТЕРМІНОЛОГІЧНОМУ АПАРАТІ СУЧАСНОЇ НАУКИ.....	141
<i>Циганок М.Л., Смирнов І.Г.</i> ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИХ КЛАСТЕРІВ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	150
<i>Воловик В.М.</i> ВПЛИВ ДОЕТНІЧНОГО СТРАТУ НА ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ЛАНДШАФТІВ ПОДІЛЛЯ.....	159
<i>Романчук С.П.</i> ДОСВІД КОМПЛЕКСНИХ ЛАНДШАФТОЗНАВЧО-АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СТАРОДАВНЬОГО КИЄВА.....	171

Марченко А.В. СУЧАСНЕ ПОНЯТТЯ САКРАЛЬНОСТІ ТА САКРАЛЬНОГО ОБ'ЄКТУ: ЙОГО МІСЦЕ ТА ЗНАЧЕННЯ В ГЕОГРАФІЇ...	183
--	-----

III. ПРИРОДНИЧА ГЕОГРАФІЯ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Удовиченко В.В. ІДЕАЛЬНІ МОДЕЛІ ПРОСТОРОВОГО РОЗМІЩЕННЯ ОБ'ЄКТІВ АКТУАЛЬНИХ СИСТЕМ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ.....	195
Тарихазер Стара Абульфаз гызы ВЛИЯНИЕ ОПАСНЫХ МОРФОГЕНЕТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ НА ЛАНДШАФТНО-ГЕОМОРФОЛОГИЧЕСКУЮ СИТУАЦИЮ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ЧАСТИ БОЛЬШОГО КAVKAZA (НА ОСНОВЕ КОМПЛЕКСНОГО МЕТОДА ИНДИКАЦИОННОГО ЛАНДШАФТНО-ГЕОМОРФОЛОГИЧЕСКОГО ДЕШИФРИРОВАНИЯ КС).....	205
Колодницька Р.В. ОПТИМІЗАЦІЯ АГРОЛАНДШАФТІВ НА ОХОРОННИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ.....	216
Олійник В.С., Белова Н.В. ОСНОВНІ ШЛЯХИ ЕКОЛОГІЧНОЇ ОПТИМІЗАЦІЇ АГРОЛАНДШАФТІВ ПЕРЕДКАРПАТТЯ.....	224
Коваленко Ю.В. ВПЛИВ ОРОГРАФІЧНОГО ЧИННИКА НА ТЕРИТОРІАЛЬНУ СТРУКТУРУ КОМПОНЕНТІВ ЛАНДШАФТІВ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІССЯ.....	234
Закутинська І.І. ОПТИМІЗАЦІЯ СТРУКТУРИ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В ПРИМІСЬКІЙ ЗОНІ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА.....	243
Ільїна О.В., Пасічник М.П. ГЕОХІМІЯ ДОННИХ ВІДКЛАДІВ ОЗЕРА МАЛЕ ЗГОРАНЬСЬКЕ (ВОЛИНСЬКЕ ПОЛІССЯ).....	251
РЕЦЕНЗІЯ.....	260
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	263
КОЛОНКА РЕЦЕНЗЕНТА.....	272

СОДЕРЖАНИЕ

I. ГЕОГРАФИЯ РЕКРЕАЦИИ И ТУРИЗМА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ

Колотуха А.В. ТУРИСТСКО-СПОРТИВНОЕ РАЙОНИРОВАНИЕ МИРА..	3
Калуцький І.Ф., Ковалська Л.В. РАЗВИТИЕ ТУРИЗМА В УСЛОВИЯХ ФИНАНСОВО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ И ВОЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОГО КОНФЛИКТА В УКРАИНЕ.....	19
Борисюк О.А. ТУРИСТИЧЕСКИЙ МАРКЕТИНГ КАК ИНСТРУМЕНТ ИССЛЕДОВАНИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО ТУРИСТИЧЕСКОГО РЫНКА.....	29
Габчак Н.Ф. ТРАНСГРАНИЧНОЕ УКРАИНСКО-СЛОВАЦКОЕ ПРОСТРАНСТВО: АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ.....	37
Мавгожата Бучек-Ковалик SPA И ОЗДОРОВИТЕЛЬНЫЙ ТУРИЗМ В ЖЕШУВЕ И ОКРЕСТНОСТЯХ В СВЕТЕ НЕКОТОРЫХ ВЕБ-ПОРТАЛОВ...	47
Тереза Мітура ТАНАТОТУРИЗМ КАК ФОРМА КУЛЬТУРНОГО ТУРИЗМА СРЕДИ НАСЕЛЕНИЯ ЖЕШУВА.....	54
Стафійчук В.І., Москаленко А.О. АНАЛИЗ ВЫЕЗДНОГО ТУРИЗМА КИТАЯ И ПОРТРЕТ КИТАЙСКОГО ТУРИСТА.....	61

<i>Инкин А.В., Хрипливец Ю.В., Калько А.Д., Миронец Н.Р.</i> ПУТИ РАЗВИТИЯ МОЛОДЕЖНОГО ТУРИЗМА И ЭКСКУРСИОННЫХ МАРШРУТОВ НА ДНЕПРОПЕТРОВЩИНЕ.....	73
<i>Шпарага Т.И., Лазарук И.А.</i> ОЦЕНКА ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННОГО ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ЗАМКОВОГО КОМПЛЕКСА ВОЛЫНСКОЙ И РОВЕНСКОЙ ОБЛАСТЕЙ.....	82
<i>Ильина О.В., Терещук О.С.</i> ТОРФЯНЫЕ ОТЛОЖЕНИЯ ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ В РЕКРЕАЦИОННО-КУРОРТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.....	93
<i>Стафийчук В.И., Данильченко П.М.</i> ПРЕДПОСЫЛКИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО И ЗЕЛЕННОГО ТУРИЗМА В ЖИТОМИРСКОЙ ОБЛАСТИ.....	102
<i>Михайленко Т.И., Молочко Н.А., Вавулова О.В.</i> ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ГОРНОЛЫЖНЫХ КУРОРТОВ КАРПАТСКОГО РЕГИОНА.....	110
<i>Неголюк Е.С., Смирнов И.Г.</i> ВИННЫЕ ДОРОГИ КАК ИНФРАСТРУКТУРНАЯ ОСНОВА ВИННОГО ТУРИЗМА.....	122
<i>Тертычная Ю.В.</i> РУМЫНСКИЙ ЭТНОС ЗАКАРПАТСКОЙ ОБЛАСТИ КАК РЕСУРС ЭТНОЭКЗОГЕННОГО ТУРИЗМА.....	132

II. АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ОБЩЕСТВЕННОЙ ГЕОГРАФИИ И СТРАНОВЕДЕНИЯ

<i>Кныш М.М., Котык Л.И., Наконечна Г.В.</i> ПОНЯТИЕ «ТЕРРОРИЗМ» В ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОМ АППАРАТЕ СОВРЕМЕННОЙ НАУКИ	141
<i>Цыганок М.Л., Смирнов И.Г.</i> ГЕОГРАФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ТРАНСПОРТНО-ЛОГИСТИЧЕСКИХ КЛАСТЕРОВ В УКРАИНЕ В КОНТЕКСТЕ ЕВРОИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ.....	150
<i>Воловик В.Н.</i> ВЛИЯНИЕ ДОЭТНИЧЕСКОГО СТРАТА НА ФОРМИРОВАНИЕ ЭТНОКУЛЬТУРНЫХ ЛАНДШАФТОВ ПОДОЛЛЯ.....	159
<i>Романчук С.П.</i> ОПЫТ КОМПЛЕКСНЫХ ЛАНДШАФТОВЕДЧЕСКО-АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ ДРЕВНЕГО КИЕВА.....	171
<i>Марченко А.В.</i> СОВРЕМЕННОЕ ПОНЯТИЕ САКРАЛЬНОСТИ И САКРАЛЬНОГО ОБЪЕКТА: ЕГО МЕСТО И ЗНАЧЕНИЕ В ГЕОГРАФИИ....	183

III. ЕСТЕСТВЕННАЯ ГЕОГРАФИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

<i>Удовиченко В.В.</i> ИДЕАЛЬНЫЕ МОДЕЛИ ПРОСТРАНСТВЕННОГО РАЗМЕЩЕНИЯ ОБЪЕКТОВ АКТУАЛЬНЫХ СИСТЕМ ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИЯ.....	195
<i>Тарихазер Стара Абульфаз гызы</i> ВЛИЯНИЕ ОПАСНЫХ МОРФОГЕНЕТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ НА ЛАНДШАФТНО-ГЕОМОРФОЛОГИЧЕСКУЮ СИТУАЦИЮ В АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ ЧАСТИ БОЛЬШОГО КАВКАЗА (НА ОСНОВЕ КОМПЛЕКСНОГО МЕТОДА ИНДИКАЦИОННОГО ЛАНДШАФТНО-ГЕОМОРФОЛОГИЧЕСКОГО ДЕШИФРИРОВАНИЯ КС).....	205
<i>Колодницкая Р.В.</i> ОПТИМИЗАЦИЯ АГРАРНЫХ ЛАНДШАФТОВ НА ОХРАНЯЕМЫХ ТЕРРИТОРИЯХ УКРАИНСКИХ КАРПАТ.....	216

<i>Олійник В.С., Белова Н.В.</i> ОСНОВНЫЕ ПУТИ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ ОПТИМИЗАЦИИ АГРОЛАНДШАФТОВ ПРЕДКАРПАТЯ.....	224
<i>Коваленко Ю.В.</i> ВЛИЯНИЕ ОРОГРАФИЧЕСКОГО ФАКТОРА НА ТЕРРИТОРИАЛЬНУЮ СТРУКТУРУ КОМПОНЕНТОВ ЛАНДШАФТОВ УКРАИНСКОГО ПОЛЕСЬЯ.....	234
<i>Закутинская И.И.</i> ОПТИМИЗАЦИЯ СТРУКТУРЫ ЗЕМЛЕПОЛЬЗОВАНИЯ В ПРИГОРОДНОЙ ЗОНЕ ИВАНО-ФРАНКОВСКА	243
<i>Ильина О.В., Пасечник М. П.</i> ГЕОХИМИЯ ДОННЫХ ОСАДКОВ ОЗЕРА МАЛОЕ ЗГОРАНСКОЕ (ВОЛЫНСКОЕ ПОЛЕСЬЕ).....	251
<i>Рецензия</i>	260
<i>ИНФОРМАЦИЯ ОБ АВТОРАХ</i>	263
<i>КОЛОНКА РЕЦЕНЗЕНТА</i>	272

LIST OF CONTENTS

I. GEOGRAPHY OF RECREATION AND TOURISM: THEORETICAL AND APPLIED ISSUES

<i>Kolotukha O.V.</i> TOURISM AND SPORTS WORLD REGIONALIZATION....	3
<i>Kalutsky I. F., Kovalska L.V.</i> THE DEVELOPMENT OF TOURISM IN CONDITIONS OF FINANCIAL AND ECONOMIC INSTABILITY IN THE REGIONS OF MILITARY AND POLITICAL CONFLICT IN UKRAINE.....	19
<i>Borysyuk O.A.</i> TOURISM MARKETING AS A TOOL OF REGIONAL TOURISM MARKET RESEARCH.....	29
<i>Habchak N.F.</i> TRANSBOUNDARY UKRAINIAN-SLOVAK AREA: THE ANALYSIS OF CURRENT STATE.....	37
<i>Małgorzata Buczek – Kowalik</i> SPA AND WELLNESS TOURISM IN RZESZOW AND ITS VICINITY IN THE LIGHT OF SELECTED WEB PORTALS.....	47
<i>Teresa Mitura</i> THANATOURISM AS A FORM OF CULTURAL TOURISM ACCORDING TO INHABITANTS OF RZESZOW.....	54
<i>Staŭiichuk V.I., Moskalenko A.O.</i> ANALYSIS OF CHINA'S OUTBOUND TOURISM AND PORTRAIT OF CHINESE TOURIST.....	61
<i>Inkin A.V., Hriplivets Y.V., Kal'ko A.D., Mironets N.R.</i> WAYS OF DEVELOPMENT OF YOUTH TOURISM AND EXCURSION ROUTES OF DNIPROPETROVSK AREA.....	73
<i>Shparaga T.I., Lazaruk I.A.</i> ESTIMATION OF TOURISM-RECREATIONAL ATTRACTION OF CASTLE COMPLEXES IN VOLYN AND RIVNE OBLASTS.....	82
<i>Ilyina O. V., Tereshchuk O.S.</i> VOLYN PEAT DEPOSITS AND THE PROSPECTS FOR THEIR USAGE IN RECREATION AND RESORT ACTIVITIES.....	93
<i>Staŭiichuk V.I., Danilchenko P.M.</i> PREREQUISITES AND PERSPECTIVES OF DEVELOPMENT OF RURAL AND GREEN TOURISM IN ZHITOMIR REGION.....	102
<i>Mykhailenko T.I., Molochko M. A., Vavulova O.V.</i> PROBLEMS AND PROSPECTS OF THE OPERATION OF SKI RESORTS IN THE CARPATHIAN REGION.....	110

<i>Neholiuk K.S., Smyrnov I.I.</i> WINE ROADS AS BASIS OF WINE TOURISM INFRASTRUCTURE.....	122
<i>Tertychna Y.V.</i> ROMANIAN ETHNOS OF ZAKARPATTYA REGION AS A RESOURCE FOR ETHNIC AND EXOGENOUS TOURISM.....	132
<i>II. REGIONAL AND HUMAN GEOGRAPHY: TOPICAL ISSUES AND CURRENT PROBLEMS</i>	
<i>Knysh M.M., Kotyk L.I., Nakonechna H.V.</i> NOTION OF «TERRORISM» IN THE TERMINOLOGY OF MODERN SCIENCE.....	141
<i>Tsyganok M.L., Smyrnov I.G.</i> GEOGRAPHIC FEATURES OF TRANSPORT AND LOGISTIC CLUSTERS OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE EUROINTEGRATION PROCESSES.....	150
<i>Volovyk V.M.</i> INFLUENCE OF PREETHNIC STRATA ON THE FORMATION OF ETHNIC AND CULTURAL LANDSCAPES OF PODILLIA.....	159
<i>Romanchuk S.P.</i> EXPERIENCE OF COMPLEX LANDSCAPE AND ARCHAEOLOGICAL SURVEYS OF ANCIENT KYIV AREA.....	171
<i>Marchenko A.V.</i> THE MODERN CONCEPT OF SACREDNESS AND SACRAL OBJECT: ITS PLACE AND IMPORTANCE IN GEOGRAPHY	183
<i>III. NATURAL GEOGRAPHY: THEORY AND PRACTICE</i>	
<i>Udovychenko V.V.</i> IDEAL MODELS OF SPATIAL ALLOCATION OF THE OBJECTS OF NATURAL RESOURCE MANAGEMENT AND RELEVANT SYSTEMS.....	195
<i>Tarikhazer Stara Abulfas gizi</i> INFLUENCE OF DANGEROUS MORPHOGENETIC OF PROCESSES ON LANDSCAPE-GEOMORPHOLOGIC SITUATION IN THE AZERBAIJAN PART OF THE MAJOR CAUCASUS (ON THE BASIS OF A COMPLEX METHOD OF INDICATIVE LANDSCAPE-GEOMORPHOLOGIC INTERPRETATION OF CP).....	205
<i>Kolodnytska R.V.</i> OPTIMIZATION OF AGRICULTURAL LANDSCAPE IN PROTECTED AREAS OF UKRAINIAN CARPATHIANS.....	216
<i>Oliynik V.S., Belova N.V.</i> BASIC WAYS OF ECOLOGICAL OPTIMIZATION OF AGRICULTURAL LANDSCAPES OF THE PRECARPATHIANS	224
<i>Kovalenko Y.V.</i> THE INFLUENCE OF OROGRAPHIC FACTOR ON THE SPATIAL PATTERN OF LANDSCAPE COMPONENTS OF UKRAINIAN POLISSYA.....	234
<i>Zakutynska I.I.</i> STRUCTURAL OPTIMAZATION OF NATURAL RESOURCES MANAGEMENT IN THE SUBURBAN AREA OF IVANO-FRANKIVSK.....	243
<i>Ilyina O.V. Pasichnyk M.P.</i> GEOCHEMISTRY OF SEDIMENTS OF THE MALE ZGORANSKE LAKE (VOLYN POLISSYA).....	251
<i>REVIEW</i>	260
<i>INFORMATION ABOUT AUTHORS</i>	263
<i>REVIEWER COLUMN</i>	272